

arsiv de

KADIN VE
TOPLUMSAL
CİNSİYET
DERGİSİ

*Journal of Women and
Gender in the Archives*

Dördüncü Sayımızla Merhaba!
Foreword to the Fourth Issue

ASLI DAVAZ

Kitap Tanıtımı | *Book Review*

ASLI DAVAZ

TUBA ÇAVDAR KARATEPE
YONCA GÜNEŞ YÜCEL

04

Eylül 2025

Cilt:2, Sayı:4

Araştırma-İnceleme Articles

Melek Erip Erbilen'i
Hatırlamak

Remembering

Melek Erip Erbilen

ESMA VİLDAN TÜRKAN

Olasılığın Feminist Arşivi
Feminist Archives of Possibility

MARIANNE HIRSCH

Kadın Tarihyazımının
Kaynağı Olarak Arzuhaller

*Arzuhals as a Source for
Women's Historiography*

GÜLHAN BALSOY

Arşivlerde
Eleştirel Feminizm

Critical Feminism

in the Archives

MARIKA CIFOR, STACY WOOD

Röportaj | Interview

Arşiv Kaynakları Üzerinden
Osmanlı Kadın Tarihine Bakmak

Nicole van Os'la Röportaj

*Tracing Ottoman Women's History
in the Archives - An Interview*

with Nicole van Os

NICOLE VAN OS

Solun Ortak Hafızasında Kadınlar:
Türkiye Sosyal Tarih Araştırma

Vakfı Arşivleri

Women in the Left's

Collective Memory:

*The Archives of the Social History
Research Foundation of Turkey*

SİBEL SERVET SULAR

arşiv — de

KADIN VE
TOPLUMSAL
CİNSİYET
DERGİSİ

Journal of Women and Gender in the Archives

Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni

Journal Owner and Editor-in-Chief

Aslı Davaz

Yazı İşleri Sorumlusu / Executive Editor

Selvi Başak Öztürk

Editör / Editor

Ayşegül Sönmezay

Redaksiyon ve Düzelti / Editing and Correction

Neşe Gürses

Yayın Kurulu / Editorial Board

Aslı Davaz, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Kurucu Üyesi, Araştırmacı, Yazar, Kadın Tarihi Arşivcisi

Co-founder of the Women's Library and Information Center Foundation (İstanbul), Researcher, Writer, Women's History Archivist

Firdevs Gümüşoğlu, Akademisyen (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü) / Academician (Mimar Sinan Fine Art University Sociology Department)

Fusun Ertuğ, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Kurucu Üyesi, Arkeolog, Etnobotanik Araştırmacısı / Co-founder of the Women's Library and Information Center Foundation (İstanbul), Ethnobotanist, Archaeologist

Nathalie Defne Gier, Arşivci, Sanat Tarihçisi, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi / Archivist, Art Historian, Member of the Executive Committee of the Women's Library and Information Center Foundation

Neşe Gürses, Arşivci, Kütüphaneci / Archivist, Librarian

Özkan Güner, Arşivci, Akademisyen (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi) Archivist, Academician (Muğla Sıtkı Koçman University)

Seher Güner, Arşivci (Muğla Büyükşehir Belediyesi, Kent Belleği), Efemera Uzmanı / Archivist (Muğla Metropolitan Municipality, Urban Memory), Ephemera Specialist

Selvi Başak Öztürk, Arşivci, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Genel Kurul Üyesi / Archivist, General Board Member of the Women's Library and Information Center Foundation

Tüba Çavdar Karatepe, Kütüphaneci, Akademisyen (Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Emekli Öğretim Üyesi) / Librarian, Academician (Retired, Marmara University Information and Records Management Department)

Yonca Güneş Yücel, Akademisyen (İstanbul Gelişim Üniversitesi) Academician (İstanbul Gelisim University)

arşiv — de

KADIN VE
TOPLUMSAL
CİNSİYET
DERGİSİ

Journal of Women and Gender in the Archives

Hukuk Danışmanı / Law Advisor
Meryem Turan

Sayfa Tasarımı ve Uygulama / Graphic Design
Mehmet Sadık Kişi

Kapak Tasarımı / Cover Design
Aysun Pelvan Dönmez

Kapak Görseli / Cover Image
Fatime Davaz (1887-1971), Türkiye'nin ilk Roma Sefiresi (1923 – 1932); Paris Sefiresi (1932-1939). © Arşivde Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi.

Derginin Adı / Title of The Journal
Arşivde Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi
Journal of Women and Gender in the Archives

Yayın Tarihi ve Yeri / Date and Place of Publication
Eylül 2025, İstanbul / September 2025, İstanbul

Yayın Türü / Type of Publication
Dijital, Yerel Süreli Yayın / e-Journal

Yayın Sıklığı / Periodicity
Yılda 2 defa / Biannually

e-ISSN
3023 - 7122

İletişim / Contact
arsivdekadin@gmail.com
www.arsivdekadinvetoplumalcinsiyet.com

© Arşivde Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi sahibi Aslı Davaz

Bütün hakları saklıdır. Yasal sınırlar içinde ve kaynak gösterilmek suretiyle yapılabilecek kısmi alıntılar dışında dergide yer alan yazılardan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; dergideki yazılar ve görseller hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Kataloglama Bilgisi
Arşivde Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi. Cilt 2, Sayı 4. Eylül 2025. eISSN: 3023 – 7122. Elektronik Erişim: <https://arsivdekadinvetoplumalcinsiyet.com>.

Arşivde Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi ücretsiz bir e-dergidir.
Journal of Women and Gender in the Archives is a free e-journal.

İçindekiler / Contents

Teşekkür / Acknowledgements

Dördüncü Sayımızla Merhaba / Foreword to the Fourth Issue
Aslı Davaz

arşiv
—de
KADIN VE
TOPLUMSAL
CİNSİYET
DERGİSİ
Journal of Women and Gender in the Archives

Araştırma-İnceleme / Articles

- Melek Erip Erbilin'i Hatırlamak
Remembering Melek Erip Erbilin
Esma Vildan Türkan sayfa 19
- Olasılığın Feminist Arşivi
Feminist Archives of Possibility
Marianne Hirsch sayfa 29
- Kadın Tarih yazımının Kaynağı Olarak Arzuhaller
Arzuhs as a Source for Women's Historiography
Gülhan Balsoy sayfa 39
- Arşivlerde Eleştirel Feminizm
Critical Feminism in the Archives
Marika Cifor, Stacy Wood sayfa 43

Röportaj / Interview

- Arşiv Kaynakları Üzerinden Osmanlı Kadın Tarihine Bakmak - Nicole van Os'la Röportaj
Tracing Ottoman Women's History in the Archives - An Interview with Nicole van Os
Nicole van Os sayfa 59
- Solun Ortak Hafızasında Kadınlar:
Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı Arşivleri
*Women in the Left's Collective Memory:
The Archives of the Social History Research Foundation of Turkey*
Sibel Servet Sular sayfa 77

Kitap Tanıtımı / Book Review

- Arşivin Toplumsal Cinsiyeti: Politik Aktivistlerin Hafızalarının Oluşumu ve Aktarımı
Genre de l'archive: Constitution et transmission des mémoires militantes
Aslı Davaz sayfa 99
- Cumhuriyet'in İlk Kadın Avukatı Süreyya Ağaoğlu'nun II. Dünya Savaşı Sonrası Amerika Günlüğü
The Post-World War II America Diary of Süreyya Ağaoğlu, the First Woman Lawyer of the Republic
Tuba Çavdar Karatepe sayfa 107
- "Geçmiş Geri Almak!": Feminist Arşivciliği Parantezden Çıkarmak
"Taking Back the Past!": Moving Feminist Archiving Beyond Parentheses
Yonca Güneş Yücel sayfa 111

Teşekkür / *Acknowledgements*

arşivde

KADIN VE TOPLUMSAL CİNSİYET DERGİSİ

Journal of Women and Gender in the Archives

Teşekkür

Arşivde Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi'nin dördüncü sayısına katkıda bulunan Esma Vildan Türkan, Marianne Hirsch, Gülhan Balsoy, Marika Cifor, Stacy Wood, Serpil Çakır, Nicole van Os, Sibel Servet Sular, Tuba Çavdar Karatepe ve Yonca Güneş Yücel'e teşekkürlerimizi sunarız.

Çeviri makalelerin yayın izni sürecinde gösterdikleri olumlu yaklaşımları için öncelikle yazarlara; işbirliği ve destekleri için Duke Üniversitesi'nden Fikri Mülkiyet Koordinatörü Kerin Ogg'a; çeviri sürecindeki katkılarından dolayı Özge Özbek Akıman, Öykü Tekten, Cihan Saka Karlı ve Berfin Kanat'a teşekkür ederiz.

Acknowledgements

We would like to thank Esma Vildan Türkan, Marianne Hirsch, Gülhan Balsoy, Marika Cifor, Stacy Wood, Serpil Çakır, Nicole van Os, Sibel Servet Sular, Tuba Çavdar Karatepe, and Yonca Güneş Yücel for their valuable contributions to the fourth issue of the *Journal of Women and Gender in the Archives*.

We would also like to thank the authors for their generous consent to publish the translated articles; Kerin Ogg, Intellectual Property Coordinator at Duke University Press, for her collaboration and support; and Özge Özbek Akıman, Öykü Tekten, Cihan Saka Karlı, and Berfin Kanat for their contributions to the translation process.

Dördüncü Sayımızla Merhaba
Foreword to the Fourth Issue

Dördüncü Sayımızla Merhaba

Foreword to the Fourth Issue

Aslı Davaz

Genel Yayın Yönetmeni

Arşivde Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi'nin dördüncü sayısını sizlerle buluşturuyoruz. Bu sayı, farklı deneyimlerin bulunduğu kolektif bir emeğin ürünü. Okurken sizlerin de, bu ortak hafızanın izlerini keşfetmekten bizim kadar heyecan duyacağınızı umuyoruz.

Bu sayıda geçmişin izlerini sürerken geleceğe dair düşünce alanları açmayı hedefleyen yazılar yer alıyor. Araştırma-İnceleme bölümünde feminist arşivciliğin kuramsal tartışmalarından yeni kaynaklara ulaşarak görünürlüğü sağlanan unutulmuş bir kadın edebiyatçıya, eleştirel arşivcilik pratiklerinden Osmanlı kadınlarının arzu hallerine uzanan geniş bir yelpazeyi sizlerle paylaşıyoruz.

Röportajlarımızda, Osmanlı kadın hareketinin birincil kaynaklardaki izlerini süren bir araştırmacının deneyimlerini ve sol hareketin arşivlerinde kadınların görünürlüğünü okuma fırsatı buluyoruz.

Kitap tanıtımlarında ise, sosyalist aktivistlerin arşivlerinin toplumsal cinsiyet boyutu, öncü bir avukatın yolculuk günlüğü ve feminist arşivcilik üzerine küresel yaklaşımlar yer alıyor.

Okurken sizleri yalnızca geçmişe değil, arşivlerin ışığında kurulacak daha eşitlikçi bir geleceğe de bakmaya çağırıyoruz.

İyi okumalar dileriz!

Araştırma-İnceleme bölümünün ilk yazısı, araştırmacı yazar ve 29 Mayıs Üniversitesi öğretim görevlisi Esma Vildan Türkan'ın **Melek Erip Erbilin'i Hatırlamak** başlıklı makalesi. Bu yazı, Melek Erip Erbilin'i (1911-1981), Osmanlı'nın son döneminde doğmuş, Cumhuriyet'in kuruluşuna tanıklık etmiş, eserleri ve çevirileriyle öne çık-

We are pleased to share with you the fourth issue of the *Journal of Women and Gender in the Archive* (Arşivde Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi). This issue is the result of a collective effort shaped by many different experiences. As you read, we hope you too will discover the traces of this shared memory.

In this issue, the articles follow the marks of the past while opening up spaces for thinking about the future. In the Research and Review section, we present a broad range: from theoretical debates on feminist archiving to a forgotten woman writer brought back into view through newly uncovered sources, from critical archival practices to the petitions (arzu hals) of Ottoman women.

In our interviews, we feature the experiences of a researcher tracing the Ottoman women's movement in primary sources, and explore the visibility of women in the archives of the socialist movement.

The book reviews highlight the gender dimension of socialist activists' archives, the travel diary of a pioneering lawyer, and global perspectives on feminist archiving.

As you read, we invite you to look not only to the past, but also towards a more equal future illuminated by the archives.

We wish you a good read.

The first article in the Research and Review section is by researcher and writer Esma Vildan Türkan, lecturer at 29 Mayıs University, titled *Remembering Melek Erip Erbilin*. This article introduces Melek Erip Erbilin (1911-1981) as a writer and translator born in the late Ottoman period, who witnessed the founding of the Republic, and who, despite her works and translations, has been largely for-

masına rağmen unutulmuş bir yazar ve çevirmen olarak tanıtıyor. Hastalığı nedeniyle örgün eğitime katılamayan Erbilin, özel hocalardan dersler alarak çok yönlü bir kültür birikimi ediniyor. Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve Rumca bilen yazar edebiyat dünyasına genç yaşta adım atıyor; Mehmet Rauf'un *Süs* dergisinde düzenlenen bir yarışmayı kazanarak yazarlık serüvenine başlıyor.

Melek Erip Erbilin, Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* romanını, Oscar Wilde çevirilerini ve Claude Anet'in *Mayerling Faciası* gibi eserlerini Türkçeye kazandırıyor. *Ulus*, *Kadın Gazetesi* ve *Akis* dergilerinde yazılar yayımlıyor; 1948'de Atatürk'ün doğduğu evi konu alan yazısıyla Yunus Nadi Ödülü'nü kazanıyor. Çocuk edebiyatında da iz bırakan *Gölpınar Çocukları* adlı kitabı ödüllendiriliyor.

Türk Kadınlar Birliği ve Türk-Amerikan Kadınlar Kültür Derneği'nde aktif görev alıyor; kadın hakları ve dünya kadın hareketleri üzerine röportajlar ve makaleler kaleme alıyor. *İnönü Ansiklopedisi*'nde çeviriler yapıyor, radyo yayınlarına katılıyor.

Yazarın yaşamına dair önemli bilgiler, Cenevre'de yaşayan kızı Ayşe Mitchell Erbilin'in aktardıkları ve arşiv taramalarıyla gün yüzüne çıkarılıyor. Yazıda Melek Erip Erbilin'in, çok yönlü üretimiyle erken Cumhuriyet dönemi kadın entelektüelleri arasında özel bir yer edinmesine rağmen uzun süre unutulmuş bir isim olarak kaldığı belirtiliyor.

Bölümün ikinci yazısı, Columbia Üniversitesi İngiliz Dili ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nde William Peterfield Trent Emerita Profesörü olan ve Kadın, Toplumsal Cinsiyet, Cinsellik Araştırmaları Enstitüsü'nde Uzman, Yazar Marianne Hirsch'in kaleme aldığı, Özge Özbek Akıman tarafından Türkçeye çevrilen **Olasılığın Feminist Arşivi** başlıklı makale. Yazar bu yazıda, feminist arşiv kavramını feminist kuram tarihinin ve pratiğinin bağlamında ele alıyor. Arşivin yalnızca belgeleri saklayan bir depo değil, bilgi üreten ve geleceğe dönük düşünce alanları açan dinamik bir mekân olduğunu vurguluyor. Arşivin alternatif anlatılar ve karşı-bellek ihtiyacından doğduğunu belirterek, neyin "hatırlanmaya değer" olduğuna dair eleştirel bir sorgulama yapıyor. Pembroke Feminist Kuram Arşivi örneğinde, dijital ağların farklı ülkelerdeki kadın merkezlerini birbirine bağlayarak coğrafi ve kültürel çeşitlilik sağladığı aktarılırken, arşiv materyallerine fiziksel temas kurmanın – "ötekilerin tozunu solumanın" – hâlâ vazgeçilmez olduğunu belirtiyor.

Naomi Schor'un belgelerine de odaklanan yazı, feminist kuramın 1960'lardan 1990'lara uzanan evrimini ortaya koyuyor. Hirsch'in ders senaryosunda öğrenciler, arşivden seçtikleri bir kuramcının kariyerini inceleyerek kuramsal ilerlemenin çoğu zaman kolektif bir çabayla gerçekleştiğini ve zorlukların yıllarca sürdüğünü

gotten. Unable to attend formal schooling due to illness, Erbilin received private lessons and acquired a broad and versatile cultural background. Fluent in French, English, Italian and Greek, she entered the literary world at a young age, beginning her writing career after winning a competition organised by Mehmet Rauf's magazine *Süs*.

Melek Erip Erbilin translated Charlotte Brontë's *Jane Eyre*, works by Oscar Wilde, and pieces such as Claude Anet's *The Tragedy of Mayerling* into Turkish. She published articles in *Ulus*, *Kadın Gazetesi* and *Akis*; in 1948, she won the Yunus Nadi Prize for her article on Atatürk's birthplace. Her children's book *Gölpınar Çocukları* (*Children from Gölpınar*), which left a lasting mark on children's literature, was also honoured with an award. She took active roles in the Union of Turkish Women and the Turkish-American Women's Cultural Association, writing interviews and articles on women's rights and the international women's movement. She contributed translations to the *İnönü Encyclopaedia* and also participated in radio broadcasts.

Key details about the author's life have been uncovered through the recollections of her daughter, Ayşe Mitchell Erbilin, who lives in Geneva, together with archival research. The article points out that, despite her wide-ranging work, Melek Erip Erbilin remained a long-overlooked figure among the women intellectuals of the early Republican period.

The second article in this section is *Feminist Archive of Possibility*, written by Marianne Hirsch—William Peterfield Trent Emerita Professor in the Department of English and Comparative Literature at Columbia University and Scholar at the Institute for Research on Women, Gender, and Sexuality—and translated into Turkish by Özge Özbek Akıman. In this piece, the author situates the notion of the feminist archive within the history and practice of feminist theory. She underlines that the archive is not merely a storehouse for documents, but a dynamic space that generates knowledge and opens up ways of thinking about the future. She notes that the archive arises from the need for alternative narratives and counter-memory, offering a critical questioning of what is deemed "worthy of remembrance." Using the example of the Pembroke Centre Feminist Theory Archive, she explains how digital networks link women's centres across different countries, creating geographical and cultural diversity, while also emphasising that physical contact with archival material—"breathing in the dust of others"—remains indispensable. Focusing also on the papers of Naomi Schor, the article traces the evolution of feminist theory from the 1960s to the 1990s. In Hirsch's course exercise, students study the career of a theorist selected from the archive and come to see that theoretical progress is often the result of collective effort and that its challenges

görüyorlar. Makalede, arşivin geçmişten ziyade geleceğe yönelik bir eylem olduğu ve bugün toplanan materyallerin gelecek kuşakların feminist hafızasına hizmet edeceği vurgulanıyor.

Yazının bir başka bölümünde, feminist kuramın evriminde kimlik siyasetinin rolünü ve ikinci dalga feminizmin beyaz ve ayrıcalıklı yapısına yönelik eleştirileri tartışıyor. Ayrıca, 1980'lerde kolektif üretim girişimleri örneklenerek, kadınların birlikte bilgi üretmesinin hem yarattığı enerjiyi hem de ortaya çıkardığı gerilimleri aktarılıyor. Resmi kayıtlarda yer almayan bu çatışmaların, sözlü tarih sayesinde görünür olduğu belirtiliyor.

Makalenin sonuç bölümünde Hirsch, feminist arşivi yalnızca geçmişin muhafızı değil, farklı kuşakları buluşturan, karşı-bellegi oluşturan ve feminist kurama katkılar sağlayan dinamik bir alan olarak tanımlıyor.

Üçüncü yazı, Bilgi Üniversitesi öğretim görevlisi ve yazar Gülhan Balsoy'un **Kadın Tarih yazımının Kaynağı Olarak Arzuhaller** başlıklı yazısı. Yazar, Osmanlı toplumunda halkın yönetici makamlara taleplerini iletmek için kullandığı arzuhallerin, özellikle kadın tarihi için değerli bir kaynak olabileceğini tartışıyor. Arzuhaller, bireylerin günlük hayatlarına ve toplumsal konumlarına dair ipuçları taşıyan kısa anlatılar içeriyor. Kadınların doğrudan kendi kaleminden yazılmış metinlerin azlığı düşünüldüğünde, bu belgeler kadınların sesine ulaşmak için önemli bir kapı aralıyor. Yazar, arzuhallerin çoğunlukla profesyonel arzuhal yazıcıları tarafından kaleme alındığını, bu nedenle belirli kalıplar ve stratejiler içerdiğini belirtiyor. Talepte bulunan kişi kendini genellikle "aciz", "fakir", "cariye" gibi ifadelerle küçültürken, dilekçenin muhatabını abartılı saygı ifadeleriyle yüceltiyor. Balsoy, arzuhallerin tek başına bir ben-anlatı olarak değerlendirilmesinin sınırlı olabileceğini, ancak diğer kaynaklarla birlikte okunduğunda sıradan insanların, özellikle de kadınların deneyimlerini görünür kılmada değerli veriler sunduğunu vurguluyor. Fatma isimli bir kadının arzuhalini üzerinden terk edilmiş bir annenin yaşam mücadelesi ve beklentileri örneklendiriliyor. Son olarak, arzuhallerin eleştirel bir gözle ve bağlamları dikkate alınarak okunması gerektiği vurgulanıyor.

Son yazı ise feminist ve queer kuram bağlamında arşivcilik alanında çalışan University of Washington Information School öğretim üyesi Marika Cifor'la kritik arşivcilik ve bilgi politikaları alanında uzman, UCLA Center for Critical Internet Inquiry'de Programlar ve Araştırma Direktörü olarak görev yapan Stacy Wood tarafından kaleme alınmış ve Öykü Tekten tarafından Türkçeye çevrilmiş olan **Arşivlerde Eleştirel Feminizm** başlıklı makaledir.

Bu yazıda eleştirel feminizm heteronormatif, kapitalist ve ırkçı ataerkil yapıları dönüştürmeyi hedefleyen

can stretch over many years. The article stresses that the archive is less an act of the past than of the future, and that the materials gathered today will serve the feminist memory of generations to come. Another part of the article discusses the role of identity politics in the evolution of feminist theory and the critiques directed at the white and privileged character of second-wave feminism. It also highlights collective initiatives in the 1980s, showing both the energy generated by women producing knowledge together and the tensions that emerged in the process. The piece notes that these conflicts, absent from official records, have been made visible through oral history. In the conclusion, Hirsch defines the feminist archive not merely as a guardian of the past, but as a dynamic space that brings generations together, creates counter-memory, and contributes to feminist theory.

The third article, *Arzuhs as a Source for Women's Historiography and an Example*, is by writer and lecturer at Bilgi University, Gülhan Balsoy. The author discusses how *arzuhs*—petitions used by people in Ottoman society to convey their requests to the authorities—can be a valuable source, particularly for women's history. *Arzuhs* contain short narratives that provide clues about individuals' daily lives and social positions. Given the scarcity of texts written directly by women themselves, these documents open an important doorway to women's voices. The author notes that *arzuhs* were most often written by professional petition writers and therefore followed certain patterns and strategies. The petitioner would typically present themselves with terms such as "helpless," "poor," or "slave girl," while addressing the recipient with exaggerated expressions of respect. Balsoy emphasizes that while *arzuhs* on their own may have limitations as first-person narratives, when read alongside other sources they offer valuable insights into the experiences of ordinary people, and especially women. One example, the *arzuhal* of a woman named Fatma, reveals the struggles and expectations of an abandoned mother. Finally, the article underlines the importance of reading *arzuhs* critically and with attention to their contexts.

The final article, *Critical Feminism in the Archives*, is written by Marika Cifor, a faculty member at the University of Washington Information School working in the field of archiving within feminist and queer theory, together with Stacy Wood, an expert in critical archival practice and information policy and Director of Programmes and Research at the UCLA Center for Critical Internet Inquiry. The piece has been translated into Turkish by Öykü Tekten.

In this article, critical feminism is defined as an intersectional political philosophy that seeks to transform heteronormative, capitalist, and racially patriarchal structures. Rather than reducing feminism to a single

kesişimsel bir siyaset felsefesi olarak tanımlanıyor. Bu anlayış, feminizmi tek bir kimliğe indirgemek yerine farklı toplumsal gerçeklikler için bir koalisyon aracı olarak görür. Makale, arşivcilikte yalnızca kadınları görünür kılmamanın yeterli olmadığını, yapısal eşitsizliklere karşı köklü bir dönüşüm gerektiğini vurguluyor. Ayrıca, arşivlerin toplumsal dönüşüm potansiyeli üzerinde durarak kesişimsellik, iktidar eleştirisi ve adalet mücadelesi gibi feminist ilkelerin arşivcilik alanı için hayati olduğu belirtiliyor.

Bu yazıda feminist arşivcilik, arşivleri tarafsız depolar olarak değil, toplumsal belleği aktif biçimde şekillendiren dinamik alanlar olarak konumlandırıyor. Feminist hareketler kendi “karşı-arşiv”lerini oluşturarak kadınların, LGBTİ+ bireylerin ve diğer marjinal grupların deneyimlerini kayda geçiriyor. Böylece hangi hikâyelerin kayda alınıp hangilerinin sessiz bırakıldığı sorusu gündeme geliyor. Bu yaklaşım, resmi tarihin dışladığı sesleri dahil ederek daha kapsayıcı bir kolektif hafıza oluşturmayı amaçlıyor.

Makale, ayrıca arşivlerde duyguların ve “ortak duygusal sorumluluk ağı”nın önemini de öne çıkarıyor. Feminist etik hem arşivcinin belge yaratıcıları ve topluluklarla kurduğu ilişkileri görünür kılıyor hem de arşivcilikte varsayılan katı nesnellığe karşı çıkıyor. “Duygulanımsal adalet” kavramı, empati, öfke ve sevgi gibi duyguları sosyal adalet için bilinçli biçimde sürece dahil etmeyi savunuyor; bastırılmış toplulukların arşivlerinde hissedilen haksızlık duygusunun arşivciyi daha adil davranmaya yönelttiği belirtiliyor. Böylece arşivcilik, teknik bir iş olmaktan çıkıp insani ilişkiler, duygular ve etik sorumlulukları içeren bir pratik haline geliyor.

Makalenin sonuç bölümünde, arşivcilik uygulamalarının benimsenmesi gereken pratik ilkeler olarak kesişimsel bakış açısı, refleksif tutum, topluluk temelli işbirliği ve bakım etiği vurgulanıyor. Bu çerçevede arşivcilerin güç ilişkilerini sorgulaması, ayrımcı dili yeniden üretmemesi ve hassas içeriklere özen göstermesinin öneme dikkat çekiliyor. Böyle bir yaklaşımın ise arşivleri geçmişin tarafsız koruyucusu olmaktan çıkararak toplumsal adalet mücadelesinde etkin bir rol üstlenmesini ve geçmiş ile gelecek arasında daha dengeli bir köprü kurmayı hedeflediği belirtiliyor.

Bu dört yazının devamında, Röportaj başlığı altında Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde yayımladığımız iki röportaj yer alıyor. İlk röportaj akademisyen (İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi), feminist tarihçi Serpil Çakır tarafından Hollandalı feminist tarihçi Nicole van Os’la yapıldı: **Arşiv Kaynakları Üzerinden Osmanlı Kadın Tarihine Bakmak- Nicole van Os’la Röportaj**. Bu röportajda Nicole van Os, çocukluk yıllarından itibaren tarihe ve insanların hikâyelerine ilgi duyduğunu

identity, this perspective views it as a tool of coalition for diverse social realities. The piece underlines that in archiving, it is not enough simply to make women visible; what is needed is a fundamental transformation against structural inequalities. It also stresses the social potential of archives, noting that feminist principles such as intersectionality, critique of power, and the pursuit of justice are vital to the field of archiving.

In this article, feminist archiving positions archives not as neutral repositories but as dynamic spaces that actively shape social memory. Feminist movements create their own “counter-archives,” recording the experiences of women, LGBTQ+ individuals, and other marginalised groups. This, in turn, raises the question of which stories are recorded and which are left in silence. The approach aims to build a more inclusive collective memory by incorporating the voices excluded from official history.

The article also highlights the importance of emotions and the idea of a “shared network of affective responsibility” within archives. A feminist ethic makes visible the relationships that archivists build with record creators and communities, while challenging the presumption of strict objectivity in archiving. The concept of “affective justice” argues for consciously bringing emotions such as empathy, anger, and love into the pursuit of social justice; the sense of injustice felt in the archives of marginalised communities is seen as prompting archivists to act more fairly. In this way, archiving moves beyond a technical task to become a practice grounded in human relationships, emotions, and ethical responsibility.

In the conclusion, the article stresses intersectional perspective, reflexivity, community-based collaboration, and an ethic of care as practical principles that should guide archival practice. Within this framework, it highlights the importance of archivists questioning power relations, avoiding the reproduction of discriminatory language, and treating sensitive materials with care. Such an approach, it argues, shifts archives from being neutral guardians of the past to playing an active role in the struggle for social justice, aiming to build a more balanced bridge between past and future. Following these four articles, the *Interview* section features two interviews published in both Turkish and English.

The first is conducted by academic (Istanbul University Faculty of Political Sciences) and feminist historian Serpil Çakır with Dutch feminist historian Nicole van Os: *Tracing Ottoman Women's History in the Archives - An Interview with Nicole van Os*. In this interview, Nicole van Os explains that she has been interested in history and people's stories since childhood. She notes that while studying Anthropology and Middle Eastern Studies at Nijmegen University, she turned towards gender issues, and

belirtiyor. Nijmegen Üniversitesi'nde Antropoloji ve Ortadoğu Çalışmaları okurken toplumsal cinsiyet konularına yöneldiğini, Türk göçmenlere destek sürecinde Türkçe öğrenmesinin Osmanlı tarihine bakışını derinleştirdiğini ve Osmanlı kadınları üzerine araştırmalara başladığını vurguluyor. İlk makalesi ve yüksek lisans tezi bu alanda şekilleniyor. 1990'da başladığı doktora çalışmasını, çeşitli nedenlerle uzun bir aradan sonra tamamlıyor; konusunu 1908-1918 dönemindeki Osmanlı kadınlarının örgütlenmelerine odaklıyor. Bu örgütlenmeleri bir tür karşı-kamusal alan olarak ele aldığını ifade ediyor.

Araştırmalarında Osmanlı kadınlarının yalnızca bireysel değil, örgütlü biçimde toplumsal hayata katılımını incelediğini ve son yıllarda çalışmasının kapsamını genişleterek gayrimüslim kadınları ve 19. yüzyıl ortalarından erken Cumhuriyet'e kadar uzanan dönemi dahil ettiğini belirtiyor. Bu çerçevede Osmanlı toplumunun çok kültürlü yapısına dikkat çekiyor ve kadın hareketlerinin uluslararası bağlantılarını vurguluyor.

Van Os, Osmanlı Arşivi'ne ilk gittiğinde "kadınlara dair belge yok" önyargısıyla karşılaştığını, ancak kataloglarda dilekçelere, fuhuş raporlarına ve kadınların uygun ve ölçülü giyinmiyor olmalarının tartışıldığı belgelere kadar çok sayıda belge bulduğunu aktarıyor. Ancak kadın örgütlerine dair belgelerin sınırlı kalması nedeniyle, dönemin eski harfli Türkçe gazeteleri ve kadın dergilerinden yoğun şekilde yararlandığını ifade ediyor. Bu dergilerin birer bülten gibi kullanıldığını ve kadın örgütlerinin faaliyetlerini belgelediğini belirtiyor. Ayrıca Atina'daki Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, Türk Kızılayı ve Smith College gibi arşivlerde önemli belgeler keşfettiğini, örneğin Halide Edib'in Florence Billings'e yazdığı mektupların kendisi için çok değerli olduğunu söylüyor.

Son olarak Van Os, genç araştırmacılara, arşivlerin oluşturulma amacını sorgulamalarını, kişisel belgeleri korumalarını ve birincil kaynakları paylaşmalarını tavsiye ediyor. Bugün dijitalleşmenin araştırmaları kolaylaştırdığını ancak kaynak bolluğunun da bazen bunaltıcı olabileceğini ifade ediyor. Böylece Nicole van Os, Osmanlı kadın tarihine dair arşivlerde saklı kalmış hikâyeleri görünür kılarak bu alana özgün bir katkı sunuyor.

İkinci ve son röportaj, derginin yazı işleri sorumlusu Selvi Başak Öztürk tarafından TÜSTAV (Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı) Yönetim Kurulu üyesi ve arşivci Sibel Servet Sular'la yapıldı; **Solun Ortak Hafızasında Kadınlar: Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV) Arşivleri** Röportajında Sular, 2004 yılında Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğrencisiyken TÜSTAV'da gönüllü olarak çalışmaya başladığını, sosyalist mücadeleyle kesişen bu kurumun kendisi için çift katmanlı bir deneyim olduğunu; hem bir meslek pratiği hem de entelektüel bir okul işlevi gördü-

that learning Turkish in the course of supporting Turkish migrants deepened her perspective on Ottoman history and led her to begin research on Ottoman women. Her first article and her master's thesis took shape in this field. She explains that her doctoral research, which she began in 1990, was only completed after a long break for various reasons, and that she focused on the organisations of Ottoman women between 1908 and 1918. She describes these organisations as a kind of counter-public sphere. In her research, she examines not only the individual but also the organised participation of Ottoman women in social life, and notes that in recent years she has expanded the scope of her work to include non-Muslim women and the period from the mid-19th century to the early Republic. In this context, she draws attention to the multicultural character of Ottoman society and highlights the international connections of women's movements.

Van Os recalls that when she first visited the Ottoman Archives, she encountered the prejudice that "there are no documents about women." Yet in the catalogues she found a wide range of material, from petitions and prostitution reports to documents debating whether women were dressing appropriately and modestly. She explains, however, that because records relating specifically to women's organisations were limited, she made extensive use of Ottoman Turkish newspapers and women's magazines of the period. She notes that these periodicals often functioned as bulletins, documenting the activities of women's organisations. She also describes discovering important materials in archives such as the Centre for Asia Minor Studies in Athens, the Turkish Red Crescent, and Smith College—for example, letters from Halide Edib to Florence Billings, which she considers particularly valuable.

Finally, Van Os advises young researchers to question the purpose for which archives were created, to preserve personal documents, and to share primary sources. She notes that while digitisation has made research easier today, the abundance of sources can at times feel overwhelming. In this way, Nicole van Os makes an original contribution to the field by bringing to light the stories hidden in the archives of Ottoman women's history.

The second and final interview is conducted by the journal's editorial coordinator, Selvi Başak Öztürk, with Sibel Servet Sular, archivist and board member of TÜSTAV (the Foundation for Social History Research in Turkey): *Women in the Left's Collective Memory: The Archives of the Social History Research Foundation of Turkey (TÜSTAV)*. In the interview, Sular recounts how she began volunteering at TÜSTAV in 2004 while studying in the Department of Information and Records Management at Marmara University. She describes this institution, intertwined with socialist struggle, as a twofold experience

günü belirtiyor. Mezuniyetinin ardından yaklaşık on yıl profesyonel olarak TÜSTAV'da çalışan Sular, bu süreçte kazandığı birikimle 2013 yılında sosyoloji yüksek lisansına başladığını, halen Vakıf'ta Yönetim Kurulu üyesi olarak görev aldığını vurguluyor. TÜSTAV'ın 1992'de kurulduğunu, 1999'dan itibaren tüm sol ve emek hareketlerini kucaklayan bir içerik kazandığını, arşivcilikte dijitalleşmeye öncülük ettiğini ve binlerce belgeyi erişime sunduğunu ifade ediyor. Özellikle 2015'ten itibaren akademisyenlerin yoğun katılımıyla Vakfın bir araştırma ve tartışma mecrasına dönüştüğünü dile getiriyor.

Kadınların mücadele tarihinin görünür kılınmasına özel önem verdiklerini vurgulayan Sular, arşivleri başlangıçta siyasal ve sendikal örgütlenmeler temelinde tasnif ettiklerini, ancak özel arşivler bağlamında yeniden gözden geçirmeyi planladıklarını söylüyor. Kadın Hareketi Kitaplığı'nın yanı sıra Behice Boran, Ülkü Gürkan-Schneider, Zülal Kılıç ve Gün Benderli Togay gibi sosyalist kadınların arşivlerini dijitalleştirerek erişime açtıklarını belirtiyor. Akademik işbirlikleri, paneller, konferanslar aracılığıyla kadın emeği ve mücadelesini desteklediklerini; kadınların bireysel ve kolektif mirasını görünür kılmaya çalıştıklarını ifade ediyor. Bu politikayı mevcut arşivi toplumsal cinsiyet perspektifiyle yeniden okumak ve yeni materyalleri bu bilinçle derlemek olarak tanımlıyor.

Sular, kadınların tarihsel temsiliyetinin hâlâ eksik olduğunu, resmi belgelerin kamusal yaşama dair veriler sunarken özel yaşamı yeterince yansıtmadığını, bu dengelessnessi gidermek için feminist arşivcilik, sözlü tarih ve kişisel arşiv bağışlarının önem taşıdığını vurguluyor. Kadın Eserleri Kütüphanesi'nin bu konuda devrim niteliğinde çalışmalar yaptığını, kendisinin de burada yıllarca gönüllü ve profesyonel olarak çalıştığını ekliyor. TÜSTAV'ın, kadınların sol ve emek mücadelesindeki yerini tarihin kurucu özneleri olarak belgelemeyi hedeflediğini, bu birikimin geleceğe aktarılmasının arşivciler, tarihçilere ve akademisyenlere düşen temel bir sorumluluk olduğunu belirtiyor. Ayrıca okuyucunun da yalnızca pasif bir izleyici değil; aynı zamanda araştırmacı kimliğiyle bu deneyimlerden beslenebilen, onları bugünün politik ve entelektüel mücadelelerine taşıyabilen aktif bir özne olması gerektiğini vurguluyor. Son olarak Sular, araştırmacıların TÜSTAV arşivlerine web sitesi ve sosyal medya üzerinden erişebileceğini, belirli başvuru koşullarıyla arşivlerden yararlanabileceklerini ifade ederek sözlerini tamamlıyor.

Röportajların ardından Kitap Tanıtımı bölümünde üç yayına dair inceleme yer alıyor.

Bu bölümün ilk yazısı, Françoise Blum'un derlediği **Genre de l'archive: Constitution et transmission des mémoires militantes** (2017) (Arşivin Toplumsal Cinsiyeti: Politik Aktivistlerin Hafızalarının Oluşumu

for her—both a professional practice and an intellectual school. After graduation, she worked professionally at TÜSTAV for nearly ten years, during which time she began a master's degree in sociology in 2013, building on the experience she had gained. She emphasises that she continues to serve as a board member of the Foundation.

Sular explains that TÜSTAV was established in 1992 and, from 1999 onwards, broadened its scope to embrace all leftist and labour movements. She notes that the Foundation has been a pioneer in digitisation within archiving, making thousands of documents openly accessible. She also points out that, especially since 2015, with the strong involvement of academics, TÜSTAV has evolved into a space for research and debate.

Sular stresses that they attach particular importance to making the history of women's struggles visible. She explains that while the archives were initially classified on the basis of political and trade union organisations, they now plan to reconsider this framework in the context of personal archives. In addition to the Women's Movement Library, she notes that the archives of socialist women such as Behice Boran, Ülkü Gürkan-Schneider, Zülal Kılıç, and Gün Benderli Togay have been digitised and made accessible. Through academic collaborations, panels, and conferences, they support women's labour and struggles, working to bring both individual and collective legacies of women into view. She defines this policy as rereading the existing archive through a gender perspective and collecting new materials with the same awareness.

Sular emphasises that women's historical representation is still incomplete, noting that while official records provide data on public life, they do not adequately reflect private life. To address this imbalance, she highlights the importance of feminist archiving, oral history, and the donation of personal archives. She adds that the Women's Library and Information Centre has carried out groundbreaking work in this field, and that she herself worked there for many years as both a volunteer and a professional.

She underlines that TÜSTAV aims to document women's place in leftist and labour struggles as founding subjects of history, and stresses that passing this legacy on to the future is a fundamental responsibility for archivists, historians, and academics. She also insists that the reader should not remain a passive observer but become an active subject—engaging with these experiences in a research capacity and carrying them into today's political and intellectual struggles. Finally, Sular concludes by noting that researchers can access TÜSTAV's archives via its website and social media, and consult the collections under specific application con-

ve Aktarımı) başlıklı kitap üzerine hazırladığım bir tanıtımı içeriyor. Michelle Perrot'nun önsözüyle başlayan bu eser, feminist arşivcilik, toplumsal cinsiyet ile politik aktivist hafıza kesişiminde önemli bir boşluğu dolduruyor. Kitap, 2016'da Paris'te düzenlenen "Arşivin Toplumsal Cinsiyeti" konulu etkinlikte sunulan bildirilerin gözden geçirilmiş hallerini bir araya getiriyor ve sendikal hareketten feminist örgütlere, komünist partiden entelektüel çevrelere uzanan vaka örnekleri üzerinden arşiv oluşturma ve bellek aktarımı pratiklerini tartışıyor.

İlk bölümde karşımıza çıkan "Kadınlar ve Arşivler", kadınların arşivlerdeki izlerini inceleyen dört makaleden oluşuyor. İlgili bölümde Éric Lafon, tarihçi Madeleine Rebérioux ile komünist lider Jacques Duclos'nun arşivlerini karşılaştırarak arşivin kadın ve erkek yüzlerini analiz ediyor. Colette Avrane, öğretmen-sendikacı-feminist Berthe Fouchère'in hikâyesini arşivlerdeki sessizlik bağlamında ele alıyor. Alicia Leon Y Barella ve Rossana Vaccaro, Bernadette Cattaneo'nun hafızasının inşasını, son olarak Lucie Guesnier ise Suzanne Arlette'in arşivinde hayranlığın kimlik inşasındaki rolünü tartışıyor.

İkinci bölüm olan "Feministler Cephesinden", feminist hareketlerin arşiv pratiklerine odaklanan üç makale barındırıyor. Marine Rouch feminist örgütlerin hafızalarını koruma süreçlerini ve karşılaştıkları engelleri analiz ediyor. Julien Pomart, Marguerite Pichon-Landry'nin aile arşivini toplumsal cinsiyet ve aidiyet bağlamında inceliyor. Rouch ayrıca Simone de Beauvoir'a gönderilen okur mektuplarını değerlendirerek bu diyalog arşivinin feminist bilinç oluşumundaki önemini ortaya koyuyor.

Üçüncü ve son bölüm olan "Çiftlerin Hikâyeleri" politik aktivist çiftlerin arşivlerindeki cinsiyet eşitsizliklerini ele alan 4 makaleyi içeriyor. Marie-Geneviève Dezès, aktivistlerin özel yaşamına dair izleri inceliyor. Françoise Blum, Pierre Naville'in arşivindeki kadın figürlerin geri planda kalışını tartışıyor. Isabelle Lassignardie, Annette Vidal'in görünmez emeğini görünür kılıyor. Annette Wieviorka ise, Maurice Thorez ve Jeannette Vermeersch'in arşiv miraslarını karşılaştırarak erkek kayıtlarının ön planda tutulmasını sorguluyor.

Son bölümde ise Julie Verlaine ortak sonuçları paylaşıyor.

Temelinde *Genre de l'Archive*, politik aktivist mirasın toplumsal cinsiyet boyutunu kavramak ve bu mirasın kadınların görünmez emeği, eşitsiz temsili ve arşivlerdeki konumlarının incelenmesi üzerinden yeniden düşünülmesini sağlamak açısından ufuk açıcı ve derinlemesine bir kaynak olarak önem kazanıyor.

Bu bölümün ikinci kitabı, Hanife Karasu'nun Timaş Yayınları'ndan çıkan **Cumhuriyet'in İlk Kadın Avukatı Süreyya Ağaoğlu'nun II. Dünya Savaşı Sonrası Amerika**

ditions. After the interviews, the *Book Review* section features examinations of three publications.

The first piece in this section is my review of *Genre de l'archive: Constitution et transmission des mémoires militantes* (2017) (*The Gender of the Archive: The Making and Transmission of Activist Memories*), edited by Françoise Blum. Opening with a foreword by Michelle Perrot, this volume fills an important gap at the intersection of feminist archiving, gender, and activist memory. The book brings together revised versions of papers presented at the 2016 Paris conference on "The Gender of the Archive," and explores practices of archiving and memory transmission through case studies ranging from trade union movements and feminist organisations to the communist party and intellectual circles. The opening section, *Women and Archives*, consists of four articles examining women's presence in archives. In this part, Éric Lafon compares the archives of historian Madeleine Rebérioux and communist leader Jacques Duclos to analyse the gendered faces of the archive. Colette Avrane addresses the story of teacher, trade unionist, and feminist Berthe Fouchère in the context of silences within the archives. Alicia Leon Y Barella and Rossana Vaccaro explore the construction of Bernadette Cattaneo's memory, while Lucie Guesnier discusses the role of admiration in identity formation within Suzanne Arlette's archive. The second section, *From the Feminist Front*, contains three articles focusing on the archival practices of feminist movements. Marine Rouch analyses the processes through which feminist organisations preserve their memories and the obstacles they face. Julien Pomart examines the family archive of Marguerite Pichon-Landry in the context of gender and belonging. Rouch also considers the letters sent to Simone de Beauvoir by her readers, highlighting the significance of this dialogue archive in the formation of feminist consciousness.

The third and final section, *Stories of Couples*, brings together four articles addressing gender inequalities in the archives of activist couples. Marie-Geneviève Dezès examines traces of activists' private lives. Françoise Blum discusses the marginalisation of women in the archive of Pierre Naville. Isabelle Lassignardie highlights the invisible labour of Annette Vidal. Annette Wieviorka, meanwhile, compares the archival legacies of Maurice Thorez and Jeannette Vermeersch, questioning the prioritisation of men's records. The volume closes with Julie Verlaine, who draws together the common conclusions.

At its core, *Genre de l'Archive* stands out as a thought-provoking and in-depth resource for understanding the gendered dimension of activist heritage, encouraging a reconsideration of this legacy through the lens of women's invisible labour, unequal representation, and their position within archives.

Günlüğü başlıklı eseridir. Kitabın tanıtımı, Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü eski başkanı Prof. Dr. Tuba Çavdar Karatepe tarafından yapıldı. Hanife Karasu'nun 2024 yılında yayımladığı bu eser, Türkiye'nin ilk kadın avukatı Süreyya Ağaoğlu'nun II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika'da tuttuğu günlüğü merkeze alıyor. Yazar, Kadın Eserleri Kütüphanesi'nde yer alan eski harfli Türkçe el yazmasını Latin harflerine aktararak günlüğü tarihsel bağlamıyla birlikte değerlendiriyor. Kitap, Ağaoğlu'nun 1946 yılında Amerika'ya yaptığı yolculuk boyunca gözlemlediği kültürel, toplumsal ve siyasal gelişmeleri kişisel bir dille kayıt altına aldığını ortaya koyuyor.

Günlük, Amerikadaki kadınların konumundan savaş sonrası toplumsal değişimlere kadar pek çok meseleyi gündeme getiriyor. Karasu, bu anlatıyı hem kadın tarihi hem de ben-anlatısı literatürü içinde konumlandırıyor. Süreyya Ağaoğlu'nun bireysel deneyimlerini entelektüel ve feminist bir perspektifle yorumlayan çalışma, yalnızca bir gezi günlüğünü değil, aynı zamanda dönemin kadın aydınının dünyaya bakışını da belgeliyor. Böylece, arşiv malzemesini kamusal bilgiye dönüştürerek kadın tarihine katkı sunuyor.

Üçüncü ve son kitap tanıtım yazısı ise, akademisyen (Gelişim Üniversitesi), Yonca Güneş Yücel tarafından **"Geçmiş Geri Almak!": Feminist Arşivciliği Parantezden Çıkarmak** başlığıyla hazırlandı. Yazı, Wake Forest Üniversitesi Z. Smith Reynolds Kütüphanesi'nde Özel Koleksiyonlar ve Arşivler Direktörü Tanya Zanish-Belcher ve arşivci, yazar ve feminist Anke Voss'un derlediği *Perspectives on Women's Archives* (Kadın Arşivlerine Dair Yaklaşımlar) adlı eseri ele alıyor.

Bu kitap, kadın arşivleri üzerine kapsamlı bir değerlendirme sunuyor. 20. yüzyılın sonlarında kadın koleksiyonlarını ve arşivlerini bir araya getiriyor. Feminist epistemoloji, eleştirel tarih yazımı ve arşiv kuramını buluşturarak arşivlerin toplumsal bellek ve temsil politikalarındaki rolünü yeniden düşünmeye çağırıyor. Belleğin kimin tarafından üretildiğini sorgulayan ana argüman, 1960'larda yükselen kadın-merkezli tarih ve "benim deneyimim önemlidir" şiarıyla belgelerin toplanmasını politik bir eylem haline getiriyor.

Kadın arşivciliğinin tarihsel gelişimi feminist hareketin ve arşivcilik disiplininin evrimi bağlamında inceleniyor. Editörler kuruluş motivasyonlarını, tarihçilerin ve aktivistlerin rollerini tartışıyor. 1970'lerde canlı işbirliğiyle gelişen kadın arşivleri, son yıllarda profesyonel standartların baskısıyla zayıflıyor. Buna karşı konferanslar ve ortak projeler öneriliyor. Gerda Lerner, Anne Firor Scott ve Carroll Smith-Rosenberg'in kadınların tarihini "ek parantez" değil "bütünsel tarih" olarak konumlandırması öne çıkıyor.

The second book in this section is *The Post-World War II America Diary of Süreyya Ağaoğlu, the First Woman Lawyer of the Republic*, published by Timaş and written by Hanife Karasu. The review is provided by Professor Tuba Çavdar Karatepe, former head of the Department of Information and Records Management at Marmara University.

Published in 2024, Karasu's work centres on the diary kept by Süreyya Ağaoğlu, Türkiye's first woman lawyer, during her time in the United States after the Second World War. The author transcribes the Ottoman Turkish manuscript, held at the Women's Library and Information Centre, into the Latin alphabet and situates it within its historical context. The book shows how Ağaoğlu recorded the cultural, social, and political developments she observed during her journey to America in 1946, writing in a distinctly personal voice.

The diary raises a wide range of issues, from the position of women in America to the social changes of the post-war period. Karasu situates this account within both women's history and the literature of life writing. Interpreting Süreyya Ağaoğlu's personal experiences through an intellectual and feminist lens, the study documents not only a travel diary but also the worldview of a woman intellectual of the period. In doing so, it transforms archival material into public knowledge and makes a contribution to women's history. The third and final book review is by academic Yonca Güneş Yücel (Gelişim University), titled *"Taking Back the Past!": Moving Feminist Archiving Beyond Parentheses*. The piece discusses *Perspectives on Women's Archives*, a volume edited by Tanya Zanish-Belcher, Director of Special Collections and Archives at Wake Forest University's Z. Smith Reynolds Library, and archivist, writer, and feminist Anke Voss.

This book offers a comprehensive assessment of women's archives, bringing together collections and archival practices that emerged in the late twentieth century. By linking feminist epistemology, critical historiography, and archival theory, it calls for a rethinking of the role of archives in social memory and politics of representation. Its central argument—questioning who produces memory—frames the gathering of documents as a political act, rooted in the rise of women-centred history in the 1960s and the motto "my experience matters."

The historical development of women's archiving is examined within the broader evolution of the feminist movement and the discipline of archival studies. The editors discuss the motivations behind the founding of such archives, as well as the roles played by historians and activists. While women's archives flourished through vibrant collaboration in the 1970s, they have in recent years weakened under the pressure of profes-

“Geçmişimizi Geri Almak” bölümünde *Hinding Guide*, *Women's History Sources* (1979) ve *Black Women in the Middle West* girişimleri Afrikalı Amerikalı kadınların belgelerinin korunmasını örneklendiriyor. Sivil haklar hareketine katılan siyah kadınların mektupları, notları ve sendika belgeleri koleksiyonlarda yer alıyor. Böylece kadınların tarihsel anlatıya dahil edilme süreci politik ve epistemolojik boyutlarıyla ele alınıyor.

Susan Tucker aile hikâyeleriyle, Fernanda Perrone tarikat kayıtlarıyla, Mary Caldera LGBTİ+ arşivleriyle temsil sorunlarını tartışıyor. Virginia Corvid'in kadın fanzinleri “katılımcı arşivcilik” kavramını öne çıkarıyor. Joan Scott, Verne Harris ve Michelle Caswell'in “karşı-arşiv” yaklaşımı Sophia Smith Collection, Maryland Üniversitesi Women's Studies Special Collections, Lesbian Herstory Archives ve Women's Liberation Movement Oral History Project örnekleriyle birlikte inceleniyor. Schlesinger Library ve NARA'daki girişimler resmi tarih anlatısına feminist müdahaleleri gösteriyor.

Topluluk temelli arşivler gönüllülük ve özerklik ilkelerini vurguluyor. Danelle Moon'un aktardığı gibi gündelik belgeler feminist arşivlerde yer buluyor. Dijital çağda kapsayıcılık, çok dillilik, rıza ve anonimlik ilkeleri kritik hale geliyor. Böylece feminist arşivcilik, yalnızca teknik bir alan değil, toplumsal adalet mücadelesinin parçası ve kimin hatırlanacağına dair politik bir pratik olarak konumlanıyor.

Sonuçta *Perspectives on Women's Archives* feminist epistemoloji, feminist tarihyazımı ve arşiv kuramını bir araya getiren çerçevesiyle hem araştırmacılara hem arşiv profesyonellerine hem de aktivistlere rehberlik ediyor. Bununla birlikte, kesin yanıtlar vermek yerine eleştirel ve “yanıtlanmamış” sorular bırakarak tartışmayı açık tutuyor.

Arşivde Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi'nin dördüncü sayısını sizlerle paylaşıyoruz. İyi okumalar diliyor, bu sayının farklı alanlardaki çalışmalara katkı sunmasını umuyoruz. Sonraki sayılar için katkı ve önerilerinizi bekliyoruz.

sional standards. In response, the book proposes conferences and joint projects. It highlights the work of Gerda Lerner, Anne Firor Scott, and Carroll Smith-Rosenberg, who positioned women's history not as an “added parenthesis” but as an integral part of history.

In the section “*Taking Back Our Past*”, the *Hinding Guide*, *Women's History Sources* (1979), and the *Black Women in the Middle West* initiatives are presented as examples of preserving the records of African American women. The collections include letters, notes, and union documents of Black women involved in the civil rights movement. In this way, the process of incorporating women into historical narrative is examined in both its political and epistemological dimensions.

Susan Tucker discusses issues of representation through family histories, Fernanda Perrone through convent records, and Mary Caldera through LGBTQ+ archives. Virginia Corvid's work on women's fanzines foregrounds the concept of “participatory archiving.” The “counter-archive” approach of Joan Scott, Verne Harris, and Michelle Caswell is examined alongside examples such as the Sophia Smith Collection, the Women's Studies Special Collections at the University of Maryland, the Lesbian Herstory Archives, and the Women's Liberation Movement Oral History Project. Initiatives at the Schlesinger Library and the US National Archives (NARA) demonstrate feminist interventions in official historical narratives.

Community-based archives emphasise the principles of voluntarism and autonomy. As Danelle Moon notes, everyday documents find a place within feminist archives. In the digital age, inclusivity, multilingualism, consent, and anonymity have become critical principles. In this way, feminist archiving is positioned not merely as a technical field, but as part of the struggle for social justice and as a political practice concerned with who will be remembered.

In conclusion, *Perspectives on Women's Archives* offers a framework that brings together feminist epistemology, feminist historiography, and archival theory, providing guidance for researchers, archival professionals, and activists alike. At the same time, rather than offering definitive answers, it leaves critical and “unanswered” questions open, keeping the discussion alive.

We are pleased to share with you the fourth issue of the *Journal of Women and Gender in the Archive* (*Arşivde Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*). We wish you a good read and hope that this issue will contribute to work across different fields. We also look forward to your contributions and suggestions for future issues.

Araştırma-İnceleme / *Articles*

Melek Erip Erbilen'i Hatırlamak

Remembering Melek Erip Erbilen

Dr. Esmâ Vildan Türkan

29 Mayıs Üniversitesi

"Peki Melek Erip Erbilen kimdi? Beni ona dair yazmaya iten sebep yazının başında belirttiğim gibi evvela tahsil hayatının şekli oldu. Araştırdıkça Osmanlı'nın son dönemlerinde doğup Cumhuriyet'e erişmiş, bununla beraber günümüzde isminin hatırlanmadığı çevirmen, yazar, sosyal bir kadının portresiyle karşılaştım."

Mustafa Bey Apartmanı, Fotoğraf Ahmet Yurtbakan, 2023, <https://kulturenvanteri.com/yer/?p=119837>.

Özet

Bu yazıda Osmanlı Devleti'nin son döneminde doğan, hastalığı nedeniyle okula gitmeyerek tahsilini hususi yolla alan, pek çok türde eser veren bir Cumhuriyet kadını; Melek Erip Erbilin'i (1911-1981) anlatmaya çalıştım. Doktora tezim esnasında Londra'da yapılmış erken dönem Cumhuriyet kadın gazetecilerini konu edinen bir tezde Melek Erip Erbilin ismini gördüm. İlginç öğrenim hikâyesinin yanı sıra *İnönü Ansiklopedisi* için tercüme yapması, Yunus Nadi Ödülü alması, piyesler, hikâyeler yazması aktif bir yazın hayatı olduğunun işaretleriydi. Daha önce hiç rastlamadığım bu ismi meslektaşlarım ve hocalarıma sordum; kimse duymamıştı. Aslı Davaz istisna oldu; Melek Erip Erbilin ismini biliyordu. Her iki kitabında; hem *Necile Tevfik Arşivi Açıklamalı Kataloğu*'nda hem de *Eşitsiz Kız Kardeşlik*'te ismi geçen Melek Hanım, Türk Kadın Birliği üyeleri içinde yer almaktaydı. Ayrıca Kadın Eserleri Kütüphanesi'nde bulunan Türk Kadın Birliği üyelerinin radyo konuşmalarını içeren kitapçıkta¹ da adı geçiyordu, zira o da radyoda konuşanlar arasındaydı.

Melek Erip Erbilin'in yazılarına ve yaşam öyküsüne ulaşmak için *Gaste Arşivi*'ni, vefat ilanları için *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetelerinin arşivlerini taradım. *Ulus* Gazetesi'nde hikâyeleri, Oscar Wilde ve Charlotte Brontë çevirileri çıkmıştı. *Jane Eyre* tercümesi tefrika şeklinde yayımlanmıştı. Çeviri ve röportajlar yaptığı *Akis* ve *Kadın Gazetesi*'ni de inceledim. *Kadın Gazetesi*'nde kendisiyle yapılmış bir mülakat da bulunuyordu. Bu sayede ilk gençlik yılları ve yazıyla ilişkisinin nasıl başladığı açığa çıkmış oldu. Bununla birlikte Nadir Kitap'ın web sayfasında Melek Erip Erbilin adını arattığımda 1944 tarihli *Mayerling Faciası* adlı bir tercümesi olduğunu da gördüm.

Fotoğraflarına ve özel hayatıyla ilgili detaylara ise Cenevre'de yaşayan ve iletişime geçtiğim kızı Ayşe Mitchell Erbilin aracılığıyla ulaşabildim. Ayşe Hanım, Melek Hanım'ın günlük yaşantısını, okuma tercihlerini, Kadın Birliği'nden hatırladığı arkadaşlarını anlattı. Ben de ona annesiyle ilgili bilmediklerini; yazarlık serüvenini, çeşitli mecralardaki yazılarını sundum. Osmanlı'nın son döneminde doğmuştu; Milli Mücadele'yi, genç Cumhuriyet'in ilk yıllarını, iki dünya savaşını gören ve her nasılsa adı belleklerden silinen bir kadın yazarı araştırmak benim için çok heyecan ve mutluluk vericiydi. Ancak daha da anlamlı olan, Melek Erbilin'in kızı Ayşe Mitchell Erbi-

len'in, "yıllar sonra hatırlanmasının annesinin ruhunu şad ettiğini" söylemesiydi. Umut ediyorum ki Melek Erbilin üzerine başka çalışmalar da yapılır.

Abstract

This article seeks to shed light on Melek Erip Erbilin (1911–1981), a Republican-era writer who was born during the disintegration of the Ottoman Empire, educated privately due to ill health that prevented her from attending school, and produced work across a wide range of genres. During my doctoral research I encountered her name in a thesis written in London on women journalists of the early Republican era. Beyond her striking educational background, her translations for the *İnönü Encyclopedia*, receipt of the Yunus Nadi Award, and authorship of plays and short stories clearly attest to an active literary career. When I asked colleagues and professors about this name I had never come across before, none had heard of her. The exception was Aslı Davaz, who knew of Melek Erip Erbilin. Mentioned in both of Davaz's books—*The Annotated Catalogue of the Necile Tevfik Archive* and *Unequal Sisterhood*—Mrs. Erbilin was a member of the Turkish Women's Union. Her name also appears in a booklet held at the Women's Library containing the radio speeches of Union members, as she was among those who spoke on the radio.

To access Melek Erip Erbilin's writings and life story, I searched the *Gaste Archive* and examined the archives of *Milliyet* and *Cumhuriyet* newspapers for obituaries. Her short stories, along with her translations of Oscar Wilde and Charlotte Brontë, were published in the newspaper *Ulus*, with her translation of *Jane Eyre* serialised. I also reviewed *Akis* and *Kadın Gazetesi*, in which she published translations and interviews. *Kadın Gazetesi* even featured an interview with her that offered insights into her early youth and how her relationship with writing began. In addition, a search for her name on the Nadir Kitap website revealed a 1944 translation by her titled *The Mayerling Tragedy*.

I obtained photographs of her and details of her personal life through her daughter, Ayşe Mitchell Erbilin, who lives in Geneva and with whom I made contact. Ayşe shared memories of her mother's daily life, reading preferences, and friends she remembered from the Women's Union. In return, I presented her with her mother's little-known writing career and the pieces she had published in various outlets. Researching a woman writer who witnessed the fall of the Ottoman Empire into which she was born, the National Struggle, the early years of the young Republic, and two world wars—yet whose name has somehow been erased from memory—was a source of great excitement and joy for me. Even more meaningful, however, was hearing her

1. Türk Kadın Birliği, *Radyo Konuşmaları* (İstanbul: Maarif Basımevi, 1957.) "Dünya Kadınlığından Portreler: Elizabeth Fry," Konuşan: Melek Erbilin, 30.01.1955. Bu konuşma metnine ve cildin dijitaline Vakfın Arşiv Kataloğu'ndan erişebilirsiniz. bkz. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Kadın Örgütleri ve Örgütlenmeleri Koleksiyonu, Türk Kadınlar Birliği Arşivi, Demirbaş no 40653_2_1.

daughter say that “being remembered after so many years has brought peace to her mother’s soul.” I hope further studies will be carried out on Melek Erbilin.

Giriş

Bu yazı, doktora tezim² esnasında ilginç tahsil hikâyesiy-le dikkatimi çeken yazar, çevirmen, ansiklopedist, dernek üyesi, radyo piyesi yazarı Melek Erip Erbilin’i anlatma, kaybolmuş hikâyesini hatırlatma amacını taşıyor. Bir zamanlar yazılar, çocuk kitapları yazmış, çeviriler yapmış, ödüller almış, derneklerde çalışmış fakat sonra her nasilsa ismi unutulmuş bir kadını tanıtmak amacındayım.

Hastalığı sebebiyle okul eğitimi alamayıp evde ders gören Melek Erbilin’in de dahil olduğu tezim, evde tahsil gören ya da okula gitse de hususi dersler alan kadınlar üzerineydi. Zaman dilimi olarak ise Tanzimat ile erken Cumhuriyet arasını kapsıyordu. Çalışmamda ana kaynak türü olarak “ben-anlatıları”nı kullanmak zorundaydım, zira kayıt dışı bir eğitim türü üzerine araştırma yapıyordum ve doğal olarak arşiv belgesi oldukça azdı. Diplomalı kadın hocaların yokluğunda “tahsilini hususi surette görmüş” olanlardan yararlanılmasına dair heyecan uyandıran birkaç belge dışında biyografiler, otobiyografiler, aile tarihleri, monografiler, mektuplar, kadınların bizzat kendilerinin verdiği mülakatlar ve ailelerinde hususi tahsil görmüş kadınların anlattıkları, çalışmanın hammaddesini oluşturdu. Teze başlarken bu kadar kadın isminin karşına çıkacağını ummuyordum. Fatma Aliye ve kızkardeşi Emine Semiye, Şair Nigar Hanım, Leyla Saz Hanım herkesçe malum olan ve hususi tahsil aldığı bilinen kadınları. Bununla beraber çalışma ilerledikçe daha onlarca kadının lisan, sanat derslerini özel hocalardan gördüğü ortaya çıktı. Bu kadınlardan gazetelerde, dergilerde yazarların önemli bir kısmı entelektüel anlamda oldukça donanımlıydı. Osmanlı döneminde doğup Cumhuriyet’te edebiyattan kopmayan, politikayla ilgilenen, sivil toplum kuruluşlarında görev alan bu kadınların hepsinin ayrı bir serüveni olduğunu gördüm. Yaşam hikâyelerini, mücadelelerini öğrendiğimiz örneklerin yanı sıra unutulmuş, bilmediğimiz kadınların sayısı da azımsanmayacak derecedeydi. Zira alandaki çoğu araştırmacının çalışmasında olduğu gibi benim çalışmamın da handikaplarından belki en önde geleni isim meselesiydi. Evlilik, boşanma yahut başka sebeplerle isimlerinin değişikliğe uğraması, müstear isim kullanmaları, izlerinin yitmesine neden olmuştu.

Altı yıl boyunca, eğitimi hususi yolla alan kadınları araştırdım. Pek çok kadın ismine aşındım yahut farklı kaynaklara baktıkça aynı isimlere rastladım.

Melek Erip Erbilin ise hiç denk gelmediğim bir kadın yazar olmuştu. Oysa yüzlerce kadının hayatını araştırmıştım. 1923- 1960 yılları arasında pek çok alanda aktif olmuş bu Cumhuriyet kadını hakkında, İngiltere’de yazılmış bir tez okuyana dek hiçbir şey bilmiyordum.³ Söz konusu tezde geç Osmanlı’da doğup Cumhuriyet’e erişen edebiyatçılıktan gelme gazeteci kadınlar anlatılıyor. İsimlerden biri hariç hepsini tanıyordum, o isim de Melek Erip Erbilin’di. Hakkında öğrendiklerimi kendi tezime ekledim ve onu daha sonra daha etraflı araştırmayı not ettim.

Doktoram bittikten sonra Melek Erip Erbilin’i tarihçi ve edebiyatçı hocalarıma, meslektaşlarıma sordum; ancak hiçbiri bu isme daha önce rastlamamıştı. Aslı Davaz istisna oldu. Yüzlerce kadın ismi taradığı halde “bu ismi hatırlıyorum” dedi. Hem *Necile Tevfik Arşivi Açıklamalı Kataloğu*⁴ hem de *Eşitsiz Kız Kardeşlik*⁵ adlı eserlerinde Melek Erbilin ismi geçiyordu. Bulduğum bazı bilgileri anlatıp fazlası hakkında danışınca heyecanıma ortak oldu, bana Melek Hanım’ın *Kadın Gazetesi*’nde çıkmış bir mülakatını iletti; ayrıca gazetenin taranmış bazı sayfalarını paylaştı.⁶ Böylece Melek Hanım’ın daha önce hiç görmediğim fotoğrafını ilk kez görebildim; gazetede yazıları sayesinde ise onun fikir ve duygu dünyasını okuyabildim. Yararlandığım başka bir kaynak Gaste Arşivi⁷ oldu. Melek Erip Erbilin’in *Ulus Gazetesi*’nde çıkan yazılarına bu web sayfası üzerinden ulaştım. Aynı zamanda bu arşiv sayesinde Jane Eyre tefrikasını, Oscar Wilde çevirisini ve “Hanife” adlı hikâyesini öğrendim.

Charlotte Brontë’nin *Jane Eyre* adlı romanını, Türkçeye ilk kez Melek Erip Erbilin tarafından çevrilen tefrikası, *Ulus*, 4 Kasım 1945, 2. Milli Kütüphane, <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=129345>

2. Esma Vildan Türkan, “Geç Modern Osmanlı’da İnfomal Kadın Eğitimi,” (Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2024.)

3. Valerie Margaret Smallwood, “Women’s Education in Turkey (1860-1950) and Its Impact Upon Journalism and Women’s Journals,” (Doktora tezi, Londra Üniversitesi SOAS, 2002), 96-98. <https://doi.org/10.25501/SOAS.00028570>
4. Aslı Davaz, *Bir Kadın Arşivini Okuma Denemesi: Necile Tevfik Arşivi Açıklamalı Kataloğu (1924-1954)* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2019), 194, 197.
5. Aslı Davaz, *Eşitsiz Kız Kardeşlik: Uluslararası ve Ortadoğu Kadın Hareketleri, 1935 Kongresi ve Türk Kadın Birliği* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 786, 787, 780.
6. *Kadın Gazetesi*’nin sayılarına Beyazıt Devlet Kütüphanesi’nden erişilebilir.
7. Bkz. <https://www.gastearsiivi.com/>

ÖRNEK MİLYONER

DÜNYADA parasızların hoş bir insan olarak yaratılmaması hiçbir fayda yoktur. Sairanelli bir balaya sap olmalarını değil, paralarını unuttuysa, Parasız olan sadece işini bilmez ve baya uyumadılır. Sonun insanı sonun caribeli olacak yerde insanı devamlı bir gelir bulması çok daha iyidir. Bütün bunlar, Hughie Erkin'e'nin bir türlü kavrayamadığı modern hayatın büyük gerçekleridir. Zevce Hughie Doğrusunu söylemek istiyorsa Hughie kültür bakımından bir de üşenli bir varlık sayılmalıdır. Omurunda parlak bir söz söyle duran, kütü bir şey dahi söylemiş değildir. Ama buna mukabil küçük kumral saçları, düzgün bati profili ve kurumsal emekle gözleriyle insana hayret verecek derecede yakışıklıdır. Kadın, erkek herkes tarafından tanınır ve sevilir. Para kazanması bilenecek gayri her türlü meziyete sahiptir. Babası ölümünde ona miras diye silviri kulçesi, bir de on bes çilik bir 'İşpaya yarım adamsın, harp tarih' ni burak adamsın. Hughie, kulci aynasının üstüne asma, tarhi de kitap, tıfındaki Ruffi's Guide ile Bayley's Magazine'nin ciltleri arasında yer-

Çeviren:
Melek Erip ERBİLEN
Oscar Wild'den

Hughie bir divanın üzerine rahatça yerleşirken:
— Bir ressamın modeli poz basına ne olur? diye soruldu.
— Saat başına bir ağız.
— Ya siz tablonuza ne alırsınız?
— Oo, bak, ona iki bida.
— Lira mı?
— Lira.
Hughie gülerken bağırdı:
— Çyle ise benim model tablonun üstünden yüzde üzerine almalı? Onlar da sizler kadar yoruluyor.
— Ne sacına şey! Ne sacma! Bütün gün boyalarla uğraşmanın, sehpasına basında durmanın esir-tine bir bak hele! Sana göre söylemek kolay. Ama seni temin edirim. Öyle vakıtlar olur ki saat henem henem resnatın kabına erir. Ama geyvele'e'me, çok me-gulüm. Bir sigara yak da sesini çıkartma.
Bir müddet sonra hizmetçi o-

daya geldi ve Trevor'a cerevele-nin kendisini görmek istediğini haber verdi. Trevor odadan çıkarkent.
— Sakın kaçayım deme Hughie, bir dakikaya kalmaz geli-rim, dedi.
İhtiyar dilenci, Trevor'un odan-da oturma istat biletler arasın-da duran tahta bir araya co-kup dinlenmeye koyuldu. O kadar biles, o kadar beshahı bir hali vardı ki, Hughie ona acımaktan kendisi alamadı. Ceplerini yokla-du, bula bula bir altın le bir bir tac bakır ufak para buldu. Kendi kendine, zarafetli hitiyerek! Bu paraya her halde kendine tas-la hitiyer vardı. Ama buna veremek, senin için bir bes günlük bir mahrumiyet teşkil e-decek" diye düşündü. Buna rag-men ihtiyarın diğer bir kotesese kadar yurtda, paraları dilencinin eline elattı.
İhtiyar adam önce içki içti. So-luk dudaklarında süğün bir gül-lümeme dalgalandı. Sonra: "Sağ olunuz, elendim, sağ olunuz" de-di.
Bu aralık Trevor odaya girdi. Hughie de bu hareketinden dolay-kı kızıra borazı dalınsarak çıkıp

Peki Melek Erip Erbilen kimdi?

Beni ona dair yazmaya iten sebep yazının başında belirttiğim gibi evvela tahsil hayatının şekli oldu. Araştırdıkça Osmanlı'nın son dönemlerinde doğup Cumhuriyet'e erişmiş, bununla beraber günümüzde isminin hatırlanmadığı çevirmen, yazar, sosyal bir kadının portresiyle karşılaştım. Türk Kadınlar Birliği üyeliğinin yanında Türk Amerikan Kadınları Kültür Derneği'nin kurucuları arasındaydı. Bu yazıyı yazarken onun hayattaki aile üyelerini araştırdım, çeşitli mecralardan ulaşmaya çalıştım ve sosyal medya hesaplarında Cenevre'de yaşayan kızı Ayşe Mitchell Erbilen'le temas kurabilmeyi başardım. Büyük bir sevecenlik ve ilgiyle yaklaşan Ayşe Hanım elinden geldiğince yardım edeceğini vaat etti ve pek çok fotoğraf gönderdi, ayrıca Melek Hanım'ın aile kökeniyle de ilgili bilgiler verdi.

Valerie Margaret Smallwood'un tezine, kızının aktardıkları ve Melek Hanım'ın kendisinin *Kadın Gazetesi*'nde verdiği bilgilere göre yazarımız 1911'de İstanbul'da doğdu. Varlıklı bir ailesi vardı. Babası Sabri Bey İttihat ve Terakki üyesiydi, gençliğinde Avrupa'ya kaçmış, dönünce siyasetten uzak durmuş, ticarete atılmıştı; Tünel'de bir bürosu vardı. (Sabri Deviker'in adını arattığımda kızı Zerrine yol-ladığı bir mektup görseli çıktı karşıma. Bir müzayede şirketin web sayfasında, bürosunun adresini elle yazdığı bir zarf bulunmaktaydı). Saraylı eşi Adviye Hanım ile ailelerin karşı çıkmasına karşın büyük bir aşkla evlenmiş, çiftin üç kızı, bir oğlu olmuştu. Sabri Bey fiziksel ve giyim tarzı olarak, Heybeliada'da köşkü bulunan ve yazları orada olan İsmet İnönü'ye çok benzermiş, bu yüzden sokakta "paşam" diye eline sarılırlar, o da elini çekip "ben o paşa değilim" dermiş. Ayşe Erbilen, anneannesi Adviye Hanım'ın saray kökenli ve eğitilmiş bir hanım olduğunu, satranç oynadığını, ud çaldığını, okuma yazma bildiğini belirtti. Ailenin tek oğlu İsmail Mustafa, küçük yaşta ölünce Melek Hanım'ın babası Sabri Bey Taksim'de yaptırdığı apartmana onun adını vermiş. Şehir haritasına baktığımda binanın halen var olduğunu gördüm; metruk durumda olsa da, ikinci de-receden tarihi eser olarak ayakta duruyor.⁸

Sabri ve Adviye çiftinin en büyük çocuğu Melek'ti. İstanbul'daki ilköğreniminin ardından zatürre geçirdiği için havası iyi gelir düşüncesiyle ailece Heybeliada'ya taşındılar. Hastalığı nedeniyle resmi olarak eğitim almadı, bununla beraber yabancı mürebbiyeler nezdinde iyi bir hususi tahsil gördü. (Kızı, teyzelerinin de okula gitmeden hususi tahsille yetiştiklerini, bunun nedeninin ise Ada'dan ulaşımın zorluğu olduğunu belirtti.) Marie adlı mürebbiyesi tam kırk sene aileyle birlikte yaşadı ve onla-

KÜÇÜK HİKÂYE

HANİFE

Yazan:
Melek Erip ERBİLEN

"MITHANA üç kişi git-mişti; birisi, tombul elle-ri zini makinesinin üzerinde küt aşı geçiren ter kokulu bir işman taze, ikinci, cantasının derisini ayak kaplamasına bo-yunmuş, turnakları süsünece so-kunul bir küçük bayan, üçüncüsü saklarmı aldıcı deri, topa yün bulanzının yakasındaki ipora, miki köpek iğneden başka elini olmayan kendi halinde bir kız.
Yeni makinesinin dâne ilk baklanmasında üçüncü kızın ete-kileri bastığı hemem belli oldu. Köpek iğneli kız çabuk ve durle-madan yazıyordu. Hemen de hâta-na yazıyordu.
Yeni kurulmuş olan biröde dört gence mühendistlik. Dipoluna ihtihalları yıl vermiş dört gence mühendis. İçlerinden Arif kadınların saçına, götüne, enla-mana meraklıydı. İsminden yor-gun düşüp de çene calmak hitiy-erini duyduğumuz zamanlarda Arif'in kadınlar hakkındaki dü-şümlerini ve tanıdığı kadınları ballandıra ballandıra anlatması bir müddet dinler, onun söz tıra-nından fırsat bulur, birer sözle o-taya bir iki fikir veya havada a-lar, vakit geçirirdi. Sonunda siki mağa başlayınca da diğer alavdir tutturup onu sustururdu.
Sindi Arif, ayakbaşıyla can-tas bir örnek derileri olan yazı yazıyordu. "Ah, diyorsun biraz kendin silke de hâta-nı yazsa, şu kâğıt!"
Ama İmtihanın sonunda üç kö-peğin iğneli kızın alımsına karar verildi. "Bunu öğrendiği zaman kızın yüzünde ne bir seveye ne de bir şaşırma eseri görülmedi" de-diler. Ertesi gün müfess kâğıdını

vesiresini getirmesi tembihine: "peki" deyip çıktı.
Bu, küçük gruplarında büyük bir halde, bir bakıma beklenip de for çıkan bir olay havası bıraktı. Büromuza bir daktilo lazım ola-cağı haberi üzerine genc; muhiy-yetimiz, hitiük odanın küçük mas-sası başında, kıvr kıvr saçlı, ipek bülüli, beyaz sarif eili, la-vanla kokulu bir hitil mahlık gö-rür gibi olmuştu. Yare o masanın başına örne bülüli, dümdüz saçlı, sadenin sadeli bir basit, aşarık gelecekti. Artık hayalimizde bes-lenerek bir şey kalmamıştı.
Yeni daktilomuz Bayan Hanife deniyormuş. İnsanlar "Şer Hanife" diye çağırırsı geliyordu. Maz-lum ve siik halini inkara yetle-nen tek şey, imde ifadesi taşıyan düz kağıtlarıydı. Küçük yorgun bir yüzü, insanın bakanlarından kaçan eli göleri vardı. Bürya ilk sa-yıladığı gündenberi hepimize ayrı ayrı hizmet etmeye, ismi hepimize başla uğramışa koyalardı. Arif başı Semih, önüne evrak üzerine evrak yığılı. Sonra da satır aralı-gın beklenmedi, tedere yazırdı. Noktalar atlanmasa dedi bir daha kopye ettirdi. Hanife kız, sesiz bir idek kâğıdı idi sanki. Komu-muyor, bakmıyor, yalnız parmak-ları makineyi takirdatıyor, yadı-rık kâğıtları yamaa isni ediyordu.
Arif kızın yamaa yaklaşıma vesile olsun diye yüklü kartma-

ler aldı, götüüp önüne koyarak en edalı sesile: "buzum efendim, sunulandı ileriye, kopye hitider misiniz?" dedi.
Bütün imili, kızın kartma-lerin zorluğuna dayanamayarak be-calınamas idi. Bu takdirde Arif gidip yardım edecek, ederken de kım sadırının, kolukunu isme sindirmeye çalışacak, elini eline değdirirken bir volnus bakacak-tı.
Fakat kısa süren bir zamanın sonra kız sade bir tavırla gelip hitilansa kopye edilişim kartma-leri Arif'in önüne koydu.
Zeki, ciddi bir çocuktu, ama isken başı istigdi zamanlar deşil-ge vururdu. Günde, birkece kere Te celvelini ve kalemı bırakıp u-yumus kollarıyla gerimikten sonra bir sigara yakar ve ortada bir müddet dolardı. Soera ona buns taktir, hepimiz canlanıy-ırdı. Sindi böyle anlarda ötek ede-ya yollanma ve Hanife'ye ta-kilimaa başlamıştı:
"Hanife hanım, bunum, arka-dalarımız tiri sana cinema ar-tistisine benzetiler acaba?"
Kız, boyunu ağzının bir köşe-siyle yan yan gülümser, cinemaa elinin telgılı bir hareketle sa-ğ-larından fırlayan bir tutam vaza asile firkete ile tutmur ve zura-sın devam ederdi. İstis kâğıdı zamanlar cüzdan bilmeli genis er-ki cantasından bir ypacıma, re-mat çöktür, kime ile meşgul ol-madan onu okumaşa dalardı.
Hanife hilde bes ay kadar bö-y-le hizmetti etti. Hâfâ'den la-tiyen memnuudu. Sabahleyin suar-tazaman sevide geliyör, öle ye-meklerini, anıcata yiyiveriyor, is püsüs, evinin yolu-no bua suda.
Vası geçirmek tarafıta ola-ı-lar ad Hanife'den bir ciltvay-

"Hanife" adlı hikâyesinin yayımlandığı 19 Eylül 1947 tarihli *Ulus* gazetesi, sayfa 5, Milli Kütüphane, <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/Periodicals/Catalog/IssueId=136225>

8. "Mustafa Bey Apartmanı," Kültür Envanteri, erişim tarihi 26.11.2024, <https://kulturenvanteri.com/yer/?p=119837>.

Melek Erbilen'in babası Sabri Deviker, Ayşe Erbilen Arşivi.

rın yanında hayata gözlerini yumdu. Melek, örgün eğitim görememenin eksikliğini Galatasaray Lisesi'nin ders programını takip ederek tamamladı. Fransızca, İtalyanca, İngilizce ve Rumca öğrendi. Ailesiyle bir süre İsviçre ve Viyana'da yaşadı. İstanbul'a döndüğünde konservatuvarın piyano ve keman kısmına gitti, Güzel Sanatlar Akademisi'nin sanat ve tezyinat bölümlerine üç-dört sene devam etti. Yazmaktaki başarısı hocalarının dikkatini çekecek ölçüdeydi ve onların teşvikiyle yazmaya başladı. Nitekim mülakatında da güzel sanatlar içinde en çok yazıyla meşgul olduğunu, yazmayı sevdiğini ifade etti.

Yaşı daha çok gençken, 1923'te Mehmet Rauf'un Süs dergisinde yapılan bir yarışmayı kazandı. Ertesi sene *İctihad* dergisinde bazı yazıları çıktı. Atatürk Kitaplığı'nda derginin tüm sayıları ve künyeleri mevcut olduğundan *İctihad*'ı uygun kronolojik zaman dilimine göre taradım. Bazı sayılarda ona ait olduğunu düşündüğüm Tagore tercümelerine rastladım; ancak mütercimnin adı belirtilmemişti. Bunun sebebi, Melek Erbilen'in belirtilmediği tarihte henüz 14 yaşında olması olabilir.

Melek 1935'te 24 yaşındayken yüksek mimar Erip Erbilen'le evlendi⁹; bir süre eşinin isim ve soyadını kendi

Sabri Deviker (babası), Advie Deviker (annesi), İsmail Paşa (dedesi), Melek Erbilen ve kız kardeşi Ruhsar Deviker'in yer aldığı stüdyo fotoğrafı, Ayşe Erbilen Arşivi.

ismiyle birlikte kullandı. Bu yüzden yaşamının önemli bir kısmında ve çoğu yazılarında ismi Melek Erip Erbilen olarak geçti. Ona ulaşmak için Erip Erbilen'i araştırdığımda genç Cumhuriyet'in önde gelen mimarlarından olduğunu, dikkat çeken çalışmalara imza attığını gördüm. Örneğin *Arkitekt* dergisi onun Bebek'te 1937'de tasarladığı bir villayı tanıtmıştı.¹⁰ Erip Bey hastane mimarisinde uzmanlaştığı için hem Sağlık Bakanlığı'nda hem de İmar İskân Bakanlığı'nda uzun yıllar görev yaptı. *Mimarlık Dergisi*'nin 1944 tarihli ilk sayısında "Afyon Memleket Hastanesi" başlığıyla bir yazısı yayımlandı.¹¹ Erip Erbilen 1938'de Selanik'te bir hastanenin inşası için görevlendirilmiş, Melek Hanım da ona eşlik etmişti.¹² Burada görüp etkilendiği Atatürk'ün doğduğu ev üzerine yazdığı yazıyla ödül ve ün kazanacaktı.

Melek Erbilen hayatı boyunca bildiği lisanslar (İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve Rumca biliyordu) ve edebiyata

9. "Evlenme", *Haber*, 22 Temmuz 1936, 3.

10. Ekrem Yenal, "Bebekte Bir Villa," *Arkitekt* 3, sy. 288 (1957): 109-110.

11. Erip Erbilen, "Afyon Memleket Hastanesi," *Mimarlık Dergisi* 1, sy. 1 (1944): 9-12, <https://mimarlikdergisi.md1927.org.tr/sayilar/dizin-mimarlik-dergisi-1944-1953>.

12. Rukiye Özen, "Bn. Melek Erip Erbilen ile Bir Görüşme," *Kadın Gazetesi*, 18 Temmuz 1949, 7.

duyduğu sevgi sayesinde çeşitli işlerde çalıştı. Örneğin İtalyanca bildiğinden Matbuat Umum Müdürlüğü'nde İtalya masası şefi olarak üç sene görev yaptı; ilk çocuğunun doğumunun ardından buradan ayrıldı. Charlotte Brontë ve Oscar Wilde'dan çeviriler yaptı. Yazın dünyasında olmasının yanında aktif bir sosyal hayatı vardı. Dergilerde, gazetelerde çeviriler yapması, küçük hikâyelerinin yayımlanması ve belki de en önemlisi Türk Kadın Birliği bünyesinde yer alması ona geniş bir çevre kazandı. Latife Bekir, Necile Tevfik, Lamia Refik, İffet Halim Oruz, Halide Nusret Zorlutuna gibi yazar ve kadın hareketi öncüleri Melek Erbilin'in etrafındaki önemli simalardan bazılarıydı.

1938'de eşiyle Selanik'e gittiğinde gördüğü Atatürk'ün doğduğu ev hakkında bir yazı yazdı. Bu yazı sayesinde 1948 Yunus Nadi Ödülü'nü kazandı. Bir diğer ödülünü ise, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun hem ilkokullar hem de ortaokullar için yazılmasını istediği *Gölpınar Çocukları* adlı çocuk kitabıyla kazandı. *İnönü Ansiklopedisi*'nde İbrahim Alaaddin Gövsâ'yla çalıştı, ansiklopediye İngilizce ve İtalyanca çeviriler yaptı. *Jane Eyre*, *Mayerling Faciası* gibi eserleri Türkçe'ye kazandı. *Türk Çocukları*'nda ve *Kadın Gazetesi*'nde yazılar kaleme aldı. *Ulus Gazetesi*'nde çeşitli çevirileri, hikâyeleri çıktı. Onun tiyatro eseri kaleme aldığını ve bunun radyoda seslendirildiğini internette karşına çıkan bir kayıttan öğrendim.¹³

Melek Erbilin, zaman zaman *Akis* dergisinde de yazdı ve adı derginin künyesinde yer aldı. *Akis*, İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker'in 1954-1967 arası *Times* dergisini örnek alarak çıkardığı haftalık dergiydi. Politik bakımdan Cumhuriyet Halk Partisi taraftarı, Demokrat Parti aleyhtarıydı. Altmışlara doğru bu aleyhtarlığın ve eleştirilerin dozu iyice yükselmiş, hatta 27 Mayıs darbesi açıkça övülmüştü. Dergi Türkiye'de aktüel haber dergiliğinin ilk örneğiydi.¹⁴ Yayın politikası Batıcı ve seküler doğrultuydu ve okuyucu kitlesi, taşradan ziyade kentte yaşayanlardı. Genellikle modayı, Avrupa ve Amerika'daki gelişmeleri, magazin yazılarını içeriyordu. 22 Mayıs 1954 tarihli sayısında Yunus Nadi Ödülü aldığı vurgulanan bir başlıkla yazdığı metinde, Şark ile Garp'ı karşılaştıran Melek Hanım, Hristiyanlığın Meryem Ana'ya verdiği mevki yönünden kadınlara saygı ve sevgiyle yaklaştığını ileri sürdü. Şark'ta kadına bakış açısının fena vaziyette bulunduğunu, eski Türkler'de kadının ehemmiyetli bir yere sahip olsa da zamanla Türk

Melek Erbilin çalışma odasında, Ayşe Erbilin Arşivi.

âleminin başka âlemlere benzeyerek kadın hakkındaki fikirlerinin değiştiğini düşünüyordu.¹⁵

Yunus Nadi Ödülü yarışma birincilerinin listesinin yer aldığı gazete kupürü.

Akis dergisini monografi olarak inceleyen Cemil Koçak'ın çalışmalarına büyük bir umutla baktım, ne yazık ki Melek Hanım'ın adı alınmamış. Neşredilmiş üç cildi de taradım; daha çok CHP ile DP'nin ilişkisini izleyen Koçak dergide yazısı çıkmış kimi kadınlara yer verse de Melek Erbilin onların arasında bulunmuyor.¹⁶

13. Melek Erbilin, "Acı Bal". Esere, TRT'nin bir uygulaması olan TRTdinle'nin Radyo Tiyatrosu bölümünde denk geldim. İlgili sayfada Melek Erbilin'in soyadı, "Ergüden" olarak yazılmış; <https://www.trtdinle.com/show/aci-bal>. Eser aynı zamanda Boğaziçi Üniversitesi Görme Engelliler Teknoloji Ve Eğitim Merkezi'nin kayıtlarında da yer alıyor; <https://getem.boun.edu.tr/?q=node/46571>.

14. Onur Çelebi, "Akis Dergisi," *Atatürk Ansiklopedisi*, 25 Mayıs 2022, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/163/Akis-Dergisi>

15. Melek Erbilin, "Bir Medeniyet Gerçeği," *Akis*, 22 Mayıs 1954, 22.

16. Cemil Koçak, *Akis Dergisi-Ümit ve Hayal Kırıklığı (1954-1957)*, 1. cilt, (İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2022); *Akis Dergisi-Öfke ve İsyân (1957-1960)*, 2. cilt (İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2023); *Akis Dergisi-"Nazik İhtilal" (1960)*, 3. cilt, (İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2023).

Yazarımızın yer aldığı bir başka yayın organı, İffet Halim Oruz'un (1904-1993) sahibi ve başyazarı olduğu, 1947-1979 yılları arasında yayımlanan *Kadın Gazetesi*'ydi. Haftalık çıkan bu gazetede Melek Erip Erbilin ismiyle yazılar yazdı. Yazarları arasında Hasene Ilgaz, Kazım Nami Duru, Şükufe Nihal, Halide Nusret Zorlutuna, Münevver Ayaşlı, Cahide Üçok, Süreyya Ağaoğlu, Pakize İzzet Tarzi, Mualla Anıl bulunuyordu. Gazetenin kendine has bir yayın politikası ve benimsediği kuralları vardı. Örneğin diğer dergi ve gazeteler gibi kapağında açık saçık bir kadın fotoğrafı bulundurmuyacağını, kendilerine hitap edildiği halde böyle ağırbaşlı şeyleri okumayan zümreyle, adam sendecilikle, ecnebi gazeteler dışında başka mecmua beğenmeyenlerle mücadele ettiklerini söyleyen İffet Halim, kadınları sosyal hayatın bir parçası olarak gördüklerini belirtiyordu.¹⁷ Çeşitli temalarda pek çok yazısı yayımlanan Melek Erbilin çeviriler yapıyor ve dünya kadın hareketi temsilcileriyle röportajlar gerçekleştiriyordu. Örneğin yazıları arasında "Feminizm ve Aleyhtarlığı", "Pakistan Kadınlığı", "Milli ve Tarihi Oyunlarımız", "İngiliz Kadın Romancısı Lady O'Molly ile Mülakat" gibi başlıklar vardı. Ödül aldığı *Gölpınar'ın Çocukları* isimli eseri yazı dizisi olarak yine *Kadın Gazetesi*'nde tefrika edilmişti.¹⁸ 26 bölüm olarak yayımlanan bu çocuk romanında Hamdi Can isimli bir çocuğun Gölpınar köyündeki maceraları ve Atatürk tarafından takdir edilmesi anlatılmaktaydı.¹⁹

Yunus Nadi Ödülü alması üzerine *Kadın Gazetesi* Melek Erbilin'le bir mülakat yaptı. Gazeteden Rukiye Özen ona hayatı, eğitimi, ailesi hakkında sorular sordu. Melek Erbilin'in yaşamına dair pek çok bilgi barındıran bu görüşme bir nevi kısa biyografi yazısıydı.²⁰ Aynı sayıda Melek Hanım'ın "Muharir Kadın" isimli bir çevirisi de yer aldı.

Kadın Gazetesi yazarlarından Fatma Aliye, Nezihe Muhittin, Latife Bekir gibi, yabancı kadın yazarlarla bağlantılar kurdu; hatta gazetenin bir sayfası dünyadaki kadın hareketlerine ayrılmıştı. Bir toplantıda Pakistan sefiriyle tanışıp ahbab oldu. Gazetede "Pakistan Kadınlığı" adlı bir yazı kaleme aldı.²¹ Kızı Ayşe Erbilin, sefireyle görüştiklerini, evlerine gittiklerini ve bir kez gördüğünü anlattı. İyi derecede Fransızca, İngilizce, İtalyanca bilmesi onun yabancılarla diyalog kurmasında yardımcı

Pakistan Sefiresinin tanışma çayı

Pakistanın Türkiye Büyük EL-çisinin eşi Begum Geti Ara Be-şir Ahmet, bazı milletvekili ba-yanlar ve tanınmış Türk kadın-larile tanışmak üzere, 31 Mart 1950 günü evinde bir çay vermiş

tir. Bu davette hazır bulunanlar arasında İffet Halim Oruz, Avukat Müjgan Ağaoğlu, Dr. Medi-ha Eldem, Mebrure Aksoley, Ha-sene Ilgaz, Halide Nusret Zorlu-tuna, Mehveş Aksalur, Nermin Abadan, Melek Erbilin ve Mu-ammer Çavuşoğlu da vardı.

Misafirlerine hoş geldiniz de-dikten sonra sefirc, Türk kadın-ları hakkında dikkate değer bir konuşma yapmış ve Türk kadın-larının, diğer İslâm devletleri ka-dınlarının hakları için yaptıkları mücadeledeki önderlik rolünü te-barüz ettirmiştir.

Gülseren Gönenc ve Nevin U-lus Pakistandaki seyahatlerine ait intibalarını anlatmışlar ve Ha-lide Nusret Zorlutuna Pakistan hakkında yazmış olduğu bir şi-i-rini ve İffet Halim Oruz da (Türk Kadını) adlı şiirini oku-muştur.

Kadınlığımı-zın büyük dâvası

İffet Halim Oruz

Önümde 1949 tarihli istatistik yılı için (kuruyor. 1935 sayımı to-p-lama bakıyorum: 16158018. 1940 yılı sonucu 17820950 ve 1945 yılı sonucu ise 18790174. Henüz 1950 sayımı yapılmadı. Dileriz ki bu dönemin toplamı kabarıp olsun. Fakat itiraf etmek gerekir ki 1935 ile 1945 yılları

"Pakistan Sefiresinin tanışma çayı", *Kadın Gazetesi*, 3 Nisan 1950, 1.

oldu. Kızının aktarımına göre Türk Kadınlar Birliği bir grup kadını Türkiye'ye davet ederek üyelerin evlerinde kalmasını kararlaştırmış, bu sayede Türkleri yakından tanıyacakları düşünülmüştü. Melek Hanım da röportaj yaptığı bir İngiliz baronesi evinde ağırlamış, ev küçük olduğu için aile üyeleri başka yerde kalmışlardı. *Kadın Gazetesi* ve Türk Kadın Birliği üyeleri dünya süfrajet-leriyle ve feminist temsilcilerle farklı tarihlerde görüş-meyi sürdürdü. Mayıs 1951'de İffet Halim Oruz, Hasene Ilgaz ve Melek Erbilin Suriye ve Mısır'a gitti. Melek Hanım belki de bu seyahatin izlenimlerini kâğıda döktü fakat ne yazık ki kızı vefatından sonra evraklarının kaybolduğunu, ondan geriye bir şey kalmadığını ifade etti. Türk Kadınlar Birliği'ndeki şahıslar arası çatışma-lar gibi bazı konular Melek Hanım'ı rahatsız ettiği için TKB'den ayrıldı.

17. Sezen Karabulut, "Bir Cumhuriyet Kadını Yazılarında Tanımak: İffet Halim Oruz ve Kadın Gazetesi'ndeki Yazıları (1947-1963)," *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21, sy. 3 (Eylül 2019): 703-719, 712, <https://doi.org/10.32709/akusosbil.553797>

18. Melek Erbilin, "Gölpınar'ın Çocukları," *Kadın Gazetesi*, 25 Eylül 1950.

19. Birsan Ünal, "Türk Kadınlığı İçin Çağdaş Bir Adım: Kadın Gazetesi (1947-1951)," (Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, 2010), 87.

20. Rukiye Özen, "Bn. Melek Erip Erbilin ile Bir Görüşme," *Kadın Gazetesi*, 18 Temmuz 1949, 7.

21. Melek Erbilin, "Pakistan Kadınlığı," *Kadın Gazetesi*, 5 Aralık 1949, 5.

Melek Erip Erbilin ile yapılan röportajın yer aldığı 18 Temmuz 1949 tarihli Kadın Gazetesi'nin ilk sayfası, Beyazıt Devlet Kütüphanesi

Melek Erip Erbilin'in farklı dönemlerde çekilmiş vesikalık fotoğrafları, Ayşe Erbilin Arşivi.

Melek Erbilin ismi Necile Tevfik'in evraklarında²² geçen kadınlardan biriydi. Ve anlaşılan o ki, Türk Kadınlar Birliği'nde sıradan bir üye olmanın ötesinde rol üstlenmişti. Örneğin Necile Tevfik arşivindeki 1949 tarihli "Türk Kadınlar Birliği Karar Defteri" başlıklı belgede Ankara'da bir toplantının yapıldığı ve katılan üyelerin adı yazıyordu: Buna göre toplantıda Lamia Refik, Mediha Eldem, Emel Gürlü, Lamia Onat, Melek Erbilin ve Necile Biren (Tevfik) yer almıştı. Toplantıda alınan kararlar dokuz maddede sıralanmış, Melek Hanım'ın Şevket Belkis Hanım'la iletişime geçeceği kaydedilmişti. Şevket Belkis ya da daha çok bilinen ismiyle Belkis Şevket Hanım Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti üyesiydi. II. Meşrutiyet döneminde tayyareyle ilk uçan kadın olarak tanınmaktaydı. Melek Erbilin'in Belkis Şevket'le yapılacak bir müsamere hakkında görüşmesi planlanmıştı. Türk Kadınlar Birliği Yevmiye Defteri (1950) adlı bir başka belgede de Melek Erbilin'in adı geçiyordu; üye kadınlardan Melek Hanım'ın da içinde bulunduğu bir grubun bağışta bulunduğu kaydedilmişti.²³

22. Bkz. Necile Tevfik Özel Arşivi, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Özel Arşiv Koleksiyonu.

23. Aşlı Davaz, *Eşitsiz Kız Kardeşlik*, 786.

Evlendikten sonra Ankara'ya yerleşen, uzun yıllar da orada yaşayan Melek Erbilin Türk-Amerikan Kadınlar Kültür Derneği yöneticilerinden biri oldu, buradaki bazı etkinliklerde Türk şiiri ve çeşitli konular üzerine konuşmalar yaptı. Daha sonra başkan olacak Nermin Abadan Unat otobiyografisinde 1948'in sonlarına doğru bir grup Ankaralı tanıdıkla Türk-Amerikan Kadınları Kültür Derneği'ni kurduklarını evlerde ve zaman zaman lokal-lerde kültürel etkinlikler düzenlediklerini kaydeder.²⁴ Dernek tüzüğünde adı geçen kurucu kadınlar şunlardı: Perizat Banguoğlu, Emine Barlas, Zekiye Dranas, Nezihe Türegün, Vasfiye Erdelhun, Adnan Eseniş, Faize Bekata, Leyla Uşaklıgil, Alageyik Lostar, Bülent Sokullu (Ev Kadını), Esmâ Nayman (Ev Kadını), Leyla Çamlıbel (ABD Elçiliğinde tercüman), Melek Erbilin (Ev Kadını), Leman Yolaç (D.T.C. fak. Asist.), Nermin Abadan (Gazeteci), Mrs. Russel Dorr (Ev Kadını), Bertel E. Kuniholn (Ev Kadını), Mrs. E.M. Dean (Ev Kadını) (ABD Kütüphanesi Müdürü). Melek Hanım'ın tüm yazın faaliyetlerine karşın tüzükte ev kadını olarak geçmesi dikkat çekicidir.

Dernek yardımseverlik faaliyetlerinde bulunuyor, öğrencilere burs sağlıyor, basını aktif olarak kullanıyordu. Özellikle *Akis* ve *Kadın Gazetesi*'nde dernekle ilgili pek çok haber çıkmıştı. *Akis* dergisinde çıkan bir yazıya göre "Türk-Amerikan Kadınları Kültür Derneği'nin 360'ı Türk, 318'i Amerikalı olmak üzere 678 üyesi vardı. Üyeler evlerde toplanmaktaydı, lokalleri yoktu. Daha çok kültürel bir amaçla kurulmuş olan dernek geliriyle de kültürel yardımlar yapmakta, 27 öğrenciye burs temin etmekteydi. Aylık programlar üyelerin evine yazılı olarak muntazam gönderiliyordu. Bünyesinde gönüllü yardımcılar burs ve okuma odaları komitesi, köy kadınına yardım komiteleri vardı."²⁵

Buraya kadar hayatından ve uğraşlarından bahsettiğim Melek Erbilin'in *Kadın Gazetesi*'ndeki son yazısı 1961 tarihli. Kızı Ayşe Erbilin 13-14 yaşlarındayken annesinin faal olduğunu, 1954'lerdeki etkinliklerini hatırladığını, bir tiyatro eseri yazdıktan sonra ise yazmaktan vazgeçtiğini annesinden duyduğunu söyledi. Ümit ederim ki başka araştırmacılar onun köşelerde kalmış, unutulmuş yazılarını, çevirilerini bulabilsinler.

Yazı ve sosyal faaliyetlerinin yanında bir yandan da aile yaşamını sürdüren Melek Hanım'ın Ayşe (1940) ve Nilüfer (1952) adında iki kızı oldu. Biri Hacettepe Üniversitesi'nde diğeri ODTÜ'de öğrenim gördü, ikisi de Cenevre'deki Birleşmiş Milletler'de uzun yıllar çalışarak başarılı oldular. Ayşe Erbilin tiyatroyla ilgiliydi, ODTÜ

Erip Erbilin, Melek Hanım'ın mürebbiyesi Marie Hanım, Melek Hanım ve Ayşe Erbilin, Ayşe Erbilin Arşivi.

tiyatro kolunda oynadı. Okuma sevgisinin Melek Hanım'dan geçtiğini, daha ilkokuldayken birkaç şiir yazdığını, annesinin bunları hemen çocuk mecmuasına gönderdiğini ve şiirlerinin basıldığını, ayrıca bu mecmuaya onu abone ettiğini anlattı. Annesi biyografileri sever, kendisine hep iyi yazılmış biyografi kitaplarını okumayı tavsiye edermiş. Kızı, annesinin hayatı boyunca okumayla yazmayla uğraştığını fakat kendisinin bile onun çalışmalarının bazılarında haberi olmadığını ifade etti. Annesinin yazmayı bırakmasını, bazı eserlerinin intihal edilmesinin yarattığı küskünlüğe bağladı. Eğitimini evde görmesinin onu kırılğan birine dönüştürdüğünü ileri sürerek "Okulda mücadele etmeyi öğrenirsin, evde olmaz. Ben olsam yırtar geçerdim, o ise yıkıldı." dedi. Melek Hanım'ın ketum ve hassas biri olduğunu, hep çok okuduğunu, zengin bir aileden gelmiş olmasına karşın evlendikten sonra eşiyile mütevazı bir hayat geçirdiğini söyledi. "Hiç süslenmez, makyaj yapmaz, spor tayyör giymeyi tercih ederdi" dedi. Yazar arkadaşlarından eve giden gelen var mıydı diye sorduğumda "ev çok küçük olduğundan misafir gelmezdi" diye cevapladı. Melek Hanım evin küçük oluşu nedeniyle ve daktilosu ses çıkardığından geceleri yazmak için kuytu köşeler ararmış. Ayşe Erbilin'in anımsadıkları arasında annesinin ödül kazanması da yer alıyor. Yunus Nadi Ödülü'nü alması üzerine eve *Cumhuriyet* gazetesinden görüşme için ge-

24. Nermin Abadan Unat, *Kum Saatini İzlerken* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), 174.

25. "Kadın-Örnek Çalışma", *Akis*, sy. 41 (11 Haziran 1962): 29. https://www.inonuvakfi.com/akis/1962_415.pdf

lenleri, fotoğraflarının çekildiğini, kazandığı bu mükafatla annesinin kendisine piyano aldığını anlattı. Artan parayla bir sergiden İbrahim Çallı'nın yağlıboya gelincik resmini kendisine seçtirip aldıklarını da sözlerine ekledi. Gene, vasiyetinde Heybeliada'ya gömülmek istese de ve gazetede ki ilanda öyle geçse de o gün fırtına olduğu için Melek Hanım'ın bu isteğinin gerçekleşmemiş olduğunu Ayşe Hanım'dan öğrendim.

Melek Hanım'ın kızı Ayşe Mitchell Erbilin, 14 Ağustos 2025, İstanbul, Büyükkada.

Milliyet gazetesi arşiv sayfalarındaki ilana göre 16 Mart 1981 tarihinde vefat edip Heybeliada Kabristanı'nda toprağa verilen Melek Erbilin dağılan bir imparatorlukta gözlerini açtı; savaşlar, yıkımlar, acılar gördü ve yeni bir devletin oluşumuna tanıklık etti. Devrimlerin, değişimlerin hepsini yaşadı. 1. Dünya Savaşı'nda çocuktu; Milli Mücadele, Atatürk ve Tek Parti dönemlerinde gençti; 2. Dünya Savaşı ve Demokrat Parti döneminde orta yaşlardaydı. Yeni inşa edilen savaş yorgunu bir ülkedeki politik çalkantılara, kalkınma mücadelelerine, eski devirden yeni devre geçişin sancılarına tanıklık etti. Küçük yaşlarından itibaren yazıyla arası hep iyi oldu, çeviriler yaptı, hikâyeler, romanlar, piyesler yazdı. Yeni rejimin istediği bir çizgideydi: Batılı görünümde, lisan bilen, çalışkan, üretken bir yurttaş ve anne. İçinde yer aldığı yayın organları da, dernekler de bu doğrultuydu: Makbul ve muteber. Türk Kadınlar Birliği ve Türk Amerikan

Kültür Derneği içinde arkadaşlarıyla birlikte, tıpkı ilk kuşak öncü Osmanlı kadın yazarlar gibi hemcinsleri için mücadele etti. Dünyadaki kadın hareketi temsilcileriyle temasta oldu, bazılarıyla görüşüp röportajlar yaptı. Tüm bunları yaparken mütevazı koşullar altında iki evlat büyüttü. Sonra, ismi gölgede kalıp unutulmuş kadın yazarlar kervanına katıldı.

Bu yazı geç Osmanlı döneminde doğmuş, Cumhuriyet'in doğumuna tanıklık etmiş, türlü alanlarda çeşitli eserler vermiş ismi unutulmuş bir kadını; Melek Erbilin'i hatırlamak üzere bir girizgâh. Daha önce adına rastlamadığım bu pek tanınmayan kadın yazarın hikâyesini çeşitli arşiv kaynaklarından ve kızının yardımıyla öğrendim. Önemli dönemlere tanıklık etmiş, bir zamanlar oldukça faal, pek çok alanda eser vermiş Melek Erip Erbilin hakkında müstakil bir metin kaleme almaya çalıştım. Umarım arkası gelir; ona dair yeni bilgiler bulunur, çalışmalar yapılır.

Hatırlanır...

Olasılığın Feminist Arşivleri

Feminist Archives of Possibility¹

Marianne Hirsch

Çeviri / Translated by Özge Özbek Akıman

Çeviri düzeltmeni / Translation proofreader Berfin Kanat

“Bağışladığım belgelerimi düşündükçe, onların anlatamayacağı ne çok şeyi aktarmak isteyebileceğimi fark ediyorum -nostalgik sebeplerden ötürü değil; geriye dönük ayrıcalıklı bir bakış açısından görülen ayrıntı ve parçaları somutlaştırmak için. Arşiv sadece bir muhafaza alanı değil aynı zamanda bir arzu alanıdır. Arşivin sadece ne olduğu sorusunun yanı sıra, Ariella Azoulay’ın “potansiyel tarih” adını verdiği ne olabileceği sorusunu da içermesi için ne yapabiliriz?”

Bu benim hayalim.

Yıl 2027, Michelle Obama’nın başkanlığının ikinci döneminin sonlarına yaklaşıyoruz. Aynı zamanda 2003 yılında kurulan Pembroke Merkezi’ne bağlı Feminist Kuram Arşivi’nin yirmi beşinci yıldönümüne de yaklaşıyoruz. Kadın, toplumsal cinsiyet ve cinsellik çalışmaları, lisans ve yüksek lisans düzeyinde, çokdisiplinli, gelişen bir akademik alan olarak üniversitenin merkezi beşeri bilimler binasında yer alıyor. Afrika kökenli

Amerikalılar, Yerli halklar, etnisite ve çevre çalışmaları gibi akraba disiplinlerle aynı katı paylaşılan bu alan, hem üniversitenin diğer bölümlerinden öğretim üyelerinden hem de dünyanın dört bir yanından gelen sanatçılar ve aktivistlerden besleniyor. Koridorun öbür ucunda gelişmekte olan bir araştırma merkezi ise, tarih boyunca ve dünya çapında ırk, toplumsal cinsiyet, cinsellik ve iktidar dinamiklerini inceleyen çalışma gruplarına ev sahipliği yapıyor; gelecek için alternatif epistemolojik, psikolojik ve toplumsal yapılar hayal ediyor.

Eski öğrencilerimden biri, kadrolu öğretim üyesi olarak, Pembroke Feminist Kuram Arşivi’nin sağladığı bursla arşivi ders izlencesinin temeli ve öğrenci projeleri için bir mekân olarak kullanarak lisans ve yüksek lisans düzeyinde zorunlu feminist kuram dersi açtı. Bu öğrencime Susan diyelim. Kadın tarihlerini ulusötesi düzeyde

1. Marianne Hirsch, “Feminist Archives of Possibility,” *differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 29, sy. 1 (2018): 173–188. Türkçeye çevirisi, *Arşivde Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi* 2, sy. 4 (2025)’te yayımlanmıştır. © 2018 Brown University ve *differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*. Tüm hakları saklıdır. Telif sahibinin ve Duke University Press’in izniyle yeniden yayımlanmıştır.

incelemeye yönelik materyaller ve pedagojiler geliştirmek amacıyla yapılan kapsamlı ulusal çağrının ardından Pembroke Merkezi, dünyanın başka bölgelerindeki feminist merkezlerle ve arşivlerle işbirliği başlattı. Belgeler ve koleksiyonlar bu işbirliği kapsamında çevrimiçi ortamda birbiriyle bağ kuruyorlar. Susan'ın verdiği dersin önkoşullarından biri, bu ulusötesi girişimlerden yararlanması. Dolayısıyla Susan Pembroke'la ağ bağlantısı içinde olan Türkiye Macaristan, Filistin, Çin, Güney Afrika ve Şili'deki feminist merkezlerdeki meslektaşlarıyla çalışmayı sabırsızlıkla bekliyor. Bu farklı merkezlerde bulunan öğrenciler materyalleri, projeleri ve analizlerini karşılıklı olarak paylaşarak birlikte öğrenebilecekler. Sanal gerçeklikteki yenilikler, kıtalararası sanal sınıflarda öğrenciler ve öğretim üyeleriyle bedensel deneyime dayalı ortaklıkları geliştiriyor.

Burs kapsamında belirlenen bir diğer hedef ise, dersin yalnızca arşivleri kullanmakla kalmayıp aynı zamanda arşivin epistemolojik bir yapı olarak arşivlediği tarihin bizzat üreticisi olduğu gerçeğini yansıtmak. Diğer kuramcılarla birlikte feministler şunu iddia eder: Alternatif toplama ve kayda geçirme biçimlerine, anlaşılabilirlik ve bilinebilirlik mantıklarındaki değişimlere yer açmak istiyorsak öncelikle arşivlerin yapısını ve kavramını ve bilginin kurumsallaştırılma biçimlerini sorgulamalıyız. Hatırlanmaya, geleceğe taşınmaya değer olay veya hayat dediğimiz şeyi yaratan unsurları yeniden tanımlamalıyız. Böylece karşı-bellek ve bugüne kadar unutulmuş veya yok sayılmış, ezber bozan, sorgulayıcı anlatılar için bir alan açabiliriz. Pembroke Feminist Kuram Arşivi, arşivleri bilgiyi düzenleyen resmi bir yapı olarak eleştirel biçimde değerlendiren bu perspektiften doğmuş. Ama elbette, kendisi de bir arşiv olarak otoritesini kurmuş. Feminist Kuram Arşivi'nin 2020'lerde ulusötesine yayılması temel aldığı varsayımları irdelemesinin en güncel adımını oluşturuyor. Arşivin 25. yıldönümüne yaklaşırken şu soruları yeniden sormak gerekir: Feminist arşivler, özellikle feminist kuram arşivi bilgi ve anlaşılabilirlik yapılarımızı nasıl değiştirir? Arşiv, diğer coğrafyalardaki kuramsal alanlarla etkileşirse nasıl bir geçmiş üretilebilir? Susan'ın gibi dersler bu sorulara yeni yanıtlar ve olasılıklar sunma potansiyeli taşıyorlar.

Susan'ın ders hazırlığını gözümde canlandırırken merak ediyorum: Öğrencileri dönem sonunda ne öğrenmiş olacak? Benim/bizim kuşağın feminist kuramcılarını nasıl hatırlayacaklar? Arşiv, *feminist kuram* dediğimiz -özellikle de ikinci dalga feminizmin bir ürünü olan- birikimin köken(ler)ine dair neleri açığa çıkarmak, neleri gizleyecek? Belirli arşivleme pratikleri bu bilginin üretilmesini ve aktarılmasını nasıl destekliyor, yeni feminist kuramsal geleceklerin düşünülmesini nasıl mümkün kılıyor?

Susan'ın şansı, Feminist Kuram Arşivi'nin artık tama-

men çevrimiçi ve kolayca taranabilir olması. Ancak ders için kolları sıvadığında şunu fark ediyor: Öğrencilerinin arşivdeki nesne ve belgelerle fiziksel temasa geçmeleri, tarihçi Carolyn Steedman'ın deyimiyle "başkalarının ve başka zamanların tozunu" solumaları çok önemli (Steedman, 17). Dokunsal bilimde yaşanan gelişmeler, seyahat bile etmeksizin çok algılı kavrayışı mümkün kılmakta.

Ama Susan hâlâ yirminci yüzyılın insanı ve Feminist Kuram Arşivi'nin temel koleksiyonu olan Naomi Schor belgelerini araştırmaya başladığında kutuları bizzat incelemek istiyor. Fransız kadın yazınının önemli kuramcılardan biri olacak Schor'un gençliğini daha iyi tasavvur edebilmek için ona ait el yazılı not defterine sanal olarak değil, fiziksel olarak dokunmak ve içindeki el yazısını görmek istiyor. Arşiv belgelerinin zengin dokusundan, hatta öğrencilerinin kafasında arşivin potansiyelini ve sınırlarını genişleteceğini umduğu özel bir nesneden ilhamla, dersin ona ait olan kısmına Schor'la başlamak karar veriyor. Susan, Schor'un 1994'te Fransız feminizmi üzerine verdiği dersin notlarını içeren klastörü inceliyor. Burada ders tanımı ve büyük ihtimalle onun çekirdeğini oluşturan düşüncelerin yazılı olduğu bir sayfa ve iki küçük sarı not kâğıdı var. Zor okunan, ama arşivcinin çözdüğü yazı şu şekilde:

bugün depresyonda [kadının ve edebiyatın yitimi] ve yas tutan biri olarak yazıyorum bunları. Umarım tepkisel olarak algılanmaz. Özgüllük arayışının merkezde olduğu feminist eleştiri anlayışına kendimi kaptırmıştım. Ama özgüllük artık ölü bir kavram, erken feminizmin yasını tutuyorum, [kurguların?] geçip gitmesine yas tutuyorum, her ne kadar onların ne tamamlanmış ne de olduklarını bilsem de

Susan not kâğıdındaki bu yarım kalmış, 1994'te çoktan ümitsiz bir vaka haline gelmiş bir çabaya ilişkin duyulan yas ve pişmanlık cümleleriyle derse başlama fikrine bayılır. Ama Schor tam olarak neyin yasını tutuyordu? Okunamayan kelime "[kurguların?]" neydi? Cümleyi nasıl tamamlamış olabilirdi? Bu küçük yapışkan not kâğıdı ders tanımına ve arşivin aktardığı bilgiye ne ekliyordu? Schor neden tepkisel algılanmak konusunda endişeliydi? Arşiv zamanı, yaşamları, fikirleri - Schor'un yasını tuttuğu her neyse onun geçişini- geçmişi geleceğe kısmen ve eksik de olsa, aktararak yavaşlatabilir veya tersine çevirebilir miydi? Belli bir feminizm anlayışına duyulan bu yasın yazıldığı not, arşivin - özellikle de bu arşivin- bir yas alanı olarak inşasının işareti olabilir miydi? Feminist kuramı yasla bağlantılı düşünmenin etkileri nelerdi?

Bunlar, özellikle Susan'ın ders kapsamında okutmayı planladığı, Schor'un ayrıntı üzerine yayımlanmış bazı çalışmalarıyla birlikte düşünüldüğünde sınıf tartışmaları için oldukça iyi sorular olabilir. Schor'un *Reading in*

Detail [Ayrıntılı Okumak] adlı eserinde ayrıntı dışı olarak kodlanmıştır; dişilin, feminist kuramın belirli bir döneminin ürünü olarak kavranışı ve bunun daha sonra trans cinsiyetlere dair farklı kuramsallaştırmalarla sorunsallaşması tarih ve soykütük tartışmalarına imkân tanır. Aslında, arşiv dediğimiz şey bir dizi ayrıntı değil midir? Ayrıntılar geçmişçi açığa çıkarır, ama aynı zamanda bizi daha büyük anlamları perdeleyen önemsiz ayrıntıların altında ezilme tehlikesiyle de karşı karşıya bırakır. Yoksa o daha büyük çözümlemeler tam da parçalı ve küçük olanda, anıtsal yapılara ve durağan anlamlara direnişte mi gizlidir? Bu ayrıntıları veya küçük kâğıtlar üzerindeki bölük pörçük notları, feminist deyişle “bellek noktaları” olarak düşünebiliriz (Hirsch ve Spitzer, “What’s Wrong with This Picture? [Bu Resimde Yanlış Olan Ne?]”, 61-63). Kuramcı Roland Barthes’in *punctum* kavramını izleyerek, bizim gibi bilgiyi arayanlar için bellek noktalarını geçmiş ile şimdiki zamanın kesişimi olarak görebiliriz. Nokta küçüktür; geçmişin izlerini taşıyan parçaları günümüze taşır. Ayrıntılar veya bellek noktaları zaman, mekân ve deneyimin sınırlarını aşan çarpıcı kavrayışlar üretebilir. Noktalar çoğaldıkça farklı zamansallıklar ve yorum biçimlerinin oluşturduğu tabakalar gözler önüne serilir, düz okumalara ve özgünlük iddialarına karşı bir direnç oluşur. Susan, Schor’un not kâğıtları üzerinden bu gibi fikirleri derse taşıyacak. Öğrenciler de bu notların çağrıştırdığı, ama aynı zamanda muğlaklığından dolayı reddettiği, nostalji ve yas duygularını tartışacak.

Schor’un belgelerinin derinlerine indikçe, Susan her şeyden önce 1960’lar ve 70’lerde feminizme yönelen bir akademisyenin gelişim sürecini gözlemler. Peki bu doğrusal bir öykü müdür? Akademik ve analitik sorular nasıl ve kimler yardımıyla evrildi? Hangi kurumsal bağlamlar bu akademik gelişimi kolaylaştırdı veya engelledi? İtici ve çekici güçler nelerdi; engeller ve fırsatlar, yaşam ile iş arasındaki denge nasıldı? Sonuncu mesele aciliyet taşıyor: Feminist yaşamlar, 2020’lerin sonlarında bile zorlu olmaya devam ediyor.

Bu hazırlığın sonunda, Susan dersini alacak öğrencilerden şunu istemeye karar veriyor: Her biri dönem boyunca bir kuramcıya odaklanıp yayımlanan eserleri, kurumsal ilişkileri ve değişken siyasi iklimde dönüşen eğilimleri üzerinden o kuramcının kariyerinin gelişimini izleyecek. Elbette öğrencilerin ilk adımı, söz konusu kuramcının feminist kuram algısını tanımlayarak işe başlamak olacaktır. Ardından külliyyatının sorunsallaştırdığı kavramları ve toplumsal cinsiyet, cinsellik, farklılık ve iktidar mekanizmalarına ilişkin süregelen tartışmalara katkılarını araştıracaklardır. Susan özel arşivin, öğrencilerin kuramcı seçimini nasıl sınırlandırabileceğine ilişkin bir endişeye kapılır ve bu seçim sürecini tartışmaya açmaya karar verir. Farklı feminizmler konusunda nasıl daha kapsayıcı olunabilir? Feminist kuram tarihindeki farklı etnik kökenlerden gelen kuramcı

kuşaklarının tam anlamıyla temsil edilebilmesi için bu arşivin ötesine geçmeleri gerekecek mi? Peki, bu belgelere nereden ulaşacaklar? Tüm bunlar, dersin en önemli görevlerinden birini oluşturacaktır.

Seçimleri yaptıktan sonra her şey ne kadar da muhteşem olacak: Öğrenciler kuramcının notlarını, makale ve kitaplarının ilk taslaklarını, düzeltileri daha net görebilmek için yayıncılarla yaptığı yazışmaları inceleyecekler. Özellikle yüksek lisans öğrencileri bir kitabın oluşumunu ve bir projeden diğerine geçerken çoğu zaman temel varsayımların yeniden değerlendirilmesi gerektiğini öğrenebilirler. Zaman içinde hangi zorlukların değişmeden kaldığını, hangilerinin yıllar içinde nasıl dönüştüğünü izleyebilirler. Ders programları ve ders dosyalarına dayanarak öğretim, araştırma ve yazmanın nasıl iç içe geçtiğini ve öğrencilerin bu akademik üretime nasıl katkıda bulunduğunu fark edebilirler. Bir fikrin geliştirilip kitaba dönüşmesinin ne kadar zaman alabileceğini görebilirler. Ayrıca feministler arasındaki toplumsal farklılıkların, karşı karşıya kaldıkları kurumsal engeller konusunda ne kadar belirleyici olduğunu kavrayabilirler.

Öğrenciler aynı zamanda bu kuramcıların belge toplama pratikleri üzerine de çalışabilirler. Belge toplama eylemi gelecekle ilgilidir çünkü bizden sonrakiler, bizde olduğu gibi geçmişe dönerek bir süreklilik arayacak, değişim ve yenilikleri değerlendirmek isteyecekler. Feminist kuramcılar ne zaman kendilerini gelişen bir alanın parçası olarak algılamaya başladılar? Akademik, pedagojik ve idari faaliyetlerini arşivlemeye ne zaman başladılar? Belli bir kuramcının koleksiyonu ne kadar düzenli, ne kadar rastlantısaldır? Susan öğrencilerine belge toplamanın maddi pratiklerinin feminist kurama ilişkin çözümlemelerimizi ve anlatılarımızı nasıl şekillendireceğini soracak. Aslında bu kuramcılar, kendilerinin ve inşasına katkıda bulundukları alanın geleceğini nasıl görüyordu? Öğrencilerin de soracağı gibi yayımlanmış eserlerinin yanı sıra bize ne aktarmak istemiş olabilirler? Arşiv geçmişe yönelik değil de geleceğe yönelik okunabilir mi, yani bazı başarı ve engelleri göz önünde bulundurup verili bilgiye dayanarak projelerini tanımlamak yerine kuramcılarının olası gelecek tasavvurları üzerine düşünülebilir mi? Kuramcılar kurumları ve düşünce yapılarını değiştirecek güçte bir devrime katkıda bulunduklarının ne zaman farkına vardı? Belge toplama pratikleri bu kavramsal dönüşümleri ne kadar yansıtıyor? Arşiv bu dönüşümü yansıtabilir mi?

Dust: The Archive and Cultural History [Toz: Arşiv ve Kültürel Tarih] adlı eşsiz eserinde Carolyn Steedman, arşiv kalıntılarının toz tutmuş olduğunu ima eder. Ona göre toz “modern tarihyazımının münakaşaya tutuştuğu, maddi dünyaya ilişkin geçmişten geleceğe uzanan [...] değişmez ve inatçı inançlar bütünü” için bir metafordur (ix). Bu anlamda toz, geçmişe dair anlatmak istedikleri-

mizi sınırlandırır; belli başlangıçları, sonuçları, ardışıklıkları ve izlekleri dayatarak açıklamaları kısıtlar. Ancak Steedman, arşivin tozunun daha esnek ve açığa çıkarıcı olabileceğini de öne sürer. Yavaş yavaş çözülmekte olan arşiv kalıntılarının ve süzgeçten geçirilmeden saklanmalarının organik yan ürünü olarak, onun ifadesiyle “hiçbir şeyin asla yok olup gitmediğine dair büyük bir döngüsellik” doğrular (166). Bu, yok olmayan, kalıcı bir madde; kaybolmayan atık ve döküntüdür. Yine de hayal ediyorum ki havada süzülen -bir nefes, bir esinti, bir ses titreşimiyle harekete geçen- şekilsiz toz parçacıkları geçmişe dair hâlâ düşünülmemeyen çok şeyi taşıyor olabilir. Toz arşiv materyallerinin keşif öykülerini tanımlayıp kısıtlamak yerine, çoksesli tınlar ve yorumları mümkün kılan unsurları taşır.² Susan, arşivde çalışırken, tozsuz dijital arşivde bile öğrencilerinin feminist geçmişe ve olası gelecek(ler) üzerine açık uçlu anlatılarla, bilinmeyen, düşünülmemiş ve hatta düşünülmez olanla karşılaşmalarını umar. Arşivin durağan bir depo değil de, farklı düşünme yollarını harekete geçiren ve aynı zamanda onlarla şekillenen bir dolaşım motoru, bir dizi edim ve pratik anlamına gelmesini sağlayacak böylesi bir olasılığı nasıl yaratabiliriz? Arşivde özgünlüğe veya meşruiyete değer vermek yerine Susan öğrencilerinin arşivi, “değişken anın kullanımına uygun olarak defalarca farklı şekillerde bir araya getirilebilecek toz, veri ve izleri” içeren olasılıklar, geçicilikler ve rastlantılar alanı olarak görmesini istiyor (Hirsch ve Taylor).

Schor koleksiyonu, Naomi Schor’un mesleki çalışmalarından çok daha fazlasını barındırır. Susan, Schor’un yazışmaları arasında annesine yurt dışından yolladığı mektup ve kartları buluyor; sanatçı kardeşi, aynı zamanda feminist kuramcı olan Mira Schor’un tasarladığı o güzelim zarfları inceliyor. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupadaki meslektaşlarıyla karşılıklı olarak yazıştığı, birçoğunun belgeleri Feminist Kuram Arşivi’nde yer alan -Alice Jardine, Nancy K. Miller, Karen Newman ve daha birçok ismin- kişisel ve profesyonel mektuplarının bulunduğu kutular da arşivde yer alıyor. Özellikle tavsiye mektuplarına dair dosyalar oldukça dikkat çekici. Her ne kadar erişime kapalı oldukları için öğrenciler mektupları okuyamayacak olsalar da Schor’un tavsiye mektubu yazdığı kişilerin listesi, bu topluluğu, daha doğrusu bu toplulukları şekillendiren ilişki ve etkilenmeler hakkında fikir verebilir. Susan bu geniş yazışma ağının, konferans programlarını, Schor’un makalelerinin yayımlandığı derlemeleri, Schor’un incelediği diğer meslektaşlarının kitap taslaklarını içeren çok sayıda kutuya baktıkça bir arşivin tek bir kuramcı tarafından düzenlenmesinin bir topluluk algısı yaratma olasılığını merak

ediyor. Acaba arşivin düzenlenme biçimi birbirinin eserlerini okuyan, iletişim halinde kalan, fikir birliği veya çatışması yaşayan, yeni ve heyecan verici bir alanı beraber inşa eden bir düşünürler topluluğu hissi yaratabilir mi? Susan öğrencilerinin ortaklaşa düşünmenin getirdiği yoğun metinsellik dokusunu algılamalarını istiyor. Bu tam da Virginia Woolf’un *Kendine Ait Bir Oda*’da şu sözlerle ifade ettiği deneyimdir: “[...] başyapıtlar tek başlarına ve başkasının yardımı olmadan doğmazlar; yıllar süren, insanlarla bir arada olmakla gelişen ortak düşüncenin sonucudurlar, böylece kitlenin deneyimleri tek bir seste birleşir” (68-69). Feminist kuramcıların kuşaklar içindeki ve kuşaklar arasındaki etkileşim hatları, elbette Schor’un arşivinde açıkça görülebilmektedir; ancak bu hatlar, Schor’un içinde yer aldığı kurumsal bağlamlar ve bu kurumların uyguladığı dışlayıcı pratikler tarafından sınırlandırılmıştır. Öte yandan, feministlerin kurumları nasıl değiştirdiği veya değiştirmeye çalıştığını gözlemlemek için arşive bağışlanan belgelerin dışına çıkmak gerekebilir. Bu kuramcılar komitelerde birlikte nasıl çalıştılar, birbirlerine nasıl rehberlik ettiler, hangi idari sorumlulukları üstlendiler, ne tür eğitim programları hazırladılar, dergi ve derlemelerde neler ürettiler; konferans, seminer ve konuşma dizilerini nasıl düzenlediler; topluluğu yerel, ulusal, ulusötesi ve küresel boyutlarda akademi içinde ve dışında nasıl genişlettiler; aktivistlerle nasıl temasa geçtiler ve Pembroke gibi merkezleri nasıl kurdular gibi sorular öne çıkar. Elbette bireysel koleksiyonlar da feminist kuramı şekillendiren ortak çalışmaların kaydını içerir. Aynı zamanda bu koleksiyonlar diyalog ve işbirliğinin sınırlarını da çizer -konferans, mektup, derleme ve diğer ortak projelere erişimin sınırlılığıdır bu. Ancak bu belgeler ortak çalışmanın bir parçası olan, tartışmalar esnasında edilmiş yaratıcı bir söz, çatışma veya çekişmeleri de yansıtır mı? Feminist kuram için, Ann Cvetkovich’in deyimiyle bir hisler arşivi var mı? Susan öğrencilerinin feminist kuramı toplumsal cinsiyet, iktidar ve toplumsal farka dair nihai cevaplara doğru (teleolojik) ilerleyen entelektüel sorular bütünü olarak değil, yeni kavramsal soruların doğmasına olanak sağlayan bir süreç olarak görmesini istiyor. Hangi kurumsal bağlamlar feminist düşünceye olanak sağlayacaktır?

Susan, topluluk oluşumu, bağlantısallık ve kavramsal dönüşümün izlerini sürerken, Schor arşivinin onu nereye götüreceğini görmek üzere bu belgelerle çalışmaya devam etmeye karar verir. Schor’un yürüttüğü ortak projeleri incelemeye başlar. Biri Irigaray üzerine ortak editörlüğünü yaptığı, diğeri de farklılık üzerine Elizabeth Weed’le ortak editörlüğünü yaptığı derlemesidir. Bunun dışında *differences* adlı derginin editörleri arasında bulunduğunu, aynı zamanda dergiye makaleleriyle katkı verdiğini görür. Susan, Schor’un feminizme ayrılan *Yale French Studies*, *Feminist Readings: French Texts/American Contexts*’in [Yale Fransızca Çalışmaları, Feminist Okumalar: Fransız Metinler/Amerikan Bağ-

2. Steedman’ın arşiv anlayışının detaylı incelemesi için Hirsch ve Spitzer “Vulnerable Lives” [“Kırılgan Yaşamlar”] makalesine başvurulabilir.

lamlar] 1981 yılında yayımlanan erken dönem makalelerinden birinde duraklar. Bu sayıda Schor'un makalesinin başlığı şu: "Female Paranoia and Psychoanalytic Feminist Criticism" ["Kadınsal Paranoia ve Psikanalitik Feminist Eleştiri"]. Susan makalenin belli bir dönemin feminist kuramcılarının hisler arşivini anlayabilmek için uygun olduğunu düşünür.

Bu sayının editörlüğünü yedi kadın üstlenmiş: Colette Gaudin, Mary Jean Green, Lynn Higgins, Marianne Hirsch, Vivian Kogan, Claudia Reeder ve Nancy Vickers. Hocası olarak ben, editörlerden biri olduğum için bu sayı Susan'ın dikkatini çekiyor. 1981 yılında böyle bir sayının hazırlanma süreci hakkında daha fazla bilgi edinebilmek amacıyla arşivdeki belgelerime yöneliyor. Ne yazık ki bu konuda zaten JSTOR'dan ulaşılabilen sayının tüm makaleleri dışında pek bir bilgi yok. Benim belgelerim arasında sadece "YFS reddedilenler" başlıklı bir dosya buluyor. Sayıya dâhil edilmeyenler hakkında arşivde daha fazla bilgi bulunması ironiktir. Reddedilen beş makaleye eklenmiş teksir kâğıtlarındaki yorumları görmek ilginçtir. Ayrıca 1980 Houston MLA konferansında Amerikalı feministler arasında gerçekleşen bir diyaloga dair toplantı notları da vardır; bu diyalog daha sonra sayının giriş yazısında yayımlanır. Susan, işbirliği sürecine dair daha fazla bilgiyi sayının giriş yazısında bulur. Anlatım oldukça ayrıntılı ve aydınlatıcı görünmektedir: "Bu, *Yale French Studies*'in çok alışılmadık bir sayısıdır," şeklinde başlar giriş yazısı, "çünkü misafir editör, Dartmouth'dan gelen yedi başlı bir canavardır. Cinsiyeti dışıldır. Formasyonu akademiktir ve bu sayı için yönelimi feministtir" (Gaudin ve diğerleri, 2). Bu ortak çalışmanın öyküsü, çekici yanlarının yanı sıra sakıncalarıyla birlikte ve onu şekillendiren kişilerarası ve kurumsal bağlamlarla bir sonraki bölümde anlatılıyor. "Feminists Reading: Collectivity as Method" ["Feministler Okuyor: Yöntem Olarak Ortak Çalışma"] adlı bu bölüm, yakın zamanda kadın öğrencileri kabul etmeye başlayan ve kadın akademisyenlere, biz yedi kişinin tanışıp birlikte çalışmaya başladığı Latin Dilleri bölümü dâhil olmak üzere kapılarını açmaya başlamış olan ve daha önce yalnızca erkek öğrencilerin eğitim gördüğü bir okulun kurumsal bağlamlarını ortaya koyuyor. Bu ortak çalışmaların akademide yer edinebilmek için geçerli sayılmayacağına, böyle çalışmalara girerek risk aldığımıza dair erkek hocalarımızın uyarıları özetlenmiş. Bunun karşısında gösterdiğimiz azim ele alınmış: "[...] temelinde rekabetin olduğu, eleştirel söylemin özel mülk sayıldığı anlayışa meydan okuyoruz: Birbirimize rakip olmaya razı gelmektense çabamızı, sorumluluk duygumuzu ve tanınırlığımızı birleştirmeyi tercih ediyoruz" (Gaudin ve diğerleri, 3). Bunu okuyunca Susan, *Yale French Studies* gibi geleneksel bir dergide feminizm özel sayısı yaparak veya kadro sistemini ortak projelerle sınavarak iktidar yapılarına sızarken bizim hissettiğimiz heyecanı hissedebildiğini düşünüyor. 1997'de basılan *Family Frames* [Aile Çerçeve-

leri] kitabımın kadınlar arasındaki dostluğa yoğunlaşan bölümünde "yedi başlı canavar"ın, bahsi geçen sayı üzerinde çalışırken çekilmiş bir fotoğrafını ve benim için ne anlama geldiğini okuduğu zaman Susan'ın öngörülleri doğrulanmış oluyor:

*Dağınık kâğıtların başında çektiğimiz bu fotoğrafta hepimiz çok azimli görünüyoruz. Ne gülümsüyoruz ne de fotoğrafçıyla göz teması kuruyoruz; birbirimize de bakmıyoruz. Grup içindeki bazı gerginlikler bariz olsa da bu fotoğrafı her zaman ofisimde tuttum. Fotoğraftaki kişiler ve grup olarak hepimiz adına pek çok şey değişti: Ayrılıklar, kadro başvurularının reddedilmesi, kişisel rekabetler, kopmayan bağlar. Ama benim için kendimi çok acil ve önemli bir proje için oval bir şekilde yerleşmiş grubun içinde gördüğüm bu kare, tüm güçlüğüne karşın deklanşörün narin ve uçucu hareketi gibi profesyonel kariyerimin en mü-kemmel anıdır. (Hirsch, *Family*, 237-38)*

Ayrılıklar, kadro başvurularının reddedilmesi, kişisel rekabetler: İşte giriş yazısından farklı bir öykü ve bu, Susan'ın merakını uyandırıyor. Biraz daha araştırma yaptığında, özellikle YFS'nin 62. sayısını ele alan Jane Gallop'a ait bir makale sayesinde daha fazla ipucu keşfediyor. Aslında Gallop'un "Monster in the Mirror" ["Aynadaki Canavar"] adlı bu yazısı esprili olsa da son derece iğneleyici. Gallop, biz editörleri ima eden "Dartmouth'dan gelen yedi başlı canavar" benzetmesi üzerine şöyle demiş: "Oldukça komik: İnsan olmasa da Amerika'nın Ivy League üniversitelerinden olduğu çok bariz" (48). Ve eklemiş: "Canavar imgesi canavarca bir kendini beğenmişliği ele veriyor. Mesela bu okur -bendeniz- böyle yakışsız böbürlenmelerden irkiliyor. Bu, ironinin ironisidir; editörlerin biz güzeliz dedikleri zaman çirkinleşmeleridir" (48).

Gallop'un makalesi, 1972-1987 yılları arasında yayımlanan feminist edebiyat eleştirisi ve kuram antolojileri üzerine, semptomatik olduğunu söylediği okumaların derlendiği *Around 1981* [1981 Civarı] adlı eserin sonunda yer alıyor. Feminist söylemin gelişimi ve kurumsallaşmasının izlenebileceği bir alan olan antolojilere yönelttiği yoğun dikkatiyle Gallop, alanın "ortak bilinçaltı"nı tüm çelişkileriyle gözler önüne sermiş, "feminist edebiyat eleştirisinde hâkim bazı mitleri [...] parçalarına ayırarak gizeminden arındırma" işine girişmiş (7). Gerçekten de Gallop'un YFS'nin 62. sayısı üzerine yorumları giriş yazısında yüceltilen, benim de *Family Frames* adlı kitabımda belli belirsiz sorguladığım ortak proje mitini yerle bir ediyor. Giriş yazısıyla benim dergideki makalemi karşılaştıran Gallop ustalıkla, biraz da (en azından benim için) sancılı bir şekilde ortak çalışmayı tanımlayan çelişkiyi ortaya çıkarıyor: Bir grubun mensubu olma isteği ile grubun yasaklarına ve zorunluluklarına karşı gösterilen direnç.

Susan benim belgelerime YFS'nin 62. sayısı hakkında daha çok bilgi edinebilmek için geri dönüyor, ancak Gallop'un şu ifadesini doğrulayacak bir kayda rastlamıyor: "1979'da Darthmouthlu yedi kadından, editörlüğünü yaptıkları *Yale French Studies*'in feminist sayısına katkıda bulunmam için bir davet mektubu aldım. Alanımdaki en iyi dergide makalemin basılması fırsatına balıkla- ma atladım ve onlara Irigaray ve Freud üzerine bir özet gönderdim. Cevap gelmedi. Cevap alamamak benim için reddedilmekten daha inciticiydi" (54). Susan beni ara- maya karar veriyor ve buluşuyoruz. Bunca yıldan sonra kişisel ve hatta kurumsal belleğin olasılıklarından fazla bir beklentisi olmasa da bölüm pörçük bir notu sözlü ta- rihle desteklemeye ihtiyaç duyuyor.

2027 yılında ben emekli olmuş, yazıyor ve keyifle yazı- yor, pek çok hayalimin nihayet gerçeğe dönüştüğü bu umut verici siyasi dönemin tadını çıkarıyorum. Emek- lililiğim dolayısıyla dosyalarımı Pembroke'a karmaka- rışık göndermiş olmaktan duyduğum mahcubiyeti de itiraf etmeliyim. Erken dönem belgelerim klasörlerde ve not defterlerinde yer alıyor, ancak Susana, Gallop'un gönderisine dair bir kayıt bulamadığımızı söylüyorum. YFS'nin 62. sayısı üzerine yazısından sonra Gallop'la yakın dost olduğumuzu da ekliyorum. Ama bu dostluğu kanıtlamak pek kolay olmuyor. Facebook ortadan kay- bolmadan önce hesabımı arşivlemeyi hiç becerememiş- tim. Arşive bağışladığım sabit diskimde yıllarca birik- tirdiğim word belgeleri bulunuyordu ama onları artık ben bile açamıyordum. Bulut'a depoladığımı sandığım fotoğraflar da kaybolmuş, çünkü Bulut kendini imha et- meden önce fotoğrafları bilgisayarına indirmeyi ihmal etmişim.

2027 yılında Susana, Gallop'la dostluğumuzun tek kanı- tının ağzımdan çıkan söz olduğunu söylüyorum. Sözle- rime şöyle devam ediyorum: Çünkü kayıtların bir kısmı teknolojik çürümeden kurtulamamış. Ama haklısın, burada kesinlikle arşivde bulamayacağın bir öykü var. Bizim sayı basıldıktan sonra dehşetle öğrendik ki, döne- min en ünlü kuramcılarından Freud, Lacan ve Fransız feminizminin en yetkin isimlerinden olan Gallop bizim sayıyla ilgili pek çok yerde konuşma yapıyor. Düşün ki bu yerlerden biri de Yale! Dediklerine göre oldukça ha- raretli bir konuşmamış. Söz konusu sayıda yayımlanan makalemde, Madame de Lafayette'in *La Princesse de Clèves* [*Clèves Prensesi*] adlı romanının bir aşk üçgenin- den ziyade anne-kız ilişkisini öykülediğini savunduğum yazımda, Gallop'un neşeyle çözümlediği ifadeyi kullanı- yorum. Metinde şöyle yazmıştım:

Anne ve kız arasındaki ilişkiyi çalışmak demek bir- birinden kopuk iki bireyin ilişkisini çalışmak demek değildir. Karmaşık bir bağlar ağına dalmak, cana- varsı boyutlarda, nesiller boyunca kesintisiz uzayan o çoklu varlığın, benliğin ikizinin düğümlerini, iple-

rin bir kısmı kendi sınırını umutsuzca tarif etmeye çalışırken çözmeye teşebbüs etmek demektir. ("A Mo- ther's Discourse", 73)

"Canavarsı" kelimesinin tekrarı, bağımsızlık ve bireysel-leşme mücadelesi ve yedi editörden sadece benim bu sayıda makalemin olması... Bunların hepsi Gallop'un eleştirilerinin hedefi oldu. Eğer sayıda bir kör nokta var idiye -ki nasıl olmasın- Gallop o noktayı saptadı ve neşeyle ilan etti. Ama bu da yetmedi: Yale'de, sonraları da Brown ve Penn gibi diğer üniversitelerde münazara- ya gittiğimde, Jane makaledeki ifadem olan "karmaşık bağlar ağı"³ tiye almak için sahneye kravatlardan ya- pılmış bir etekle çıktı.

İşte böyle Susan, diyorum, bu seksenlerin espri anlayı- şıydı. Ama bizim için çok inciticiydi ve hepimiz bizi hor gördüğünü ve düşmanca davrandığını düşündük. Tabii bize gönderdiği makale özetini, dolayısıyla ona cevap vermediğimizi hiçbirimiz hatırlamıyorduk. Kurumsal konumumuzu anlamadığını düşündük. Penn'deki fe- minist konferansta verdiğim yanıtta da bunu dile getir- miştim. Prestijli üniversitelerin kıdemli erkek öğretim üyeleri önünde zayıf noktalarımızı tartışmak gerçekten de neye karşı mücadele verdiğimizizi anlamadığını gös- teriyordu. Ona göre biz Ivy League üniversitelerinden olduğumuz için güçlüydük. O ise Texas'ta ders verdiği için bu yapının dışındaydı. Ama kendimizce, ayrıcalığı algılamak konusunda pek deneyimsiz olduğumuz için son derece kırılğan bir konumdaydık. Hepimiz Latin Dil- leri bölümündeydik. Aramızdan iki kişi tüm önyargılara karşın hak ederek kadroya geçmiş, bir üçüncüsü geçmek üzereydi. Diğer dört kişi de aynı yıl içinde başvuracaktı. Atanacak öğretim üyesi sayısı belli olmasa da aramızda rekabet etmek zorunda kalacağımızı ve bazılarımızın di- ğerleri tarafından değerlendirileceğini biliyorduk. Tabii giriş yazısında bunların hiçbirinin bahsi geçmiyordu. Bu olgular, rekabete dayalı sistemin zehirli etkilerine karşı çalışmalarımızın ve çabalarımızın perde arkasın- da somut bir şekilde duruyordu. Kulağa ne kadar sıkıcı gelse de yetmişli ve seksenli yıllarda feminizmin misyo- nu kadınların kadro edinebilmesiydi. Özellikle beyaz ol-mayan kadınlara ve beyaz olmayan erkek akademisyen- lere yer açılması misyonun parçasıydı; böylece sistemi içeriden değiştirebilecektik. Ama engeller çoğunlukla üstesinden gelinemez boyutlara ulaştı. Ve bu engeller- den biri de sistemin bizi birbirimize düşürmesiydi.

Tabii söylenmesi gerekenler bu kadar da değildi. Gallop dikkatli bir okur olarak satır aralarında birçok şey buldu. Ama anlattıklarımın hiçbirini arşivde bulamazsın. Bun-

3. Ç.N. Özgün hali "a network of complex ties" olan ifadede geçen "tie" İngilizcede eş seslidir; hem bağ hem de kravat anlamına gelir.

ları aramızdaki dostluğa dayanarak sadece *sana* söyleyebilirim; bunca yıl geçmiş olsa da feministler arasındaki çatışma ve çekişme hakkında konuşmak zor. Sayıda neden sadece benim makalem yayımlandı? Feminist süreci düşündüğümde aramızdan biri veya birkaçının öne çıkması şüphesiz hataydı.

Nasıl olmuştu da giriş yazısını yedi farklı kişinin sesini teke indirgeyerek yazabilmiştik? Yine birçok tartışma, uzlaşma, hayal kırıklığı ve uyum... *YFS*'nin 62. sayısı başarılı, tarihsel bir çalışmaydı ancak süreç zorluydu. İşte *sana* hisler arşivi, sevgili Susan.

Susan söyleşimizi kaydediyor ve öğrencileri kullanabilsin diye dersin internet sayfasından erişime açmasının benim için sakıncası olup olmadığını soruyor. Öğrencilerinin de *YFS*'nin 62. sayısının hayatta olan diğer editörleriyle, hatta Jane Gallop'la söyleşi yaparak, en azından bu küçük katkıyla sözlü tarih arşivine destek olma potansiyelini görmeleri için yararlı olabileceğini söylüyor. Öğrencilerin sözlerini ve tavrımı gerçekte olduğundan daha keskin yorumlama olasılığından duyduğum endişeyle ona bunu düşünmem gerektiğini söylüyorum. Feministler arasındaki çatışmaya ve kurum eleştirisine dair olduğunu düşündüğüm bu öykü pekâlâ nostaljik bir anı olarak da okunabilirdi. Ayrılmadan önce Susan erken dönem feminizme özlem konusunda Naomi Schor'a katılıp katılmadığını soruyor. Gülümsemesinde sanki ironi gizli. Schor ne demek istedi; ben bundan ne anladım? Şu anda bana ne ifade ediyor? Susan, öğrencilerini ikinci dalga feminizmi beyaz ırkın ayrıcalıklı ve dışlayıcı hareketlerinden biri olarak düşünmeye yönelttiğini ekliyor. Elbette katılıyorum, ama ne diyeceğimi de bilemiyorum. Ziyaretin ardından içime kasvet çöküyor.

Columbia'dan emekli olup tüm arşivimi Pembroke'a devrederken bir devri kapatmaya can atıyordum, kendi feminist geçmişimle hesaplaşmaktan ziyade ileri bakmaya niyetliydim. Ebeveynlerimin ebeveynlerinden başlayarak kendi dönemimi de kapsayan sancılı siyasi tarih üzerine pek çok kişisel yazı yazmıştım. Kadın, cinsiyet ve cinsellik çalışmaları alanında "Feminizmin Soykütükleri" dersini birkaç kez verdim; erken dönem tarihlerin hatırlanmasının ve korunmasının önemli olduğuna inanıyordum. Bazen bu eğitim deneyimim geçmişin kazanımları, çatışmaları, düş kırıklığı ve başarısızlıklarının beslediği aciliyet duygusunu ve tutkuyu bana yeniden yaşatmıştı. Ama şimdi farklı olduğunu umduğum bir feminist dönemi yaşamak ve geleceği düşünmek istiyordum.

Eserlerimin büyük bir kısmı sözlü tarihe dayanır. Sözlü tarih sadece geleneksel arşive yardımcı olması değil geçmişin duygusal yaşamını ve hatırlama edimini şekillendiren çelişkileri ortaya çıkarması bakımından da değerli. Susan'ın öğrencilerini düşününce, eğer arşivi

sadece kâğıt üzerindkilerle, sabit disklerimizde olanlarla veya bir zamanlar YouTube dediğimiz mecrayla sınırlandırsak, onlara yeterince miras bırakmayacağımızdan endişe ediyorum. Feminist kuramcılarının paylaşabileceği tüm bu öyküleri ve beklenmedik bağlantıları bir sözlü tarih derlemesi olarak düzenleyip genişletilmiş bir ulusötesi sözlü tarih arşivi elde edilebilir. Arşiv, Giorgio Agamben'in deyişiyle, "söylenen ve söylenmeyen arasındaki ilişkiler sistemi" (145) değil midir? Sözlü tarih sadece söylenmeyeni değil bu ilişkiler sistemini de kayda geçirmek için uygun bir araç gibi görünüyor.

Ancak sözlü tarih birçok tuzakla dolu. Geçmiş yanlısı hatırlamakla kalmaz, günümüzün ihtiyaç ve istekleri bakımından geçmiş yeniden kurarız. Dolayısıyla sözlü tarih, arşivi sadece seçki ve sınıflandırma yoluyla değil ayrıntılandırma biçimiyle de bugüne getirmiş olur. Paul Connerton'ın sözleriyle sözlü tarih, yazılıp kayda geçirilmiş hatıraların yanına bedene işlemiş, içselleştirilmiş anıları da ekleyebilir. Bağışladığım belgeleri düşünükçe, onların anlatamayacağı ne çok şeyi aktarmak isteyebileceğimi fark ediyorum -nostaljik sebeplerden ötürü değil; geriye dönük ayrıcalıklı bir bakış açısından görülen ayrıntı ve parçaları somutlaştırmak için. Arşiv sadece bir muhafaza alanı değil aynı zamanda bir arzu alanıdır. Arşivin sadece ne olduğu sorusunun yanı sıra, Ariella Azoulay'ın "potansiyel tarih" adını verdiği ne olabileceği sorusunu da içermesi için ne yapabiliriz?

Susan'a sözlü tarihin daha verimli olabilmesi için arşivdeki belirli nesne veya belgelere odaklanmasını öneriyorum.⁴ Olası örneklerden biri olarak, 1993 yılında Dartmouth'da meslektaşım Ivy Schweitzer'la birlikte verdiğimiz "Feminist Teori" dersini düşünüyorum. Bu bağışladığım idealist okuma listesi dönemin kaygılarını da yansıtıyor. Bu listeye baktığımda, birincil amacımızın toplumsal cinsiyet ve cinsel fark konularında Simone de Beauvoir'dan Judith Butler'a, Gloria Anzaldúa, Patricia Hill Collins ve Chandra Mohanty'ye uzanan, ABD içinde ve dışında -o zamanlar birinci ve üçüncü dünya diye adlandırdığımız coğrafyalarda- feminizmler arasındaki farkları kapsayan bir giriş sunduğunu görüyorum. Ancak okuma listesinin yansıtamadığı ve sözlü tarih söyleşisinde düşünmeme olanak sağlayacak bir konu var: O döneme damgasını vuran kimlik merkezli yaklaşımın kaçınılmaz tuzakları. Sınıf tartışmalarımızın ne kadar canlı ve çoğu zaman hararetle geçtiğini hatırlıyorum. Nüfusun beyaz ağırlıklı olduğu bir eyaletin beyaz çoğunluğun yaşadığı bir bölgesinde yer alan bembeyaz bir yerleşkenin cinsiyetçi, ırkçı ve homofobik kültürünü yansıtan tepkisel yayını *Dartmouth Review*'la feminist-

4. "Black Radicalism and the Archive" ["Siyah Radikalizm ve Arşiv"] dersinden yola çıkarak bunu önerdiği için Brent Edwards'a teşekkürlerimi sunarım.

ler, özellikle beyaz olmayan feminist öğrenciler mücadeleye içindeydi. Toplumun, üniversitenin ve feminizmin ihanetine uğradığını hisseden bu insanların incinen adalet duygusunu hiçbir okuma listesi tamir edemezdi. Öğrenciler edindikleri bilgiyi şekillendirmeye yardım etmek istediler. Dönem başladıktan birkaç hafta sonra Yahudi bir öğrenci grubu şikâyetle geldi. Ivy ile bana, “İkiniz de Yahudi feministsiniz” dediler. “Okuma listemizde Afrikalı Amerikalı, Asyalı Amerikalı, Amerikan yerlisi, Hispanik feminist düşünce var; hep üçüncü dünya kadınları üzerinde durulmuş. Bu tarihleri zaten uzun uzun tartıştık. Peki Yahudi veya Yahudi Amerikalı feminizmler nerede; Yahudi düşüncesinin erkek egemenliğini tartışmaya açan metinler nerede? Neden kendi kimliğinizi, dolayısıyla da bizimkileri genel geçer bir beyaz kategorisine katıyorsunuz?” Bu ihmalden ötürü ilk anda suçluluk duyduk; gerçi kendimi “Yahudi feminist” olarak tanımlıyor muydum diye düşündüm, o kategori her ne ise. Şüphesiz bu sorular çeşitlilik, kapsama ve kimlik üzerine hiç bitmeyecek bir tartışmayı başlattı.

Elli yıla yaklaşan eğitim hayatımdaki sayısız andan biri olarak bu anın bir bellek noktası olarak öne çıkmasının sebebi, feminist eğitim bağlamında kimliğin farklı dönemlerde ve haklı sebeplerle yeniden gündeme gelmesidir. Aralıklarla yeniden ortaya çıkması da feminist düşüncenin doğrusal bir şekilde evrilmediğinin açık bir göstergesidir. Burada feminizm bünyesindeki kimlik siyasetinin çeşitli biçimlerde gündeme gelmesini, ayrıcalık ve çatışmanın getirdiği zorluklarla mücadelenin yanı sıra dayanışma ve ortak çalışmanın ender başarı anlarını da geçmişe dönerek düşünmek gerekir. Bu dersin okuma listesi ve o dönemdeki eğitim deneyimini sınıflarımızda kimlik farklılıklarının, ayrıcalığın ve deneyimin tartışıldığı diğer anlarla karşılaştırmak da yararlı olacaktır.

Bunun gibi küçük öyküleri arşivin bir parçası olarak biriktirince elimize ne geçer? Belki bu, önemini bir an kazanıp diğer bir an kaybeden ayrıntılardan, rizomatik bir tarih inşa etmek amacıyla tozu enkaz gibi değerlendirmenin bir yoludur. Kendi tarihimizin anlamını değerlendirmemizin mümkün olmadığını düşünüyorum. Ama geleceğe yönelttiğimiz arşivin kapsamını genişletmek istiyorsak biriktirebildiğimiz kadar çok çeşitli nesne ve belge toplamalıyız. Sözlü tarih, arşiv belgelerini ve görsellerini genişletme ve zenginleştirme potansiyeli taşıyor. Çatışma, uzlaşma ve dayanışma gibi kuram üretiminin süreçlerini ve edimlerini ortaya çıkarabilir. Ulusötesi feminist çalışmanın getirdiği dayanışmanın ve zorluğun çoklu tarihçesini ve coğrafyasını tanımlayabilir. Farklı türdeki arşiv materyalleri birbiriyle etkileşime girdikçe, bağlantılar ve bu bağlantıların yarattığı duygulanımsal ve bedensel karakterler ortaya çıkabilir.

2027 yılında Susan'ın öğrencileriyle buluşmaya hazırlanırken arşivi, geleneksel kısıtlayıcı alfabetik, krono-

lojik ve doğrusal sınıflandırma biçimlerinden kurtarıp kurtaramayacağımızı düşünüyorum. Arşivin temas, bağlantı ve çatışma noktalarını görselleştirmek nasıl mümkün olabilir? Feminist Kuram Arşivi'nin 2028'de kutlanacak olan yirmi beşinci yıldönümünde bir sanat eseri için sipariş verilebilir. Feminist sanatçı Andrea Geyer, “Revolt, They Said” [“Başkaldır Dediler”] adlı eserinde on yılı aşkın bir süredir bir bağlantılar haritası üzerinde çalışıyor. Zaman içinde çeşitli müzelerin, sanat projelerinin ve kurumların hayata geçmesine katkıda bulunan kadınlar arasındaki bağlantıların duvar büyüklüğünde şemasını çıkarıyor. Pembroke Feminist Kuram Arşivi'nde belgeleri bulunan kadınlar -ve onların sınır ötesindeki partnerleri- arasındaki bağlantıların benzer bir şeması çıkarılsa acaba neye benzerdi? Böyle bir şema, arşivi hem bir envanter listesi hem de zamanı ve mekânı ören döngüsel bir bağlantılar ağı olarak tasavvur edebilmeme yardımcı olurdu. Böyle bir ağın -ki buna “karmaşık bağlar ağı” da diyebiliriz- belli bir noktada durup her biri feminist kuram alanı olabilecek farklı düğümleri ve boğumları inceleyebiliriz. Bu alanlar geçmişi geleceğe bağlayan arşivin sağlayacağı bir açık uçlu olasılıklar ağı oluşturabilir.

Bu bildiri Pembroke Merkezinin düzenlediği “Tarihi Yazan Arşiv: Pembroke Koleksiyonları” adlı konferansta 10 Mart 2017 tarihinde sunulmuştur.

Nicole Gervasio, Jenny James, Gail Reimer ve Ivy Schweitzer'a, Pembroke Merkezindeki dinleyicilere, bu bildirinin erken aşamalarındaki aydınlatıcı soru ve önerileri için çok teşekkür ederim. Lorie Novak'a dijital çürümenin etkilerini kavramamı sağladığı için müteşekkirim. Bu makaleyi feminist öğrencilerime adıyorum.

Kaynakça

- Agamben, Giorgio. Remnants of Auschwitz, çeviren Daniel Heller-Roazen. New York: Zone Books, 1999.
- Azoulay, Ariella. "Potential History Thinking through Violence." *Critical Inquiry* 39.3 (2013): 548-74.
- Barthes, Roland. Camera Lucida: Reflections on Photography, çeviren Richard Howard. New York: Hill and Wang, 1981.
- Connerton, Paul. How Societies Remember. Cambridge: Cambridge up, 1989.
- Cvetkovich, Ann. An Archive of Feelings: Trauma, Sexuality, and Lesbian Public Cultures. Durham: Duke up, 2003.
- Gallop, Jane. Around 1981: Academic Feminist Literary Theory. New York: Routledge, 1992.
- Gaudin, Colette ve diğerleri, der. Feminist Readings: French Texts/American Contexts. Yale French Studies 62, özel sayı (1981).
- Geyer, Andrea. Revolt, They Said. Enstalasyon. The Museum of Modern Art, New York. 15 Ekim- 29 Kasım 2015. <http://www.andreageyer.info/revolttheysaid/>.
- Hirsch, Marianne. Family Frames: Photography, Narrative, and Postmemory. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1997.
- . "A Mother's Discourse: Incorporation and Repetition in La Princesse de Clèves." Gaudin ve diğerleri, der., 67-87. Yale French Studies 62, Özel Sayı (1981).
- Hirsch, Marianne ve Leo Spitzer. "What's Wrong with This Picture?" The Generation of Post-memory: Writing and Visual Culture after the Holocaust içinde, 55-78. New York: Columbia University Press, 2012.
- . "Vulnerable Lives: Secrets Noise, Dust." *Profession* (2011): 51-67.
- Hirsch, Marianne ve Diana Taylor. "On the Subject of Archives: Introduction." *Émisferica* 9, sy. 1-2 (2012). <http://hemisphericinstitute.org/hemi/en/e-misferica-91>.
- Schor, Naomi. "Female Paranoia and Psychoanalytic Feminist Criticism." Gaudin ve diğerleri. 204-19.
- Naomi Schor papers, 1950-2002. Ms. 2006.02, Brown University Library. <http://www.riamco.org/render.php?eadid=US-RP-B-ms2006.02&view=title> (erişim 20 Kasım 2017).
- . Reading in Detail: Aesthetics and the Feminine. New York: Routledge, 2006.
- Steedman, Carolyn. Dust: The Archive and Cultural History. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 2002.
- Woolf, Virginia. A Room of One's Own. Boston: Mariner, 1989.

Künyede bulunan beş eser Türkçeye çevrilmiştir:

- Agamben, Giorgio. Tanık ve Arşiv: Auschwitz'den Artakalanlar. Çev. Ali İhsan Başgöl. Ankara: Dipnot Yayınları, 2017.
- Barthes, Roland. Camera Lucida: Fotoğraf Üzerine Düşünceler. Çev. Reha Akçakaya. İstanbul: Altıkırkbeş Yayınları, 2014.
- Connerton, Paul. Toplumsal Nasıl Anımsar? Çev. Adam (Alaeddin) Şenel. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019.
- Woolf, Virginia. Kendine Ait Bir Oda. Pek çok yayınevi tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Kadın Tarihyazımının Kaynağı Olarak Arzuhaller ve Bir Arzuhal Örneği

Arzuhals as a Source for Women's Historiography and an Example

Gülhan Balsoy

İstanbul Bilgi Üniversitesi

“Osmanlı toplumunda kadınların ağızından dökülen anlatıların ender olduğunu, saraydaki kadınların hatta padişah kızlarının ya da kız kardeşlerinin dahi çoğu zaman okuma yazma bilmediğini, bilenlerin bile sadece temel eğitim aldığını; çoğunun eğitilmiş, gelişkin edebi kaleminin olmadığını düşünecek olursak sıradan kadınlardan gelen anlatıların ne kadar istisnai olduğunu daha iyi kavrayabiliriz.”

“Constantinople: A man sits to write a letter as two women watch over his shoulder” (Konstantinopolis: İki kadın, omzunun üstünden kendisini seyrederken mektup yazan adam), Renklendirilmiş litografi. D. Wilkie ve takiben J. Nash, 1840. Wilkie, David, Sir, 1785-1841. Wellcome Collection Kütüphanesi

Bu yazıda her ne kadar bir tarihsel belge türü olarak arzuhallerden bahsedecek olsam da yapacağım tartışmaya yukarıdaki görsel temsille başlamak istiyorum. 1840'ta üretilmiş olan bu litografide, arzuhal yazıcısı olduğunu tahmin ettiğimiz, yazmayı bilen, sakalları, gözlüğü ve kavuğuyla görmüş geçirmiş, bilgili görünen yaşını almış bir erkeğe mektup yazdıran iki genç kadın tasvir edilmiş. Bu sahne pek çok oryantalist unsur barındırıyor. Ne işe yaradığı belirsiz ön planda duran nargile, sol alt köşede uyuklayan sokak köpeği, arka plandaki sütunlar, yandaki hasır tabure, tasvir edilenlerin kıyafetleri ve bu kıyafetlerin bordo-dan safran sarısına uzanan renk skalası... Resim asıl olarak bir mektup yazdırma sahnesini tasvir ediyor. Bu mektubun kime yazıldığını, içeriğinin ne olduğunu bilmemiz mümkün değil. Arzuhaller üzerinde kafa yoracağım bu yazıya bir mektup sahnesiyle başlamış olmam da sorgulanabilir. Ancak yukarıdaki sahne arzuhallerin mektup, günlük, hatırat gibi ben-anlatıları olarak ele alınmalarının ne derece mümkün olduğuna dair yürüteceğim tartışmada hayal gücümüzü tetiklemek, soracağımız soruları çeşitlendirmek için oldukça ilham verici.

Halkın talep ve şikâyetlerini doğrudan hükümdara sunabilmesini mümkün kılan arzuhal pratiği Osmanlı adalet anlayışının temellerinden biri olduğu gibi, sıradan tebaanın yönetici erkle doğrudan iletişim kurduğu ender mekanizmalardan biriydi.¹ Osmanlı toplumunda arzuhal etme mekanizması bireysel ya da kolektif olarak oldukça yaygın kullanıldığı gibi sıradan tebaanın sesini devlet erkine duyurabilmesinin de önemli bir aracıydı. Arzuhal etme geleneği ve bu pratiğin toplumsal ve politik anlamları çok sayıda çalışmaya konu oldu.² Arzuhallerde kişisel ya da toplumsal talepleri, rahatsızlıkları, beklentileri görebildiğimiz gibi bu belgelerde sıradan insanların yaşamlarına dair kısa anlatılarla da karşılaşırız. Pek çok arzuhalde, söz konusu talebin ya da şikâyetin yanı sıra arzuhal eden kişinin bu şikâyetinin gerekçesi ve nasıl bir durumda olduğunun tasviri de bulunuyordu. Yani, bu belgelerde sıradan bir insanın hayatının kısacık da olsa bir dönemine, arzuhal sahibinin hallerinden birine tanık oluyoruz.

Osmanlı bağlamında sadece erkeklerin değil kadınların da sıklıkla arzuhal etmiş olması kadın ve toplumsal cinsiyet tarihyazımı bakımından çeşitli olanaklar sunuyor.

Osmanlı toplumunda kadınların ağızından dökülen anlatıların ender olduğunu, saraydaki kadınların hatta padişah kızlarının ya da kız kardeşlerinin dahi çoğu zaman okuma yazma bilmediğini, bilenlerin bile genellikle sadece temel eğitim aldığını; çoğunun eğitilmiş, gelişkin edebi kaleminin olmadığını düşünecek olursak sıradan kadınlardan gelen anlatıların ne kadar istisnai olduğunu daha iyi kavrayabiliriz. Peki, kadınların arzuhallerini günlük, anı, mektup gibi ben-anlatılarının ender olmasını bir nebze olsun telafi edecek belgeler olarak değerlendirebilir miyiz?³

Kadın tarihi araştırmalarının en önemli handikaplarından biri, geçmişteki kadın varlığına nüfuz etmemizi, kadınların deneyimlerini görünür kılmanızı sağlayan belgelerin kısıtlılığı. Hem okuma yazma bilgisine haiz hem de bir zamanlar oldukça kıymetli olan ve nadir bulunan kâğıt ve mürekkebe erişimi olan elit kadınların bile oldukça az sayıda anlatı ürettiği düşünülürse sıradan, hele muhtaç kadınların birinci elden yazdığı anlatıların anlatanların oldukça az olduğu söylenebilir.

Kadın anlatılarının, kadınlarla ilgili kayıtların ender olmasının tek nedeni, hatta en önemli nedeni elbette kadınların okuma yazma bilmemesi değil. Tarihçiler olarak kullandığımız arşivler iktidar sahipleri tarafından kurulmuş olduğu için ulusal arşivler aracılığıyla ulaşabildiğimiz belgeler ister istemez iktidar sahiplerinin ihtiyaçlarını, önceliklerini ve bakış açısını yansıtır. Örneğin, Osmanlı Devleti söz konusu olduğunda, ana kaynağımız olan ve Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri bünyesinde bulunan Osmanlı devleti belgeleri son derece değerli olmakla birlikte tam da yönetici erk tarafından üretildiği için vergi toplamak, devlet yönetiminde temayüllerin uygulandığından emin olmak, toplumsal asayiş sağlamaya gibi amaçları yansıtır.⁴ Dolayısıyla bu arşivde sıradan insanların, köylülerin, kölelerin, kadınların, isyankârların hikâyelerine ancak belli durumlarda ulaşmak mümkündür; toplumun isimsiz aktörlerinin hikâyeleri karşımıza ancak bir sorun çıktığında, gündelik hayatın olağan akışı bozulduğunda çıkar. Herhangi bir köyde neler yaşandığını ancak kuraklık, sel, çekirge istilası gibi bir felaket hayatı kesintiye uğrattığında öğreniriz. Esnafın üretim şartlarındaki değişim devletin vergi baskısına yapılan itiraz sonucu dikkatimize takılır. Kent hayatındaki dönüşümleri ayaklanmalar gerçekleştiğinde fark ederiz. Mutlu giden bir evliliğe, güven veren ve dayanışmacı bir arkadaşlığa, uyumlu olan bir ticari ortaklığa dair neredeyse hiçbir şey öğrenemezken, evlilik birlikteliği olaylı bir şekilde dağıldığında; bir zaman-

1. Bu konuda temel bir kaynak olarak bkz. İnalçık, Halil, "Şikâyet Hakkı: 'Arz-ı Hal ve 'Arz-ı Mahzar'lar," *Osmanlı Araştırmaları* 7-8, sy. 7-8 (1988): 33-53.

2. Arzuhaller üzerinde olan literatür oldukça geniş. Dolayısıyla burada sadece yakın zamanda yapılmış ve arzuhallere devlet ve toplum arasında bir sözleşme olarak bakan yenilikçi ve eleştirel bir çalışmayı zikretmekle yetineceğim. Başak Tuğ Onaran, "İrz, Namus, Onur, Adalet: 18. Yüzyıl Arzuhal Pratiğinde İrz ve Adalet Sözleşmesi", *Feminist Tahayyül* 3, sy. 1 (Şubat 2022): 6-38, <http://doi.org/10.57193/FeminTa.2022.006>

3. Benzer bir tartışma için bkz. Dzovinar Derderian, Ermenice Bir Arzuhalde Ben Anlatısı, *Toplumsal Tarih Akademi* 1, sy. 1(2022): 107-111.

4. Michel-Rolph Trouillot, *Silencing the Past: Power and the Production of History* (Beacon Press, 2015).

lar dostane ilişkileri olan kişiler arasında sürtüşme çıktığında, birbirlerine hakaret edip ya da şiddet kullanıp mahkemeye düştüklerinde; ticari ortaklardan biri diğerini dolandırdığında, kısacası kişiler arasındaki karşılıklı sözleşme bir şekilde ihlal edilip taraflardan biri diğerini adli ya da idari makamlara şikayet ettiğinde kağıt yapraklar, yazışmalar, damgalar, mühürler birikmeye başlar ve biz tarihçilere geçmişte yaşamış insanların hayatına nüfuz edebileceğimiz küçük kanallar açılır.

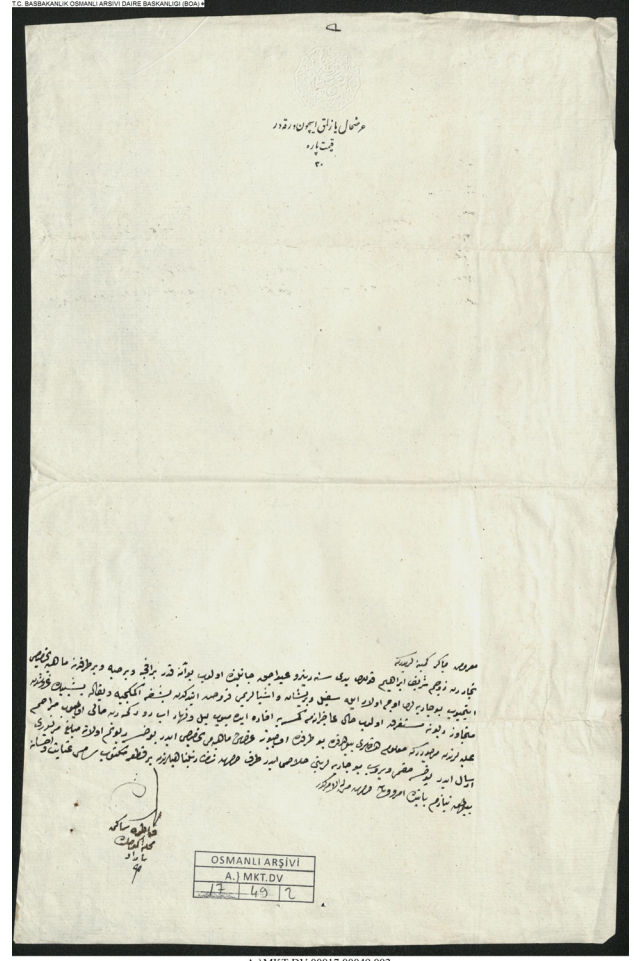
Bu açıdan biraz da sizleri provoke etmek üzere tarihin büyük ölçüde geçmişteki çatışmaların, uzlaşmazlıkların, anlaşmazlıkların, suç ve kabahatlerin anlatısı olduğunu öne süreceğim. Hal böyleyken ve arşiv belgeleri çubuğu suç ve suçluluğa bükerken, ben-anlatıları bize geçmişe dair farklı bir pencere sunma potansiyeli taşır. Bize çatışmalar, çelişkiler, sürtüşmelerin yanı sıra gündelik hayatın rutinlerini, ritüellerini, sıradan zevklerini, insan ilişkilerini anlatır. Ben-anlatılarında hayatın olağan akışının kendini görürüz. Anlatı sahibi elbette anlatısına tüm hayatını olduğu gibi koyamaz; ibret vermek, örnek olmak gibi çeşitli motivasyonlarla başından geçen olayların bazılarını seçip anlatır, bazı konularda sessiz kalmayı tercih eder, bazen de hafızasının oyunlarına yenilir. Yine de arşiv belgelerinin devlet merkezliliğine önemli bir alternatiftir ben-anlatıları.

Arzuhallere dair sorumu tam da bu nedenle yinelemek istiyorum. Arzuhalleri ben-anlatıları olarak ele alabilir miyiz? Osmanlı arşivinde binlerce benzerine rastlayabileceğimiz tesadüfen seçilmiş bir arzuhal örneğine kısaca göz atacak olursak arzuhal eden Fatma isimli kadın, halini kısaca şöyle anlatır:

“Maruz-ı çaker-i keminelere dir,

Tüccardan zevcim Şerif İbrahim kulları yedi seneden beri Ayvalık canibinde olup bu ana kadar bir akçe ve bir haya ve bir ve bir taraftan mahyane tahsis etmeyip bu cariyelerini üç evlad ile sefil ve perişan ve eşyalarını karz ettikten başka ekmekçiye ve bakkala beş bin guruşdan mütevaciz deyun müstagrık olup...”⁵

Fatma'nın talebi kocasının bulunması ve borcun ondan tahsil edilmesidir. Bu arzuhalden pek çok ipucu elde etmek mümkün. Öncelikle Fatma'nın üç çocuklu ve terk edilmiş bir kadın olduğunu anlıyoruz. Eşi Şerif İbrahim ailesini terk edip kaybolmadan önce hali vakti yerinde

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, A.1.MKT.DV 17/49 (26.08.1849)

bir tüccar olmalı. Fatma, terk edildikten sonra yedi yıl gibi uzun bir süre elinde kalanlarla idare etmiş görünüyor, ancak bir süre sonra elindeki kaynaklar tükenmiş olmalı ki evde para edecek eşyaları satmaya başlamış. Bunlar da bitince bir süre borçlanarak idare etmiş. Yine de ekmekçi ve bakkala olan borçtan bahsetmesi akla asgari bir standartta, ancak temel ihtiyaçlarını karşılayarak yaşadığını getiriyor. Arzuhalin standart bir arzuhal varakasına yazılmış olması, bu varakaların cüzi de olsa parayla satılıyor olması da Fatma'nın beklentilerine dair bir ipucu veriyor; borç içindeki bir kadın arzuhaline karşılık alamayacağını düşünse elindeki son kaynağı bu şekilde harcamayı tercih etmeyebilirdi.

Elbette cevapsız kalan sorular da var. Fatma'nın çocuklu ve terk edilmiş bir kadın olarak yedi yıl boyunca ne zorluklarla karşılaştığı, talepleri karşılıksız kalırsa kendisine ve çocuklarına nasıl bakacağı gibi soruları yanıtlamak hiç kolay değil. Fatma'nın terk edilmeden önceki yaşamını, ailesiyle ya da komşularıyla ilişkilerini, nasıl bir anne olduğunu, kendi istek ve beklentilerini ise bilmemiz hemen hemen imkânsız.

5. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, A.1.MKT.DV 17/49 (26.08.1849). Bu arzuhal tesadüfen seçtiğimi söyleyebilirim. Ama bu ve benzeri arzuhaller üzerinden 19. yüzyılda kocaları tarafından terk edilen kadınlar üzerine yaptığım tartışma için bkz. Gülhan Balsoy, *Osmanlı'da Avar Kadınlar: 19. Yüzyıl Aile Krizi ve Kadın Yoksulluğu* (Fol Yayinevi, 2025). Özellikle “Terk Edilmiş Eşler, Kayıp Kocalar ve Aile Krizi” başlıklı 4. bölüm.

Cevabını bilemeyeceğimiz sorulara rağmen sadece birkaç satırlık bir arzuhalde kadınların ayakta kalma mücadelelerine dair önemli ipuçları elde etmemiz yine de önemli. Dolayısıyla arzuhallerin ben-anlatıları olarak önemli potansiyel içerdiğini söylemek mümkün.

Kadınların seslerine, deneyimlerine erişebileceğimiz, çok değerli kaynaklar olan arzuhallerin yine de dikkatle ele alınmaları ve eleştirel olarak okunmaları gerekiyor. Öncelikle, arzuhaller genellikle talep ya da şikâyet sahibi tarafından değil, çoğunlukla girişte tasvir ettiğim sahnede olduğu gibi profesyonel bir arzuhal yazarı tarafından yazılıyordu. Dolayısıyla çoğu zaman arzuhal yazarının oldukça standartlaşmış ifadelerini içeriyordu ve kalıplaşmış bir yapıda kurgulanıyordu. Arzuhaller çoğunlukla dilekçe sahibinin kendisini tanıtmamasıyla başlar. Bu tanıtmada Fatma'nın yaptığı gibi terk edilmiş olması, çocuklarıyla ortada kalması, sefalet içinde olması gibi anlatımlar bulunabilir. Daha sonra arzuhal eyleyen kişi isteğini, talebini, varsa şikayetini belirtir ve ricasını arz ederek sözlerini bitirir.

Arzuhallerde istenilen sonuca ulaşabilmek için arzuhalini ileten kişinin değersizleştirilip, acizleştirilmesi, talepte bulunulan kişininse abartılı şekilde yüceltilmesi gibi belirli stratejiler kullanılır. Örneğin burada Fatma arzuhaline "maruz-ı çaker-i kemineleridir" diye başlamış. Aciz kulunuzun/hiçbir değeri olmayan kulunuzun dileğidir ki anlamına gelen bu kalıp pek çok arzuhalde karşımıza çıkar. Arzuhal edenin kendisini küçülttüğü bu başlangıç oldukça yaygındır. Arzuhalin içinde de talepte bulunan kişinin sefil, aciz, muhtaç halinden sıklıkla bahsettiğini görürüz. Bununla uyumlu olarak arzuhal eden kişi kendinden çoğunlukla "abd", "bende", "fakir", "cariye" gibi genellikle kölelikle ilişkili kavramlarla bahseder. Başka deyişle kendini karşı tarafın merhametine ya da insafına bütünüyle teslim ettiğini ifade eder. Arzuhaller bazen de tam tersine "Devletlü atüfetlü efendim hazretleri" gibi hitaplarla arzuhal edilen makamın yüceltilmesiyle başlar. Her durumda, girişte olsun metnin içinde olsun, talepte bulunulan makam sahibinin "saadetlü efendim hazretleri", "devletlü efendim hazretleri" gibi ifadelerle yüceltildiğini görürüz.

Arzuhalleri dikkatli okumamızı gerektiren tek neden kullanılan kalıplar değildir. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi arzuhal halini bildiren kişinin hayatının ancak kısa bir kesitini sunar bize.

Yine de arzuhaller tüm belgeler gibi kısıtlılıkları olduğu gibi imkânları da olan kaynaklardır. Kadınların hayatlarına ulaşmamız, bildiklerimizi sorgulamamız, bildiklerimizi öğrenmeye başlamamız için bize kapı açarlar. Yeter ki onları eleştirel, diğer kaynaklarla ve tarihsel bağlamla ilişkilendirerek okuyalım ve o sırada hayal gücümüzü zorlamayı da ihmal etmeyelim.

Arşivlerde Eleştirel Feminizm

Critical Feminism in the Archives

Marika Cifor ve Stacy Wood

Çeviri / Translated by Öykü Tekten

"Feminist kuram, postmodernizmin yükselişinden sosyal adalet sisteminin genişlemesine varıncaya kadar arşivler ve iktidar arasındaki çok yönlü ilişkilerin anlaşılmasını biçimlendirmede önemli ölçüde etkili olmuştur."

Özet

Bu makale¹, feminist praksisin arşiv kuramı ve pratiğinin sınırlarını nasıl zorladığı, sorguladığı, zenginleştirdiği, parçalarına ayırdığı, asimile ettiği veya başka biçimlerde etkilediğine dair var olan sayısız yöntemden birkaçını feminist tarihyazımı aracılığıyla incelemektedir. Arşiv kuramı ve pratiklerinin, kadınların arşivlerde daha iyi temsil edilmesini sağlamaktan fazlasını hedefleyen feminist praksisle henüz tam anlamıyla iç içe geçmediğini ileri sürüyoruz. Giriş kısmında, arşivlerin feminist hareketlere nasıl yerleştirdiğinin, öz-temsil ve öz-tarihselleştirme hedefiyle eleştirel araçlar ve biçimler olarak nasıl anlaşılabilmesinin izini sürüyoruz. İkinci bölümde, feminist kuramın arşiv çalışmaları literatüründe ve çağdaş pratikteki sarıh varlığını, ayrıca toplumsal cinsiyet alanında yapılan arşiv çalışmasına ilişkin geleneksel anlayışlara meydan okuyan kilit odak noktalarını ve argümanlarını ele alıyoruz. Üçüncü bölümde ise, beşeri ve sosyal bilimlerin literatüründeki geniş arşivlere değiniyoruz. Bu makale, arşiv

sürecine dair tartışmaların, en iyi ihtimalle arşiv literatüründeki kör noktaları nasıl ortaya çıkarabileceği ve kanıksadığımız meselelerin üstesinden gelmek üzere ne tür kuramsal araçlar sağlayabileceğine ilişkin düşünme pratiklerimize önemli bir katkı sunmaktadır. Son olarak, eleştirel ve kesişimsel feminist kuramın mevcut arşiv söylemi ve pratiğine, ayrıca topluluk ve örgütlenme gibi sorgulanmadan kalan kavramların eleştirisine katkı sağlayacağını düşündüğümüz yollar sunuyoruz. Bu makale, arşivler ve arşivlerin heteronormatif, kapitalist ve ırkçı ataerkilliği ortadan kaldırmak üzere feminizmin dönüştürücü potansiyelini ortaya koymaktadır.

Abstract

Through the use of feminist historiography this article examines some of the myriad ways in which feminist praxis has pushed against, challenged, enriched, dismantled, assimilated or otherwise affected archival theory and practice. We contend that archival theory and practice have yet to fully engage with a feminist praxis that is aimed at more than attaining better representation of women in archives. We begin this piece by tracing the ways in which archives became embedded in feminist social movements and can be understood as critical tools and modes of self-representation and self-histori-

1. Bu makale Marika Cifor ve Stacy Wood'un izniyle çevrilmiş ve yayımlanmıştır. Marika Cifor and Stacy Wood, "Critical Feminism in the Archives," in Critical Archival Studies, eds. Michelle Caswell, Ricardo Punzalan, and T-Kay Sangwand, special issue, Journal of Critical Library and Information Studies 1, no. 2 (2017).

cization. In the second section, we consider the explicit presence of feminist theory in archival studies literature and contemporary practice and the key focal points and arguments that have challenged traditional understandings of archival work around gender. We then address, in the third section, the expansive figure of the archives in humanities and social science literature. This piece contributes significantly to thinking on the ways in which these conversations in the archival turn can, at their best, expose blind spots within the archival literature and provide us with theoretical tools to tackle what we take for granted. Finally, we offer ways in which we see critical and intersectional feminist theory can contribute to existing archival discourse and practice, critiquing concepts that have remained unquestioned such as community and organization. This piece exposes the transformational potential of feminism for archives and of archives for dismantling the heteronormative, capitalist and racist patriarchy.

Giriş

Bu makale, arşiv alanındaki eleştirel feminizmin refleksif bir analizini sunmaktadır. Arşiv bilimi, pratiği ve profesyonel işleyişinde yaşanan belirli zorlukların, feminist pratiğin ciddi bir biçimde ele alınmasıyla aşılabileceğini savunuyoruz. Feminist kuramın arşivlere yaptığı birçok müdahale, temsil ve koleksiyon geliştirmeye odaklanmıştır. Ancak, arşiv kurumlarının radikal dönüşümü ve temsili siyasetin ötesine geçilmesi için eleştirel feminizmin gerekli olduğu görüşündeyiz. Bu makalenin yazarları olarak, eleştirel feminizmin heteronormatif, kapitalist, ırkçı ataerkilliğin² ortadan kaldırılmasına adanmış kesişimsel bir siyaset felsefesi³ olduğunu ileri sürmekteyiz. Feminizmi istisnai temel kimlik oluşumları etrafında ele almak yerine, örtüşen ve birbirine bağlı siyasi gerçeklikler adına yapılan kolisyon çalışması için bir araç olarak görmekteyiz. Bu sebeple arşiv kuramı ve tarihi boyunca süregelen bir

feminist mevcudiyet olarak düşündüğümüz konu, haliyle geniş bir konudur. Bu makalenin amacı, siyasi tasavvurumuzla uyum sağlamak adına sayısız feminist akımı ve arşiv çalışmasına girişmiş feministleri anakronistik bir biçimde tanımlamak değildir. Amaç, feminist praksisin arşiv kuramı ve pratiğinin sınırlarını nasıl zorladığı, sorguladığı, zenginleştirdiği, parçalarına ayırdığı, asimile ettiği veya başka biçimlerde etkilediğini anlamaya başlamak ve Amerika Birleşik Devletleri bağlamında yapılması gereken önemli feminist çalışmaları savunmaktır. Arşiv kuramı ve pratiklerinin, kadınların arşivlerde daha iyi temsil edilmesini sağlamaktan daha fazlasını hedefleyen feminist praksisle henüz tam anlamıyla iç içe geçmediğini ileri sürüyoruz. Arşivler, birçok cephede ve birçok farklı yolla heteronormatif, kapitalist ve ırkçı ataerkilliği ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar için önemli bir potansiyel taşır. Eleştirel feminist kavramlar ve metodolojiler, arşivciler ve arşiv kurumlarının yüzleştiği çağdaş sorunların ele alınmasına da hayati bir biçimde katkı sunabilir.

Feminist tarihyazımı metodolojisini kullanarak, aynı anda hem anlatılar ve karşı-anlatılar için zengin bir bağlam sunup hem de kaçınılmaz bir biçimde kendi sürecimizi yeniden analiz etmekteyiz. Standart tarihsel uygulamalara yönelttikleri müdahaleleri zaruri ıslah olarak tasavvur eden tarihyazıcıları hakkında bir tür tarih yazma işiyle bilinçli bir biçimde uğraşmaktayız. Bu müdahaleyi arşiv kuramı ve pratiğini, refleksiviteyi, konumsallığı ve tarihsel hikâye anlatımının “kanıt, iktidar ve siyasetinin”⁴ kabulünü de içine alacak biçimde genişletmekteyiz. Bu makaleye, arşivlerin feminist hareketlerle nasıl iç içe geçtiğinin, ayrıca öz-temsil ve öz-tarihselleştirme araçları ve biçimleri olarak anlaşılabilirliği yolların izini sürerek başlamaktayız. Bu giriş, yalnızca feminist siyasetin arşivler dahilinde veya etrafında nasıl hayata geçirildiğini anlamının bir aracı olarak değil, aynı zamanda temsilin sıklıkla nasıl arşiv siyasetiyle eş anlamlı hale geldiğini anlamının bir yolu olarak da işlev görmektedir. Feminist arşiv hareketlerinin kesişen temellerine dikkat çekmekteyiz. İkinci bölümde, feminist kuramın arşiv çalışmaları literatüründe ve çağdaş pratikteki sarıh varlığı üzerine düşünmekteyiz. Toplumsal cinsiyet konusunda yapılan arşiv çalışmasına ilişkin geleneksel anlayışlara meydan okuyan kilit odak noktaları ve argümanları incelemekteyiz. Üçüncü bölümde ise, beşeri bilimler araştırmacılarının arşivi bir metafor ve kuramsal araç olarak kullanma biçimlerine değinmekteyiz. Bu bağlamda arşiv, ille de arşivlerin kurumsal düzenlemelerine, özelliklerine veya işgücüne karşılık gelmemektedir. Bu makale, arşiv sürecine dair tartışmaların, en iyi ihtimalle arşiv literatüründeki

2. Feminist çalışmalar ve sosyal bilimler alanındaki kesişimsellik kavramının tarihi hakkında birkaç yararlı ve özlü bağlamsal çalışma için bkz.: Avtar Brah ve Ann Phoenix, “Ain’t I a Woman? Revisiting Intersectionality,” *Journal of International Women’s Studies* 5, sy. 3 (2004): 75-86; Nina Lykke, *Feminist studies: A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing* (New York: Routledge, 2010); Leslie McCall, “The Complexity of Intersectionality,” *Signs* 40, sy. 1 (2005): 1771-1800.
3. Kendi tanımımız hakkında bilgi veren ve böyle bir pratiğe girişen feminist çalışmalar geniş ve çeşitlidir. Birkaç örnek için bkz.: M. Jacqui Alexander ve Chandra Talpade Mohanty, der., *Feminist Genealogies, Colonial Legacies, Democratic Futures* (New York: Routledge, 1997); Angela Y. Davis, *Women, Race, and Class* (New York: Random House, 1981); Patricia Hill Collins, *Black Feminist Thought* (Boston: Unwin Hyman, 1990); Sara Ahmed, *On Being Included: Racism and Diversity in Institutional Life* (Durham: Duke University Press, 2011); Sara Ahmed, *Differences that Matter: Feminist Theory and Postmodernism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010); ve Ann McClintock, *Imperial Leather: Race, Gender, and Sexuality in the Colonial Context* (New York: Routledge, 1995).

4. Cheryl Glenn, “Truth, Lies, and Method: Revisiting Feminist Historiography,” *College English* 62, sy. 3 (2000): 387-389. <http://doi.org/10.2307/378937>.

kör noktaları nasıl ortaya çıkarılabileceği ve kanıksadığımız meselelerin üstesinden gelmek için ne tür kuramsal araçlar sağlayabileceğine ilişkin düşünme pratiklerimize önemli bir katkı sunmaktadır. Son olarak, eleştirel feminist kuramın mevcut arşiv söylemi ve pratiğine, ayrıca topluluk ve örgütlenme gibi sorgulanmadan kalan kavramların eleştirisine katkı sağlayacağını düşündüğümüz yollar sunmaktayız. Bu bölümler birlikte ele alındığında, arşivler ve arşivlerin heteronormatif, kapitalist ve ırkçı ataerkilliği ortadan kaldırmak üzere feminizmin dönüştürücü potansiyelini ortaya koymaktadır.

Sosyal Hareketler ve Arşiv Dürtüsü

Kendilerini bilinçli bir biçimde feminist olarak nitelendiren veya feminist siyaset ve praksisle bir bağlantısı olan çağdaş arşivlerin çoğu, yirminci yüzyılın ikinci yarısındaki feminist ve kuir hareketlerden ortaya çıkmıştır. Kimlik siyasetine odaklı koleksiyonların çoğalmasıyla temsil siyaseti arasındaki ilişkide yaşanan yükselişin farkına bu çağda varabilmekteyiz.⁵ Bu hareketlerin öncüleri, 1930 ve 1940'larda geliştirilen kadın koleksiyonlarıdır.⁶ Arşiv uzmanı Sarah Lubelski, daha sonraki yıllarda kadın arşivleri oluşturmaya yönelik eğilimleri, 1935'te önerilen *World Center for Women's Archives*'in [Dünya Kadın Arşivleri Merkezi] gelişimine bağlamaktadır. Bu merkezin feminist tarihyazımı paradigmasının ve kadın arşivleri hareketinin yeterince tanınmamış temel yapısı olarak bir "karşı-arşiv" işlevi gördüğünü ileri sürmektedir. Halihazırda var olan kadın koleksiyonları, 1970'lerin feminist hareketlerinin daha geniş bir biçimde tanınmasının yanı sıra arşiv literatürü bünyesindeki tartışmaların bir parçası haline geldi. Bu hareketler, kadınları tarihe kaydetmenin kritik önemini, bununla birlikte kadınlara ait kayıtları ve el yazmalarını arşivleme gereğini ortaya çıkardı.⁷ Kadın tarihine olan

bu ilgi, 1960 ve 1970'lerde yeni toplumsal tarihin daha geniş çapta ortaya çıkmasının önemli bir parçasıydı. Feminist tarihçiler, 1970 ve 1980'lerde arşiv alanını önemli ölçüde etkiliyordu. İkinci dalga feminist hareket perspektifiyle "Women in Archives" [Arşivlerdeki Kadınlar] üzerine ilk makale dizisi 1973'te *The American Archivist*'te [Amerikan Arşivci] yayımlandı.⁸ Yeni toplumsal tarih, 1980'lerde en hızlı gelişen tarihsel araştırma alanı haline geldiğinden,⁹ arşivciler bunun arşiv uygulaması ve yönetimi adına ortaya koyduğu zorluklara yanıt vermeye çalıştılar.¹⁰ Kadınların ve diğer marjinal grupların tarihyazımını yapmak, tarihçiler için bir dizi yeni kaynak kadar yeni okuma pratikleri de gerektiriyordu. Çoğu arşiv literatürü ve çabasının odaklandığı nokta bu yeni kaynaklardır.¹¹

Bu arşivsel eğilimler, azınlıklaştırılmış toplulukların tarihsel kayıtlardaki belirgin yokluğuna direnmeye yönelik daha geniş bir projenin parçası olan öz-temsil pratiklerinin örüntüsünü yansıtır. Daha geniş bir bağlamda, bu toplulukların iletişim, bilgi paylaşımı ve bilgi üretim ağları yalnızca görmezden gelinmekle kalmamış, kimi zaman da suç sayılmıştır. Bu eğilimler, arşivden tarafsız ya da pasif bir depo işlevi bekleyen geleneksel anlayışlardan ayrılarak, arşivi dışlama ve sessizlik mekanizmaları üzerinden tarihsel kaydı şekillendiren bir kurum olarak görünür kılar. Ayrıca aktivist hareketleri, görünürlüğün yanı sıra topluluğun devamlılığını sağlayan bir araç olarak arşivlerle ilişkilendirir. Azınlıklaştırılmış grupların arşiv tarihleri çoğu zaman tamamen ayrı düşünülür, ancak eylem pratiklerinden ve farklı hareketlerin paralel ve örtüşen geçmişlerinden ayrı tutulamaz. Örneğin feminist arşivlerin tarihi, LGBTQ hareketlerinin ve arşivlerinin tarihiyle yakından bağlantılıdır. 1950'ler boyunca, ağırlıklı olarak yerel siyaset düzeyinde faaliyet gösteren homofil örgütler, cinsel veya cinsiyet kimliğinden bağımsız olarak eşit hakları savunmaya çalıştılar. Sansür ve müstehcenlik yasaları bu hareketleri ve onların kuruluşlarını veri üreticileri ve sağlayıcıları olmaya

5. Kimlik siyaseti, siyasi, sosyal ve kültürel baskının temel sebebinin, kişinin belirli bir kimliğe sahip olması veya öyle düşünülmesi olarak tanımlar. Yirminci yüzyılın birçok siyasi eylemi, muhtelif sonuçlar doğuran belirli kimlikler etrafında örgütlenme temelinde gerçekleşmiştir. Kimlik siyaseti hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Combahee River Collective, "A Black Feminist Statement," *All the Women are White, All the Blacks are Men, But Some of Us Are Brave: Black Women's Studies* içinde, der. Gloria T. Hull, Patricia Bell Scott ve Barbara Smith (New York: Feminist Press, 1982); Sally Haslanger, "Ontology and Social Construction," *Philosophical Topics* 23, sy. 2 (1995): 96-125; bell hooks, *Ain't I a Woman? Black Women and Feminism* (Boston: South End Press, 1981); Toril Moi, *What is a Woman? And Other Essays* (Oxford: Oxford University Press, 2000); Shane Phelan, *Identity Politics: Lesbian Feminism and the Limits of Community* (Philadelphia: Temple University Press, 1989); ve Iris Marion Young, *Justice and the Politics of Difference* (Princeton: Princeton University Press, 1990.)
6. Suzanne Hildenbrand, "Introduction," *Women's Collections: Libraries, Archives and Consciousness* içinde, der. Suzanne Hildenbrand (New York: The Haworth Press, 1986).
7. Margaret Henderson, "Archiving the Feminist Self: Reflections on the Personal Papers of Merle Thornton," *Archives and Manuscripts* 41, sy. 2 (2013): 91.

8. Mabel Deutch, "Women in Archives: Ms. Versus Mr. Archivist," *The American Archivist* 36, sy. 2 (1973): 171-181; Elsie Freivogel, "Women in Archives: The Status of Women in the Academic Professions," *The American Archivist* 36, sy. 2 (1973): 183-201; Miriam Crawford, "Women in Archives: A Program for Action," *The American Archivist* 36, sy. 2 (1973): 223-232; Joanna Zangrando, "Women in Archives: An Historian's View on the Liberation of Clio," *The American Archivist* 36, sy. 2 (1973): 203-212; ve Eva Moseley, "Women in Archives: Documenting the History of Women in America," *The American Archivist* 36, sy. 2 (1973): 215-222.
9. Dale Mayer, "The New Social History: Implications for Archivists," *The American Archivist* 48, sy. 4 (1985): 388.
10. Mayer, "The New Social History"; Fredric Miller, "Use, Appraisal and Research: A Case Study of Social History," *The American Archivist* 49, sy. 4 (1986): 371-392.
11. Miller, "Use, Appraisal and Research"; Eva Moseley, "Sources for the 'New Women's History,'" *The American Archivist* 43, sy. 2 (1980): 180-190; Crawford, "Women in Archives"; Zangrando, "Women in Archives."

zorladı. Ayrıca bu kuruluşlar konut ayrımcılığı, işyeri tacizi, tıbbi ve yasal konular üzerine bilgilerin yanı sıra kendini dışlanmış hissedenden insanlara genel destek hakkında hazırladıkları literatürü yayıyan düzenli yayın programları geliştirdiler. *The Ladder* (The Daughters of Bilitis'in bir yayını), *the Mattachine Review* (The Mattachine Society'nin bir yayını) ve *One Magazine* (ONE, Inc.'in bir yayını) gibi yayınlar, bu materyalleri pornografik olarak kabul eden Amerikan posta yasalarına meydan okuyarak üyelere gönderildi ve dolaşıma sokuldu.¹² 1958'de Anayasa Mahkemesi, homofili hareketini ifade özgürlüğü bağlamında ele aldı. ONE Inc., v. Olesen davasında Anayasa Mahkemesi, ABD Posta İşletmeleri Müdürlüğü ve Federal Soruşturma Bürosu'nun, *One Magazine*'in 1954'te çıkmış bir sayısının içeriğinin ABD posta hizmetlerinin erotik ürünler, doğum kontrol hapları, seks oyuncakları, düşük ilacı veya bu öğelerle ilgili herhangi bir bilgiyi postalamak için fiili kullanımını ve buna teşebbüsünü suç sayan ve on dokuzuncu yüzyılın sonlarında çıkan Comstock yasalarına göre postalanamaz olduğuna dair iddialarını değerlendirdi. Anayasa Mahkemesi, alt mahkemenin *One Magazine*'in görünüşte müstehcen ve bu sebeple postalanamaz olduğuna dair kararını bozarak, bu mahkemenin eşcinselliği açıkça ele aldığı ilk dava oldu.¹³ Feminist arşivlerin ve arşivlemenin kökleri bu tür bilgi ve belgeleme çabalarının yanı sıra belirgin feminist hareketlere daha sık atfedilen soy kütüklerinde bulunur.

1960'ların toplumsal hareketleri bilgi yaratımı ve yönetimi ile bu hareketlerin büyümesi arasındaki belirgin bağlantıyı da fark etmiştir. *The Brown Berets* 1969'da *La Causa*'yı yayımlamaya başladı,¹⁴ *Ms. Magazine* 1971'de yayımlanmaya başlandı ve *Our Bodies, Ourselves* aynı yıl ilk sayısını çıkardı.¹⁵ 1969'da *United Indians of All Tribes*'in [Kuzey Amerika Birleşik Yerlileri] Alcatraz'ı ele geçirme hareketi başladı.¹⁶ Radio Free Alcatraz olarak yayın yapan grup, geniş bir Amerikan yerlisi dinleyici topluluğuna ulaşmayı ve kendi şartları çerçevesinde kültürel farkındalığı yaymayı amaçlıyordu. Amiri Baraka'nın *Floating Bear*¹⁷ dergisi de dahil olmak üzere Black

Power hareketinden çıkan yayınlar, daha geniş alanda The Black Arts [Siyahi Sanatlar] hareketinin temel taşlarıydı.¹⁸ Ana akım medya bu hareketleri gerici veya sansasyonel yollarla haber yaparken, kendi imkânlarıyla yayıncılık yapanlar ve bağımsız yayıncılar azınlıkların sorunlarına ısrarla ilgi gösterilmemesine ve kültürleri, ihtiyaçları ve isteklerinin sistematik olarak kötü temsiline aktif bir tepki olarak görüldü. Bu hareketlerin her biri istisnai koşullarda ortaya çıktı. Gündemleri zaman zaman feminizmle örtüşüp farklılaştıysa da her biri kendini temsil etmenin yanı sıra kendi topluluğunun bilgisinden yararlanmanın, bilgi ağlarını genişletmenin ve kaynak paylaşımının hayati önemini farkındaydı. Onların iç içe geçmiş tarihlerini incelemek, günümüzde eleştirel feminist çalışmayı üstlenmek bakımından güçlü bir temel sağlamaktadır.

Toplumsal hareketlerin çok sayıda farklı mekânı olmasına rağmen, kilit bir direniş alanı akademik yapılanma bünyesinde ortaya çıktı. Birleşik Devletler tarihinin öğretimi, azınlıklaştırılmış halkların deneyimlerini ve bakış noktalarını ya marjinalleştirdi ve kötü temsil etti veya tamamen görmezden geldi. Müfredatta veya özerk eğitim girişimlerinde yapılan değişiklikler, 1960 ve 1970'ler boyunca sürekli olarak toplumsal hareketlerin gündemindeydi. Chicano Çalışmaları, Siyahi Çalışmaları, Emek Çalışmaları, Kadın Çalışmaları, Sosyal Tarih, Amerikan Yerlileri Çalışmaları ve Etnik Çalışmalar bölümlerinin ülke çapında büyümesi, eğitim girişimleri aracılığıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin tarihsel geçmişine somut bir müdahaleyi temsil ediyordu.¹⁹ Bu çabalar, tarihsel materyalleri ve farklı varsayım ve beklentilerle ana akım kabul edilen yorumlamaları ele aldı. Yeni tanınan bu çalışma alanları ve bölümler aynı zamanda farklı materyallere odaklanan koleksiyon politikaları gerektirmiş ve bu da arşiv girişimlerine kurumsal desteği güçlendirmiştir. Uzun vadeli kurumsal bağımlılıklara şüpheyle yaklaşan birçok örgüt, koleksiyon politikaları ve materyallerinin üniversitelerin değişen önceliklerine tabi olmasını engelleyerek arşiv toplama çabalarını özerk ve topluluk odaklı sürdürmeyi seçti. *The Lesbian Herstory Archives* [Lezbiyen Kadın Tarihi Arşivleri, LHA] genellikle bu fenomenin kayda değer ve uzun soluklu bir örneği olarak gösterilir. LHA, temel aldığı topluluğa hizmet etmeye odaklanan ve gönüllüler tarafından yürütülen bağımsız bir kolektif olmaya devam

12. Rodger Streitmatter, "Creating a Venue for the 'Love that Dare Not Speak its Name': Origins of the Gay and Lesbian Press," *Journalism & Mass Communication Quarterly* 72, sy. 2 (1995): 436-447.

13. Douglas M. Charles, "From Subversion to Obscenity: The FBI's Investigations of the Early Homophile Movement in the United States, 1953-1958," *Journal of the History of Sexuality* 19, sy. 2 (2010): 262-287.

14. Guadalupe T. Luna, "La Causa Chicana and Communicative Praxis," *Denver University Law Review* 78 (2000): 553.

15. Kathy Davis, *The Making of Our Bodies, Ourselves: How Feminism Travels Across Borders* (Durham: Duke University Press, 2007).

16. Troy R. Johnson, *The Occupation of Alcatraz Island: Indian Self-Determination and the Rise of Indian Activism* (Chicago: University of Illinois Press, 1996).

17. Ç.N. *Floating Bear* dergisini Amiri Baraka (o zamanlar adı LeRoy Jones'du), Hetti Jones ve Diane di Prima birlikte çıkarıyordu.

18. Lisa Gail Collins ve Margo Natalie Crawford, der., *New Thoughts on the Black Arts Movement* (New Brunswick: Rutgers University Press, 2006).

19. Fabio Rojas, *From Black Power to Black Studies: How a Radical Social Movement Became an Academic Discipline* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2007); Isidro Ortiz ve diğerleri der., *Chicano Studies: A Multidisciplinary Approach* (New York: Teachers College Press, 1984).

etmektedir.²⁰ Bağımsız olma seçimi, kuir kültür kuramcıları Alexandra Juhasz²¹ ve Ann Cvetkovich'in²² "Queer Archive Activism" [Kuir Arşiv Aktivizmi] olarak adlandırdıkları durumla yakından ilişkilidir. "Queer Archive Activism" kurumsal mali ve altyapı desteğinin ötesine geçme çağrısında bulunur. Ancak aynı zamanda materyallerle aktif ilişki ve kanıt değeri taşıyan geleneksel arşiv kavramlarına karşı çıkan malzemeleri barındırmak üzere alanlar açmayı gerektirir. Kurum ve topluluk arasındaki gerilimler, hem kalıcı bir kaynak sorunu hem de verimli bir tartışma alanı olmaya devam etmektedir.

Arşiv Araştırmalarında Feminist Kuram

Arşiv çalışmaları literatürü ve praksişi bünyesinde feminist düşünce, yöntem ve eleştirilerle kurulan uzun bir ilişki tarihi bulunmaktadır. Feminist siyaset ve araştırmanın etkisi, 1970 ve 1980'lerde ikinci dalga kadın hareketinin büyümesiyle eşzamanlı olarak arşivlere ulaştı. Feminist kuram, postmodernizmin yükselişinden sosyal adalet sisteminin genişlemesine varıncaya kadar arşivler ve iktidar arasındaki çok yönlü ilişkilerin anlaşılmasını biçimlendirmede önemli ölçüde etkili olmuştur. Ayrıca feminist akademisyenler, feminist materyallerin sağlanmasının, feminist arşiv pratiklerinin ve potansiyel olarak arşivlerin ve arşiv pratiklerinin feminist düşünce için nasıl benzersiz bir meydan okuma olduğuna dikkat çekerek arşiv tartışmalarına girdiler. Aynı zamanda, arşiv pratiğinde belirli feminist hareketler etrafında bir araya gelmek için önemli çabalar sarfedildi ve feminist arşivler ile ana akım arşiv kurumları arasındaki topluluk-kurum işbirliklerinde belirgin bir artış yaşandı. Ancak arşiv alanında feminist düşünce ve pratikle sağlanan ilişkiler heteronormatif, kapitalist ve ırkçı ataerkilliğin ortadan kaldırılmasına yönelik eleştirel feminist gündemi benimsemek yerine, genellikle arşivlerde daha fazla kadını kayıt altına almaya odaklanmıştır.

2000'lerin başından itibaren arşivler ve iktidar üzerine bir dizi makalede Terry Cook ve Joan Schwartz, arşiv kuramını, pratiğini ve profesyonelliğini sorgulamak üzere

"postmodernizmle simbiyotik ilişkisinde"²³ feminist tarihten ve kuramdan büyük ölçüde yararlanır. Arşiv tarafsızlığı kavramına karşı kanıt olarak arşiv girişiminin cinsiyetlendirilmiş doğası örneğini sıklıkla kullanırlar. Feminist tarihçi Gerda Lerner bu çalışmada önemli bir rol oynar; Cook, arşivlerin, kayıtların ve belleğin en başından beri "amansızca ve kasıtlı olarak ataerkil"²⁴ olduğunu göstermek için Lerner'in çalışmalarından yararlanır. Bu, antik dünyadan günümüze arşiv süreçlerinde "kadınların gayrimeşrulaştırıldığı" anlamına gelir.²⁵ Schwartz ve Cook, arşiv çalışmasının ve kuramının bilimsel olarak sınıflandırılmasını ve bununla ilgili doğruluk, tarafsızlık ve nesnellik iddialarını eleştirirken, feminist bilim ve teknoloji çalışmaları profesörü Donna Haraway'in "konumlandırılmış bilgi"²⁶ kavramını kullanır. Feminist bilim çalışmaları üzerine yapılan tartışmalar sonucu geliştirilen "konumlandırılmış bilgi"²⁷ hem bilgi üreticisini hem de bilgi nesnesinin temsilini açıklayan bir tür nesnelliktir. Konumlandırılmış bilgi yoluyla, öznel biyolojik vizyon ve kişisel iradenin karmaşık bir konfigürasyonunun sonucu olarak görülür ve bilimsel bakış tartışmalı gözlemlerden oluşan bir kümelenme içerisinde çözülür. Schwartz ve Cook arşiv mesleğinin, arşivler ve kayıtlarla ilgili kuram geliştirme konusundaki geri kalmışlığını, ayrıca bu alanın siyasi katılımdan genel olarak ayrılmasını eleştirir. Arşivcilere, geleneksel nesnelliğin aksine Haraway'in akademik ve aktivist feminist bakış açısıyla "ilişkisi kesilmemiş"²⁸ bir nesnellik anlayışını ele almayı önerirler.²⁹ Schwartz ve Cook aynı zamanda feminist retorikçi Judith Butler'in çalışmalarını, arşiv pratiğini yeniden düşünmek üzere üretken bir kaynak olarak kullanırlar. Butler, özellikle "performatiflik" kuramını geliştirmesiyle tanınmaktadır. Butler, performatiflik kuramını toplumsal cinsiyet performanslarının tekrarı yoluyla toplumsal cinsiyetin inşası olarak açıklar. Butler'in deyişiyle toplumsal cinsiyet "kendi içinde süresiz... eylemlerin stilize edilmiş bir tekrarıdır... [böylece] tözün görünüşü -tam da bu- inşa edilmiş bir kimlik, aktörlerin kendileri de dahil olmak üzere sıradan sosyal izleyicinin inanmaya başladığı ve inanç yoluyla

20. Lesbian Herstory Archives hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Danielle Cooper, "Welcome Home: An Exploratory Ethnography of the Information Context at the Lesbian Herstory Archives," *Feminist and Queer Information Studies Reader* içinde, der. Patrick Keilty ve Rebecca Dean (Sacramento: Litwin Books, 2013); Rachel F. Corban, "A Genealogy of the Lesbian Herstory Archives, 1974-2014," *Journal of Contemporary Archival Studies* 1; Cait McKinney, "Body, Sex, Interface: Reckoning with Images at the Lesbian Herstory Archives," *Radical History Review* 122 (2015): 115-128.

21. Alexandra Juhasz, "Video Remains: Nostalgia, Technology, and Queer Archive Activism," *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 12, sy. 2 (2006): 319-328.

22. Ann Cvetkovich, "The Queer Art of the Counterarchive," *Cruising the Archive: Queer Art and Culture in Los Angeles 1945-1980* içinde, der., David Frantz ve Mia Locks (Los Angeles: ONE National Gay and Lesbian Archives, 2011).

23. Terry Cook, "Fashionable Nonsense or Professional Rebirth: Postmodernism and the Practice of Archives," *Archivaria* 51 (2001): 26.

24. A.g.e., 8.

25. A.g.e., 8.

26. Joan M. Schwartz and Terry Cook, "Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory," *Archival Science* 2 (2002): 10.

27. 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında feminist nesnelliğin gelişimi, feminist bilim ve teknoloji araştırmacıları için önemli bir odak noktasıydı. Örneğin Donna Haraway, "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective," *Feminist Studies* 14, sy. 3 (1988): 575-599; ve Sandra Harding, *The Science Question in Feminism* (Ithaca: Cornell University Press, 1986).

28. Donna Haraway, *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature* (New York: Routledge, 1991), 201.

29. A.g.e.

icra ettiği performatif bir başarıdır.”³⁰ Bu sebeple toplumsal cinsiyet “yalnızca uygulandığı ölçüde gerçektir.”³¹ Schwartz ve Cook, Butler’ın toplumsal cinsiyete ilişkin performatiflik kavramı ile arşivleme üzerine kendi ürettikleri kavramlar arasında bir paralellik kurar. Butler’ın kuramı, arşivlemenin “davranış ve inanç kodları” içinde benimsenen belirli bir dizi yaptırıma tabi eylemin tekrarı yoluyla inşa edildiğini göstermek üzere kullanılmaktadır.³² Dolayısıyla, bu tür senaryolar, çağdaş arşiv alanında belirli temel varsayımların neden sorgulanmadan kaldığını açıklayan böylesi bir performansın var olduğunu dahi kabul etmeden gerçekleştirilir. Schwartz’ın arşivsel betimleme³³ ve Cook’un makro değerlendirme³⁴ üzerine yaptıkları araştırmaların her birinde, arşiv ve iktidar hakkında eleştirel düşüncelerini inşa etme ve geliştirmede feminist kuramın geniş ölçüde etkisini kabul ederler. Schwartz ve Cook’un çalışmaları arşiv alanında eleştirel çalışmalar yapan diğer birçok kişi için mihenk taşı olmaya devam etmektedir.

Hem nesnel hem de analitik bir mercek olarak sosyal adalet, “dışlama ve sosyal iktidar; tüketimcilik ve meta üretimi; demokratik katılım; tazmin ve evrensel insan hakları” üzerine “feminist, çokkültürlü ve postmodern kuram” yaratmada giderek artan merkezi bir önem taşır.³⁵ Arşiv alanındaki sosyal adalet odaklı bilim feminist kuramın araçlarını da kapsamaktadır. İnsan haklarını destekleyen arşiv tanımlamasına yeni bir çerçeve oluşturmak ve bilinçlendirme yaratmak adına kaleme aldıkları makalede Stacy Wood ve diğerleri, feminist kuramın araçlarını stratejik olarak kullanırlar. Yazarlar, deneyimsel ve kuramsal bilginin yanı sıra “birden çok ve örtüşen bireysel deneyimlerin kolektif eklemelenmesi”ne değer veren “kolektif retorik”in feminist stratejisini kullanırlar.³⁶ Bu strateji, ikinci dalga feminizmin en değerli

taktiklerinden biri olan kişisel ve deneyimsel tanıklığın bir grup içinde paylaşılması ve uygulanması yoluyla kolektif önem taşıyan belirli konular üzerine dikkat odaklanması ve bilgi oluşturulmasına olanak tanıyan bilinçlendirme prensibi üzerine kuruludur. Kolektif retorik merkezinde yer alan söylemsel bir taktik olarak “işbirlikçi ve keşfedici bilinci yükseltme”, insan hakları ihlallerinin arşivlerdeki boyutlarının dikkate alınmasıyla mevcut arşiv kuramı ve pratiğinin yeniden kavramsallaştırılmasına olanak sağlar.³⁷ Arşivlerdeki sessizliğin dinamiklerini sorgulayan makalesinde, Rodney G.S. Carter belirli grupların iktidar sahipleri tarafından marjinalleştirilmesini ve bu grupların arşivlere sınırlı erişimlerinin ürettiği arşivsel sessizlikleri analiz eder. Bu irdelemede, arşiv metinlerindeki ihmaller, sesler ve sessizlikler üzerine bir okuma pratiği olan “tersine okuma”nın feminist taktiklerine değinir.³⁸ Retorik ve edebiyat kuramının feminist kavramlarından ve feminist psikologların çalışmalarında ifade edilen stratejilerden haberdar olan Carter, marjinalleştirilmiş gruplar ve bireyler tarafından bir direniş yöntemi olarak kullanılan sessizliği ele alır. Carter, feminist kuram aracılığıyla iktidar tanımlarını yeniden gözden geçirerek sessizliği marjinalleştirilenlerin direniş, kendini temsil ve kayıtlarını arşivlemenin reddi yoluyla iktidara karşı bir eylem aracı olarak kavramsallaştırır. Başka bir feminist yaklaşımdan yola çıkan arşiv araştırmacıları Michelle Caswell ve Marika Cifor, feminist sorumluluk etişinin benimsenmesinin, arşivcilerin ve arşiv çalışmaları yapan araştırmacıların sosyal adalet sorunlarını bireysel haklara dayalı bir çerçeveden uzaklaştıran kuramsal modeli nasıl değiştirdiğini araştırır. Feminist bir etik yaklaşımla arşivciler, “ortak duygusal sorumluluk ağı”³⁹ aracılığıyla yaratıcıları, özneleri, kullanıcıları ve topluluğu kayıt altına almaya zorunlu “mükellefler” olarak tanımlanır. Cifor, feminist duygulanım kuramından yararlanarak bu kuramın arşiv alanında sosyal adaletin boyutlarını nasıl açıklığa kavuşturabileceği, ayrıntılandırabileceği ve sınavabileceğini incelemiştir.⁴⁰

Son zamanlarda feminist akademisyenler, feminist kayıtların bir araya getirilmesi ihtiyacını somutlaştırmak, ayrıca feminist kayıt ve koleksiyonlara özgü zorlukları ele almak üzere arşiv literatürüne tekrar dönüş yaptılar. Feminist edebiyat ve kültür araştırmacıları Maryanne Dever ve Margaret Henderson, Avustralya’da kadın

30. Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (New York: Routledge, 1990), 179.

31. Judith Butler, “Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory,” *Performing Feminisms: Feminist Critical Theory and Theatre* içinde, der. Sue-Ellen Case (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1990), 278.

32. Joan M. Schwartz and Terry Cook, “Archives, Records, and Power: From (Postmodern) Theory to (Archival) Performance,” *Archival Science* 2 (2002): 173.

33. Joan M. Schwartz, “Coming to Terms with Photographs: Descriptive Standards, Linguistic ‘Othering,’ and the Margins of Archivy,” *Archivaria* 54 (2002): 142-171.

34. Terry Cook, “Macroappraisal in Theory and Practice: Origins, Characteristics, and Implementation in Canada, 1950-2000,” *Archival Science* 5 (2005): 101-161; Terry Cook, “Mind Over Matter: Towards a New Theory of Archival Appraisal,” *The Archival Imagination: Essays in Honour of Hugh Taylor* içinde, der. Barbara L. Craig (Ottawa: Association of Canadian Archivists, 1992): 43, 63-64.

35. Wendy M. Duff, et al, “Social Justice Impact of Archives: A Preliminary Investigation,” *Archival Science* 13, sy. 4 (2013): 321.

36. Tasha N. Dubriwny, “Consciousness-raising as Collective Rhetoric: The Articulation of Experience in the Redstocking Abortion Speak-Out of 1969,” *Quarterly Journal of Speech* 91, sy. 4 (2005): 396.

37. Stacy Wood et al, “Mobilizing Records: Re-framing Archival Description to Support Human Rights,” *Archival Science* 14, sy. 3-4 (2014): 399.

38. Rodney G.S. Carter, “Of Things Said and Unsaid: Power, Archival Silences, and Power in Silence,” *Archivaria* 61 (2006): 224.

39. Michelle Caswell ve Marika Cifor, “From Human Rights to Feminist Ethics: Radical Empathy in the Archives,” *Archivaria* 81 (2016): 23.

40. Marika Cifor, “Affecting Archives: Introducing Affect Studies to Archival Discourse,” *Archival Science* 16, sy. 1 (2016): 7-31.

hareketinin tarihsel düşünme, anlatılaştırma ve bilinçlendirme konusu haline gelmesindeki son süreç üzerine çalışmalar yapmaktadır.⁴¹ Bu hareketin bir parçası olarak, her iki yazar da feminist aktivist Merle Thornton'un makalelerini arşivlemek de dahil olmak üzere ikinci dalga feminist arşivlerin eleştirel inşasına giriştiler. Dever, bu arşiv çalışmasını "radikal anlamda nostaljik olmayan terimlerle"⁴² gerçekleştirme çabalarını, ikinci dalga feminist aktivizmin söylemsel konumlandırmasını bozmaya çalışan bir siyasi konum olarak ele almaktadır. Henderson, feminist arşiv yaratıcılarının ve öznelarının arşivlemede yaratacağı zorluğa ve feminist yaklaşımların arşiv pratiğindeki bu tür zorlukların kamusal, özel ve kişisel olanın siyasi potansiyeline ilişkin eleştirel analizleri aracılığıyla ele alma potansiyelini incelemektedir. Bu yazarların amacı, feminist hareketin arşivsel mirasını zenginleştirerek bellek, tarihyazımı ve arşivler için yeni feminist olanaklar açabilmektir.

1980 ve 1990'larda feminist düşünce zaman zaman "üçüncü dalga feminizm" olarak dönemselleştirildi. 1960 ve 1970'lerin ikinci dalga feminist siyasetinin bir eleştirisi olarak ortaya çıkan üçüncü dalga feminizm kesişimsellik, postyapısalcı ve postmodern eleştiriler, küresel, ulusötesi ve postkolonyal feminizm hareketlerini içeren çeşitli metodolojik ve kuramsal araçları temsil eder. Bu dönemin daha görünür kültürel fenomenlerinden biri, kadınlara kendilerini ifade etme yoluyla erk kazandırılmasını amaçlayan sanat ve müzik bağlamında bir alt kültür hareketi olan Riot Grrrl'di.⁴³ Riot Grrrl materyallerinin arşivlere taşınması hızla gerçekleşti. Örneğin, 1990'ların sonunda, kuir yazar ve aktivist Tristan Taormino Smith Koleji'nin Sophia Smith Koleksiyonu'na ilk fanzinleri bağışlarken, sanatçı Sarah Dyer, Duke Üniversitesi'nden Sallie Bingham Kadın Tarihi ve Kültürü Merkezi'yle, oldukça zengin zin koleksiyonunun arşive bağışı konusunda görüşmelerde bulunuyordu.⁴⁴ Barnard Üniversitesi'ndeki Zin Kütüphanesi ve New York Üniversitesi'nin Fales Kütüphanesi ve Özel Koleksiyonları'ndaki Riot Grrrl Koleksiyonu gibi koleksiyonlar popüler ve bilimsel anlamda geniş bir ilgi gördü.⁴⁵ Riot Grrrl'in üyelerinin büyük ölçüde beyaz ve orta sınıftan olması, ayrıca aşırı derecede dışlayıcı bir siyaset izlemeleri sebebiyle esaslı ve haklı olarak eleştirildiklerini belirtmek gerekiyor. Hareketin ırksal ve sosyo-ekonomik

sınıf yapısı, bu hareketin arşivlenmesine duyulan isteği ve verilen desteği, daha büyük kurumların sağladığı yatırımı ve güvenceyi, ayrıca bu çabaların üstlenilme hızını kuşkusuz biçimlendiriyor. Feminist materyaller ve koleksiyonların topluluk temelli arşivlerde yer aldığı önceki dönemlerden belirgin farkı, bu döneme ait feminist kültürel ürünlerin belli başlı kurumlarda tutulmasıyla tasvir edilir.

Üçüncü dalga feminizmin arşivlenmesi, bir dizi feminist akademisyenin arşiv çalışmaları alanına ve tartışmalarına girmesiyle sonuçlandı. Yakın tarihli bir makalesinde, kültür ve medya çalışmaları uzmanı Kate Eichhorn, üç çağdaş feminist dergi koleksiyonunu ve arşivcilerin kısa veya uzun vadeli bir hedef olarak bu koleksiyonları dijitalleştirmeyi şaşırtıcı bir biçimde reddetmelerini inceliyor. Arşivciler tarafından dile getirilen sebepler arasında dergilerin maddi önemi, arşivlerin daha geniş feminist ve kadın tarihi koleksiyonlarıyla olan bağlam ilişkileri, arşivlerin aktivist hareketler için yetkilendirme ve meşrulaştırma gücü bakımından taşıdığı önem yer almaktadır.⁴⁶ Bu çalışma, çağdaş arşiv pratiği için gerekli bir hedef olarak görülen dijitalleştirme üzerine arşiv literatüründeki söylemlerin çoğuna karşı çıkar. Feminist "güvenli alan" kavramını odağına alan arşivci Lisa Darms ve etnomüzikolog Elizabeth Keenan, New York Üniversitesi'nde tutulan Riot Grrrl Koleksiyonu'nu incelemektedir. Bu harekette öne çıkan ve stratejik kabul edilen "güvenli alan" ve "koruyucu duruş"⁴⁷ kavramlarının kökenlerinin ikinci dalga feminizmin bilinçlendirme pratiklerinde olduğunu ve bu harekete mensup kişilerin paylaşma, eleştirme ve özellikle toplumsal cinsiyet, cinsel şiddet ve baskı konularındaki deneyimlerine değer vermeyi mümkün kılmak üzere fiziksel ve ruhsal güvenlik ve mahremiyete yaptığı vurgunun bu hareket için hayati önem taşıdığını tartışmaktadırlar. Koleksiyon oluşturma, ayrıca bağışçıların ve araştırmacıların konularındaki meselelerde; eylem tarihine erişim isteği ve arşivin muhafazasının gereksinimleri arasındaki gerilimde nasıl hayata geçirildiğini keşfetmek üzere bu kavramı arşiv alanına genişleterek incelemektedirler.⁴⁸ Bu yazarlar, feminist akademisyenlerin arşiv kuramı, pratiği ve profesyonel işleyişine getirebilecekleri önemli bakış açısını açıkça göstermektedir.

Son yirmi yılda arşiv toplama ve işbirliği odağı haline gelen sadece Riot Grrrl değildir. Bu dönemde, feminist örgütler ve arşivler ile daha geleneksel arşiv kurumları,

41. Maryanne Dever, "Archiving Feminism: Papers, Politics, Posterity," *Archivaria* 77 (2014): 25-42; Henderson, "Archiving the Feminist Self."

42. Dever, "Archiving Feminism," 25.

43. Kate Eichhorn, *The Archival Turn in Feminism: Outrage in Order* (Philadelphia: Temple University Press, 2014), 14-15.

44. A.g.e., 65, 15.

45. Örneğin bkz.: Alison Piepmeier, *Girl Zines: Making Media, Doing Feminism* (New York: New York University Press, 2009); Eichhorn, *The Archival Turn in Feminism*; Lisa Darms, der., *The Riot Grrrl Collection* (New York: The Feminist Press, 2013).

46. Kate Eichhorn, "Beyond Digitisation: A Case Study of Three Contemporary Feminist Collections," *Archives and Manuscripts* 42, sy. 3 (2014): 227-237.

47. Elizabeth K. Keenan ve Lisa Darms, "Safe Space: The Riot Grrrl Collection," *Archivaria* 76 (2013): 59.

48. A.g.e., 55-74.

özellikle akademik arşivler arasında hem resmi hem de gayri resmi işbirliklerinde ve ortaklıklarda önemli bir artış yaşandı. Her iki yazar da "Making Invisible Histories Visible: Preserving the History of Lesbian Feminist Activism and Writing in Los Angeles" [Görünmez Tarihleri Görünür Kılmak: Los Angeles'ta Lezbiyen Feminist Aktivizmin ve Yazımın Tarihini Korumak] adlı çalışmayla böylesi bir işbirliğinin parçası olmuşlardır. Bu, June L. Mazer Lesbian Archives, the UCLA Center for Study of Women [June L. Mazer Lezbiyen Arşivleri, UCLA Kadın Araştırmaları Merkezi] ve National Endowment for the Humanities [Ulusal Beşeri Bilimler Vakfı] tarafından finanse edilen UCLA Kütüphanesi arasında üç yıllık bir işbirliğiydi. 1981'de kurulan ve Batı Hollywood, California'da bulunan topluluk temelli bir lezbiyen feminist arşivi olan Mazer'in kaynaklarından 80'den fazla koleksiyon düzenlendi, tanımlandı, dijitalleştirildi ve büyük bir araştırma üniversitesi ve devlet kurumu olan UCLA'ya taşındı ve UCLA Kütüphanesi'nde kullanıcılar için erişilebilir hale getirildi.⁴⁹ Seçme koleksiyonlar, lezbiyen ve feminist siyasi eylemler, yazım süreci, talepler ve yaşamışlıkların benzersiz ve önemli hikâyelerini barındırmaktadır. Makul fiyatlı mekân eksikliği ve finansman endişeleri, daha önce bu tür fırsatları reddetmiş olmalarına rağmen, Mazer Yönetim Kurulu'nu böylesi bir işbirliğine dahil olmaya sevk etti. Mazer Arşiv topluluğu, çoğu ayrılıkçı olan lezbiyen feministleri barındırmaktadır. Bu ayrılıkçı tutum, UCLA'nın kurumsal alanı ile bazı kayıt oluşturunucularının niyetleri ve siyasi yönelimleri arasında önemli bir gerilim yaratmaktadır. Bu endişeler, bazı bağışçıların koleksiyonlarının taşınmasını reddetmesine sebep oldu. Koleksiyonlarının proje için önemi ve tamamlanmış olan tüm işleme ve dijitalleştirme çalışmalarına rağmen isteklerine saygı duyuldu. Bu koleksiyonların UCLA'ya fiziksel olarak taşınmasından ve daha geniş dijital görünürlük kazanmasından sonra giderek daha kamusal hale gelmesi sebebiyle bu zorluklar arttı. Bariz feminist siyasetleri, misyonları ve tarihi olan arşivler ve ana akım kurumlar arasındaki ortaklıklar ve diğer işbirlikleri bağışçılar, kullanıcılar, arşivciler ve topluluk bünyesinde çeşitli endişeler doğurmaktadır. Bu tür materyallerin kimin adına ve nasıl düzenlendiği, tanımlandığı ve erişilebilir hale getirildiği; bu materyallerle birlikte arşivlerin uzun vadede hayatta kalmasına ilişkin çözülmemiş sorular mevcuttur.

Arşive Dönüş

1990'ların başından bu yana bir araştırma alanı, kuramsal kavram ve araştırma konusu olarak "arşiv'i ön plana

çıkaran bir literatür oluşmaktadır. "Arşive dönüş" olarak adlandırılan bu eğilim, beşeri ve sosyal bilimlerdeki arşiv literatürü, kuramı veya pratiğiyle bir etkileşimi temsil etmekten ziyade, arşiv bünyesinde ve etrafında oluşan iktidarın inşasına odaklanmayı ifade eder. Arşive dönüş alanında yapılan bilimsel araştırmalardan ortaya çıkan arşiv, genellikle kendisini bir metafor veya söylemsel bir sistem olarak tanımlar. Bu anlamda arşiv, kuramcıya ve metne bağlı olarak arşiv ve bilgi çalışmalarında kullanılan arşiv tanımlamalarıyla örtüşebilir de örtüşmeyebilir de. Arşiv çalışmaları kapsamındaki arşiv terimi, çoğu zaman "kayıtların kişiden veya yaratıldıkları kurumdan alınıp onları değerlendirmeye, korumaya ve onlara erişim sağlamaya yetkili bir alana [aktarılması] eylemi" anlamına gelir.⁵⁰ Ayrıca, bu alan içindeki arşivler, "kalıcı değeri olan ve/veya kanıt işlevi gören bilgiler içeren materyaller; bu kayıtları toplayan ve saklayan kuruluşlar; bu kayıt koleksiyonlarını yönetmeye ilişkin profesyonel disiplin; bu tür koleksiyonları barındıran bina veya alan" gibi bir dizi anlamı da ifade eder.⁵¹ Arşiv ve arşivler arasındaki ayrım, arşivin ne anlama gelebileceğine dair daha geniş bir anlayışa dikkat çeker.

Özellikle tarihçiler, antropolog Ann Laura Stoler'in "epistemolojik şüphecilik" olarak tanımladığı disiplinler bir değişim geçirdiler. Bu değişim, "anlatı olarak tarihe ve yüklü bir siyasi eylem olarak tarihyazımı"na odaklanmaya yol açtı.⁵² Arşivleri, içinde tarihi malzemelerin barındırıldığı ve tarihyazımının ortaya çıktığı tarafsız bir alan olarak düşünmek yerine, arşivin kendisi incelemeye ve kuramsallaştırmaya değer bir nesne haline geldi. Aynı zamanda, eleştirel kuram, "arşiv" in kuramsal bir yapı ve metafor olarak benimsenmesinde itici güç olarak işlev gördü. Bu literatürde, hem Michel Foucault'nun hem de Jacques Derrida'nın çalışmalarına birçok alanda yaygın olarak atıfta bulunmaktadır. Foucault'nun *Bilginin Arkeolojisi* ve *Kelimeler ve Şeyler* çalışmaları bu alandaki temel metinlerdir. Foucault, arşivi bir yetkilendirme aygıtı ve söylemsel bir yapı olarak, "sözü olaylar ve şeyler olarak kurma" gücüyle donatılmış bir "sistem" olarak kavrar.⁵³ O halde arşiv, yalnızca tarihin içeriğini temsil etmekle kalmayıp, bizzat tarihi yaratma olasılığını da temsil eden, moderniteyi tanımlayan kurumsal ve sınıflandırıcı mantık ve uygulamalardan ayrı tutulamaz. Feminist kuram, Foucault'dan, özellikle *Hapishanenin*

49. Bu proje hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Kathleen A. McHugh, Brenda Johnson-Grau ve Ben Raphael Sher, der., *Making Invisible Histories Visible: A Resource Guide to the Collection* (Los Angeles: UCLA Center for the Study of Women, 2014).

50. Richard Pearce-Moses, "Archive," *A Glossary of Archival and Records Terminology* içinde (Chicago: Society of American Archivists, 2005), erişim 24 Aralık 2015, <http://www2.archivists.org/glossary/terms/a/archive>.

51. Alana Kumbier, *Ephemeral Material: Queering the Archive* (Sacramento: Litwin Books, 2014), 10.

52. Ann Laura Stoler, "Colonial Archives and Arts of Governance," *Archival Science* 2 (2002): 92.

53. Michel Foucault, *The Archeology of Knowledge* (New York: Pantheon Books, 1972), 128.

Doğuştan ve Cinselliğin Tarihi kitaplarından faydalanmaktadır. Bu eserler, bedeni açık bir iktidar ilişkileri alanı olarak, hatta özne yaratmanın birincil araçlarından biri olarak ele alır. O halde beden ne doğal ne de aşikârdır; kültürel olarak dolayımlanan karmaşık bir iktidar ilişkileri dizisidir. Arşiv, tarihsel olasılığın yapısal bir temeli olarak, özelleştirilmiş ve kolayca düzenlenmiş öznelere bir arada oluşturur ve bunlardan faydalanır.

Yapısöküm ve feminist kuramın ayrıntılı bir açıklaması bu makalenin kapsamı dışında olsa da⁵⁴ Derrida'nın çalışmalarının kabulü ve uygulanması feminizm ve arşiv kuramına sunulan hem bir nimet hem de bir meydan okuma olarak anlaşılabilir. Feminist edebiyat eleştirme ve tarihçi Mary Poovey kimliğin istikrarsızlaştırılmasını, Derrida'nın Batı metafiziğinin temellerini eleştirme projesinin merkezi olarak tanımlar. Derrida için kimlik hem kurgusal bir yapı hem de bir ilişkiler sistemi olan dile diğer her şey kadar bağlıdır. Kimliğin doğal olmadığını iddia eden bu kopuş, feminizmin temel esaslılığıya yönelttiği eleştiride göze çarpmaktadır.⁵⁵ *Mal d'archive* [Arşiv Humması] kitabında Derrida arşivi, hem yok etmeye hem de korumaya yönelik bireysel dürtülerin temsilcisi olan psikanalitik bir metafor olarak kullanır. Derrida aynı zamanda az da olsa arşivlerdeki etkileşimlerle ilgilenmektedir. Derrida, kendi kuramsal çalışmasıyla Freud arşivleri arasındaki ilişkiyi ele alırken, "arşivleştirme" dediği şeyin eşzamanlı olarak bir şeyi arşivlemenin teknik bir süreci, aynı zamanda bir dizi metin etrafında statik anlam inşa etmenin bir aracı olduğunu da öne sürer.⁵⁶

Arşiv ve yapısal güç arasındaki yakın bağlantı, postkolonyalizm çalışmaları yapan birçok düşünür için temel bir bağlantıydı. Postkolonyal alanda çalışan bilim insanları, sömürgecilerin tuttuğu kayıtlara şüpheyle yaklaşırlar; sömürülenlerin tarihlerini sömürgeci güçler tarafından üretilen kayıtların içinde, bu kayıtlarla beraber veya bunlara rağmen saptamaya çalışırlar.⁵⁷ Böyle bir çalışma, arşive dönüşün daha geniş alanda tanınması ve arşivin iktidara dahil, belirli kapsayıcılık ve dışlayıcılık, sessizlik ve temsil muhakemeleri etrafında örgütlenmiş bir unsur olarak çalışılması konularında etkili olmuştur. Bu dönüşü dair yapılacak önemli eleştiriler bulunmaktadır. Stoler'in tanımladığı gibi arşiv, kültür kuramcıları tarafından "birincil, özgün ve el değmemiş

konuların gerektirdiği haris arayışlar olan güçlü isteklere ve herhangi bir seçki koleksiyonun külliyatına dair mecazi bir çağrı"⁵⁸ olarak konuşlandırıldı. Arşiv, "bellek yapıları, veri depolama ve bilgi üretimi için evrensel bir metafor olarak" daha kapsamlı bir biçimde anlaşılabilirceğinden "neredeyse her şeyi içerecek" kadar geniş bir kavram haline gelir.⁵⁹ Bununla birlikte, Cvetkovich'in de belirttiği gibi, arşive dönüş verimli ve kapsamlı bir "neyin bilgi ve yöntem olarak kabul edildiğinin yeniden düşünülmesine" yol açmıştır.⁶⁰

Geçtiğimiz yirmi-otuz yılda, feminist düşünce bünyesinde arşivlere bir başka önemli dönüş yaşandı. Bu dönüş feminist tarihe duyulan özlemin ve en önemlisi çağdaş feminist aktivistlerin ve akademisyenlerin siyasi ve bilimsel tepkilerinin sonucunda ortaya çıkan daha geniş bir arşive dönüşün parçasıdır. Bu çalışma, özellikle Foucault'nun söylemsel bir yapı olarak arşiv anlayışı üzerine inşa edilmiştir. Stoler, Anjali Arondekar, Elizabeth Kolsky ve Cvetkovich gibi feminist ve kuir akademisyenler arşivin doğasını ve feminist bilimdeki rolünü yeniden tasavvur etmek için çok emek verdiler.⁶¹ Bu çalışma grubu arşivin kuramsal kavramları için o kadar önemlidir ki, feminist edebiyat araştırmacısı Anne E. Fernald bu terimin "feminist kuram olmadan sürdürülebilir" olmadığını savunmaktadır.⁶² Fernald, "toplumsal cinsiyetin yarattığı farklılığa" gösterilen ilginin arşivler alanında duygulanım kuramını, kesişimselliği ve küresel çalışmaları harekete geçirdiğini ileri sürmektedir.

The Archival Turn in Feminism [Feminizmde Arşive Dönüş] kitabında Eichhorn, arşivlerin "bugüne baskı yapan miraslar, epistemler ve travmalar"la⁶³ ilişki kurmak için kayda değer alanlar sunduğunu savunmaktadır. Bu mevcut travmaları, 1980'lerden bu yana kurumsal reformu tasvir eden neoliberalizm adı altında yeniden yapılanma olarak ortaya çıkan bir durum olarak tanımlamaktadır. Neoliberalizm, coğrafyacı David Harvey'e göre "insan refahının en iyi biçimde özel mülkiyet

54. Diane Elam, *Feminism and Deconstruction* (New York: Routledge, 2006).

55. Mary Poovey, "Feminism and Deconstruction," *Feminist Studies* (1988): 51-65.

56. Jacques Derrida, *Archive Fever: A Freudian Impression (Religion and Postmodernism)* (Chicago: University of Chicago Press, 1996).

57. Marlene Manoff, "Theories of the Archive from Across the Disciplines," *portal: Libraries and the Academy* 4, sy. 1 (2004): 15.

58. Ann Laura Stoler, *Along the Archival Grain: Epistemic Anxieties and Colonial Common Sense* (Princeton: Princeton University Press, 2010), 45.

59. Anjali Arondekar, et al., "Queering Archives: A Roundtable Discussion," *Radical History Review* 122 (May 2015): 229.

60. A.g.e., 228.

61. Stoler, *Along the Archival Grain*; Ann Laura Stoler, *Race and the Education of Desire: Foucault's History of Sexuality and the Colonial Reordering of Things* (Durham: Duke University Press, 1995); Anjali Arondekar, *For the Record: On Sexuality and the Colonial Archive in India* (Durham: Duke University Press, 2009); Elizabeth Kolsky, *Colonial Justice in British India* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011); ve Ann Cvetkovich, *An Archive of Feeling* (Durham: Duke University Press, 2003).

62. Anne E. Fernald, "Women's Fiction, New Modernist Studies, and Feminism," *Modern Fiction Studies* 59, sy. 2 (2013): 231.

63. Eichhorn, *The Archival Turn in Feminism*, 5.

hakları, bireysel özgürlük, serbest piyasalar ve serbest pazarla anlatılan kurumsal bir çerçeve içinde girişimci özgürlüklerin azamileştirilmesiyle geliştirilebileceğini⁶⁴ öne süren sosyal, siyasi ve ekonomik uygulamaları ve süreçlerin yaygın bir ideolojisi⁶⁵. Siyasi temsilin neoliberal model yoluyla aşırı daralması, feminist akademisyenleri geçmişe bakarak bugünü müzakere etmenin yeni yollarını aramaya itmektedir; bu, çoğu zaman mevcut siyasi yönelimlerden farklı bilgi ve kültürel üretim biçimlerini meşrulaştıran bir geçmiştir.⁶⁶ Eichhorn, yalnızca feminist bilimin değil, feminist aktivizmin de arşivlerle bağlantısını kurar. Arşivin, topluluk ve akademi, kuram ile praksis arasındaki temel feminist gerilimlerin yüzleşilebileceği ve ele alınabileceği bir alan olduğunu savunur.⁶⁷ Feminist siyaset kuramcısı Wendy Brown da bu tür çalışmaları “soykütüksel siyaset”⁶⁸ olarak adlandırmıştır. Eichhorn, feminist araştırmacıların arşivde bulabilecekleri siyasi potansiyeli sınamak ve tanımak için Brown’ın Nietzsche’nin *soykütüğü* kavramını yeniden kuramlaştırmasını açılar. Brown’ın “soykütüksel siyaseti” doğrusal bir tarihi anlatıyı diriltme girişiminden ziyade, normatifliğin inşasına ilişkin bir araştırmayı temsil eder. Bu yaklaşım, bugünün olanaklarını dayatan yapılar ve tarihsel geleneklerle yüzleşmeyi sağlar. Eichhorn, “çağdaş feminizmdaki arşive dönüşün, şimdi ve gelecekte olası dünyaları hayal ve inşa etmek için olduğu kadar, genç neslin mirasını desteklemek ve daha önceki nesilleri onurlandırmakla da ilgili” olduğunu belirtir.⁶⁹

(...) arşiv araştırmalarındaki feminist yaklaşımlar koleksiyonların kendilerine, kayıtlardaki eksiklikleri gidermeye ve bu koleksiyonlar için bağımsız veya kurumsal olan alanlar yaratmaya odaklandı.

64. David Harvey, “Neoliberalism and Creative Destruction,” *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 610 (2007): 22.

65. Neoliberalizm üzerine çok sayıda disiplinler arası araştırma bulunmaktadır. Örneğin bkz.: Wendy Brown, “Neo-liberalism and the End of Democracy,” *Theory and Event* 7 (2003); Wendy Brown, *Undoing the Demos: Neoliberalism’s Stealth Revolution* (Cambridge: MIT Press, 2015); Nicholas Gane, “The Emergence of Neoliberalism: Thinking Through and Beyond Michel Foucault’s Lectures on Biopolitics,” *Theory Culture Society* 31, sy. 4 (July 2014): 3–27; David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism* (Oxford: Oxford University Press, 2005); ve Manfred B. Steger and Ravi K. Roy, *Neoliberalism: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2010).

66. A.g.e., 5.

67. Kate Eichhorn, “DIY Collectors, Archiving Scholars, and Activist Librarians: Legitimizing Feminist Knowledge and Cultural Production Since 1990,” *Women’s Studies* 39, sy. 6 (2010): 635.

68. Wendy Brown, *Politics out of History* (Princeton: Princeton University Press, 2001).

69. Eichhorn, *The Archival Turn in Feminism*, x.

Arşiv Çalışmalarında Arşive Dönüş

Arşive dönüşün, “yalnızca arşivleri yapısöküme uğratmak değil, aynı zamanda yeni arşivler inşa etmek için”⁷⁰ sağladığı fırsatlar, arşiv araştırmaları biliminde geniş çapta kabul görmemiştir. Arşive dönüş alanındaki feminist çalışmalardan yola çıkarak yaptığımız beşeri bilimler temelli bu çalışmada geliştirdiğimiz arşiv kavramının “plastisitesinin,”⁷¹ ataerkilliği tüm zarar verici biçimleriyle ortadan kaldırmak için yapılan çalışmalara eklenerek arşiv çalışmaları alanında yeni olanaklar yarattığını ileri sürmekteyiz. Arşiv çalışmaları yapan kişiler olarak beşeri bilimler alanında arşivlerin kurumsal, mali ve maddi gerçekliklerinin tartışılmıyor olması göze çarpmaktadır. Tam da bu bakış açısı, arşiv tanımları ve sınırlarına meydan okuyan çalışmalara olanak sağlamaktadır. Arşiv çalışmaları alanında yapılan, kavramsal olarak daha sorgulayıcı ve siyasi yönelimli çalışmalardan sadece bir kısmı bir gereklilik olarak beşeri bilimler alanına girdi. Cook’un işaret ettiği gibi bir meslek olarak arşiv çalışmalarının pozitivist epistemolojik taahhütleri arşivlerin çağdaş anlamda işleyiş biçimleri için yetersizdir.⁷² Arşiv çalışmaları kendi içinde uğradığı radikal dönüşümlerin sonucunda zaman zaman teknik olan ile kavramsal olanı birbirinden ayıran uzmanlıklara bölünmüştür. Bu bölünmenin ötesinde başka zorluklar da bulunmaktadır; örneğin, kendilerine arşiv adını veren kurumların çeşitliliği siyasi, teknik ve kavramsal tartışmalara yol açmaktadır. Arşiv çatısı altında, radikal lezbiyen topluluğun arşivleri, kurum ve hükümet arşivleri, Ivy League kurumlarının kayıtları, dijital ortamda oluşturulmuş materyaller ve yapı sanatları bulunmaktadır. Profesyonel kuruluşlar ise her duruma uygun ve dolaşısıyla çoğu zaman hiçbir şeye uymayan etik kurallar ve mesleki uygulama standartları belirlemektedir.

Daha önce belirttiğimiz gibi, arşiv araştırmalarındaki feminist yaklaşımlar koleksiyonların kendilerine, kayıtlardaki eksiklikleri gidermeye ve bu koleksiyonlar için bağımsız veya kurumsal olan alanlar yaratmaya odaklandı. Ancak arşivlere eleştirel bir feminist müdahale arşiv kurumlarının temelden yeniden düzenlenmesi anlamına gelebilirdi. Sosyolog Joan Acker hiyerarşik örgütlenme biçimlerine ve daha genel olarak örgütsel düşünceye yerleşmiş toplumsal cinsiyet tarafsızlığı var sayımına değinmektedir.⁷³ Acker için örgütsel yapılar,

70. Ela Przybylo ve Danielle Cooper, “Asexual Resonances: Tracing a Queerly Asexual Archive,” *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 20, sy. 3 (2014): 306.

71. Kate Eichhorn, “Archival Genres: Gathering Texts and Reading Spaces,” *Invisible Culture* 12 (2008): 3.

72. Terry Cook, “Archival Science and Postmodernism: New Formulations for Old Concepts,” *Archival Science* 1, sy. 1 (2001): 3–24.

73. Joan Acker, “Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations,” *Gender & Society* 4, sy. 2 (1990): 139–158.

ekonomik bölünme, kadınsal ve doğurgan emeğin sınıflandırılması yoluyla toplumsal cinsiyet farklılaşmasının önemli bir alanıdır. Bir diğer hayati boyut, tarihçi Howard Zinn'in asli siyasi katılıma sürekli bir muhalefetle katkıda bulunmak olarak tanımladığı profesyonellik ilkelerine ve uygulamalarına bağlılıktır.⁷⁴ Bu genel eleştiriler, arşiv çalışması açısından benzersiz bir değer kazanır. Caswell'in değindiği gibi⁷⁵ arşiv çalışması hizmetle ilişkilendirilir ve sürekli olarak kadınsallaştırılır. Bu kadınsallaştırma arşiv çalışmasının geniş çaplı değersizleştirilmesinin temel sebebidir. Neoliberalizm bağlamında arşiv çalışmaları ve kurumlarının güvencesiz durumu, hiyerarşik ekonomik yapıların arşiv pratiğiyle daha da derinden iç içe geçmesine yol açmıştır. Feminist kuram, çeşitlendirilmiş bir hiyerarşik yapının yaşam ve çalışma koşullarında olumlu bir değişimi temsil edeceğini önerebilecek liberal bir feminist yönüğe bağlı kalmak yerine hiyerarşik organizasyonlara yapılan yatırıma temel düzeyde meydan okuyarak arşiv çalışmalarına müdahale edebilir. Feminist kolektif, işbirlikçi karar alma ve örgütlenme modelleri topluluk arşivlerinde uygulanmaktadır, ancak bu modeller henüz kurumsal sınırların ötesine geçememiştir.

Arşiv çalışmaları bünyesinde, arşivlerdeki katılımcı pratikleri ele alan bütün bir literatür mevcutken hiyerarşik yapılara ve bürokratik örgütlenme modellerine kuramsal olarak nispeten pek fazla değinilmemiştir. Hiyerarşi konusuna değinmek basitçe rasyonelliğe bağlılık olarak anlaşılamaz çünkü bu, sosyal ilişkiler düzeni yaratmanın bir aracıdır. Biz tanımı gereği hiyerarşik olan bürokratik organizasyon yapılarını bir dizi kalıcı davranışın rutinleştirilmesi olarak kavramsallaştırıyoruz. Bu rutinleşme, daha sonra sosyal ilişkileri yapısal olarak içine alıp sadece davranışları değil, aynı zamanda emekçilerin bu yapıya tabi kılınmasını da rutinleştirir. Arşiv dünyası içinde, "çeşitlilik" meseleleriyle ilgilenme çabaları profesyonel organizasyonlardaki girişimlerin, beyanların ve çıkar gruplarının çoğalmasıyla sonuçlandı.⁷⁶ Genellikle kimlik grupları çizgisinde düşünüldüğünde, farklı disiplinler çerçevesinde kesişimsellik sorunlarının ele alınmasında bir boşluk vardır. Örtüşen ittifakları, yalınlıkları, kimlikleri ve siyaseti olan profesyoneller bir gruptan diğerine kendilerini çok sayıda karşılıksız emek işine adanmış bir halde bulmaktadır. Müzakere, karşılıklı destek ve üretken diyalog için güvenli alanlar yaratmak hayati önem taşımaktadır, ancak azınlıklaştırılmış

nüfusların değişim yaratma süreçlerindeki öncü işlevleri yadsınamaz.⁷⁷

Artan burs olanakları ve topluluk temelindeki koleksiyonlar ile resmi veya gayri resmi ortaklıklarda görev yapan birçok arşivci ve arşiv kurumu göz önünde bulundurulduğunda, topluluk ve topluluk temelli arşivler önemli bir odak noktası haline gelmiştir. Topluluğun ve kimliğin doğası, oluşumu, sürdürülebilirliği ve gücü üzerine feminist kuramın arşiv bilgisine, pratiğine ve profesyonelliğe meydan okuyabileceğini ve zenginleştirilebileceğini ileri sürmekteyiz. Siyaset ve ırk kuramcısı Sara Ahmed, toplulukları inşa etmek, sürdürmek ve parçalamak üzere, duyguların her birimizi "bazılarıyla ve yine öteki bazılarıyla" nasıl hizaya soktuğunun eleştirel bir analizini sunar. Bu süreci açıklarken acı ve nefret örneklerini kullanır. Ahmed, nefretin "bedenlerin biçimlenme biçimlerini etkilediğini," "nefret nesnesi haline gelenlerin bedenlerinin," nefret güden birey tarafından ve onun için "belirlenmiş bir kimlik edinmeye"⁷⁸ zorlandığını belirtir. Nefret böylece bedenleri, öteki bazı bedenlerle uyumu ve karşıtlığı dahilinde inşa eder.⁷⁹ Topluluk, bu uyum süreçleri aracılığıyla oluşur.⁸⁰ Nefret yoluyla gruplaşma her iki yönde işler. Nefret, nefret güden bireyi kolektif bir duygu ve diğer bireylerle bağlantı yoluyla gruplaştırmakla kalmaz, aynı zamanda nefretin öznesi olan bireyin nefret güden grupla tanımlanmasına sebep olur.⁸¹ Topluluk oluşumuna yeni bir gözle bakmak, arşivcilerin topluluğa mensup kişilerle nasıl ilişki kurduklarını değiştirebilme, kayıtlar ve arşivlerin kontrolünü elinde tutan gruplara meydan okuyabilme ve topluluğun birçok ihtiyacını daha iyi karşılamak için arşiv pratiği normlarının bir eleştirisini yapabilme imkânı sağlayabilir.

Kültürel ve toplumsal cinsiyet kuramcısı Miranda Joseph'in, feminist bilimle ilişki kurarak, "önemli bir katılım biçimi olarak topluluğun etik pratiği"⁸² olarak

74. Howard Zinn, "Secrecy, Archives, and the Public Interest," *The Midwestern Archivist* 2, sy. 2 (1977): 14-26.

75. Michelle Caswell, "The 'Archive' Is Not an Archives: Acknowledging the Intellectual Contributions of Archival Studies," *Reconstruction* 16, sy. 1 (2016).

76. Örneğin bkz. Society of American Archivists, "Statement on Diversity," (2010). <http://www2.archivists.org/statements/saa-statement-on-diversity>.

77. Çeşitlilik retoriği üzerine eleştirel bakış açılar için bkz.: Regine Bendt et al, "Diversity Management Discourse meets Queer Theory," *Gender in Management: An International Journal* 23, sy. 6 (2008): 382-394; Karsten Jonsen, Martha L. Maznevski ve Susan C. Schneider, "Special Review Article: Diversity and Its Not So Diverse Literature: An International Perspective," *International Journal of Cross Cultural Management* 11, sy. 1 (2011): 35-62; Patrizia Zanoni ve Maddy Janssens, "Deconstructing Difference: The Rhetoric of Human Resource Managers' Diversity Discourses," *Organization Studies* 25, sy. 1 (2004): 55-74.

78. Sara Ahmed, *The Cultural Politics of Emotion* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004), 55.

79. A.g.e., 54.

80. A.g.e.

81. Ahmed, onun nefreti kavramsallaştırması ve arşivleme çalışmalarındaki uygulamaları üzerine bkz.: Marika Cifor, "Aligning Bodies: Collecting, Arranging, and Describing Hatred for a Critical Queer Archives," *Library Trends* 64, sy. 4 (2016): 756-777.

82. Miranda Joseph, *Against the Romance of Community* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002), ix.

adlandırdığı duruma destek olabiliriz. Topluluk, arşiv araştırmaları ve pratiğinde toplumsal “iyi”nin⁸³ tartışmasız bir biçimi olarak kabul edilmektedir. Joseph’in çalışmasına göre, *topluluk* gerçekten de hem mutlak iyi olan hem de yaşam kalitesinin olumlu bir göstergesi olarak görülebilir. Joseph, Ahmed’in geliştirdiğine benzer bir süreçte, topluluğun hem duygulanımsal olanı ürettiğini hem de duygulanımsal olandan ürediğini öne sürer. İnsanları en azından yüzeyde “sorumluluk anlayışıyla”⁸⁴ bir araya gelmeye iten durum duygulanımdır. Dolayısıyla, bu “topluluk” kavramı hem olumlu hem de değerli bir şeye ait olma duygularını ortaya çıkarır. Bununla birlikte, pozitiflik ve değer kavramları, temelde eşit olmayan yollarla topluluğu inşa eder. Topluluk kavramı bazı bireylerin statüsünü yükseltmeye hizmet ederken, aynı zamanda diğer bireylerin statüsünü, fırsatlarını ve yaşam haklarını da azaltır.⁸⁵ Burada, Cifor ve Jamie A. Lee’nin topluluk arşivcilerinin, topluluğu bir araya getiren duyguları ve yakınlıkları eleştirel bir biçimde sorgulamaktan faydalanabilecekleri argümanından yararlanıyoruz.⁸⁶ Topluluğun bir araya gelmesi genellikle kimlik yapılarına dayanır ve kimlik siyasetiyle bağlantılıdır. Kimlik siyaseti, hem siyasi hem de sosyal olarak bazı kimlik biçimlerinin “devlet onaylı” ve “aidiyet” olarak anlaşılması, diğerlerinin ise bu tür bir yapıtım ve aidiyetin dışında inşa edilmesi anlamına gelir.⁸⁷ Bu kuramsal çalışma, topluluk arşivleri içinde ve üzerinde çalışmayı hızlandırabilir. Topluluk arşivleri ilişkide oldukları topluluklar adına ve onlarla birlikte eleştirel olarak geliştirildiğinde muazzam bir potansiyel taşır. Bununla birlikte, aynı topluluk arşivleri zarar verici ve adaletsiz toplumsal yapıları somutlaştıran kayıtlar ve koleksiyonların işlenmesi ve yorumlanması yoluyla var olan hiyerarşileri ve dışlamaları kolayca ve sıklıkla üretmeye ve yeniden üretmeye hizmet edebilir.⁸⁸

Sonuç

Arşiv alanı şu anda ve sürekli olarak finansal güvencesizlik, teknolojik zorluklar ve kurumsal siyasetlerle yüzleşmektedir. Çoğu zaman bu zorluklar, karşılaştığımız sorunların yalnızca mevcut siyasi veya ekonomik önceliklerin bir sonucu olduğunu varsayan kuşkucu bir tavırla karşılanmaktadır. Arşivlere feminist müdahale yoluyla düşünme pratiğinden öğrendiklerimiz, öz-temsili ve öz-tarihselleştirmenin kolektif kimlik, siyasi örgütlenme

ve yapısal değişimin hayati bir unsuru olduğunun kabul edilmesiyle başlar. Ayrıca arşiv kuramının epistemolojik temellerinin siyasi ideallerimiz veya pratik anlamda meydan okumalarımız için yeterli olmadığını da öğreniyoruz. Bu, arşiv çalışmalarının dahili ve haricindeki iktidar eleştirilerini ciddiye almak anlamına gelir. Arşiv işçiliği ve uzmanlığının özelliklerini yeterince ele almayan veya anlamayan arşiv kavramlarını kolayca reddetmek eğiliminde olsak da, arşivin/arşivlerin alanı dışındaki insanlar için nasıl işlediğiyle uğraşmamız gerekmektedir. Son olarak, arşiv kuramı ve pratiğiyle ciddi bir feminist etkileşim içinde olan, yeni ve giderek büyüyen bir literatürün kendimizi tanımladığımız kategorileri, örgütlenmemizi yöneten yapıları ve pratik uygulamalarımızın yerleşik değerlerini sorgulayarak kurumsal siyasetimizi dönüştürebileceğini umut edebiliriz.

Kaynakça

- Acker, Joan. “Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations.” *Gender & Society* 4, sy. 2 (1990): 139-158.
- Ahmed, Sara. *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004.
- . *Differences that Matter: Feminist Theory and Postmodernism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- . *On Being Included: Racism and Diversity in Institutional Life*. Durham: Duke University Press, 2011.
- Alexander, M. Jacqui, and Chandra Talpade Mohanty, eds. *Feminist Genealogies, Colonial Legacies, Democratic Futures*. New York: Routledge, 1997.
- Arondekar, Anjali. *For the Record: On Sexuality and the Colonial Archive in India*. Durham: Duke University Press, 2009.
- Arondekar, Anjali, Ann Cvetkovich, Christina B. Hanhardt, Regina Kunzel, Tavia Nyong’o, Juana Maria Rodriguez, Susan Stryker, Daniel Marshall, Kevin P. Murphy, and Zeb Tortorici. “Queering Archives: A Roundtable Discussion.” *Radical History Review* 122 (May 2015): 211-231.
- Bendl, Regine, Alexander Fleischmann, and Christa Walenta. “Diversity Management Discourse Meets Queer Theory.” *Gender in Management: An International Journal* 23, sy. 6 (2008): 382-394.
- Brah, Avtar and Ann Phoenix. “Ain’t I A Woman? Revisiting Intersectionality.” *Journal of International Women’s Studies* 5, sy. 3 (2004): 75-86.
- Brown, Wendy. *Undoing the Demos: Neoliberalism’s Stealth Revolution*. Cambridge: MIT Press, 2015.
- . *Politics out of History*. Princeton: Princeton University Press, 2001.
- Butler, Judith. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge, 1990.
- . “Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory.” In *Performing Feminisms: Feminist Critical Theory and Theatre*, edited by Sue Ellen Case, 270-282. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1990.
- Carter, Rodney G. S. “Of Things Said and Unsaid: Power, Archival Silences, and Power in Silence.” *Archivaria* 61 (2006): 215-233.

83. Marika Cifor ve Jamie A. Lee, “Towards an Archival Critique: Opening Possibilities for Addressing Neoliberalism in the Archival Field,” *Journal of Critical Library and Information Studies* 1 (2017).

84. A.g.e.

85. A.g.e.

86. A.g.e.

87. A.g.e.

88. A.g.e.

- Caswell, Michelle. "The 'Archive' Is Not an Archives: Acknowledging the Intellectual Contributions of Archival Studies." *Reconstruction* 16, sy. 1 (2016).
- Caswell, Michelle, and Marika Cifor. "From Human Rights to Feminist Ethics: Radical Empathy in the Archives." *Archivaria* 81 (2016): 23-83.
- Charles, Douglas. "From Subversion to Obscenity: The FBI's Investigations of the Early Homophile Movement in the United States, 1953-1958." *Journal of the History of Sexuality* 19, sy. 2 (2010): 262-287.
- Cifor, Marika. "Affecting Archives: Introducing Affect Studies to Archival Discourse." *Archival Science* 16, sy. 1 (2016): 7-31.
- . "Aligning Bodies: Collecting, Arranging, and Describing Hatred for a Critical Queer Archives." *Library Trends* 64, sy. 4 (2016): 756-777.
- Cifor, Marika and Jamie A. Lee. "Towards an Archival Critique: Opening Possibilities for Addressing Neoliberalism in the Archival Field." *Journal of Critical Library and Information Studies* 1 (2017).
- Collins, Lisa Gail and Margo Natalie Crawford, eds. *New Thoughts on the Black Arts Movement*. New Brunswick: Rutgers University Press, 2006.
- Combahee River Collective. "A Black Feminist Statement." In *All the Women are White, All the Blacks are Men, But Some of Us Are Brave: Black Women's Studies*, edited by Gloria T. Hull, Patricia Bell Scott and Barbara Smith, New York: Feminist Press, 1982.
- Cook, Terry. "Archival Science and Postmodernism: New Formulations for Old Concepts." *Archival Science* 1, sy. 1 (2001): 3-24.
- . "Fashionable Nonsense or Professional Rebirth: Postmodernism and the Practice of Archives." *Archivaria* 51 (2001): 14-35.
- . "Macroappraisal in Theory and Practice: Origins, Characteristics, and Implementation in Canada, 1950-2000." *Archival Science* 5 (2005): 101-161.
- . "Mind Over Matter: Towards a New Theory of Archival Appraisal." In *The Archival Imagination: Essays in Honour of Hugh Taylor*, edited by Barbara L. Craig, 43, 63-64. Ottawa: Association of Canadian Archivists, 1992.
- Cooper, Danielle. "Welcome Home: An Exploratory Ethnography of the Information Context at the Lesbian Herstory Archives." In *Feminist and Queer Information Studies Reader*, edited by Patrick Keilty and Rebecca Dean. Sacramento: Litwin Books, 2013.
- Corban, Rachel F. "A Genealogy of the Lesbian Herstory Archives, 1974-2014." *Journal of Contemporary Archival Studies* 1.
- Crawford, Miriam. "Women in Archives: A Program for Action." *The American Archivist* 36, sy. 2 (1973): 223-232.
- Cvetkovich, Ann. *An Archive of Feeling*. Durham: Duke University Press, 2003.
- . "The Queer Art of the Counterarchive." In *Cruising the Archive: Queer Art and Culture in Los Angeles, 1945-1980*, edited by David Frantz and Mia Locks, 32-40. Los Angeles: ONE National Gay and Lesbian Archives, 2011.
- Darms, Lisa, ed. *The Riot Grrrl Collection*. New York: The Feminist Press, 2013.
- Davis, Angela Y. *Women, Race, and Class*. New York: Random House, 1981.
- Davis, Kathy. *The Making of Our Bodies, Ourselves: How Feminism Travels Across Borders*. Durham: Duke University Press, 2007.
- Derrida, Jacques. *Archive Fever: A Freudian Impression*. Chicago: University of Chicago Press, 1996.
- Deutrich, Mabel. "Women in Archives: Ms. versus Mr. Archivist." *The American Archivist* 36, sy. 2 (1973): 171-181.
- Dever, Maryanne. "Archiving Feminism: Papers, Politics, Posterity." *Archivaria* 77 (2014): 25-42.
- Dubriwny, Tasha N. "Consciousness-Raising as Collective Rhetoric: The Articulation of Experience in the Redstocking Abortion Speak-Out of 1969." *Quarterly Journal of Speech* 91, sy. 4 (2005): 395-422.
- Duff, Wendy M., Andrew Flinn, Karen E. Suurtaam, and David A. Wallace. "Social Justice Impact of Archives: A Preliminary Investigation." *Archival Science* 13, sy. 4 (2013): 317-348.
- Eichhorn, Kate. "Archival Genres: Gathering Texts and Reading Spaces." *Invisible Culture* 12 (2008): 1-10.
- . "DIY Collectors, Archiving Scholars, and Activist Librarians: Legitimizing Feminist Knowledge and Cultural Production since 1990." *Women's Studies* 39, sy. 6 (2010): 622-646.
- . *The Archival Turn in Feminism: Outrage in Order*. Philadelphia: Temple University Press, 2014.
- . "Beyond Digitisation: A Case Study of Three Contemporary Feminist Collections." *Archives and Manuscripts* 42, sy. 3 (2014): 227-237.
- Elam, Diane. *Feminism and Deconstruction*. New York: Routledge, 2006.
- Foucault, Michel. *The Archeology of Knowledge*. New York: Pantheon Books, 1972.
- . *The Order of Things*. New York: Vintage, 1994.
- Fernald, Anne E. "Women's Fiction, New Modernist Studies, and Feminism." *Modern Fiction Studies* 59, sy. 2 (2013): 229-240.
- Freivogel, Elsie. "Women in Archives: The Status of Women in the Academic Professions." *The American Archivist* 36, sy. 2 (1973): 183-201.
- Glenn, Cheryl. "Truth, Lies, and Method: Revisiting Feminist Historiography." *College English* 62, sy. 3 (2000): 387-389. <http://doi.org/10.2307/378937>.
- Haraway, Donna. "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective." *Feminist Studies* 14, sy. 3 (1988): 575-599.
- . *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge, 1991.
- Harding, Sandra. *The Science Question in Feminism*. Ithaca: Cornell University Press, 1986.
- Haslanger, Sally. "Ontology and Social Construction." *Philosophical Topics*, 23, sy. 2 (1995): 96-125.
- Henderson, Margaret. "Archiving the Feminist Self: Reflections on the Personal Papers of Merle Thornton." *Archives and Manuscripts* 41, sy. 2 (2013): 91-104.
- Hildenbrand, Suzanne. "Introduction." In *Women's Collections: Libraries, Archives and Consciousness* edited by Suzanne Hildenbrand. New York: The Haworth Press, 1986.
- Hill Collins, Patricia. *Black Feminist Thought*. Boston: Unwin Hyman, 1990.
- hooks, bell. *Ain't I a Woman? Black Women and Feminism*. Boston: South End Press, 1981.
- Johnson, Troy R. *The Occupation of Alcatraz Island: Indian Self-Determination and the Rise of Indian Activism*. Chicago: University of Illinois Press, 1996.
- Jonsen, Karsten, Martha L. Maznevski, and Susan C. Schneider.

- "Special Review Article: Diversity and Its Not So Diverse Literature: An International Perspective." *International Journal of Cross Cultural Management* 11, sy. 1 (2011): 35-62.
- Joseph, Miranda. *Against the Romance of Community*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002.
- Juhasz, Alexandra. "Video Remains: Nostalgia, Technology, and Queer Archive Activism." *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 12, sy. 2 (2006): 319-328.
- Kolsky, Elizabeth. *Colonial Justice in British India*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Kumbier, Alana. *Ephemeral Material: Queering the Archive*. Sacramento: Litwin Books, 2014.
- Luna, Guadalupe T. "La Causa Chicana and Communicative Praxis." *Denver University Law Review* 78 (2000): 553.
- Lykke, Nina. *Feminist Studies: A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing*. New York: Routledge, 2010.
- Manoff, Marlene. "Theories of the Archive from Across the Disciplines." *portal: Libraries and the Academy* 4, sy. 1 (2004): 9-25.
- Mayer, Dale. "The New Social History: Implications for Archivists." *The American Archivist* 48, sy. 4 (1985): 388-399.
- McCall, Leslie. "The Complexity of Intersectionality." *Signs* 40, sy. 1 (2005): 1771-1800.
- McClintock, Ann. *Imperial Leather: Race, Gender, and Sexuality in the Colonial Context*. New York: Routledge, 1995.
- McHugh, Kathleen A., Brenda Johnson-Grau and Ben Raphael Sher, eds. *Making Invisible Histories Visible: A Resource Guide to the Collection*. Los Angeles: UCLA Center for the Study of Women, 2014.
- McKinney, Cait. "Body, Sex, Interface: Reckoning with Images at the Lesbian Herstory Archives." *Radical History Review* 122 (2015): 115-128.
- Miller, Fredric. "Use, Appraisal and Research: A Case Study of Social History." *The American Archivist* 49, sy. 4 (1986): 371-392.
- Moi, Toril. *What is a Woman? And Other Essays*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Moseley, Eva. "Women in Archives: Documenting the History of Women in America." *The American Archivist* 36, sy. 2 (1973): 215-222.
- . "Sources for the 'New Women's History.'" *The American Archivist* 43, sy. 2 (1980): 180-190.
- Ortiz, Isidro, Eugene Garcia and Francisco Lomeli, eds. *Chicano Studies: A Multidisciplinary Approach*. New York: Teachers College Press, 1984.
- Pearce-Moses, Richard. "Archive." *A Glossary of Archival and Records Terminology*. Accessed December 24, 2015. <http://www2.archivists.org/glossary/terms/a/archive>.
- Phelan, Shane. *Identity Politics: Lesbian Feminism and the Limits of Community*. Philadelphia: Temple University Press, 1989.
- Piepmeyer, Alison. *Girl Zines: Making Media, Doing Feminism*. New York: New York University Press, 2009.
- Poovey, Mary. "Feminism and Deconstruction." *Feminist Studies* (1988): 51-65.
- Przybylo, Ela, and Danielle Cooper. "Asexual Resonances: Tracing a Queerly Asexual Archive." *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 20, sy. 3 (2014): 297-318.
- Rojas, Fabio. *From Black Power to Black Studies: How a Radical Social Movement Became an Academic Discipline*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2007.
- Schwartz, Joan M. "Coming to Terms with Photographs: Descriptive Standards, Linguistic 'Othering' and the Margins of Archivry." *Archivaria* 54 (2002): 142-171.
- Schwartz, Joan M., and Terry Cook. "Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory." *Archival Science* 2 (2002): 1-19.
- . "Archives, Records, and Power: From (Postmodern) Theory to (Archival) Performance." *Archival Science* 2 (2002): 171-185.
- Society of American Archivists. "Statement on Diversity." (2010). <http://www2.archivists.org/statements/saa-statement-on-diversity>.
- Stoler, Ann Laura. *Race and the Education of Desire: Foucault's History of Sexuality and the Colonial Reordering of Things*. Durham: Duke University Press, 1995.
- . "Colonial Archives and Arts of Governance." *Archival Science* 2 (2002): 87-109.
- . *Along the Archival Grain: Epistemic Anxieties and Colonial Common Sense*. Princeton: Princeton University Press, 2010.
- Streitmatter, Rodger. "Creating A Venue for the 'Love That Dare Not Speak Its Name': Origins of The Gay and Lesbian Press." *Journalism & Mass Communication Quarterly* 72, sy. 2 (1995): 436-447.
- Wood, Stacy, Kathy Carbone, Marika Cifor, Anne Gilliland, and Ricardo Punzalan. "Mobilizing Records: Re-Framing Archival Description to Support Human Rights." *Archival Science* 14, sy. 3-4 (2014): 397-419.
- Young, Iris Marion. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press, 1990.
- Zangrando, Joanna. "Women in Archives: An Historian's View on the Liberation of Clio." *The American Archivist* 36, sy. 2 (1973): 203-212.
- Zanoni, Patrizia, and Maddy Janssens. "Deconstructing Difference: The Rhetoric of Human Resource Managers' Diversity Discourses." *Organization Studies* 25, sy. 1 (2004): 55-74.
- Zinn, Howard. "Secrecy, Archives, and the Public Interest." *The Midwestern Archivist* 2, sy. 2 (1977): 14-26

Kaynakçadaki kitaplar arasında Türkçeye çevrilmiş olanlar:

- Ahmed, Sara. *Duyguların Kültürel Politikası*. Çev. Sultan Komut. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015.
- Butler, Judith. *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. Çev. Başak Ertür. İstanbul: Metis Yayınları, 2008.
- Davis, Angela. *Kadınlar, Irk ve Sınıf*. Çev. Selda Arıt. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2019.
- Foucault, Michel. *Bilginin Arkeolojisi*. Çev. Veli Urhan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- . *Kelimeler ve Şeyler*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

Röportaj / *Interview*

Arşiv Kaynakları Üzerinden Osmanlı Kadın Tarihine Bakmak - Nicole van Os'la Röportaj

Tracing Ottoman Women's History in the Archives - An Interview with Nicole van Os

Uzun yıllardır, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadın yaşamları ve özellikle Osmanlı'daki kadın örgütlenmeleri üzerinde çalışan Nicole van Os'la kadın tarihinin kaynakları ve araştırma süreci hakkında, kadın tarihi alanında öncü çalışmalarıyla tanınan akademisyen (İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi), feminist tarihçi Serpil Çakır tarafından yapılan yazılı röportaj.

This written interview was conducted by academic (Istanbul University Faculty of Political Sciences) and renowned feminist historian Serpil Çakır with Nicole van Os, whose research has long been focused on women's lives and, in particular, women's organizations in the Ottoman Empire. The conversation centers on the sources and research journey of Nicole van Os within the broader context of women's history.

Çeviri / Translated by Selvi Başak Öztürk

“Nasıl ki her zaman bir belgenin yazarının ya da bir eserin üreticisinin kim olduğunu, hangi kitleye seslenmek istediğini ve neyi aktarmayı amaçladığını sorgulamanız gerekiyorsa, aynı şey arşivler için de geçerlidir. (...) Erişebildiğiniz belgeler size bütünü gösteriyor mu, yoksa kasıtlı ya da kasıtsız olarak erişime kapalı bırakılan ya da göz ardı edilen başka malzemeler de var mı?”

“Just as you should always ask yourself who the author of a document or the maker of an artifact is, what audience they want to address and what they want to convey, this also goes for archives. (...) Does what you have access to show the complete picture or is there more, willingly or not willingly not accessible or even dismissed material?”

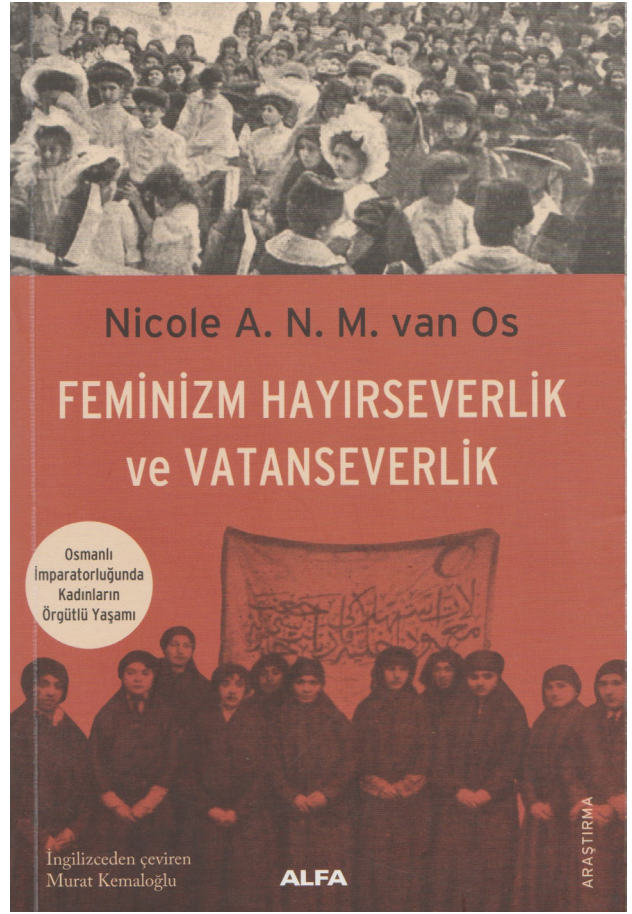
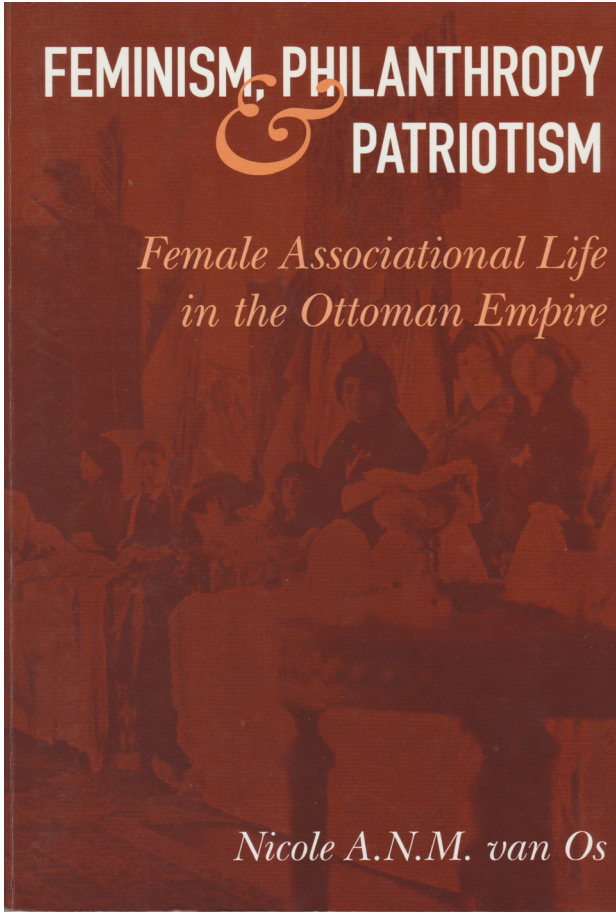
Smith College, Northampton, Massachusetts. Fotoğraf: Wikimedia Commons
Smith College, Northampton, Massachusetts, USA. Source: Wikimedia Commons

Nicole, sanırım seninle tanışıklığımız 1988 yılında, İstanbul'a ilk geldiğinde Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nde¹ karşılaştığımız güne kadar uzanıyor. Yani 37 sene kadar öncesine... Hakkı Tarık Us Kütüphanesi² özellikle yaz aylarında araştırmacıların birbirleriyle tanıştığı ve birbirlerinden haberdar olduğu bir mekândı aynı zamanda. O yıllarda Kütüphane'de Osmanlı dönemi kadın dergileri üzerinde araştırma yapan birkaç araştırmacıydık. Sen de iyi hatırlarsın Emel Aşa İ.Ü. Edebiyat Fakültesi'nde, Elizabeth Frierson ise Princeton Üniversitesi'nde tarih bölümünde doktora yapıyorlardı. Ben de İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yaptığım doktora tezinde Osmanlı kadın hareketinin izlerini araştırıyordum. 1919 yılında, Osmanlı kadınları üzerine doktora tez çalışması yapan Alman araştırmacı Charlotte Lorenz'in açtığı yolun izinden gidenlerdendik. Onun *Die Frauenfrage im Osmanischen Reich mit besonderer Berücksichtigung der arbeitenden Klasse* (Osmanlı İmparatorluğunda Kadın Sorunu) isimli çalışması bildiğim kadarıyla bu alandaki ilk doktora tezidir. Özellikle seyahatlerin notlarını, Alman konsolosluk ve sanayi raporlarını kullandığı bu çalışmada, Osmanlı'da kadın işçileri, onların tarım, el sanatları, tekstil üreticiliği, ipek doku macılığı ve hayvancılık alanlarında topluma önemli katkılarını konu eder.³ Doktora çalışmalarımızı yürüttüğümüz dönemde, sen de tezine ön araştırma yapmak üzere İstanbul'a gelmiştin. Bir daha da ne bu kentten ne de Osmanlı kadınlarına dair araştırma yapmaktan kopabilirdin. Hatta, uzunca bir süre İstanbul'daki üniversitelerde de hocalık yaptın. Titiz bir çalışmayla ve zengin kaynaklarla Osmanlı dönemindeki kadın derneklerini ele aldığın *Feminizm, Hayırseverlik ve Vatanseverlik*⁴ başlıklı doktora tez çalışman 2023'te bizlerle buluştu. Bu kitap, tamamlanması 2013'e uzanan doktora tezinin Türkçe basımını sanırım.

Nicole, I believe our acquaintance goes back to 1988, to the day we met at the Hakkı Tarık Us Library¹ when you first came to Istanbul — so about 37 years ago. The Hakkı Tarık Us Library² was also a place where researchers, especially during the summer months, met each other and kept each other informed. Back then, there were only a few researchers at the library working on Ottoman-period women's magazines. You probably remember them well: Emel Aşa, who was doing her PhD at Istanbul University's Faculty of Letters, and Elizabeth Frierson, who was pursuing her doctorate in history at Princeton University. As for me, in my doctoral thesis at Istanbul University's Faculty of Political Sciences, I was tracing the Ottoman women's movement. We were among those who followed the path opened by the German researcher Charlotte Lorenz, who completed a doctoral thesis on Ottoman women in 1919. To my knowledge, her work *Women's Issues in the Ottoman Empire*, which focuses on women workers in the Ottoman Empire and their significant contributions to society in agriculture, handicrafts, textile production, silk weaving, and animal husbandry—particularly drawing on travelers' accounts, German consulate, and industrial reports—is the first doctoral thesis in this field. While we were pursuing our doctoral studies, you also came to Istanbul to conduct preliminary research for your thesis. Since then, you have never separated yourself from this city or from research on Ottoman women. In fact, you taught at universities in Istanbul for quite some time. Your doctoral thesis, *Feminism, Philanthropy, and Patriotism*, which thoroughly and richly addresses women's associations in the Ottoman period, was published in 2023. I believe this book is the Turkish edition of your doctoral thesis, which was completed in 2013.

1. 1990'da, Beyazıt Camisi Külliyesi'nde olan, iki defa şeyhülislâmlık makamına getirilen Veliyyüddin Efendi'nin eserlerinin vakfedilmesi hasebiyle 1768'de Beyazıt Camisi'nin sağ tarafına bitişik olarak yaptırılan bina, 1965 yılından itibaren, gazetecilik, yazarlık ve milletvekilliği yapan bu arada kendini Osmanlı-Türk gazete ve dergilerini toplamayı ve bunları herkesin kullanıma açmayı adayan, bu amaçla bir de vakıf kuran Hakkı Tarık Us'un (1889-1956) adını alarak bu eşsiz koleksiyona ev sahipliği yaptı. Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Hakkı_Tarık_Us.
2. Kütüphane 2003'ten beri kapalı, ancak sahip olduğu kitaplar ve zengin koleksiyonu Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde korunuyor. Eserlerin dijital haline ise, ilk girişimlerine tanık olduğum ve Japonlar tarafından başlatılan ve tamamlanan bir proje sayesinde, bugün Tokyo Üniversitesi'nin ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin dijital arşivlerinden erişmek mümkün. Bkz. <https://www.tufts.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/>
3. Charlotte Lorenz, *Die Frauenfrage im Osmanischen Reich mit besonderer Berücksichtigung der arbeitenden Klasse* (Doktora tezi, Friedrich-Wilhelms-Universität, Berlin, 1919.)
4. Nicole A. N. M. van Os, *Feminizm Hayırseverlik ve Vatanseverlik Osmanlı İmparatorluğunda Kadınların Örgütlü Yaşamı*, çev. Murat Kemaloğlu (Alfa Yayınları: İstanbul, 2023.)

1. In 1990, the building located within the Beyazıt Mosque and its complex, which had been constructed in 1768 adjacent to the right side of the Beyazıt Mosque upon the endowment of the works of Veliyyüddin Efendi—who twice held the office of Sheikh al-Islam—became home to this unique collection. Since 1965, it has borne the name of Hakkı Tarık Us (1889–1956), a journalist, writer, and member of parliament, who dedicated himself to collecting Ottoman-Turkish newspapers and journals and making them accessible to all, and who also established a foundation for this purpose. See https://tr.wikipedia.org/wiki/Hakkı_Tarık_Us.
2. Since 2003, the Hakkı Tarık Us Library has been closed; however, its books and rich collection are preserved at the Beyazıt State Library. Thanks to a project initiated and completed by the Japanese—whose first steps I witnessed—it is now possible to access the digital versions of these works through the digital archives of Tokyo University and the Beyazıt State Library. See <https://www.tufts.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/>

Nicole van Os'un *Feminism, Philanthropy, Patriotism* (2013) ve Alfa Yayınları'ndan çıkan çevirisi *Feminizm, Hayırseverlik ve Vatanseverlik* (2023) kitapları
The books of Nicole van Os, *Feminism, Philanthropy, Patriotism* (2013) and its Turkish translation *Feminizm, Hayırseverlik ve Vatanseverlik* (Alfa, 2023).

Bu uzun girizgâhtan sonra asıl soruma geçeyim: Seni Osmanlı kadın tarihiyle ve özellikle Osmanlı dönemi kadın örgütleriyle ilgilenmeye yönelten neydi? Hangi eğitimleri tamamlayarak ve nasıl bu konuya yöneldin?

Çocukken her zaman tarihe, ama aynı zamanda başkalarının hayatlarına ve onların hikâyelerine büyük bir ilgi duyardım. Farklı zamanlarda ve mekânlarda geçen kitapları okumayı çok sevdim. Bu nedenle, liseyi (gymnasium) bitirdikten sonra Nijmegen Üniversitesi'nde Antropoloji okumaya başlamam kimse için sürpriz olmadı. Farklı kültürel geçmişlerden insanlara olan ilgim, beni Türk göçmenler ve mültecilerle gönüllü olarak çalışmaya yöneltti; onlara Hollandaca öğretiyor, Hollanda bürokrasisinde karşılaştıkları konularda yardımcı oluyordum. Bu süreç doğal olarak beni Türkçe öğrenmeye yöneltti; Nijmegen Üniversitesi'nde, Ortadoğu Çalışmaları Bölümü'nde Türkçe dersleri veriliyordu. Bu bölümde verilen diğer derslerin de ilginç olduğunu fark ettim ve Antropoloji ile Ortadoğu Çalışmaları'nı birlikte yürütmeye karar verdim. Bu sırada, 1985 yılında disiplinlerarası

After this long introduction, let me get to my main question: What led you to become interested in Ottoman women's history, and especially in Ottoman-period women's organizations? What kind of education did you complete, and how did you come to focus on this topic?

As a child, I always had a keen interest in history, but also in other peoples' lives and their histories. I loved to read books situated in other times and places. After finishing high school (gymnasium), it was no surprise that I started studying Anthropology at Nijmegen University. My interest in people with a different cultural background led me to work as a volunteer with Turkish migrants and refugees teaching them the Dutch language, helping them with Dutch bureaucracy etc. From this followed the logical step to learn Turkish which was taught at the Middle Eastern Studies Department at Nijmegen University. I found that other courses taught at that department were interesting as well and decided to combine Anthropology with Middle East-

Kadın Çalışmaları Merkezi'nin kurulduğu Nijmegen Üniversitesi'nde oldukça önem verilen toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları alanına da ilgi duymaya başlamıştım.

Ortadoğu tarihi üzerine dersler alırken, kısa bir süre sonra kadınlardan neredeyse hiç bahsedilmediğini fark ettim. Bu durum bende merak uyandırdı: Gerçekten de Ortadoğu tarihinde hiç kadın yok muydu? Dersi veren hocaya, çoğunlukla erkeklerin tarihine odaklanan sına-va girmek yerine Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınlar üzerine bir makale yazıp yazamayacağımı sordum. Sonuç olarak, büyük ölçüde sınırlı ikincil kaynaklara dayanan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadınlar" başlıklı 15 sayfalık bir makale ortaya çıktı. Bu süreçte ilgim daha da arttı ve bu alandaki araştırmamı sürdürmeye ve yüksek lisans tezimi "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadınlar, 1838-1938" üzerine yazmaya karar verdim.

Yüksek lisans derecemi aldıktan sonra, bu konuyu daha derinlemesine incelemem için teşvik edildim. Hollanda Araştırma Konseyi'nden -TÜBİTAK benzeri bir kurum- ve Türk hükümetinden aldığım burslarla, 1987-1988 yıllarında dokuz ay boyunca İstanbul'da kalıp Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınlar konusuna dair doktora düzeyinde bir araştırmaya yetecek kaynak olup olmadığını anlamak üzere ön araştırma yapma imkânı buldum. Bundan nasıl şüphe duymuşum ki!!!

Bu ön araştırmanın sonucunda, aynı kuruma -Hollanda Araştırma Konseyi'ne- kapsamlı bir araştırma önerisi sundum. Olumlu karşılanmasının ardından, Eylül 1990'da doktora çalışmaya başladım. Başlangıçta projem oldukça geniş kapsamlıydı: "Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Kadınlar, 1908-1938." Ancak daha sonra, aşağıda da açıkladığım gibi, bu çerçeve daraltılarak "Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadınlar, 1908-1918" başlığına indirgenmiş oldu.

Doktora süreci beş yıl içinde tamamlanması gerekirken, çeşitli nedenlerden ötürü 2013 yılına kadar uzadı ve tezimi ancak o zaman Leiden Üniversitesi'nde savunabildim. Hayat bazen kendi akışında ilerliyor! Koç Üniversitesi'nde ders vermek, Bilgi ve Leiden üniversiteleri arasında ortak yürütülen Avrupa Birliği Çalışmaları yüksek lisans programının kuruluşunda yer almak, aile hayatı, Hollanda'ya geri taşınmak ve Leiden Üniversitesi'nde öğrenci danışmanı olarak çalışmak... Tüm bunlar doktora tezine dönmek için birer bahane oldu. Yine de, daha önce topladığım materyallerden yararlanarak makaleler yayımlamaya devam ettim.

Doktora tezimi tamamlama isteği ve içimdeki dürtü zihnimin bir köşesini sürekli kemirip duruyordu. Bu nedenle 2009 yılında, önceki danışmanlarımdan Erik-Jan Zürcher'e yeniden danışmanım olmayı isteyip

ern Studies. Meanwhile I had developed an interest in gender and women's studies which were very strong at Nijmegen University where an interdisciplinary Center for Women's Studies was opened in 1985.

While taking courses on Middle Eastern history, I quickly realized that there was hardly any mention of women. This raised my curiosity; were there no women in Middle Eastern history? I asked the professor teaching the course if I could write a paper on women in the Ottoman Empire, rather than taking an exam (on mainly men's history). The result was a paper of 15 pages on "Women in the Ottoman Empire" largely based on scarce secondary sources. My interest was piqued and I decided to continue my venture and to write my MA thesis on "Women in the Ottoman Empire, 1838 – 1938."

After getting my MA degree, I was encouraged to explore this topic further. With a grant from the Dutch Research Council, a kind of TÜBİTAK, and a grant from the Turkish government I was able to spend nine months in Istanbul in 1987 – 1988 to do a preliminary research to see if there were sufficient sources to warrant a PhD research on the topic of women in the Ottoman Empire. How could I ever have doubted that!!!

This preliminary research resulted in a full-fledged research proposal submitted to the same Dutch Research Council. After a positive decision, I started my PhD research in September 1990. Initially my project was very broadly defined: "Women in the late Ottoman Empire and Early Turkish Republic 1908 – 1938." Later on, as I explain below, this was narrowed down to "Women in the late Ottoman Empire 1908 – 1918."

Although the PhD trajectory should have been finished in five years, it would last until 2013 before I defended my thesis at Leiden University, due to a variety of circumstances. Sometimes life just happens! Teaching at Koç University, initiating a co-taught European Union Studies master programme of Bilgi and Leiden Universities, family life, moving back to the Netherlands, and working at Leiden University as a student advisor all formed excuses to not return to the PhD thesis. I did, however, continue to publish articles based on the materials I had gathered earlier.

The urge and wish to finish the project kept gnawing in the back of my head, though. So, in 2009, I decided to ask one of my previous supervisors, Erik-Jan Zürcher, if he would be interested in supervising me again. He was. Although the idea was to basically use my previously published articles and write a new introduction and conclusion and some connecting texts, I ended up doing quite a lot of extra research, thoroughly rewriting the articles and adding new chapters hereby

istemeyeceğini sordum. İlgilendiğini söyledi. Başlangıçta planım, daha önce yayımladığım makaleleri kullanmak, yeni bir giriş ve sonuç bölümü ile bazı bağlantı metinleri yazmaktı. Ancak süreç içinde epey ek araştırma yaptım; makaleleri baştan sona yeniden kaleme aldım ve kadın örgütlenmelerini bir tür karşı-kamusal alan olarak ele alan yeni bölümler ekledim.

Son yıllarda konuyu yeniden genişlettim. Osmanlı kadın örgütlerinin izini sürerken ağırlıklı olarak Osmanlıca ve Türkçe kaynaklara başvurmıştım. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan diğer etnik-dini topluluklara mensup kadınların örgütsel yaşamına dair önemli bir boşluk yaratmıştı. Şu an yürüttüğüm araştırmada bu grupları özellikle dahil ediyorum. Ayrıca, bu yönelimin bir sonucu olarak çalıştığım dönem aralığı da genişledi; araştırmam artık 19. yüzyılın ortalarından başlayarak erken Cumhuriyet yıllarına kadar uzanıyor.

Doktora tez araştırmanın bulgularından bahsedecek olursak, Osmanlı kadınlarıyla ilgili neler buldunuz? Hangi kaynaklardan ve belge türlerinden yararlandınız, ulaştığınız belgeler üzerinde nasıl bir okuma yaptınız?

Tarih çalışmak istiyorsanız gidilecek en mantıklı yer "arşivler"dir. İstanbul'da bu, Osmanlı Arşivi'ne gitmek anlamına geliyordu; arşiv o dönemde Sultanahmet'teydi. İlk kez oraya gittiğimde neyle karşılaşacağım hakkında hiçbir fikrim yoktu. Nitekim kitabımın/tezimin giriş bölümünde de belirttiğim gibi, oraya ilk gittiğimde tanınmış bir Osmanlı tarihçisi bana gerçekten orada ne yaptığımı sordu; çünkü ona göre "Osmanlı arşivlerinde kadınlar yoktu." Bu durum beni kataloglarda araştırma yapmaktan alıkoymadı. Bu röportajı okuyacak genç okurlar bilmeli ki o dönemde, yani 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında çevrimiçi kataloglarda terim araması yapmak mümkün değildi. "Kataloglar" en iyi ihtimalle arşiv belgelerinin Latin harfleriyle daktilo edilmiş listelerinden ve dizinlerinden oluşuyordu; çoğu durumda ise el yazısı Osmanlıca versiyonlarıyla karşılaşıyordunuz.

Daha önce de belirttiğim gibi araştırma konum oldukça geniş tanımlandığı için, kadınlarla az çok ilgili olabilecek sözcükleri aramaya koyuldum. Ve beklentimden şanıyordum yukarıda sözünü ettiğim Osmanlı tarihçisinin de beklentisinden- çok daha fazlasını buldum. Zor durumlarını anlatmak için kadınlar tarafından yetkililere yazılmış sayısız dilekçeden, Hilal-i Ahmer madalyasıyla ödüllendirilen kadınların isim listelerine; fuhuşun (ve denetiminin) konu edildiği belgelerden, kadınların uygun ve ölçülü giyinmemesi üzerine yapılan tartışmalarla ilgili belgelere kadar pek çok farklı belgeye ve daha fazlasına ulaştım.

Daha en başından, araştırma sürecimin bir bölümünü gazete ve dergileri incelemeye ayırmaya karar

focusing on women's organizations as a form of counter-public space.

More recently, I have expanded the topic again. While pursuing the traces of Ottoman women's organizations I used mainly Ottoman Turkish and Turkish sources. This resulted in an unwarranted lack of insight into the organizational life of women of other ethno-religious communities living in the Ottoman Empire. In my present research, I am explicitly including these. Moreover, the time period has been expanded due to this shift as well, starting from the mid-1800s my research now stretches well into the early republican times.

Talking about the findings of your doctoral thesis research, what did you discover about Ottoman women? What kinds of sources and types of documents did you use, and how did you approach reading and interpreting these documents?

Well, if you want to study history, the most logical place to go to are "the archives." In Istanbul this meant that I went to the Ottoman Archives which were still in Sultan Ahmet. When I first went there, I had no idea what I would find. And, as I also pointed out in the introduction to my book/thesis, when I went there first, one of the prominent Turkish Ottoman historians actually asked me what I was doing there, because, "there were no women in the Ottoman archives." This did not keep me from digging in the catalogues. The younger readers of this interview should realize that at that time, that is late 1980s, early 1990s, there was no online catalogue where you could search for a term. The "catalogues" consisted of latinized, typescript lists and indices of archived documents, if you were lucky, but handwritten Ottoman versions of it in the most cases.

As my topic was quite broadly defined as I mentioned above, I simply went about looking for words more or less related to women. And I found much more than I, or the Ottoman historian referred to above, expected. From the many petitions written by women to the authorities about their precarious situations to the lists of names of women decorated with a medal of, for example, the Red Crescent. From documents on (the regulation of) prostitution to discussions on (the lack of) proper and modest dressing by women. And much more.

Still, I had decided earlier to also devote a part of my research time to also look into newspapers and periodicals. We knew of the existence of quite some women's periodicals of the period; we also knew that women like Halide Edib wrote for newspapers. And, although historians should not (exclusively) use newspapers and periodicals as sources, they proved extremely rich on materials regarding women. So rich that I decided to

vermiştim. O döneme ait epeyce kadın dergisinin varlığından haberdardık; ayrıca Halide Edib gibi kadınların gazetelerde yazdıklarını da biliyorduk. Her ne kadar tarihçilerin tek başına gazete ve dergileri kullanmaması gerektiği kabul edilse de, bu yayınlar kadınlarla ilgili son derece zengin bir kaynak oluşturuyordu. Öylesine zengindi ki, araştırma konumu bu nedenle 1908-1938 yerine 1908-1918 yıllarıyla sınırlamaya karar verdim.

Zamanla araştırmam daha da spesifik bir hal aldı. Kadınlar ve (milli) ekonomi ile kadınlar ve savaş üzerine makaleler yazarken kadınların yalnızca bireysel olarak değil, çoğu zaman örgütlü biçimlerde de topluma nasıl katkı sundukları giderek daha çok dikkatimi çekmeye başladı. Böylece kadınların örgütlü faaliyetlerini, araştırmamın odağına yerleştirmeye karar verdim. İlginçtir ki, Osmanlı Arşivi'nde bu konuyla ilgili 1908-1918 dönemine ait neredeyse hiç belge bulunmuyordu. Bunun nedeni idari bir durumdu: Örgütler merkezi otoriteden ziyade vilayetlerin yetki alanına giriyordu. Dolayısıyla Osmanlı Arşivi'nde kadın örgütlenmelerine ilişkin belgeler oldukça sınırlıdır. Yalnızca yerel makamlar kadın örgütlerinin faaliyetleriyle ilgili bir konuda merkeze danışma ihtiyacı duyduklarında merkezi otoritelerden görüş talep edilirdi. Bu tür belgeler bu şekilde arşivlere girmiştir. Ya da örneğin, merkezi otoritenin doğrudan bir örgütün faaliyetlerine dahil olduğu durumlarda. Geç Osmanlı döneminde faaliyet gösteren çok sayıdaki kadın örgütü için tüzükler, (mali) yıllık raporlar, toplantı tutanakları, üye listeleri gibi belgeler ne yazık ki mevcut değil. Söylentilere göre bu tür belgeler acaba vilayet/valilik arşivlerinde bulunabilir mi? Bunu araştırmak kuşkusuz çok değerli olur.

Kişi özel arşivlerine gelince; bildiğim kadarıyla günümüze ulaşanların hiçbiri 1908-1918 dönemindeki kadın örgütlerine ilişkin kapsamlı belgeler içermiyor. Bazılarında bir fotoğraf, bir etkinlik davetiyesi ya da bir örgütle ilgili efemera bulunabiliyor. Benim de, örneğin bir kadın örgütüne yapılan bağışların makbuzlarını ya da bir etkinlik davetiyesini satın alma fırsatım oldu.

Kurumsal, yani örgütsel arşivler 19. yüzyıl sonlarından bu yana faaliyetlerini sürdüren bazı Rum-Osmanlı ve Ermeni kuruluşları için halen mevcut. Bu toplulukların kadın örgütlerine ilişkin diğer belgeler İstanbul'daki Yunanistan Başkonsolosluğu bünyesindeki Sismanoglio Megaro ya da Atina'daki Küçük Asya Araştırmaları Merkezi gibi Türkiye'deki ve yurtdışındaki belirli arşiv ve kütüphanelerde bulunabilir.

Osmanlı Müslüman kadın örgütleri için durum böyle olmadığından başka kaynaklara yönelmek zorunda kaldım. Bu noktada, dönemin Osmanlıca gazeteleri ve dergileri inanılmaz derecede zengin bir kaynak sundu. Kadın örgütleri faaliyetlerini çeşitli mecralarda duyuruyor,

limit the topic of my research to a shorter period, 1908 – 1918 instead of 1908 – 1938.

Gradually, the research became more specific. While working on articles on women and the (national) economy and on women and war, my attention was increasingly drawn to the way women contributed not only as individuals, but often also in an organized way. Thus, I decided to make women's organized activities the focus of my research. Interestingly enough, the Ottoman Archives hardly had any materials on this topic for the period 1908 – 1918. The reason for that was an administrative one: organizations fell under the jurisdiction of the province (vilayet) rather than the central authorities. In the Ottoman Archives, therefore, there are only limited documents pertaining to women's organizations. Only if local authorities had questions about the (activities of) women's organizations, the central authorities would be asked for advice. Thus, we can find these kinds of documents back in the archives. Or if, for example, the central authorities themselves were involved in the organization. Documents such as statutes, (financial) year reports, minutes of meetings, membership lists, etc. are all lacking for most of the many, many women's organizations which existed during the late Ottoman period. Are they perhaps available at the archives of the vilayet/valilik as rumors have it? It would be worthwhile to explore this.

As for archives of private persons, to my knowledge none of those surviving contain major materials on women's organizations of the period 1908 – 1918. Some contain a photograph, an invitation to an activity, an ephemera related to an organization. I myself, for example, have been able to buy some receipts of donations by women to a women's organization, or an invitation to an activity.

Institutional, i.e., organizational archives exist for some Greek-Ottoman and Armenian organizations which have been active since the late nineteenth century. Other documents on the women's organizations of these communities can be found at specific archives and libraries in Turkey and abroad such as Sismanoglio Megaro, the Consulate General of Greece, in Istanbul and the Centre for Asia Minor Studies in Athens.

As this was not the case for Ottoman Muslim women's organizations, I had to turn to other sources. And for this, the Ottoman Turkish newspapers and periodicals of the period proved to be incredibly rich. Women's organizations advertised their activities in multiple places, articles were written about them and by them. Women's periodicals proved especially to be rich sources of information as they were often used as bulletins.

Interestingly enough memoirs and (auto) biographies hardly contain any reliable information on the activi-

hem onlar hakkında hem de kendi kalemlerinden makaleler yayımlanıyordu. Kadın dergileri, çoğu zaman bülten işlevi gördüklerinden özellikle zengin bilgi kaynakları olarak öne çıkıyordu.

İlginç bir şekilde, anılar ve (oto)biyografiler, geç Osmanlı dönemi kadın örgütlerinin faaliyetlerine dair pek az güvenilir bilgi içerir. Döneme ait eşzamanlı anılar neredeyse yok denecek kadar azdır; daha sonra kaleme alınanlar ise güvenilirlik bakımından sorunludur. Büyükkannelerinin ya da annelerinin faaliyetlerini anlatan (kadın) yazarların anlatımları genellikle muğlaktır ve onların yaptıklarını çok genel ifadelerle aktarırlar.

Benim için en büyük hayal kırıklığı ise misyoner kadınların mektupları oldu. Mt. Holyoke'de ve Smith College'da çalışırken, bu yazışmalarda Osmanlı kadınlarına dair bilgiler bulmayı ummuştum. Ancak bu beklentim karşılık bulmadı. Mektuplar neredeyse tamamen kendi küçük misyoner toplulukları üzerinedir: Doğumlar, ölümler, hastalıklar, evlilikler, taşınmalar, vb. Osmanlı kadınlarına ise çok nadiren değinilmisti; genellikle de kızlar için açılan bir İncil sınıfının mevcudu ya da (Ermeni ya da Rum-Osmanlı) bir hizmetçi ya da sütanneye dair kısa bir not şeklinde.

Osmanlı kadın tarihi alanında çalışmak isteyen araştırmacılar için birincil kaynaklara ulaşmak büyük önem taşıyor. Çoğunlukla erkekler tarafından üretilmiş belgelerle çalışırken, kadınların izini sürmek için hangi yöntemleri kullandınız?

İlginçtir ki, büyük ölçüde kadınlar tarafından üretilmiş kaynaklarla çalışma imkânı buldum: Kadın dergilerinde ve gazetelerde yayımladıkları yazılarla, bazı örgütlerin çıkardığı sınırlı sayıdaki (diğer) yayınlar. Bu kaynaklar örgütlerin faaliyetleriyle ilgili oldukça kapsamlı bilgi sağladı. Diğer bazı kaynaklarsa kadınların kamusal alanda artan görünürlüğüne toplumun nasıl tepki verdiğine dair farklı bir bakış açısı sundu. Nitekim, Aralık 1909'da Selanik'te Osmanlı Müslüman kadınları tarafından kurulan ilk kadın örgütlerinden biri olan Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti (Vatanın Yükselişi İçin Osmanlı Hanımlar Cemiyeti) dış ilişkilerle ilgilenmek üzere erkeklerden oluşan bir yönetim kurulu kabul etmek zorunda bırakılmıştı; zira kadınların akraba olmayan erkeklerle temas kurmaları uygun görülüyordu. Tamamı erkeklerden oluşan bir devlet otoritesi tarafından alınan bu tür bir karar erken dönem kadın aktivistlerin karşılaştıkları zorluklar hakkında bize önemli ipuçları verir. Ancak kaynaklar, erkeklerden oluşan bu yönetim kurulunun nasıl çalıştığına dair herhangi bir şey söylemiyor. Gerçekten aktif bir kurul olarak mı görev yaptılar, yoksa bu sadece bir formaliteden mi ibaretti?

Receipt from the Donanma İane Commission in Üsküp (Skopje, Macedonia), dated January 1910. The donation was made by the daughter of the Vali (governor). Private collection of Nicole van Os.

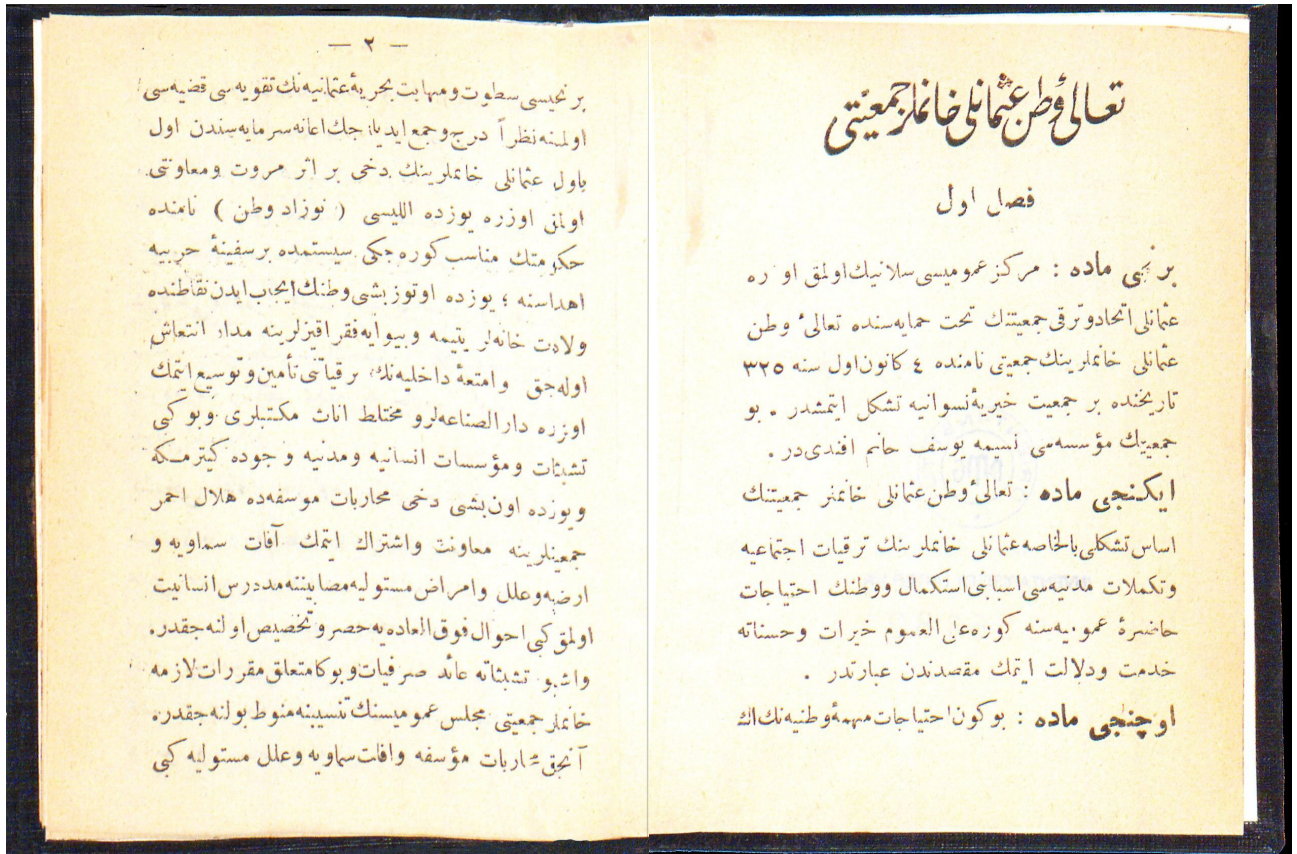
Makedonya Üsküp'teki Donanma İane Komisyonu'na ait Ocak 1910 tarihli bağış makbuzu. Bağış, Vali'nin kızı tarafından yapılmış, Nicole van Os Özel Koleksiyonu.

ties of late Ottoman women's organizations. There are hardly any contemporaneous memoirs and those written at a later date proved to be unreliable. The (female) authors who wrote about the activities of their (grand) mothers often remain very vague and describe what they did in very general terms.

The biggest disappointment were the letters by missionary women. While working at Mt Holyoke and Smith College (see below), I had hoped to find information on Ottoman women in their correspondence. This was not the case, however. They almost exclusively wrote about their own little community of missionaries: births, deaths, illnesses, marriages, moves, etc. Only very rarely a reference was made to Ottoman women, generally just a remark on the size of a bible class for girls or something on a(n Armenian or Greek-Ottoman) housekeeper or wetnurse.

For researchers who want to work in the field of Ottoman women's history, accessing primary sources is of great importance. While most documents were produced by men, what methods did you use to trace the experiences and lives of women?

Interestingly enough, I have been largely able to work with sources produced by women: their publications in women's periodicals and newspapers, the limited number of (other) publications by some of the organizations. They provided ample information about the activities of the organizations. Other sources provided an insight into

Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti'nin Nizamnamesi (Tüzük metni), 1909. Kaynak: OpenData Uni Halle, <http://dx.doi.org/10.25673/100754>. Statute (Nizamname) of the Teali-i Vatan Ottoman Women's Society, 1909. Source: OpenData Uni Halle, <http://dx.doi.org/10.25673/100754>.

Arşivde çalışmak çoğu zaman bir arkeolojik kazıya benzetilir; sabır, detaylı okuma ve yıllara yayılan bir araştırma süreci gerektirir. Bu süreci nasıl tanımlarsın? Arşivle ilişkin nasıl geliştirdi? Hiç ummadığın yerden bir şeyler çıkabiliyor. Ne gibi beklentilerin vardı ve bu beklentilerin karşılandı mı?

Osmanlı Arşivi'ndeki serüvenim aslında nispeten kısa sürdü. Orada birkaç ay boyunca, günde birkaç saat çalıştım; fakat bir noktada, o dönemde ulaşılabilir olan belgelerin az çok tamamını topladığımı fark ettim. Yine de o birkaç ay içinde, yukarıda bahsi geçen mesleğin beklentisinin aksine, kadınlara dair belirli konularla ilgili ilginç ve nispeten kapsamlı bazı dosyaları ortaya çıkarmayı başardım. Bu belgeleri ilk kez inceleyenlerden biri olarak, bulgularımı yayımlama imkânı da buldum. Örneğin, Bursa'daki ipek işçisi kadınların grevlerine dair dosyalar bunlardan biridir. Bu konuya ilişkin bir makale Mart 1997'de *Toplumsal Tarih*'te yayımlandı; genişletilmiş versiyonu ise tezimin/kitabımın bir bölümünü oluşturdu. Diğer örnekler arasında Kandilli Kız Lisesi'nin kuruluşuna dair belgeler yer alır; bu çalışma da aynı yılın Temmuz ayında *Tarih ve Toplum*'da yayımlanan bir makaleye dönüştü. Ayrıca "Muinsiz Aile Maaşı" konusundaki belge ve dosyalara dayanan bir bölüm,

how society dealt with the increasing public presence of women. Thus, one of the earlier women's organizations, founded by Ottoman Muslim women in Thessaloniki in December 1909, the Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti (Ottoman Ladies' Society for the Advancement of the Fatherland) was forced to accept a board consisting of males to deal with external affairs as women were not supposed to be in touch with non-related males. Such a decision made by a state authority consisting of males informs us about the travails of these early women activists. The sources do not, however, inform us on how this male board worked. Did they actually act as a board or was it a mere formality?

Working in archives is often compared to an archaeological excavation; it requires patience, detailed reading, and a research process spanning years. How would you describe this process? How did your relationship with the archives develop? Sometimes things emerge from unexpected places. What expectations did you have, and were those expectations met?

My adventure at the Ottoman Archives was actually relatively brief. I worked there for several months several hours a day, but at some point, I figured I had

Erik Jan Zürcher'in editörlüğünü yaptığı bir kitapta yayımlandı⁵; bu bölümün genişletilmiş versiyonu da yine tezimin/kitabımın bir parçası oldu. 1909 yılında kurulmuş, muhtemelen sahte bir kadın örgütüne dair makale ise 2002 yılında *Tarih ve Toplum*'da yayımlandı⁶ ve bu da başka bir örnek olarak sayılabilir.

Kalbimin gerçekten hızlı çarpmasına yol açan ve adrenalinimi zirveye çıkaran keşiflerden biri, Halide Edib'in arkadaşı Florence Billings'e yazdığı mektuplardı; bunları Massachusetts, Northampton'daki Smith College arşivlerinde buldum. Mektuplardan birinde ona ait bir romanın postada kaybolduğunu okumak! Bir gün o kayıp romanın bir arşivde ortaya çıkması ne güzel olur.

Bunu söylemişken şunu da itiraf etmeliyim ki, gazeteleri tararken o güne dek bilinmeyen bir kadın örgütüne rastlamak hâlâ aynı heyecanı yaratıyor. Artık çok sık olmuyor, ama olduğunda adeta bir şeker kutusu bulmuş gibi hissediyorum.

Prof. Dr. Erik-Jan Zürcher'in emekliliği vesilesiyle Leiden'de düzenlenen sempozyumdan bir fotoğraf, Ağustos 2018. Ethem Eldem ve Doğan Çetinkaya'yla birlikte.

Photograph from the symposium marking the retirement of Prof. Dr. Erik-Jan Zürcher, Leiden, August 2018. With Ethem Eldem and Doğan Çetinkaya.

actually more or less gathered what was available at that moment. Still, during those months I was, contrary to the expectations of the colleague mentioned above, able to dig up some interesting, relatively large files on particular women-related topics. Being one of the first to set eyes on them, I was able to publish my findings. An example is formed by the files on the strikes of women workers in the silk industry in Bursa. An article on this subject appeared in *Toplumsal Tarih* in March 1997 and an extended version formed a chapter in my thesis/book. Other examples are the materials on the establishment of the Kandilli Kız Lisesi which resulted in an article in *Tarih ve Toplum* in July that same year and the documents and files on the "Muinsiz Aile Maaşı" on which I published a chapter in a book edited by Erik Jan Zürcher³ and later an extended version in my thesis/book. The article on a presumably fraudulent women's organization in 1909 is another example published in *Tarih ve Toplum* in 2002⁴ forms yet another example.

A discovery which definitely made my heart race and my adrenaline level peak were the letters written by Halide Edib to her friend Florence Billings in the archives of Smith College in Northampton, Massachusetts. Reading that a complete novel of hers had gone lost in the post!! If only that would show up in some archive one day.

Having said that, I must admit that going through newspapers and finding yet a hitherto unknown women's organization also still creates that rush. It doesn't happen that often anymore, but when it happens, I feel like I hit a candy box.

In your work, alongside official archival documents, you also include personal narratives such as memoirs, letters, and autobiographies. How do you balance these sources, which are considered more subjective, with official documents? How do these sources offer you different perspectives in writing women's history?

Indeed, I used ego-documents to some extent - a quite limited extent, actually. The number of memoirs written by women who actually lived a large part of their (adult) life in the period I am interested in is quite limited. For

5. Nicole A.N.M. van Os, "The Ottoman State as Breadgiver: the Muinsiz Aile Maaşı," *Arming the State: Military Conscription in the Middle East and Central Asia (1775-1925)* içinde, ed. Erik Jan Zürcher (Londra: I.B. Tauris, 1999), 95-110. Türkçesi için bkz. "Asker Ailelerine Yardım: Osmanlı Devleti ve Muinsiz Aile Maaşı," *Devletin Silâhlânması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)* içinde, der. Erik Jan Zürcher (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), 105-121.
6. Nicole A.N.M. van Os, "Osmanlı Hilal-i Ahmer ve Terakkiperver Cemiyet-i Nisvanyesi ve Hilal-i Ahmer ve Fukuraperver Cemiyet-i Hayriye-i Nisvanyesi: Dolandırıcıların 'Sahte' Osmanlı Kadın Örgütü - 2, *Tarih ve Toplum* 38, sy. 226 (2002): 22-27.

3. Nicole A.N.M. van Os, "The Ottoman State as Breadgiver: the Muinsiz Aile Maaşı," in *Arming the State: Military Conscription in the Middle East and Central Asia (1775-1925)*, ed. Erik Jan Zürcher (London: I.B. Tauris, 1999), 95-110. Translated as "Asker Ailelerine Yardım: Osmanlı Devleti ve Muinsiz Aile Maaşı," in *Devletin Silâhlânması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*, ed. Erik Jan Zürcher (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), 105-121.
4. Nicole A.N.M. van Os, "Osmanlı Hilal-i Ahmer ve Terakkiperver Cemiyet-i Nisvanyesi ve Hilal-i Ahmer ve Fukuraperver Cemiyet-i Hayriye-i Nisvanyesi: Dolandırıcıların 'Sahte' Osmanlı Kadın Örgütü - 2, *Tarih ve Toplum* 38, no. 226 (2002): 22-27.

Çalışmalarında resmi arşiv belgelerinin yanı sıra hatırat, mektup ve anı gibi kişisel anlatılara da yer veriyorsun. Resmi belgeler ile daha öznel olduğu düşünülen bu kaynaklar arasında nasıl bir denge kuruyorsun? Bu kaynaklar, kadın tarihinin yazılmasında sana nasıl farklı bakış açısı sunuyor?

Evet, belirli ölçüde ego-belgelerden yararlandım; gerçi bu oldukça sınırlı düzeydeydi. Yetişkinliklerinin büyük bölümünü, incelediğim dönem aralığında geçirmiş olan kadınlar tarafından yazılmış hatırat oldukça az. Daha sonraki dönemler için bu sayı çok daha fazla. Ancak bunlardan elde edilen bilgiler oldukça dağınık ve sınırlıydı; kimi zaman da güvenilir çıkmıyordu. Yine de zaman zaman diğer kaynaklardan elde edilen bilgileri desteklemek ya da tam tersine bu bilgileri sorgulamak açısından işe yaradılar. Anılar, elbette, çeşitli nedenlerle pek de güvenilir olmayabilir. Geçmişe dönük yazıldıkları için seçici belleğin ve onun doğasında var olan önyargıların etkisine açıktırlar; üstelik bu önyargılar zaman içinde değişebilir. Yazar, olayları kendi deneyimlerine ve görüşlerine dayanarak aktarır. Bilerek ya da farkında olmadan, belirli bir anlatı inşa eder; bu süreçte kimi önemli bilgileri çarpıtabilir, ekleyebilir ya da tamamen dışarıda bırakabilir. Bu durum, örneğin Halide Edib'in Florence Billings'e yazdığı mektuplar, yabancı bir okur kitlesi için İngilizce kaleme aldığı anılarını ve ardından Türkçe yazdığı anılarını karşılaştırdığımızda açıkça görülür. Farklı zamanlar, farklı hedef kitleleri, farklı anlatılar. Bu nedenle, diğer kaynak türlerinde olduğu gibi bu tür kaynakları kullanırken de her zaman şu soruları sormak gerekir: Kim, ne yazdı, kimin için, hangi amaçla?

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadın örgütlerini incelediğinde uluslararası kadın hareketleriyle kurulan temasların izini de sürüyorsun. Osmanlı kadınlarının uluslararası ağlardaki temsili hakkında neler söyleyebilirsin?

Osmanlı İmparatorluğu izole bir yapı değildi. Selanik, İzmir ve İstanbul gibi şehirler yalnızca mal ve insan dolaşımının değil aynı zamanda fikirlerin de önemli uluslararası merkezleriydi. Sayıları sınırlı olsa da bu şehirlerde yaşayan eğitilmiş kadınlar (ve erkekler) başka ülkelerdeki kadınlarla ilgileniyorlardı; örneğin Fransa ve İngiltere'deki kadın hakları tartışmalarından haberdarlardı. Buna karşılık Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'daki kadınlar ve erkekler de Osmanlı kadınlarına büyük bir ilgi duyuyorlardı, her ne kadar bu ilgi çoğu zaman güçlü bir oryantalist bakışla yoğunlaşmış olsa da. Osmanlı topraklarında görev yapan Amerikalı misyonerler memleketlerine izne döndüklerinde Osmanlı kadınları hakkında kalabalık dinleyici kitlelerine konferanslar veriyor, deneyimlerini kaleme alıyorlardı. Bu iyi bilgilendirilmiş misyoner çevreleri, uluslararası bağlantıların daha da pekiştirildiği ilk çıkış noktası gibi görünmektedir.

later periods these numbers are much larger. The information gathered from them was, however, very scattered and limited. And sometimes proved to be unreliable. Still, they sometimes served to corroborate or, on the contrary, defy the information from other sources. Memoirs can, of course, be notoriously unreliable for several reasons. Written in hindsight, they are likely to be subject to selective memory and inherent biases, which, moreover, may shift over time. The author presents events based on his or her own experiences and opinions. He or she creates a particular narrative, potentially, consciously or unconsciously, twisting, adding or leaving out certain relevant information. This becomes visible, for example, when we compare the letters Halide Edip wrote to Florence Billings with her memoirs written in English for a foreign public and then again, her memoirs in Turkish. Different times, different audiences, different narratives. As with other sources, it is therefore adamant to always ask yourself who wrote what, for what audience, with what purpose when using these kinds of sources.

While studying women's organizations in the Ottoman Empire, you also trace the connections established with international women's movements. What can you tell us about the representation of Ottoman women in international networks?

The Ottoman Empire was not an isolated entity. Cities like Thessaloniki, Izmir and Istanbul were important international hubs not only of goods and persons, but also ideas. Educated women (and men) in these places, as limited as their numbers may have been, were interested in women in other countries and well aware of, for example, the discussions on women's rights in France and England. In return, women and men in the United States and Europe felt a keen interest for women in the Ottoman Empire even if this often was an interest infused with a large dose of orientalism. American missionaries from missions in the Ottoman Empire gave well-attended lectures on Ottoman women when on furlough in their homeland and wrote about their experiences. These well-informed missionary circles seem to have been the starting point from which the international connections were further consolidated.

Other foreign women who had resided in the Ottoman Empire also shared their experiences with larger audiences at, for example, large women's conferences. In 1900, however, an Ottoman Muslim woman living in exile in Paris, Selma Rıza [Feraceli] (1872–1931), gave talks at two of these conferences at the Paris World Exhibition, while Hayriye Ben-Ayad (b. 1873) toured through Europe giving lectures after she and her husband were exiled in 1901.

It is important to know that large international women's organizations like the International Woman Suffrage

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamış diğer yabancı kadınlar da, örneğin büyük kadın kongreleri gibi vesilelerle deneyimlerini daha geniş kitlelerle paylaştılar. Bununla birlikte, 1900 yılında Paris'te sürgünde yaşayan bir Osmanlı Müslüman kadını Selma Rıza [Feraceli] (1872–1931), Paris Dünya Fuarı kapsamında düzenlenen iki kongrede konuşmalar yaptı. 1901 yılında eşiyile birlikte sürgüne gönderilen Hayriye Ben-Ayad (d. 1873) ise sonrasında Avrupa'yı dolaşarak çeşitli konferanslar verdi.

Kadınların Seçme ve Seçilme Hakkı için Uluslararası Birlik (International Woman Suffrage Alliance), Uluslararası Kadınlar Konseyi (International Council of Women) ve Barış ve Özgürlük için Uluslararası Kadınlar Birliği (Women's International League for Peace and Freedom) gibi büyük uluslararası kadın örgütleri, kadınların bireysel olarak ya da kadın örgütlerinin doğrudan üye olmalarına izin vermiyordu. Bu örgütlerin üyeleri prensip olarak ulusal kadın örgütleriydi. Bu durum, örneğin Avusturya-Macaristan gibi çokuluslu devletlerde birden fazla üye örgüt olmasını gerektiriyordu; Avusturya-Macaristan örneğinde, biri Avusturyalı kadınları diğeri Macar kadınları bir araya getiren iki ayrı örgüt bulunuyordu. Osmanlı İmparatorluğu içinse durum daha karmaşıktı. İmparatorluk çapında böyle bir örgütlenme mevcut değildi. Etnik-dini toplulukların da çatı örgütleri yoktu. Üstelik bu üç büyük uluslararası örgüt amaçları bakımından farklılık gösterdiği için Osmanlı İmparatorluğu'na olan ilgileri de farklıydı. Uluslararası ağına Osmanlı İmparatorluğu'nu dahil etmek konusunda ilk gerçek ilgiyi gösteren, nispeten muhafazakâr Uluslararası Kadın Konseyi oldu. 1906'da önde gelen üyelerinden biri, yerel bir konsey kurmak üzere Yunanistan'a ve Osmanlı İmparatorluğu'na gönderildi. Bu girişim başarısız oldu ve 1909'da Selma Rıza, ulusal konseyi henüz kurulmamış bir ülkenin temsilcisi sıfatıyla fahri başkan yardımcılığına atandı. Bu görevle bir ulusal konsey kurması beklendi. 1923'e kadar bu görevini sürdürmesine ve ülkesindeki durum hakkında düzenli raporlar yazmasına rağmen bunu hiçbir zaman başaramadı.

Oy hakkı mücadelesi henüz Osmanlı kadınlarının gündeminde olmadığından, IWSA'nın "Türkiye"yle gerçek anlamda ilgilenmesi ancak 1920'de, kadınların Birinci Dünya Savaşı sonrasında ilk kez yüksek sesle ve kamusal alanda oy hakkı talep etmeleriyle gerçekleşti. 1923'te kadınların oy hakkını açıkça savunan Türk Kadınlar Birliği'nin kurulmasıyla daha düzenli temaslar sağlandı ve bu süreç, Nisan 1935'te IWSA'nın on ikinci kongresinin İstanbul'da düzenlenmesiyle doruğa ulaştı.

Bu seçkin Osmanlı Müslüman çevrelerinin ötesindeki gruplar üzerine daha fazla araştırmaya ihtiyaç var. Örneğin, Yahudi kadınlar Alliance Israélite aracılığıyla güçlü bağlantılar kurmuştu; Rum-Osmanlı kadınlar, Yunanistan'daki kadın örgütleriyle ağlar oluşturmuştu;

Alliance, the International Council of Women and the Women's International League for Peace and Freedom did not allow for individual women or even women's organizations to become affiliated. Their members were, in principle, national women's organizations. This meant that in states with multiple nations such as, for example, Austria – Hungary, there were more member organizations; in the Austria-Hungarian case, one of Austrian women, another one of Hungarian women. For the Ottoman Empire this was complicated. No such Ottoman-wide organization existed. Nor did the ethno-religious communities have umbrella organizations. Furthermore, the three large international organizations differed in purpose and hence in their interest in the Ottoman Empire. It was the relatively conservative International Council of Women which showed the first genuine interest in including the Ottoman Empire in its international network. One of its prominent members was sent to Greece and the Ottoman Empire to try to organize a local council in 1906. This effort was left without success and in 1909 Selma Rıza was appointed an honorary vice-president, as representative of a country which did not yet have a national council. As such, she was expected to establish a national council. Although she remained in function until at least 1923 and wrote regular reports on the situation in her home country, she never succeeded in this.

As suffragism was not yet on the agenda of Ottoman women, it was not until 1920 that the IWSA got genuinely interested in "Turkey," when women, after the first world war, loudly and publicly demanded suffrage for the first time. Only after the foundation of the explicitly suffragist *Türk Kadın Birliği* (Turkish Woman's Union) in 1923, more regular contact was established, culminating in the organization of the twelfth congress of the IWSA in Istanbul in April 1935.

More research is needed on other groups aside from these elite Ottoman Muslim circles. So, for example, Jewish women were well connected through the Alliance Israélite, Greek-Ottoman women formed networks with women's organizations in Greece, Armenian women workers formed labor unions connected to international, Armenian societies.

In which countries and institutional archives have you conducted research? Which of these was the richest in terms of materials relevant to your subject?

As I mentioned above, the information on Ottoman women organizations in the Ottoman archives is limited. Still, there is a lot to be found on women in those archives. The number of articles written by colleague researchers and myself proves that. And more and more materials are becoming available. When I worked there, for example,

Ermeni kadın işçiler ise uluslararası Ermeni derneklerine bağlı sendikalar oluşturdu.

Hangi ülkelerin, hangi kurum arşivlerinde çalıştın? Bunlardan konun itibarıyla en zengin olanı hangisiydi?

Yukarıda da belirttiğim gibi, Osmanlı kadın örgütlerine dair bilgiler Osmanlı Arşivi'yle sınırlı. Yine de bu arşivlerde kadınlar hakkında bulunabilecek çok şey var. Meslektaşlarım ve benim yayımladığımız makalelerin sayısı bunu kanıtlıyor. Üstelik giderek daha fazla materyal erişime açılıyor. Örneğin, benim orada çalıştığım dönemde ne Maarif Nezareti'nin ne de polis teşkilatının kayıtları araştırmaya açıktı. Oysa yakın tarihli yayınlardan bildiğimiz üzere, bu belgeler Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal cinsiyet ve kadınların yaşamları hakkında son derece zengin bir bilgi kaynağı oluşturuyor.

1999 yılında Margaret Storrs Grierson Araştırma Destek Bursu'nu aldım ve bu sayede Massachusetts, Northampton'daki Smith College arşivlerinde araştırma yapma imkânı buldum. Smith College, 19. yüzyılda kurulmuş ünlü "Yedi Kız Kardeş" (Seven Sisters) kadın kolejlerinden biridir ve pek çok kadın misyoner olarak buradan, Osmanlı İmparatorluğu da dahil olmak üzere çeşitli yerlere gitmiştir. Arşivlerinde, Halide Edib'in arkadaşı Florence Billings'e yazdığı bazı mektuplar buldum; bu mektupları çevirip 2003 Haziran'ında *Tarih ve Toplum*'da yayımladım. Bu burs bana ayrıca yakınlardaki Mt. Holyoke College'i ziyaret etme imkânı da sağladı; burada da Osmanlı İmparatorluğu'nda görev yapmış misyonerlere, özellikle kadın misyonerlere ve ailelerine ait geniş bir mektup koleksiyonu var. Ancak yukarıda da değindiğim gibi bunlar oldukça hayal kırıklığı yarattı; misyoner ağlarını, onların fikir, amaç ve faaliyetlerini anlamak açısından değerli olsa da, Osmanlı kadınlarına dair gerçek anlamda bilgi içermiyorlardı.

Osmanlı kadın örgütlerine odaklanmaya karar verdikten sonra ziyaret edilmesi gereken arşivlerin sayısı sınırlı hale geldi. Örneğin, ATRIA'ya yeniden gittim. Henüz öğrenciyken, onun öncülü olan IIAV'ı (Uluslararası Kadın Hareketi Bilgi Merkezi ve Arşivi) ziyaret etmiştim. IIAV 2009 yılında Kadın Tarihi Enstitüsü Aletta'ya dönüştü; ardından 2012'de E-Quality, Knowledge Center for Emancipation, Family and Diversity'le (E-Quality, Emansipasyon, Aile ve Çeşitlilik Bilgi Merkezi) birleşerek günümüzde ATRIA – Institute on Gender Equality and Women's History (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadın Tarihi Enstitüsü) olarak bilinen yapıyı oluşturdu. Burada, uluslararası kadın hareketinde aktif rol alan erken dönem Hollandalı feministlerin kişisel evrakları ve arşivlerinden oluşan zengin bir koleksiyon bulunuyor. Doktora araştırmam sırasında burayı inceledim ve aşağıda da anlattığım gibi, uluslararası kadın örgütlerinin Osmanlı kadınlarını ağlarına dahil etme çabalarına dair bazı materyaller buldum.

neither the records of the Ministry of Education nor those of the Police were available yet. These proved to be rich sources of information on gender and women's lives in the Ottoman Empire as we know from recent publications.

In 1999, I received the Margaret Storrs Grierson Research Support Grant, which allowed me to do research in the archives of Smith College in Northampton, Massachusetts. Smith College is one of the famous "seven sisters" women's colleges founded in the nineteenth century from where several women ventured out as missionaries, including to the Ottoman Empire. In their archives I found some letters written by Halide Edib to her friend Florence Billings, which I translated and published in *Tarih ve Toplum* in June 2003. The grant also allowed me to visit the nearby Mt. Holyoke College which also has a large collection of letters written by missionaries, including female missionaries and their families in the Ottoman Empire. As I wrote above, however, these proved to be quite disappointing; although they provided a good insight into the missionary networks and their ideas, motives and activities, they did not really contain any information on Ottoman women as such.

Once I decided to focus on Ottoman women's organizations, the number of archives relevant to visit became limited. For example, I revisited ATRIA. Very early on, when still a student, I had visited its predecessor, IIAV (International Information Center and Archive of the Women's Movement), which later, in 2009, became Aletta, the Institute for Women's History. This in turn merged in 2012 with E-Quality, Knowledge Center for Emancipation, Family and Diversity into what is now called ATRIA, Institute on Gender Equality and Women's History. It has a rich collection of personal papers and archives of early Dutch feminists who were very active in the international women's movement. I consulted these during my PhD research and found some materials on the efforts of international women's organizations to include Ottoman women in their networks, as I describe below.

In this context, I also visited the Dutch National Archives, which also contained very little information on Ottoman women as such, but has a rich collection on Dutch, Levantine families living in the Ottoman Empire in Izmir, for example. These collections show us how some of these women had political and economic power, but contain little information on Ottoman women. At this moment, a colleague from the history department at Leiden University, Rosanne Baars, is doing research on this.

Online research of the catalogues of the collections of other, in particular, women's archives did not directly warrant a visit when interested in specifically Ottoman women's organizations. I might have gone anyway to

Bu bağlamda Hollanda Ulusal Arşivleri'ni de ziyaret ettim; burada Osmanlı kadınlarına dair çok az doğrudan bilgi vardı, ancak örneğin İzmir'de yaşayan Hollandalı Levanten aileler üzerine zengin bir koleksiyon mevcuttu. Bu koleksiyonlar, bazı kadınların siyasi ve ekonomik güce sahip olduğunu gösteriyor ancak Osmanlı kadınlarına dair sınırlı bilgi içeriyor. Şu anda Leiden Üniversitesi Tarih Bölümü'nden meslektaşım Rosanne Baars bu konuda araştırma yapıyor.

Diğer arşivlerin, özellikle de kadın arşivlerinin koleksiyon katalogları üzerinde yapılan çevrimiçi araştırmalar, özel olarak Osmanlı kadın örgütleriyle ilgilenildiğinde buraları doğrudan ziyaret etmeyi gerektirmedi. Yine de genel olarak Osmanlı kadınlarına dair ne tür belgeler olduğunu görmek için gitmeyi düşünebilirdim; ancak tam zamanlı idari görevim ve aile hayatım nedeniyle ne zamanım ne de imkânım vardı. Emeklilik ise zamanı geldiğinde bana en azından bu tür araştırmalar için daha fazla zaman sağlayabilir.

Bununla birlikte iki arşivden özellikle söz etmek gerekir: Yukarıda da bahsettiğim Atina'daki Küçük Asya Araştırmaları Merkezi ve Türk Kızılayı arşivleri. İlki, Osmanlı-Rum kadın örgütleri için tam anlamıyla bir hazinedir. Koleksiyonlarında tüzükler, yıllık raporlar ve benzeri belgeler buldum. Çevrimiçi taranabilen bir kataloğu olan Türk Kızılayı arşivleri ise, Kızılay Kadınlar Merkezi'nin yanı sıra Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki ve daha uzak bölgelerdeki kadın şubelerinin faaliyetlerine dair çok sayıda malzeme içeriyordu. Bunlar savaş ve kadınlar, askerlik ve kadınlar ile Kızılay konulu makalelerim ve bölümlerim için önemli kaynaklar sağladı.

Arşiv araştırmaların sırasında karşılaştığın başlıca zorluklar nelerdi? Türkiye'deki ya da diğer ülkelerdeki arşivlerde yürüttüğün araştırmalarda bürokratik, dilsel ya da yapısal engellerle karşılaştın mı? Çalışmalarının yönünü tamamen değiştirebilecek ya da yeni bir perspektif kazandırabilecek bir belgeyle karşılaştığın hiç oldu mu? Eğer olduysa bu deneyim senin için nasıl bir etki yarattı?

Yukarıda da belirttiğim gibi, Osmanlı Arşivi'ne girmem meslektaşlarım tarafından oldukça şüpheyle karşılanmıyordu. Arşivlerde kadınlara dair hiçbir şey olmadığından emindiler. O zamandan bu yana ben de dahil birçok araştırmacı onların yanıldığını kanıtladık. Kadınlara dair çok sayıda belge var. Üstelik artık o günlere kıyasla çok daha fazlası var.

Eskiden bu tür malzemeleri bulmak oldukça zahmetli bir işti; ancak günümüz araştırmacıları için dijitalleşme sayesinde bu çok daha kolay hale geldi. Birkaç terim girerek uzun bir sonuç listesine ulaşmak mümkün oluyor. Ancak, dijitalleşmeye rağmen yurtdışından gelen

see what they contained regarding Ottoman women in general, but due to my full time administrative job and family life, I had neither the time nor the means to do so. Retirement may, in due time, offer me at least more time to do so.

Two archives are worth mentioning though: the above-mentioned Centre for Asia Minor Studies in Athens and the archives of the Turkish Red Crescent. The first one proved to be a treasure trove for Ottoman-Greek women's organizations. In its collection I found statutes, annual reports, etc. The Turkish Red Crescent archives which have an online, searchable catalogue contained plenty of relevant materials on the activities of the Red Crescent Women's Center and the several women's branches in other places in Anatolia and further away. These proved to be important sources for my articles and chapters on women and the war, the military, and the Red Crescent.

What were the main challenges you encountered during your archival research? Did you face any bureaucratic, linguistic, or structural obstacles while conducting research in archives in Turkey or other countries? Have you ever come across a document that completely changed the direction of your work or provided a new perspective? If so, how did this experience affect you?

As I mentioned above, my entry into the Ottoman Archives was met with quite some skepticism by colleague researchers. They were sure that there were no women in the archives. Since then, many researchers, including myself, have proven them wrong. There are plenty of materials on women. And now even more than back in those days.

It used to be a quite tedious job to find such material; however, for today's researchers, this has become much easier due to the digitalization. Entering a few terms suffices to get a (long) list of results. It is a pity, though, that despite digitalization, access to the documents for foreigners from abroad is restricted and requires physical presence.

As for language issues, I am lucky to have been a pupil of the Dutch education system which has a thorough foreign language education. This means that reading sources in English, French and German (and, of course, my native language Dutch) does not really constitute a problem for me. As I also took classes in Latin (and French), Italian and Spanish sources on subjects I am familiar with are accessible for me as well. At university, I had three years of very thorough Arabic classes as well as courses in Turkish and Ottoman Turkish. I wish I had also done some Persian and Hebrew, but I never did.

yabancıların belgelere erişiminin kısıtlı olması ve fiziksel olarak arşivde bulunma zorunluluğu üzücü.

Dil konusuna gelince, kapsamlı bir yabancı dil eğitimi sunan Hollanda eğitim sisteminden geçmiş olmam benim için büyük bir şans. Bu sayede İngilizce, Fransızca ve Almanca (ve tabii anadilim olan Hollandaca) kaynakları okumak benim için büyük bir sorun teşkil etmiyor. Ayrıca Latince (ve Fransızca) dersleri aldığım için, aşina olduğum konularda İtalyanca ve İspanyolca kaynaklara da erişebiliyorum. Üniversitede üç yıl boyunca yoğun bir Arapça eğitimi gördüm; ayrıca Türkçe ve Osmanlıca dersleri aldım. Keşke biraz Farsça ve İbranice de öğrenmiş olsaydım; hiç fırsatım olmadı.

Lise yıllarında aldığım klasik Yunanca eğitimi, İstanbul'da Modern Yunanca dersleri alırken bana biraz yardımcı oldu. İstanbul'da öğrendiğim azıcık Yunanca, 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarına ait Yunanca kaynakların içeriğini çok kaba hatlarıyla anlamamı sağlıyor. Sonrasında biraz daha ilerleyebilmek için Google Translate'ten yararlanıyorum; fakat bu metinleri bütünüyle kavrayabilmek için profesyonel yardıma başvuruyorum. Aynı durum Ermenice için de geçerli. Öğrenmeye çalıştım ama vazgeçtim. Bu nedenle Ermenice kaynaklarla çalışmak ancak Ermenice okuyabilen uzmanların yardımıyla mümkün oluyor.

Osmanlı kadınlarının yaşamlarını anlamak istiyorsak, tüm bu dillerde yazılmış kaynaklara erişim önemli; çünkü Osmanlı İmparatorluğu, etnik-dini topluluklarının çeşitli dilleri ve alfabeleri kullandığı çok etnili ve çok dinli bir imparatorluktu. Dahası, kendi dillerinde iletişim kuran yabancılar da mevcuttu.

Benim için asıl sorun, akademik bir pozisyonda olmamam (ve hâlâ değilim). Leiden Üniversitesi'nde çalışıyor olmama rağmen, araştırmacı ya da ders veren bir profesör olarak görev yapmıyorum. İşim idari nitelikte. Dolayısıyla araştırma yapmak boş zamanlarda ilgilenebildiğim bir uğraş. Bu da arşivlerde uzun süreli araştırma gezileri yapmamı, hem maddi hem de zamansal bakımdan neredeyse imkânsız kılıyor. Ayrıca arşivler materyalleri dijitalleştirmeye başlamış olsa da, hâlâ gidip fiziksel olarak incelemeniz gereken çok daha fazla malzeme bulunuyor.

Dijitalleştirme ve açık erişim politikalarının giderek yaygınlaştığı günümüzde, bu gelişmeler senin araştırmalarına nasıl yansdı? Hangi dijital arşiv ve veri tabanları çalışmalarında dönüştürücü etkide bulundu?

1990'da doktora araştırmama başlamıştım ve materyal toplamak için birkaç kez Türkiye'ye gittim. Bu oldukça yorucuydu. Gazete ve dergileri tek tek sayfalarını çevirerek tarıyor, ilgili malzemeleri çoğu zaman elle

Studying classical Greek in high school helped me a little bit, when taking Modern Greek classes while living in Istanbul. The little bit of Greek I learned in Istanbul helps me to very, very roughly understand what Greek sources of the late nineteenth and early twentieth centuries are about. Google translate helps me then to get a bit further, but to get a full grip of these texts I need and ask for (paid) assistance. The same goes for Armenian. I tried to learn it as well, but gave up on that. Working with Armenian sources is, therefore, only possible with the help of professionals who can read it.

The access to sources in all these languages is important, if we want to understand the lives of Ottoman women as the Ottoman Empire was a multi-ethno-religious Empire whose ethno-religious communities used several languages and alphabets. And where, moreover, there were also foreigners who communicated in their own languages.

A practical problem for me was that I did not (and still do not have) an academic job as such. Although I have been working at Leiden University, I do not hold a position as a researcher or a professor, teaching courses. My job is an administrative one. Doing research is therefore, something I do in my spare time. This means that long research visits to archives are hardly possible, financially and time-wise. And although archives have started to digitalize materials, there is still much more to be researched for which you actually need to go and visit them physically.

With the growing prevalence of digitization and open access policies today, how have these developments influenced your research? Are there particular digital archives or databases that have had a significant impact on your work?

In 1990 I had started my PhD research and visited Turkey several times to collect materials. This was quite tedious work. Going through the newspapers and periodicals, turning the pages hand by hand and often hand copying the relevant materials or getting photocopies or microfilms. Still, as I mentioned, I was able to collect so much materials that I decided to narrow down the subject of my research.

When I restarted my research in the 2000s, I was lucky to be able to do my research largely from my study, in my home in the Netherlands. As I mentioned above, since the archives did not provide much information on Ottoman women's organizations, I had turned to newspapers and periodicals. Where I used to go to the Hakkı Tarık Us library in the old days, a large part of their collection had been digitized. This became available through Tokyo University of Foreign Studies' website. Local and national libraries all over the world, as well as long running news-

kopyalıyor ya da fotokopi ve mikrofilm olarak alıyorum. Yine de, dediğim gibi o kadar çok materyal topladım ki, araştırma konumu daraltmaya karar verdim.

Araştırmalarımı 2000'lerde yeniden başladığımda, çalışmalarımı büyük ölçüde Hollanda'daki evimden yapabildiğim için şanslıydım. Yukarıda da belirttiğim gibi, arşivlerde Osmanlı kadın örgütlerine dair çok fazla bilgi bulunmadığından gazetelere ve dergilere yönelmiştim. Eskiden gittiğim Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nin koleksiyonlarının büyük bir bölümü dijitalleştirilmiş ve Tokyo Yabancı Diller Üniversitesi'nin web sitesi üzerinden erişime açılmıştı. Dünyanın dört bir yanındaki yerel ve ulusal kütüphanelerin yanı sıra uzun soluklu gazeteler de koleksiyonlarını dijitalleştirmeye başlamıştı. Ben de çalışma odamda bilgisayarımın başından binlerce sayfa gazete ve dergiyi tarayabiliyordum. Ve orada, genel olarak Osmanlı kadınları ve özellikle de Osmanlı kadın örgütleri hakkında giderek daha fazla bilgi buldum. Belgeleri elle kopyalamak yerine kopyalayıp yapıştırabiliyordum; böylece materyalleri oldukça kolay bir şekilde kaydedip düzenleyebildim. Yıllar içinde bu koleksiyonların çoğu taranabilir hale geldi, böylece sayfaları tek tek gözden geçirmek gerekmiyordu, bu da çalışmayı daha verimli, malzeme toplamayı ise daha az zaman alır hale getiren bir adımdı. Bu durumun tezimi yazmamda kesinlikle büyük faydası oldu; böyle olmasaydı yazamazdım. Ancak bunun bir riski de var. Eskiden araştırmalarımız coğrafi nedenlerle sınırlıydı (tüm bu kaynaklara ulaşmak için belirli yerlere gitmek fiziksel, maddi ve zaman bakımından mümkün değildi), ancak bu kısıtlamalar giderek ortadan kalktı. Macarca, İspanyolca ve daha birçok gazeteyle erişmek heyecan verici olsa da bu kadar çok kaynağa kolayca ulaşabilmek oldukça bunaltıcı olabiliyor.

Kataloglara çevrimiçi erişim, bazı arşiv belgelerini bulmamda da yardımcı oldu. Örneğin, 1910 yılında Selma Rıza'nın, Uluslararası Kadınlar Konseyi'nin sekreteri Alice Salomon'a yazdığı bir mektubu Berlin'deki Alman Devlet Arşivleri'nde tespit edebildim. Bir e-posta ve ödeme işleminin ardından mektubun bir kopyası e-posta kutuma geldi.

Son zamanlarda hangi konularla ilgileniyorsun? Görev yaptığın Leiden Üniversitesi'nde neler yapıyorsun? "Women in the Ottoman Empire" başlıklı Academia.edu'da yer alan bibliyografya çalışman oldukça kapsamlı. Bu çalışmayı genişletmeyi, kitaplaştırmayı düşünüyor musun?

Yukarıda da belirttiğim gibi, Leiden Üniversitesi'ndeki görevim akademik bir pozisyon değil. Öğrenci danışmanıyım; öğrencilerimizin ilerlemelerini takip ediyor

papers, had also started to digitize their collections. From behind my computer in my study, I could browse through thousands and thousands of pages of newspapers and periodicals. And there I did find more and more information on Ottoman women in general and on Ottoman women's organizations in particular. Instead of copying the items by hand, I could copy and paste, and thus saving and organizing the material became fairly easy. Over the years many of these collections have become searchable making browsing no longer necessary - one more step towards more efficiency and less time needed to collect relevant materials. It certainly helped me to write my thesis. I could not have written it without this. It also contains a risk. While we used to be limited in our research simply due to geography (traveling to particular locations to check out all these sources was physically, financially and timewise not possible), these limitations were increasingly lifted. Although it might be exciting to access Hungarian, Spanish and many more newspapers, the easy access to so many sources may also become quite overwhelming.

Online access to catalogues also helped me find some archival documents or relevance. I was, for example, able to locate a letter written in 1910 by Selma Rıza to Alice Salomon, Secretary of the International Council of Women in the German State Archives in Berlin. An email and a payment later, I had a copy of the letter in my inbox.

What topics have you been working on recently? What are your responsibilities at Leiden University? Your bibliography titled "Women in the Ottoman Empire" on Academia.edu is quite comprehensive. Are you planning to expand this work and turn it into a book?

As I mentioned above, my work at Leiden University is not an academic one. I am a student advisor, which means I monitor the progress of our students and help those who for one reason or another run into problems studying. Another part of my job is to organize the education of, in particular, the Master's programs in Middle East and Asian Studies. Furthermore, I work two days a week as a representative of the largest education trade union in the Netherlands. As such, I discuss our working conditions with the Board of the University on a regular base - a very interesting, but also intensive part of my job especially since we are at the moment dealing with serious budget cuts and possible layoffs at our university.

Still, I continue to do research in my spare time. Lately I have been diving into the lives of Ottoman women who are, if not completely absent in my thesis and book, underrepresented: non-Muslim Ottoman women and women of the lower classes. Recently, Tolga Yaşar Cora and I published an article on Armenian, female silk

7. <https://leidenuniv.academia.edu/NicolevanOs>

ve farklı nedenlerle öğrenimlerinde sorun yaşayanlara yardımcı oluyorum. İşimin bir diğer yanı ise özellikle Ortadoğu ve Asya Çalışmaları alanında yüksek lisans programlarının eğitimini organize etmek. Ayrıca haftada iki gün Hollanda'nın en büyük eğitim sendikasının temsilcisi olarak görev yapıyorum. Bu görev kapsamında, üniversite yönetimiyle çalışma koşullarımızı düzenli olarak görüşüyorum. Özellikle şu anda üniversitemizde ciddi bütçe kesintileri ve olası işten çıkarmalarla ilgileniyor olmamız nedeniyle bu görev hem oldukça ilgi çekici hem de işimin yoğun bir bölümünü oluşturuyor.

Yine de boş zamanlarımda araştırma yapmaya devam ediyorum. Son zamanlarda, tezimde ve kitabımda ya hiç yer almayan ya da yeterince temsil edilmeyen Osmanlı kadınlarının hayatlarına, özellikle gayrimüslim Osmanlı kadınları ve alt sınıflardan kadınlara odaklanıyorum. Yakın zamanda Tolga Yaşar Cora'yla birlikte, Adapazarı'ndaki Ermeni kadın ipek işçileri ve Eylül 1908 gibi erken bir tarihte kurdukları işçi sendikası üzerine bir makale yayımladık.⁸

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadın örgütlerini "toplamaya" da devam ediyorum. Liste sürekli olarak genişliyor. Bazıları hakkında elimde yalnızca bir isim ya da bir gazete haberinde kısa bir atıf var; bazılarının ise daha fazla materyali mevcut. Topladığım bu bilgileri daha geniş bir kitleye sunmak amacıyla bir proje üzerinde çalışıyorum.

Bu durum bibliyografya için de geçerli. Academia.edu'daki excel listeleri on yıl önce yüklendi ve hiç güncellenmedi. Yani, kendim için güncelledim ama güncellenmiş versiyonları hiç paylaşmadım. Geçen yıl tüm kayıtlar tek bir veritabanında birleştirildi. Bir meslektaşımınla birlikte bunu çevrimiçi taranabilir bir veritabanı olarak yayımlamak için çalıştık. Arama filtresi hâlâ sorunlu olsa da, buradan⁹ erişilip basit arama terimleriyle kullanılabilir. Deneyin ve bildiğiniz ek kayıtları bize gönderin.

Son olarak, bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılara, arşivle kurulan ilişki ve kaynakların eleştirel kullanımı konusunda nelere dikkat etmelerini önerirsin?

Aslında onlara önermek istediğim ya da daha doğrusu dikkat etmelerini istediğim üç konu var. Birincisi, her araştırmacının dikkate alması gereken bir tavsiye. Nasıl ki her zaman bir belgenin yazarının ya da bir eserin üreticisinin kim olduğunu, hangi kitleye seslenmek

workers in Adapazarı and the labor union they founded as early as September 1908.⁵

I have also continued to "collect" women's organizations in the Ottoman Empire. The list is still growing. Of some of them I only have a name, a short reference in a newspaper article, of others there are more materials. I am working on a project to make the information I gathered available to a wider public.

This is also true for the bibliography. The excel lists on Academia.edu were put there ten years ago and never updated. That is, I updated them for my personal use, but never shared the updated versions. Last year all entries were combined in one database. With a colleague we have worked to publish it online as a searchable database. Although the search filter is still problematic, it can be entered here⁶ and used with simple search terms. Just try it out! And send us any additional entries, you know of.

Lastly, what advice would you give to researchers who want to work in this field regarding their relationship with archives and the critical use of sources?

There are actually three things I would like to advise them about or rather warn them for. The first one is advice which any scholar should take to heart. Just as you should always ask yourself who the author of a document or the maker of an artifact is, what audience they want to address and what they want to convey, this also goes for archives. Archives are also formed with an aim, an audience in mind. So here it is important what is available, open to be scrutinized and more importantly what is not being opened up to users. Does what you have access to show the complete picture or is there more, willingly or not willingly not accessible or even dismissed material? What does this say about those in charge of the archive and their aims?

Secondly, (personal) archives are important, if not now, they might be in the future, in order to understand the past. Ask your seniors, (elderly) relatives what they plan to do with their (personal) belongings which may tell a story of relevance for others. Think about your own potential legacy. Consider donating what you have and inform others about your wishes regarding it. And realize that what might seem to be of little importance now, can be of relevance for someone in future.

8. Nicole A.N.M. van Os ve Yaşar Tolga Cora, "Whose Struggle? Armenian Socialist Parties and the Women Workers' Union in Adapazarı during the Second Constitutional Period," *International Labor and Working-Class History*, çevrimiçi yayımlandı (2025): 1-23. <https://doi.org/10.1017/S0147547924000309>.

9. Bkz. <https://ottomanwomen.lucdh.nl/>

5. Nicole A.N.M. van Os and Yaşar Tolga Cora, "Whose Struggle? Armenian Socialist Parties and the Women Workers' Union in Adapazarı during the Second Constitutional Period," *International Labor and Working-Class History*, published online (2025): 1-23. <https://doi.org/10.1017/S0147547924000309>.

6. See <https://ottomanwomen.lucdh.nl/>

istediğini ve neyi aktarmayı amaçladığını sorgulamanız gerekiyorsa, aynı şey arşivler için de geçerlidir. Arşivler de belirli bir amaçla, belirli bir kitle gözetilerek oluşturulur. Dolayısıyla burada önemli olan nelerin erişime açık olduğu, nelerin incelenemediği ve daha da önemlisi nelerin kullanıcıya açılmadığıdır. Erişebildiğiniz belgeler size bütünü gösteriyor mu, yoksa kasıtlı ya da kasıtsız olarak erişime kapalı bırakılan ya da göz ardı edilen başka malzemeler de var mı? Bu durum arşivden sorumlu olanlar ve onların amaçları hakkında bize ne söylüyor?

İkincisi, (kişisel) arşivler, şu anda olmasa bile geçmiş anlamak için gelecekte önemli olabilir. Büyüklerinize, yaşça büyük akrabalarınıza başkaları için anlam taşıyabilecek (kişisel) eşyalarıyla ne yapmayı planladıklarını sorun. Kendi olası mirasınızı düşünün. Sahip olduklarınızı bağışlamayı düşünün ve bu konudaki isteğinizi başkalarıyla paylaşın. Ve bugün önemsiz gibi görünen şeylerin gelecekte birileri için değerli olabileceğini unutmayın.

Üçüncüsü, (birincil) kaynaklarınızı başkalarıyla paylaşın. İyi bir araştırma doğrulanabilir ya da yanlışlanabilir olmalıdır. Bu yüzden bilim insanlarının araştırma verilerini içeren veri tabanlarını paylaşmaları gerekir. Eğer birincil kaynaklarınızı kendinize saklarsanız, doğrulama ya da yanlışlama mümkün olmaz. Özellikle kişi ya da aile evrakları gibi erişimi sınırlı materyallerde bu ekstra çabayı göstermek gerekir. Yine de iyi bir araştırmacı, her zaman diğer araştırmacıların kendi bulgularını kontrol etmesine imkân tanımalıdır.

Son olarak kaynakların içinde boğulmamaya dikkat edin. Giderek artan sayıda ve çeşitlilikte kaynağa erişim bazen oldukça bunaltıcı olabilir. Mevcut (çevrimiçi) erişilebilir kaynakların tümünü kullanmanız gerekmez. Bir an gelir, elinizdeki malzemeler anlatmak istediğinizi aktarmaya yeter. Daha fazlası yeni bir şey katmaz olur. O zaman daha fazlasını aramayı bırakmanın zamanı gelmiş demektir.

Nicole, akademik yıl açılışında Hollanda'da yükseköğretimdeki bütçe kesintilerine karşı düzenlenen protestoda, simge hâline gelen keçeden kırmızı kareleri dağıtırken, Eylül 2025. Bu protesto sembolünün kökeni Kanada'dır. Fotoğraf: Joost van der Sluijs

Nicole is distributing red squares, the symbol of protest against budget cuts in higher education in the Netherlands, during the opening of the academic year, September 2025. The red square as a protest symbol originates from Canada. Photo: Joost van der Sluijs

Thirdly, share your (primary) materials with others. Good research should be verifiable or falsifiable. This is also why scientists need to share the databases with their research data. Verification or falsification is not possible, if you keep your primary sources to yourself. This requires extra effort, if those materials are not publicly accessible, such as is the case with, for example, personal or family papers. Still, a good researcher should always offer the possibility to other researchers to check their findings.

Last but not least, be careful not to get drowned in materials. The increased access to a consistently larger variety of sources can be quite overwhelming. You do not need to use all what is available (online) exhaustively. At some point the materials you have suffice to tell what you want to tell. More and more sources do no longer add anything. Then it is time to stop looking for more materials.

Solun Ortak Hafızasında Kadınlar: Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı Arşivleri

Women in the Left's Collective Memory: The Archives of the Social History Research Foundation of Turkey

TÜSTAV'da bulunan kadın özel arşivleri ve kadın tarihiyle ilgili belgeler üzerine, TÜSTAV Yönetim Kurulu Üyesi Sibel Servet Sular'la Selvi Başak Öztürk tarafından yapılan yazılı röportaj.

Written interview by Selvi Başak Öztürk with TÜSTAV Board Member Sibel Servet Sular on women's private archives and documents related to women's history at TÜSTAV

Çeviri / Translated by Selvi Başak Öztürk

Çeviri düzeltmeleri / Translation proofreaders Aslı Davaz, Cihan Saka Karlı

"(...) TÜSTAV, kadınların sol ve emek hareketindeki yerini, bu harekete eklemlenmiş bir unsur olarak değil tarihin kurucu aktörleri olarak belgelemeyi amaçlıyor. Dolayısıyla bu politikayı, hem mevcut arşivi toplumsal cinsiyet perspektifiyle yeniden okumak hem de yeni materyalleri bu bilinçle derlemek şeklinde iki yönlü sürdürüyoruz."

"TÜSTAV's goal is to document women's place in the left and labor movements not as a secondary element, but as founding actors of history itself. This approach unfolds in two ways: first, by rereading the existing archive through a gender perspective, and second, by collecting new materials with that same awareness."

Sizi tanımak isteriz; TÜSTAV'daki göreviniz, kurumunuzun kuruluş amacı ve çalışmaları hakkında bilgi verebilir misiniz?

Merhaba, ben Sibel Servet Sular. 2004 yılında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nden mezun oldum. Mezun olmadan önce, 2004 bahar döneminde meslektaşım Ayça Bilici'nin önerisiyle TÜSTAV'da gönüllü olarak çalışmaya başladım. Sosyalist mücadelenin içinde yer alan biri olarak TÜSTAV, mesleğimi icra edebileceğim en anlamlı alanı sunuyordu, çünkü burada hem arşivcilik yapacak hem de bu mücadelenin tarihine kaynaklık edecek belgeleri üretecektim- ki öyle de oldu aslına bakarsanız.

Özel alan arşivciliği, benim gibi bu alanda çalışanlar için entelektüel gelişimin yanı sıra tarihin mutfağında yer alma fırsatı da sunarak iki katmanlı bir tatmin sağlıyor.

To start the interview, tell us about yourself and your work at TÜSTAV? As well as the Foundation's mission and activities?

My name is Sibel Servet Sular. I graduated in 2004 from Marmara University, where I studied Information and Records Management. That same spring, before I had even finished my degree, my colleague Ayça Bilici suggested I volunteer at TÜSTAV—and I did. For me, as someone already involved in the socialist movement, TÜSTAV was the perfect place to practice my profession. It gave me the chance to work as an archivist while also helping preserve the documents that would tell the story of this struggle.

Working in private archives offers a unique kind of fulfillment. For me, it has always felt like a double reward: on the one hand, it sharpens your mind, and on the other, it lets you step straight into the kitchen of

Üretirken öğreniyorsunuz. Bu nedenle TÜSTAV benim için sadece bir iş değil, aynı zamanda bir okul oldu. Solun mücadele tarihinde köklü bir yerde bulunan bu kurumda çalışmak, tarihe belgelerle not düşmek, sol belğin hem üreticisi hem koruyucusu hem de aktarıcısı olmak benim için büyük bir sorumluluktan ve TÜSTAV bu sorumluluğu yerine getirebildiğim yer oldu.

Öğrencilik yıllarımdan itibaren sahada aktif mücadelelerin içinde yer almış biri olarak, TÜSTAV'la tanışmam bu tarihsel ilgimi entelektüel anlamda besledi ve geliştirdi. Mezuniyetimin ardından yaklaşık 10 yıl boyunca profesyonel olarak Vakıf'ta çalışmaya devam ettim. Bu süreçte edindiğim birikimle 2013 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisansa başladım. Aynı yıl TÜSTAV'dan ayrılışım da gönüllü çalışmalarımı sürdürdüm. Şu anda Yönetim Kurulu üyesi olarak, 21 yıldır bir parçası olduğum bu değerli mirası geleceğe taşımak için çalışıyorum.

Sonuç itibarıyla 2004 yılından bu yana, profesyonel olarak özel konulu kütüphane ve arşivlerde uzman/koordinatör olarak çalıştım. Arşiv ve kütüphanenin yanı sıra çalıştığım kurumların yayın faaliyetlerinde de yer aldım. Kütüphane ve arşiv hizmeti sunan çeşitli kurumlara danışmanlık yaptım. Mesleki kariyerim boyunca, yukarıda belirttiğim nedenlerle spesifik, tematik ve entelektüel bakımdan geliştirici olan alanlarda çalışmayı tercih ettim.

Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV) 1992 yılında Nabi Yağcı, Ahmet Kardam ve Abdurrahman Atalay tarafından, Türkiye İşçi Partisi (TİP) ile Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) birleşmesiyle oluşan Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin (TBKP) 1. Olağan Büyük Kongresi'nde alınan karar çerçevesinde TBKP Genel Yönetim Kurulu'nun karar ve çalışmalarıyla kuruldu. Kuruluşundan 5 yıl sonra (Ocak 1997), dönemin Yönetim Kurulu "Bu tarih benim de tarihimdir" diyen herkesi kurucu unsur olarak Vakıf çalışmalarına katılmaya çağırdı. Bu çağrı doğrultusunda, Türkiye'de sol ve emek hareketleri tarihinin öznesi olmuş pek çok kişi ve çevre, Vakıf çalışmalarına katıldı. Bu doğrultuda Vakfın kuruluş amacını öncelikli olarak TKP, TİP ve TBKP'nin bütün yazılı, sözlü, görsel, işitsel malzeme ve arşiv belgeleri ile müze malzemelerini toplamak, korumak, kullanıma açmak ve yayımlamak gibi bir zemine oturtmuştu. 1999 yılından itibaren Vakıf, Türkiye işçi ve sol hareketini bütünüyle kucaklamaya dönük bir içerik kazandı¹ ve böylece işçi hareketleri, barış hareketleri, sol örgütlenmeler ve emek

history. You're constantly learning as you create. That's why TÜSTAV became more than just a workplace—it turned into a school for me. Being part of an institution so firmly rooted in the history of the socialist movement meant recording that history through its documents, and taking on the role of both preserving and passing on the memory of the Left. It was a responsibility I felt deeply, and TÜSTAV gave me the chance to carry it out.

From my student years on, I was actively involved in struggles on the ground, and it was through that path that I first encountered TÜSTAV. The experience not only deepened my historical interest but also nurtured it intellectually. After graduation, I continued working at the Foundation professionally for nearly ten years. With the knowledge and perspective I gained during that time, I began my master's degree in sociology at Mimar Sinan Fine Arts University in 2013. That same year, I stepped away from TÜSTAV in a professional sense, but I kept contributing as a volunteer. Today, as a member of the Board, I am still committed to carrying this invaluable legacy forward—an effort I have been part of for 21 years.

Since 2004, I've worked as a specialist and coordinator in libraries and archives with a particular focus. Along the way, I've also been involved in the publishing activities of the institutions I was part of and offered consultancy to a range of organizations providing library and archival services. Throughout my career, I've chosen to stay in fields that are specific, thematic, and intellectually enriching—exactly for the reasons I've described above.

The Foundation for Social History Research (TÜSTAV) was established in 1992 by Nabi Yağcı, Ahmet Kardam, and Abdurrahman Atalay, following a decision taken at the 1st Ordinary Congress of the United Communist Party of Turkey (TBKP), which itself had been formed through the unification of the Turkish Workers' Party (TİP) and the Turkish Communist Party (TKP). Five years later, in January 1997, the Board of Directors issued a call inviting all those who could say "This history is my history too" to join as founding participants in the work of the Foundation. In response, many individuals and groups who had themselves been actors in the history of Turkey's Left and labor movements became involved in TÜSTAV's work. At the outset, the Foundation's primary goal was to collect, preserve, make accessible, and publish all written, oral, visual, and audiovisual materials, as well as museum objects, connected to the TKP, TİP, and TBKP. From 1999 onward, TÜSTAV broadened its scope to embrace the history of the labor and left movements in Turkey more fully, incorporating collections on labor struggles, peace movements, leftist organizations, and case files

1. Bu yaklaşım, Mayıs 2006'da Mütevelli Heyeti'nin aldığı 1 Nolu Karar'da şöyle ifade ediliyor: "TKP, TİP ve TBKP tarihi, Türkiye işçi ve sol hareketinin tarihinden ayrılmaz. Bu çerçevede TÜSTAV, kuruluş amacını gerçekleştirmeye çalışırken olanaklarının elverdiği oranda işçi ve sol hareketinin malzeme ve belgelerini de toplayıp değerlendirmeye devam edecektir."

hareketlerine ilişkin dava dosyaları gibi bir dizi arşiv belgesi de toplanıp tasnif edilerek kullanıma sunuldu.

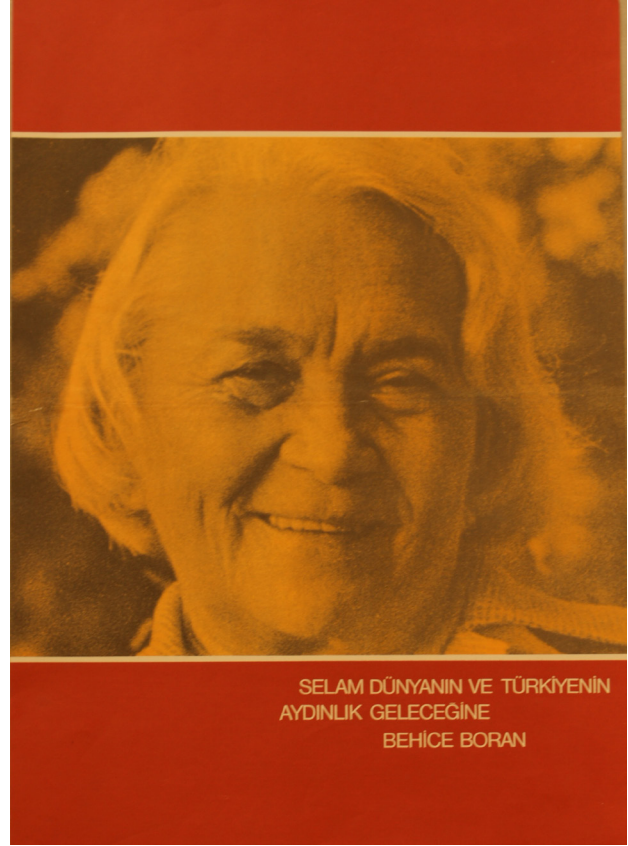
TÜSTAV ülkemizde dijital teknolojiyi arşivcilik alanında kullanan ilk kurumlardan biridir. Açık erişim ilkesiyle çalışıyor; bilginin metalaşmasına karşı dururken emeğin görünür kılınmasını savunuyor. Bu prensipler ışığında, web sitesi üzerinden binlerce belge, sürekli yayın ve görsel-ışitsel materyal erişime açıldı ve açılmaya devam ediyor.

Son yıllarda TÜSTAV tarihsel ve güncel boyutlarıyla emek çalışmalarına, sol hareketlere ilgi duyan akademisyenler ve aydınlar için de önemli bir mecra haline geldi. Özellikle 2015 yılı başlarından itibaren önemli sayıda akademisyen TÜSTAV üyesi oldu, Vakıf faaliyetlerine katkıda bulundu ve 2018 yılında Vakıf Senedi'nde yapılan bir değişiklikle kalıcı hale gelen TÜSTAV Mütevelli Heyeti'nde yer aldı. TÜSTAV yukarıda bahsettiğim tüm bu faaliyetlerini, birçoğu bu tarihin öznesi de olan üye ve dostlarının katkı ve katılımlarıyla gerçekleştirmiştir. Varlığını bu kolektif emek ve özveriyle sürdürmektedir.

Özetleyecek olursam TÜSTAV, ülkemiz komünist, işçi ve sol hareketinin geçtiğimiz yüzyıllık dönemine, Türkiye işçi sınıfının ve emekçi halkın sendikal ve siyasal eylemine ilişkin bilgi ve belgeleri toparlayıp arşiv düzeninde korumayı ve araştırmacıların kullanımına sunmayı, giderek bir emek tarihi araştırmaları enstitüsü yaratmayı amaçlayan bir tarih ve arşiv kurumu olarak faaliyet gösteren bir kurumdur.

TÜSTAV, Türkiye'de sosyalist ve sol hareketin belgelerini arşivleyen bir kurum olarak, kadınlara ait arşiv malzemelerinin sağlanması ve görünür kılınması konusunda nasıl bir politika izliyor?

TÜSTAV Türkiye'de emek ve sol hareketin tarihini belgelemek kadar, bu tarihin kadın öznelerini de görünür kılmayı önemseyen bir kurumdur. Bu bağlamda kadınların mücadele tarihine dair belgelerin de korunmasını ve erişime açılmasını, yalnızca bir arşivcilik meselesi değil aynı zamanda tarihsel bir sorumluluk olarak görüyoruz. Ancak bu zamana kadar çalışmalarımızda arşiv ve koleksiyonları "özel arşiv" bağlamında ayırtırmadık. Özellikle arşivlerin cinsiyetlendirilmesi konusu aslına bakarsanız bizim için yeni bir başlık. Çünkü az önce de bahsettiğim, Vakıf kuruluş amacında da belirtilen işçi ve sol hareketlerinin tüm öznelerini kapsayan bir yol izledik. Dolayısıyla sağladığımız fonları kişilerden ve/veya kurumlardan sağladığımıza göre değil hepsini birleştiren siyasal/sendikal örgütlenmeler bağlamında değerlendirdik. Örneğin TİP, TKP, TBKP, TSİP, İşçi Hareketleri, Barış Hareketleri, Dava Dosyaları ve Görsel-İşitsel Arşiv fonları olarak birer çatı başlık altında topladık ve her bir arşiv fonu altında bağışçısının adıyla alt seriler oluşturarak ilerledik. Ancak tabii ki çalışmalar sürdükçe yeni

Behice Boran'ın fotoğrafının yer aldığı Türkiye İşçi Partisi (TİP) afişi, TÜSTAV Afiş Koleksiyonu. / Poster of the Turkey Workers' Party (TİP) featuring a photograph of Behice Boran poster. TÜSTAV Poster Collection.

related to labor activism—all of which were catalogued and opened to researchers.¹

TÜSTAV is one of the first institutions in Turkey to make use of digital technology in the field of archiving. Guided by the principle of open access, it stands against the commodification of knowledge and advocates for making labor visible. In line with these principles, thousands of documents, periodicals, and audiovisual materials have been made available through its website—and more continue to be added.

In recent years, TÜSTAV has also become an important space for academics and intellectuals interested in labor studies and the history of the left, both in their historical and contemporary dimensions. Beginning in early 2015, a significant number of academics joined the Founda-

1. This approach was clearly articulated in Decision No. 1, adopted by the Board of Trustees in May 2006: "The history of the TKP, TİP, and TBKP cannot be separated from the history of the labor and left movements in Turkey. In this context, while working to fulfill its founding mission, TÜSTAV will also continue, as far as its resources allow, to collect and evaluate materials and documents of the labor and left movements."

ihtiyaçlar da gündeme geliyor. Dolayısıyla arşivleri özel arşivler bağlamında yeniden gözden geçirmeyi bir iş planı olarak önümüze koyduk. Fakat öncelikli hedefimiz tasnif edilmesi gereken koleksiyonların hızlıca tasnif edilip, dijitalleştirilerek erişime açılması yönünde; bu doğrultudaki çalışmalarımızı gönüllü emek ve dayanışmayla sürdürüyoruz.

Bu bağlamda izlediğimiz politikaları ve yaptığımız çalışmaları şöyle özetleyebilirim: Kadın hareketinin belge ve yayınlarından oluşan **Kadın Hareketi Kitaplığı**'ni oluşturduk. Bu kitaplık 1920'li, 1930'lu yıllarda yayımlanmış kimi kitapları, kadın hareketinin belge ve yayınlarını, sendikaların kadın çalışmalarına ait belge ve yayınlarını da içine alan geniş bir külliyatı barındırıyor.

Vakfımız arşiv ve koleksiyonları bünyesinde yer alan Behice Boran, Ülkü Gürkan-Schneider ve Gelsenkirchen Kadınlar Birliği (GKB) arşiv fonları gibi sosyalist/komünist kadın koleksiyonlarını dijitalleştirdik ve erişime açtık. Bunun dışında Gün Benderli Togay, İnci İşbulur ve Zülal Kılıç gibi sosyalist/komünist kadın koleksiyonlarını ise katalogladık ve bu katalogları erişime açtık.

Kadın hareketi üzerinde çalışan akademisyenlerle işbirliği yapıyoruz, tez ve araştırmalara kaynak sağlıyoruz. Tarih Vakfı ve DİSK'le birlikte düzenlediğimiz Emek Tarihi Konferansları'nda "kadın emeği" araştırma ve tebliğlerine ağırlık vermeyi gözetiyoruz. Kadın emeğiyle ilgili faaliyet gösteren kurumlarla işbirliği yaparak bir dizi panel, seminer düzenlemeyi hedefliyoruz.

Çalışmalarımızda, kadınların bireysel ve kolektif mirasını daha görünür kılmaya çalışıyoruz. Sonuç olarak TÜSTAV, kadınların sol ve emek hareketindeki yerini, bu harekete eklenmiş bir unsur olarak değil tarihin kurucu aktörleri olarak belgelemeyi amaçlıyor. Dolayısıyla bu politikayı, hem mevcut arşivi toplumsal cinsiyet perspektifiyle yeniden okumak hem de yeni materyalleri bu bilinçle derlemek şeklinde iki yönlü sürdürüyoruz.

TKP Arşiv Fonu altında Gün Benderli-Togay, Ülkü Gürkan-Schneider, Zülal Kılıç gibi isimlerin arşivlerini, TİP Arşiv Fonu altında Behice Boran ve İnci İşbulur arşivlerini görüyoruz. Bugüne kadar TÜSTAV'ın koleksiyonlarına sağlanan kadın arşivleri hakkında bilgi verir misiniz? Bu belgeler, kadınların mücadele deneyimlerini nasıl yansıtıyor?

TÜSTAV bünyesinde yer alan farklı fonlarda kadınlara ait arşivlerin izini sürmek mümkün. TKP Arşiv Fonu altında yer alan isimlerden biri Gün Benderli-Togay. Radyocu, Türkçe-Macarca ve Macarca-Türkçe sözlüklerinin hazırlayıcılarından, sözlükbilimci, çevirmen ve yazar; 1950'li yılların ortalarından itibaren uzun yıllar Budapeşte Radyosu Türkçe Yayınlar Bölümünde

tion, contributing to its activities, and in 2018 a change in the Foundation's charter made their place in the TÜSTAV Board of Trustees permanent. All of the work I've described so far has been carried out with the contributions and participation of TÜSTAV's members and friends—many of whom are themselves subjects of this history. The Foundation continues to exist and thrive through this collective labor and dedication.

To sum up, TÜSTAV is a historical and archival institution dedicated to gathering and preserving the documents of Turkey's communist, labor, and left movements over the past century. It safeguards records of the political and trade-union struggles of the working class and laboring people, making them available to researchers. In doing so, it ultimately aims to grow into an institute for labor history research.

As an institution that archives the documents of Turkey's socialist and Left movements, what kind of policy does TÜSTAV follow when it comes to collecting and making visible archival materials related to women?

At TÜSTAV, we not only document the history of the labor and left movements in Turkey, but also place great importance on making the women who shaped this history visible. In this sense, preserving and opening access to documents on women's struggles is not just a matter of archiving—it is also a historical responsibility. Until now, however, we have not separated archives and collections under the category of "private archives." In fact, the idea of gendering archives is a relatively new topic for us. From the very beginning, as reflected in the Foundation's mission, our approach has been to follow a path that encompasses all the subjects of labor and leftist movements. For this reason, we have organized our collections not by individual or institutional donors, but in the context of political and trade-union organizing. This is why we structured them under broader funds such as TİP, TKP, TBKP, TSİP, Labor Movements, Peace Movements, Case Files, and Audiovisual Archives, while creating sub-series within each fund named after the specific donors. Of course, as our work progresses, new needs continue to emerge. One of these is the plan to re-examine archives within the framework of private collections. Even so, our priority remains to quickly classify, digitize, and make accessible the collections awaiting cataloguing. And as always, we continue these efforts through volunteer labor and solidarity.

To sum up the policies we follow and the work we have carried out: we established the Women's Movement Library, a collection built from the documents and publications of the women's movement. This library brings together a wide range of materials, including books published in the 1920s and 1930s, documents and publi-

çalışmış, TKP Dış Büro yöneticisi Gün Benderli Togay'ın arşivi ağırlıklı olarak 1950'li yıllar TKP'sinin yurtdışı faaliyetleriyle ilgilidir. TKP Dış Büro faaliyetlerinin yanı sıra arşivde Nâzım Hikmet'in yurtdışına çıkmasının ardından yayımlanmaya başlayan ve teksir yoluyla çoğaltılan *Barış Yolu* dergisi² bulunmaktadır. İlk kez örneklerine ulaşılan derginin 3. sayısının kapağında ve iç sayfalarında yer alan desenler, Sevim Tarı'ya (Belli) aittir. Yine *Barış Yolu* dergisiyle eşzamanlı yayımlanan ve ağırlıklı olarak Amerikan emperyalizmi, Kore Savaşı ve dönemin hükümetinin savaşçı politikalarına karşı mücadeleyi öne koyan *Tek Cephe* dergisinin 2 nüshası³ da bu arşivedir.

Gün Benderli-Togay, TÜSTAV Arşivi.
Gün Benderli-Togay, TÜSTAV Archive.

Bunlara ek olarak, 1919-1943 yılları arasında, uluslararası komünist hareketin iletişimi ve faaliyetlerini yürüten bir platform olan Komintern'in kapanmasının ardından, Dillerde Neşriyat Evi tarafından 1940'ta yayımlanmış ve iç kapağında "Yoldaş PİK'e T.K.P.nin Armağanı 13-XI-940 Marat (İ. Bilen)" ithaf ve imzalı kitap yer alıyor. Nâzım Hikmet'in şiirlerinden oluşan *Barış Türküleri* başlıklı, Dünya Barış Konseyi tarafından basılmış broşür; 31 Temmuz-15 Ağustos 1955'te Varşova'da düzenlenen 5. Dünya Gençlik ve Talebe, Barış ve Dostluk Festivali için Haziran 1955'te yayımlanmış özel *Festival Gazetesi*; Festival sırasında Türkiye standında sergilenmiş çok sayıda muhalif gazete örneği, Yılmaz Gülen ve Klari Korolowsky

of the women's movement itself, as well as materials from trade unions related to women's labor.

Within our collections, we have digitized and made accessible several socialist and communist women's archives, including those of Behice Boran, Ülkü Gürkan-Schneider, and the Gelsenkirchen Women's Union (GKB). In addition, we have catalogued the collections of Gün Benderli Togay, İnci İşbulur, and Zülal Kılıç, and these catalogues are now also available to researchers.

We collaborate with academics working on the women's movement and provide resources for theses and research projects. At the Labor History Conferences we organize together with the History Foundation and DİSK, we make it a priority to highlight papers and studies on women's labor. Looking ahead, we also aim to work with institutions active in the field of women's labor to organize a series of panels and seminars.

In our work, we strive to make women's individual and collective legacies more visible. TÜSTAV's goal is to document women's place in the left and labor movements not as a secondary element, but as founding actors of history itself. This approach unfolds in two ways: first, by rereading the existing archive through a gender perspective, and second, by collecting new materials with that same awareness.

Within the TKP Archive Fund we find the collections of Gün Benderli-Togay, Ülkü Gürkan-Schneider, and Zülal Kılıç, while under the TİP Archive Fund are the archives of Behice Boran and İnci İşbulur. Could you tell us more about the women's archives that have been brought into TÜSTAV's collections so far? How do these documents reflect women's experiences of struggle?

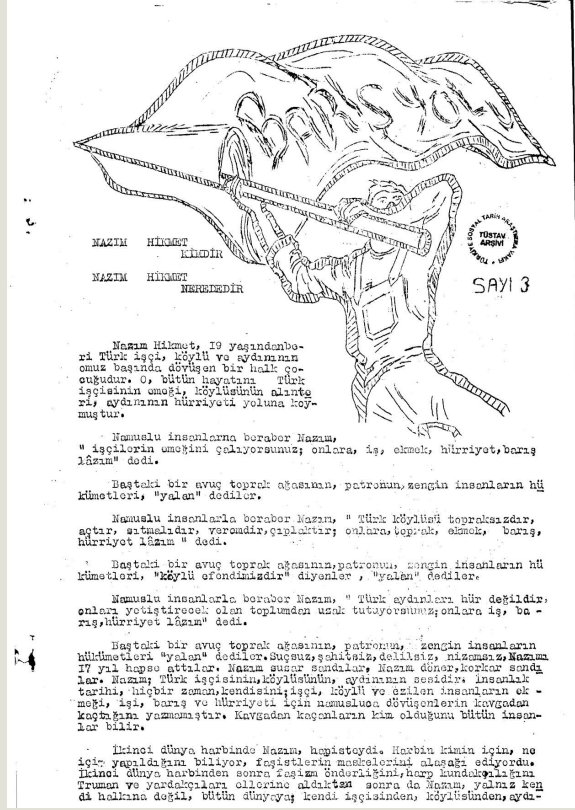
Within TÜSTAV's collections, it is possible to trace the presence of women's archives across different fonds. One such name under the TKP Archive Fund is Gün Benderli Togay—radio broadcaster, lexicographer, translator, and writer, who co-prepared Turkish-Hungarian and Hungarian-Turkish dictionaries. From the mid-1950s onward, she worked for many years in the Turkish Service of Budapest Radio and also served as a director of the TKP's Foreign Bureau. Her archive largely reflects the international activities of the TKP during the 1950s.

Alongside records of the Foreign Bureau, the archive includes *Barış Yolu*², a mimeographed magazine launched after Nâzım Hikmet went abroad. For the first

2. *Barış Yolu* dergisinin 10 sayfalık 3., 8 sayfalık 6. ve 4 sayfalık 7. sayıları ile 9 sayfalık numaralı bir nüshası Gün Benderli Togay Arşivi'nde yer almaktadır.

3. *Tek Cephe* dergisinin 8 sayfalık Mayıs 1952 ile 4 sayfalık Temmuz 1954 sayıları Gün Benderli Togay Arşivi'nde yer alıyor.

2. The Gün Benderli Togay Archive includes several issues of *Barış Yolu*: the 10-page third issue, the 8-page sixth issue, the 4-page seventh issue, and an unnumbered issue consisting of 9 pages.

Barış Yolu, 3. Sayı, TÜSTAV, Feridun Gürgöz Süreli Yayınlar Arşivi. Nâzım Hikmet'in yurtdışına çıkmasının ardından yayımlanmaya başlayan *Barış Yolu* dergisi, teksir yoluyla çoğaltılmıştır. Derginin 3. sayısının kapağındaki ve iç sayfalarındaki desenler, Sevim Tarı'ya (Belli) aittir. *Barış Yolu*, Issue 3, TÜSTAV, Feridun Gürgöz Periodicals Archive. Published after Nâzım Hikmet went abroad, *Barış Yolu* was reproduced using mimeograph. The cover and interior illustrations of the third issue were created by Sevim Tarı (Belli).

tarafından tasarlanan, Türk delegasyonunun hediye ettiği kartpostal ve delegasyonun kartviziti de arşivde araştırmacıların dikkatine sunuluyor.

Macarcadan Türkçeye birçok kitap çevirmiş olan Gün Benderli Togay'ın farklı dönemlerde kaleme aldığı anılarından oluşan *Su Başında Durmuşuz*, *Anılar ve Sofralar*, *Giderayak: Anılarımdaki Nâzım Hikmet* kitapları da arşivde bulunuyor. Gün Benderli'nin son kitabı ise 1953 yılından 1989 yılına kadar görev yaptığı Budapeşte Radyosu'ndaki anılarını kaleme aldığı *Yazı Kalır Anılarımdaki Budapeşte Radyosu*⁴ Vakfımızın Sosyal Tarih Yayınları'ndan çıktı.

Gün Benderli'nin Nâzım Hikmet'le yaptığı radyo programından. From Gün Benderli's radio program with Nâzım Hikmet.

time, original copies of this journal have been located, with the cover and interior illustrations of its third issue credited to Sevim Tarı (Belli). The collection also holds two issues of *Tek Cephe*³, a publication that appeared around the same time as *Barış Yolu*, focusing on opposition to American imperialism, the Korean War, and the pro-war policies of the Turkish government of the period.

Among the other treasures of the collection is a book published in 1940 by the Dillerde Publishing House, presented as a gift from the TKP to "Comrade PIK" after the dissolution of the Comintern, the international communist platform active between 1919 and 1943. The inner cover bears the inscription: "A gift from the TKP to Comrade PIK, 13-XI-940, Marat (İ. Bilen)." The archive also features a pamphlet of Nâzım Hikmet's poems titled *Songs of Peace*, published by the World Peace Council; the *Festival Gazette* issued in June 1955 for the 5th World Festival of Youth and Students for Peace and Friendship in Warsaw (July 31–August 15, 1955); numerous examples of opposition newspapers displayed at the Turkey stand during the festival; and even postcards designed by Yılmaz Gülen and Klari Korolowsky, gifted by the Turkish delegation, along with their business card.

The archive also includes several memoirs written by Gün Benderli Togay—who translated many books from Hungarian into Turkish—such as *Su Başında Durmuşuz*, *Anılar ve Sofralar*, and *Giderayak: Anılarımdaki Nâzım Hikmet*. Her most recent book, *Yazı Kalır: Anılarımdaki Budapeşte Radyosu*, recounts her years at Budapest

4. <https://www.tustav.org/2025/01/30/gun-benderli-yazi-kalir-kitabi-yayinlandi/> (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2025)

3. The Gün Benderli Togay Archive also preserves the May 1952 issue of *Tek Cephe*, consisting of 8 pages, and the July 1954 issue, consisting of 4 pages.

Ülkü Gürkan, TÜSTAV Arşivi. / Ülkü Gürkan, TÜSTAV Archive.

Almanya'da Frankfurt Türk Halkevi kurucu ve yöneticisi, 1960'lı yıllardan itibaren TKP ve ATTF (Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu) yöneticisi olarak faaliyet yürütmüş olan Ülkü Gürkan Schneider'in özel arşivinde, ağırlıklı olarak ATTF yöneticisi olduğu dönemden belgeler bulunuyor.

"1 Mayıs", "Bütün Politik Tutuklular Serbest Bırakılmalıdır", "Nato Türkiye'den Çıkartılmalıdır", "Türkiyeli İşçilerin Sorunları", "Seçme ve Seçilme Hakkımız" ve "Çocuklarımızın Eğitimi Sağlanmalıdır" gibi birçok konuda yayımlanan ATTF Yürütme Kurulu haber bültenleri, "Af'a Karşı Çıkanlar, Halka Karşı Çıkanlardır" başlıklı Avrupa Af Komitesi bildirisi, yabancı işçilerle ilgili bildiri ve çeşitli kurumlarla yapılan ortak toplantıların bildirileri, Almanca gazete kupürleri ve imza kampanyaları arşivde yer alan belgelerdendir.

Bunlara ek olarak, Türkiye'de yayımlanan *Kurtuluş* gazetesine ilgili çalışmalar, çeşitli miting ve gösteri yürüyüşlerine dair çağrılar ve ATTF Kurultay çağrısı, Ülkü Gürkan Schneider'a gelen mektuplar, marş metinleri, dergi kupürleri, ATTF Genel Yönetim Kurulu'nun Münih'te yapılan Olağanüstü Toplantı'sında alınan kararlar gibi ATTF'ye ait çok sayıda karar belgesi; "Türkiye'de faşizme karşı mücadele" ile "12 Mart Rejimine Karşı" başlıklı Almanca bildiriler ve 1 Mayıs kutlamalarıyla ilgili bildiriler de arşivde yer alıyor.

Ülkü Gürkan Schneider'in TÜSTAV'daki arşivinin yanı sıra, yayınları, albümleri ve kişisel arşivi, yaşamının

Avrupa Türkiye Kadınlar Federasyonu (ATKF), 1975, "Kadın Arkadaş Birliğimiz Gücümüzdür, Sen de Katıl" afişi, TÜSTAV Afiş Koleksiyonu. Federation of Women from Turkey in Europe (ATKF), 1975, poster "Women Friends: Our Unity Is Our Strength, Join Us," TÜSTAV Poster Collection.

*Radio*⁴ from 1953 to 1989 and was published by our Foundation's Social History Publications.

The private archive of Ülkü Gürkan Schneider—founder and leader of the Frankfurt Turkish Community Center and, from the 1960s onward, an active figure in both the TKP and the Federation of Turkish Socialists in Europe (ATTF)—is composed mainly of documents from her years as an ATTF leader.

The archive also holds a series of Executive Committee bulletins from ATTF, published on topics ranging from May Day and the demand for the release of all political prisoners, to calls for NATO's withdrawal from Turkey, the problems faced by Turkish migrant workers, the right to vote and be elected, and the need to secure proper education for children. Among the materials are also a statement by the European Amnesty Committee

4. <https://www.tustav.org/2025/01/30/gun-benderli-yazi-kalir-kitabi-yayinlandi/> (Accessed July 22, 2025)

önemli bir bölümünü geçirdiği Frankfurt'ta bulunan Tarih Müzesi'nde "Kuşaklar Kitaplığı" olarak adlandırılan özel bir bölümde sergileniyor.

Zülal Kılıç, TÜSTAV Arşivi. / Zülal Kılıç, TÜSTAV Archive.

TKP Kadın Bürosu Sekreteri ve kadın hareketi aktivisti Zülal Kılıç'ın 1967-1988 arasını kapsayan arşivinde, kurucularından ve genel sekreteri olduğu İlerici Kadınlar Derneği'nin (İKD) kuruluşu, yargılanma süreci, yurt içinde ve dışında yürüttüğü faaliyetler, çeşitli toplantı ve konferanslarına dair belgeler yer alıyor. Yanı sıra komünist-ilerici kadınların 12 Eylül koşullarında yurtdışında yürüttükleri çalışmalarda önemli bir yer tutan ve Zülal Kılıç'ın ilk dönem sekreterliğini yürüttüğü TKP Kadın Bürosu'nun kuruluşu, çalışma programı, sorunları ve dağıtılmasına ilişkin belgeler de mevcut.

Arşivde, İKD tarafından hazırlanmış "Barış için Mücadelede Kadınlar", "Kadın ve Eğitim", "Fabrikalarda Çocuğumuz Emzirebileceğimiz ve Baktırabileceğiniz Emzirme Odası veya Çocuk Yurdu Var mı?", "Neden Kadınlar Örgütü?" başlıklı yazılar, İKD'nin toplantılarında elle tutulmuş not ve tutanaklar; TKP Kadın Aktivistler Konferansı çerçevesinde Türkiye'de kadın konusu, partinin kadın çalışmaları ve kadın sorununa dair raporları, Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı ile Avrupa'daki Türkiye'li Göçmen Kadınlar Konferansı gibi çeşitli konferanslarla ilgili belgeleri bulmak da mümkün.

Bu belgelerin yanı sıra yöneticisi olduğu Türkiye Barış Komitesi Derneği'nin kuruluş ve faaliyetleriyle ilgili belgeler, Aziz Nesin tarafından Dünya Barış Konseyi'ne gönderilen Dünya Barış Günü kutlamalarına çağrı ve kutlama mesajını içeren mektup, Türkiye ve dünyadaki barış hareketine ilişkin birçok belgeye de arşivden ulaşılabilir.

Ayrıca *Kadınların Sesi* dergisi yazıları, Bakiye Beria Önger seçim çalışmasına ait karikatürler, bildiriler ve röportajlar, *Türkiye'de Kadınlar-Barış ve Eşitlik için Kadın*

titled "Those Who Oppose Amnesty Oppose the People", leaflets on migrant workers, joint declarations from meetings with various organizations, German newspaper clippings, and documents from signature campaigns.

The archive also contains a wide array of materials related to the *Kurtuluş* newspaper published in Turkey, as well as calls for various rallies and demonstrations, and the congress call of ATTF. There are letters written to Ülkü Gürkan Schneider, song lyrics, magazine clippings, and numerous decision documents from ATTF, including the resolutions of its Extraordinary Meeting of the General Executive Board held in Munich. In addition, the collection features German-language leaflets titled "Struggle Against Fascism in Turkey" and "Against the March 12 Regime", along with leaflets connected to May Day celebrations.

In addition to her archive preserved at TÜSTAV, Ülkü Gürkan Schneider's publications, albums, and personal collection are exhibited in Frankfurt, where she spent much of her life, in a special section of the Historical Museum known as the "Generations Library."

The archive of Zülal Kılıç—activist, TKP Women's Bureau Secretary, and a leading figure in the women's movement—spans the years 1967 to 1988. It includes documents on the founding of the Progressive Women's Association (İKD), where she served as a founding member and general secretary, as well as records of its trial, its activities both in Turkey and abroad, and materials from various meetings and conferences. The collection also holds key documents from the TKP Women's Bureau, an organization that played a vital role in the work of communist and progressive women during the repressive conditions of the post-September 12 period. These include materials on its founding, work program, challenges, and eventual dissolution, with Kılıç herself serving as its first secretary.

The archive also contains a range of important documents produced by the Progressive Women's Association (İKD), including writings such as "Women in the Struggle for Peace", "Women and Education", "Do our Factories Have Nursing Rooms or Childcare Centers Where We Can Breastfeed and Care for Our Children?", and "Why a Women's Organization?" Alongside these are handwritten notes and minutes from İKD meetings. The collection further includes reports on women in Turkey, the party's work on women, and issues concerning women that were prepared within the framework of the TKP Women Activists' Conference. In addition, there are documents from international gatherings such as the Conference on Security and Cooperation in Europe and the Conference of Turkish Migrant Women in Europe.

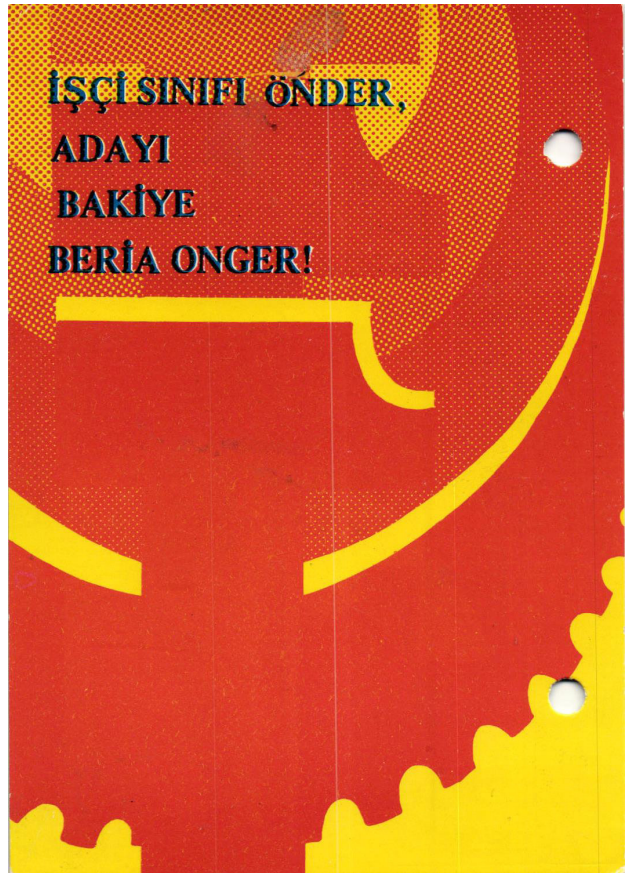
Mücadelesi başlıklı Danimarka'da yayımlanmış çok sayıda broşür, kitap, gazete, tüzük, dava dosyası, telgraf, kartpostal ve Avrupa Türkiye Kadınlar Federasyonu basın bildirisi gibi çeşitli kitle örgütlerinin bildirileri de arşivde yer alıyor.

Zülal Kılıç Arşivi'nde bulunan TKP Kadın Bürosu belgeleri, *Zülal Kılıç Arşivinden TKP Kadın Bürosu (1984-1986)* başlığıyla Vakfımız Sosyal Tarih Yayınları tarafından derlenerek yayımlandı.⁵

TİP Arşiv Fonu altında yer alan arşivlerden ilki Behice Boran'ın arşivi. Siyasetçi, sosyolog, akademisyen ve Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) son genel başkanı Behice Boran'ın arşivinde 1961-1971 döneminde Türkiye İşçi Partisi'nin çalışmaları, 1975-1981 döneminde TİP'in yurt içi etkinlikleri, 1981-1987 arasında politik göçmenlik ve yurt dışındaki faaliyetler, diğer partilerle ilişkiler, TİP-TKP ve TSİP birleşme görüşmeleriyle ilgili belgeler yer alıyor. Ayrıca TİP'in 25. kuruluş yıldönümü dolayısıyla Behice Boran'ın yaptığı konuşmanın metni ve başka birçok konuşma metni, TİP Onur Günü dolayısıyla Behice Boran'ın yayınladığı mesaj ile TİP-TKP birlik süreciyle ilgili notlar bulunuyor.

Bakiye Beria Onger kürsüde, TÜSTAV Duisburg Arşiv Fonu.
Bakiye Beria Onger at the lectern, TÜSTAV Duisburg Archive Fund.

14 Ekim 1979 Senato Seçimlerinde İstanbul Bağımsız Adayı İlerici Kadınlar Derneği (İKD) Genel Başkanı Bakiye Beria Onger'in seçim çalışmaları için hazırlanmış afiş. / Campaign poster for Bakiye Beria Onger, Chair of the Progressive Women's Association (IKD) and Independent Candidate for Istanbul in the Senate Elections of October 14, 1979.

In addition to these materials, the archive holds documents related to the founding and activities of the Turkish Peace Committee Association, as well as a letter from Aziz Nesin to the World Peace Council containing both an invitation and a message of celebration for World Peace Day. Many other documents connected to peace movements in Turkey and around the world can also be found within this collection.

5. <https://www.tustav.org/2016/08/11/zulal-kilic-arsiv-fonundan-tpk-kadin-buros-1984-1986-yayinlandi-2/>

Bunların yanı sıra Behice Boran'la ilgili TÜSTAV Görsel İşitsel Arşiv'de bulunan pek çok fotoğraf, üç boyutlu malzemeler (gözlükleri, kalemleri, cüzdanları, rozet, broş gibi çok çeşitli özel eşyalar) arşiv kataloğunun dışında bırakıldı ve uzun bir süre TÜSTAV'da sergilendi, halen Görsel İşitsel Arşiv'de muhafaza ediliyor.

Behice Boran Arşivi, TÜSTAV'a üç aşamada intikal etti. İlk bölümü, yukarıda da bahsettiğim gibi ağırlıklı politik göçmenliğe ve siyasal mücadelesine ilişkin olan bölümü, TİP yöneticilerinden ve Behice Boran'ın en yakın çalışma arkadaşlarından Osman Sakalsız tarafından bağışlanan kısmı. İkinci bölüm Osman Sakalsız'ın eşi Zerrin Sakalsız'ın yine 100. Doğum Yılı etkinlikleri çerçevesinde gönderdiği ve bir çanta içinde gelen, içinde ağırlıklı olarak Behice Hanım'ın özel eşyalarının bulunduğu arşiv malzemesidir. Son bölüm ise, 2018 yılında Eskişehir'de bir sahafta ortaya çıkan evrakıdır. Arşivin bu kısmı Behice Boran'ın yoldaşları tarafından alınarak TÜSTAV'a bağışlandı. Son gelen arşiv malzemesinin ağırlığını mektuplar oluşturuyor. Mektupların çoğu, 1950'de Kore'ye asker gönderilmesine karşı çıkışı ve 1953'te TKP tutuklamaları sonrası hapislik günlerinde ailesiyle yaptığı yazışmalarıdır. Ayrıca, 1950-1951 hapislik döneminde tuttuğu günlükler de arşivin diğer bir parçasıdır. Bunlarla birlikte Kolej döneminde yazdığı İngilizce bir hikâye ve çevirisi ile 1940 başlarında yazdığı İngilizce şiirler de arşivin üçüncü bölüm bağışı içinde yer alıyor.

Boran günlük tutmayı bir alışkanlık haline getirmemişti. Ancak mektupları yalnızca iletişim için değil yaşamda karşılaştığı durumları aktarmak için de bir vasıta olarak kullandığını görüyoruz. Mektupları yakından incelediğimizde bunların birçoğunun hatırat niteliğinde olduğunu izleyebiliyoruz. Behice Boran, ablası Nefise Ural'a yazdığı 17 Eylül 1935 tarihli mektubunda yazma ihtiyacını zaman zaman kuvvetle hissettiğinden bahseder. Uzun yıllar hatıralarını not etmek istemiştir. Fakat bu ona "hatıra defterini" hatırlatmaktadır. Yeni yetişen mektepli kızların içli, karamsar, umutsuz edebiyat örneklerini aklına getirdiği için günlük yazmaya mesafeli durduğunu anlatır. Boran için mektup yazmak günlük yazma ihtiyacını da karşılamaktadır. Yine de Boran'ın günlük tutma denemeleri olmuştur ve bu günlükler arşivlerde yerini almıştır.

Raşit Kaya *Behice Boran'ın Mektupları-I* kitabının "Sunuş" yazısında şöyle der "Behice Boran 'okunmaya değer şeyler' yazdı; 'yazılmaya değer şeyler yaşadı...". Boran aynı zamanda geniş bir arşiv bırakarak solun tarihsel hafızasını oluşturanlar arasında yer aldı. Dolayısıyla Türkiye solunun hafızası için Behice Boran Arşivi'nin önemi, Türkiye tarihinde orijinal kaynaklarıyla anısı en iyi korunmuş yegâne özel arşiv olmasıdır. Şimdi bu mirası gelecek kuşaklara aktarma görevi de bizim sorumluluğumuzda...

The archive also includes a wide variety of materials: articles from Kadınların Sesi magazine, cartoons, leaflets, and interviews from Bakiye Beria Onger's election campaign, and numerous brochures, books, newspapers, statutes, case files, telegrams, postcards, and press releases published in Denmark under the title Women in Turkey—The Struggle for Peace and Equality. Alongside these are statements from various mass organizations, including the Federation of Turkish Women in Europe.

The documents of the TKP Women's Bureau preserved in the Zülal Kılıç Archive were later compiled and published by our Foundation's Social History Publications under the title Zülal Kılıç Arşivinden TKP Kadın Bürosu (1984-1986) (TKP Women's Bureau (1984-1986) from the Zülal Kılıç Archive).

Within the TİP Archive Fund, the first major collection is that of Behice Boran—politician, sociologist, academic, and the last chair of the Turkish Workers' Party. Her archive includes materials covering the party's activities between 1961 and 1971, TİP's domestic work from 1975 to 1981, and the period of political exile between 1981 and 1987, including activities abroad and relations with other parties. The collection also holds documents on the TİP-TKP and TSİP unification talks. In addition, it preserves the text of Boran's speech marking the 25th anniversary of TİP, other speeches she delivered on different occasions, her message for TİP Honor Day, and notes related to the TİP-TKP unification process.

In addition to documents, the TÜSTAV Audiovisual Archive also holds many items connected to Behice Boran—photographs as well as three-dimensional objects such as her glasses, pens, wallet, badges, brooches, and various other personal belongings. These items were kept outside the formal archive catalogue and, for a long time, were displayed at TÜSTAV. Today, they continue to be preserved in the Audiovisual Archive.

Behice Boran never really developed the habit of keeping a diary. What we see instead is that she often used her letters not only as a means of communication but also as a way to reflect on and record the circumstances she faced in life. When read closely, many of these letters carry the qualities of memoirs. In one letter to her sister, Nefise Ural, dated September 17, 1935, Boran admits that she sometimes felt a strong urge to write things down. For years she had wanted to record her memories, but she hesitated, explaining that it reminded her too much of a "diary," which in her mind evoked the sentimental and gloomy writings often associated with young schoolgirls. For Boran, letter writing fulfilled that same need to document her thoughts and experiences. Still, she did make attempts at keeping a diary, and these notebooks have also found their place in the archives.

Behice Boran, TÜSTAV TİP Arşiv Fonu, Behice Boran Arşivi.
Behice Boran, TÜSTAV TİP Archive Fund, Behice Boran Archive.

Bu soruyu, Behice Boran Arşivi'yle ilgili iki kayıptan söz ederek noktalamak isterim. Bu vesileyle tarihe de bir not düşmüş oluruz. İlki, Behice Boran'ın Sıdika Su'yla olan mektuplaşması; Sıdika Su'nun vefatından sonra bu mektupların izi sürüldü ancak bulunamadılar. İkincisi ise Boran'ın avukatı ve yakın arkadaşı Necla Fertan'da bulunan ve Fertan'la mektuplaşmalarını içeren bir dosya evrak; Fertan'ın vefatından sonra izini sürmekle birlikte bu belgelere ulaşılamadı.

Avukat, 1968 gençlik aktivisti, TİP ve TÜSTAV yöneticisi İnci İşbulur arşivinde şu konulardaki belgeler yer alıyor: 1950-1982 arası Barışseverler Cemiyeti ve Barış Derneği Davası, Yönetim Kurulu üyelerine ait bilgiler ve avukatların hazırladığı notlar, TİP Ege Bölgesi belgeleri, 1975-1980 dönemi Türkiye İşçi Partisi (TİP) dava dosyaları, 1987 sonrası Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin (TBKP) yasal olarak kurulma süreci, TBKP'nin Türkiye'de legal olarak kurulduktan sonraki dönemi ve TBKP içi tartışmalar. Ayrıca, Milletvekili Genel ve Cumhuriyet Senatosu Kısmi Seçimi'yle ilgili Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) yayımladığı birçok broşür, basın açıklaması, Askeri Yargıtay ilamları, gerekçeli hükümler, dilekçeler, kararlar ve dava fişleri; *Resmî Gazete* belgeleri, bilirkişi raporları, mektuplar, TİP hakkındaki haberlerle ilgili gazete kupürleri, telgraflar, konuşma metinleri, kartpostallar, TİP'in düzenlediği etkinliklerin davetiyeleri ve tüzükler bulunuyor. 1977 İstanbul 1 Mayıs kutlamaları ve yaşanan olaylar, 1979 İzmir Barış Mitingi, cam işçilerinin protesto yürüyüş ve mitingi, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü işçilerinin eylemi, Yüksek Öğrenim Kurumu'nu (YÖK) protesto eylemleri olmak üzere çeşitli grev ve mitinglerden fotoğraflar; Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin 9 Temmuz 2000'de Ankara Hipodromu'nda düzenlediği "Herkes İş, İnsanca Ücret, Onurlu Bir Yaşam İçin" mitinginin afişetleri ve Şili'deki faşist diktatörlüğü protesto eden İngilizce afişler de arşivde mevcut.

In the preface to Behice Boran's *Letters I*, Raşit Kaya writes: "Behice Boran wrote things worth reading; she lived things worth writing." Boran also left behind a vast archive, placing her among those who helped build the historical memory of the left. For this reason, the Behice Boran Archive holds unique importance: it is perhaps the only private archive in Turkey whose memory has been so carefully preserved through original sources. Now the responsibility of carrying this legacy forward and passing it on to future generations rests with us. I'd like to close this question by mentioning two losses connected to the Behice Boran Archive—sharing them here also serves as a small note to history. The first is her correspondence with Sıdika Su. After Su passed away, efforts were made to trace these letters, but they could never be found. The second is a file of documents containing Boran's correspondence with her lawyer and close friend, Necla Fertan. Following Fertan's death, we tried to locate this material as well, but again, it could not be recovered.

The archive of İnci İşbulur—lawyer, 1968 youth activist, and leader within both TİP and TÜSTAV—brings together a remarkable range of documents. Among them are records from the Peace-Lovers Association and the Peace Association Trial (1950–1982), materials related to board members and lawyers' notes, documents from the Aegean Region branch of TİP, and case files from the Turkish Workers' Party between 1975 and 1980. The collection also covers the legal founding of the United Communist Party of Turkey (TBKP) after 1987, its early years as a recognized party, and the debates that took place within it.

İnci İşbulur, TÜSTAV Arşivi. / İnci İşbulur, TÜSTAV Archive.

Alongside these are numerous brochures, press statements, and publications issued by TİP, as well as Military Court of Appeals rulings, legal judgments, petitions, and case records. The archive also contains copies of the *Official Gazette*, expert reports, letters, telegrams, newspaper clippings on TİP, speeches, postcards, event invitations, and party statutes.

TÜSTAV'da yer alan ve yukarıda bahsettiğim kadın özel arşivleri, arşiv üreticisinin yaşamını anlamamıza imkân verirken aynı zamanda yaşanan dönemin toplumsal, siyasi ve sosyo-ekonomik gündemini de anlamamıza/izlememize olanak sağlıyor. Dolayısıyla kişisel bir yaşam hikâyesinden yola çıkarak kültürel, sosyal ve siyasal süreçlerin de izini sürmeyi mümkün kılıyor diyebiliriz.

Kadın Hareketi Kitaplığı hakkında bilgi verir misiniz? Örneğin, İlerici Kadınlar Derneği, Avrupa Türkiye Kadınlar Federasyonu ve Gelsenkirchen Kadınlar Birliği (GKB) gibi kurumların yayınlarından ve belgelerinden bahsedebilir misiniz?

Bu kitaplığı, sosyalist/komünist ve emekçi kadın hareketinin görünürlüğüne katkı sağlamak amacıyla kurduğumuzu söyleyerek söze başlamak isterim. Kadın Hareketi Kitaplığı'nda çoğunlukla İKD'nin faaliyetine ilişkin belge ve yayınların yanı sıra Avrupa Türkiye Kadınlar Federasyonu'nun (ATKF) ve Gelsenkirchen Kadınlar Birliği'nin (GKB) faaliyetine ilişkin belge ve yayınlar bulunuyor. Bunların yanı sıra; 1920'li, 1930'lu yıllarda yayımlanmış kimi kitaplar, CHP'nin kadın çalışmalarından kimi belgeler ve sendikaların kadın çalışmalarından belge ve yayınlar tasnif edildi, dijitalleştirildi, kataloglanarak web sitesi üzerinden erişime açıldı.⁶

Gelsenkirchen Kadınlar Birliği (GKB) Arşiv Fonu, Türkiye'li göçmen kadınların Avrupadaki örgütlü mücadelesine ve 1970-1990 arası dönemin sosyalist/komünist kadın hareketine ışık tutan önemli bir koleksiyon. GKB'nin kurucularından Fatma Çelik'in bağışladığı bu arşiv, 1975-1990 yılları arasında Avrupada Türkiyeli ilerici kadın hareketi ve harekete ilişkin siyasi sürecin belgelerinden oluşuyor.

Bu arşiv, GKB'nin kuruluşu ve faaliyetleri, Avrupa Türkiye Kadınlar Federasyonu'nun (ATKF) kuruluşu ve faaliyetleri, Avrupadaki sendikal ve siyasi odakların kadın hareketiyle ilişkileri ve dayanışmaları, Avrupa ve Türkiye'de 8 Mart Dünya Kadınlar Günü kutlamaları, İlerici Kadınlar Derneği'yle (İKD) ilişkiler, İKD'nin kapatılma süreci ve İKD'yle dayanışma, Barış Derneği Davası süreci, Reha İsvan'la dayanışma belgelerini kapsadığından göçmen kadın hareketi ile feminist enternasyonalizm arasındaki diyalektiği incelemek isteyen araştırmacılar için benzersiz bir kaynaktır. Özellikle Türkiye solundaki kadınların Batı Avrupada yeniden politikleşme, örgütlenme süreçlerine dair belgeler, Avrupadaki kadınların örgütlenme ve dayanışma pratiklerine dair önemli veriler sunuyor.

Ayrıca, Gelsenkirchen Türkdanış Kadın Çalışma Grubu tarafından, 1993 yılında Almanya Gelsenkirchen'de

Photographs in the collection document major protests and demonstrations, including the May Day celebrations in Istanbul in 1977, the İzmir Peace Rally in 1979, the march and protest of glass workers, the actions of the Fatih Sultan Mehmet Bridge workers, and demonstrations against the Higher Education Council (YÖK). There are also posters from the Freedom and Solidarity Party's rally in Ankara on July 9, 2000—calling for “Jobs for All, Decent Wages, and a Life with Dignity”—as well as English-language posters protesting the fascist dictatorship in Chile.

The women's private archives held at TÜSTAV, which I mentioned earlier, not only allow us to understand the lives of the individuals who created them but also open a window onto the social, political, and economic contexts of their time. In other words, starting from a single personal life story, it becomes possible to trace the wider cultural, social, and political processes that shaped an entire period.

Could you tell us about the Women's Movement Library? For instance, could you share information about the publications and documents from organizations such as the Progressive Women's Association (İKD), the Federation of Turkish Women in Europe (ATKF), and the Gelsenkirchen Women's Union (GKB)?

I'd like to begin by saying that we established this library to help make the socialist, communist, and working women's movements more visible. The Women's Movement Library mainly houses documents and publications related to the activities of the Progressive Women's Association (İKD), as well as materials from the Federation of Turkish Women in Europe (ATKF) and the Gelsenkirchen Women's Union (GKB). In addition to these, we have also catalogued and digitized a number of other important sources—books published in the 1920s and 1930s, documents from the women's initiatives of the CHP, and materials produced through trade unions' work on women. All of these are now available for access through our website.⁵

The Gelsenkirchen Women's Union (GKB) Archive Fund is a vital collection that sheds light on the struggles of Turkish migrant women in Europe and the socialist/communist women's movement between the 1970s and 1990s. Donated by Fatma Çelik, one of the founders of GKB, the archive brings together documents from 1975 to 1990 that trace the history of the progressive women's movement in Europe and the political processes that shaped it.

6. <https://www.tustav.org/kutuphane/kadin-hareketi-kutuphanesi>

5. <https://www.tustav.org/kutuphane/kadin-hareketi-kutuphanesi>

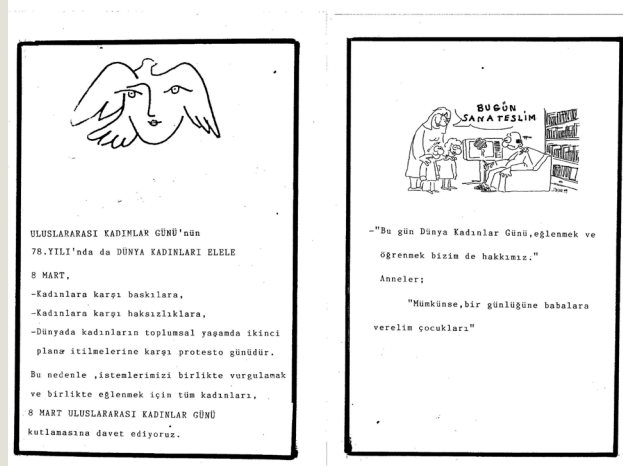
Gelsenkirchen Kadınlar Birliği (GKB), 8 Mart 1989 tarihli etkinlik broşürü, TÜSTAV Kadın Hareketi Kitaplığı. / Gelsenkirchen Women's Union (GKB), an activity brochure dated May 1, 1989, TÜSTAV Women's Movement Library.

yayımlanan ve Almanya'daki Türk işçi kadınlara yönelik olarak çıkan *Adım* dergisi de özellikle sosyal tarih ve emek tarihi için özgün bir kaynak olma özelliği taşıyor ve incelendiğinde yeni çalışmalara uç verecek bir birikim diyebilirim.

Son olarak sendika-siyaset bağlamında DİSK Arşiv Fonu önemli bir birikim sunuyor. Özellikle kadın işçilerin grevlerini inceleyen araştırmacılar için Bank-Sen, Tekstil ve DİSK Genel Merkez arşivleri emek hareketi tarihçileri için değerli bir kaynak olacaktır.

Kadınların özel ve kamusal yaşamlarını yansıtan belgelerin arşivlerdeki dağılımı hakkında ne düşünüyorsunuz? Hangi alanlar daha fazla temsil ediliyor? Bu denge- nin sağlanması için ne gibi çalışmalar yürütüyorsunuz?

Türkiye'deki arşiv kurumları ve kütüphanelerde kadınların özel ve kamusal yaşamlarını yansıtan belgelerin dağılımının, genel olarak tarihsel ve toplumsal cinsiyet dinamiklerinden etkilendiğini söyleyebilirim. Şöyle ki kadınların tarihsel süreçte özel ve kamusal alandaki varlığının belgelerle kayıt altına alınmamasında toplumsal cinsiyet rollerinin belirleyici bir faktör olduğu çok açık. Daha açık bir şekilde ifade etmem gerekirse; geleneksel olarak, arşivlerde resmi belgeler (devlet kayıtları, yasal

Gelsenkirchen Kadınlar Birliği (GKB), 8 Mart 1989 tarihli etkinlik broşürü, TÜSTAV Kadın Hareketi Kitaplığı. / Gelsenkirchen Women's Union (GKB), an activity brochure dated May 1, 1989, TÜSTAV Women's Movement Library.

This archive is an invaluable resource for anyone interested in exploring the dialogue between the migrant women's movement and feminist internationalism. It contains documents on the founding and activities of GKB, the establishment and work of the Federation of Turkish Women in Europe (ATKF), the connections and solidarity between women's movements and trade union or political groups in Europe, as well as records on International Women's Day celebrations in both Europe and Turkey. It also includes materials on the Progressive Women's Association (İKD)—its activities, its closure, and the solidarity that surrounded it—alongside documents related to the Peace Association trial and support for Reha İsvan. Taken together, these sources offer rare insights into the ways women of the Turkish left re-engaged with politics and organization in Western Europe, while also shedding light on the practices of women's organizing and solidarity across Europe.

In addition, *Adım* magazine—published in 1993 in Gelsenkirchen by the Gelsenkirchen Türkdaniş Women's Working Group for Turkish migrant women workers in Germany—stands out as a unique source, particularly for social and labor history. It holds a wealth of material that, when studied closely, can inspire new avenues of research.

Finally, in the context of union and politics, the DİSK Archive Fund offers a particularly rich resource. For researchers studying women workers' strikes, the archives of Bank-Sen, the Textile Union, and the DİSK Headquarters stand out as invaluable sources for anyone exploring the history of the labor movement.

Adım dergisi, 1. sayısı kapak. Adım dergisi, Almanya'daki Türk işçi kadınlara yönelik Gelsenkirchen Türkdanış Kadınlar Çalışma Grubu tarafından yayınlanmıştır, TÜSTAV Kadın Hareketi Kitaplığı. / *Adım periodical, cover of the first issue. Adım was published by the Gelsenkirchen Türkdanış Women's Working Group for Turkish migrant women workers in Germany, TÜSTAV Women's Movement Library.*

metinler, siyasi belgeler) ön planda olduğu için kadınların kamusal alandaki varlığına dair belgeler daha fazla temsil edilirken, özel yaşamlarına dair belgeler (mektuplar, günlükler, kişisel koleksiyonlar) daha az korunmuştur. Örneğin geleneksel olarak kadınların ev içi emeği (çocuk bakımı, yemek, temizlik, vb.) yazılı bir iz bırakmazken erkeklerin ticari faaliyetleri (tapu, ticaret sicil kayıtları) resmi arşivlerde kayıtlıdır. Ayrıca kadınların arşivlerde eksik ve yetersiz temsili konusunda önemli adımlar atılıp bir farkındalık perspektifi oluşsa da hâlâ yeterli bir temsilden söz edebilir miyiz, çok emin değilim. Mesela yerel ve kırsal kadın tarihine ilişkin geniş bir literatürden söz edemiyoruz. Anadolu'daki kadınların yaşamına dair belgeler -burada birincil kaynaklardan söz ediyorum- yok denecek kadar az. Yerel kadın tarihinin belirleyenleri okuryazar olan Anadolu'nun öncü kadınları diyebiliriz. Yani aslında genel olarak kadınların özel alandaki temsiliyetine ulaşmamız ne yazık ki hâlâ mahrem bir alan ve bu mahremiyeti belirleyen de yine toplumsal cinsiyet rollerinin getirdiği yük ve ağırlık.

Özel alanın mahremiyeti, kamusal alanın erkek egemen olması bu dağılımın dengesinde, kuşkusuz büyük bir eşitsizlik yaratıyor. Dolayısıyla resmi belgeler (nüfus kayıtları, mahkeme kararları, eğitim ve çalışma hayatına

What are your thoughts on how documents reflecting women's private and public lives are represented in archives? Which areas tend to receive more attention, and what kind of efforts are being made to create a better balance?

In Turkey's archival institutions and libraries, the distribution of documents reflecting women's private and public lives is deeply shaped by historical and gender dynamics. It is clear that gender roles have played a decisive part in whether or not women's presence in both spheres was recorded. To put it plainly: because official documents—state records, legal texts, political papers—have traditionally dominated archives, women's presence in public life is documented more often, while their private lives—letters, diaries, personal collections—are far less visible.

For example, women's domestic labor—childcare, cooking, cleaning—rarely leaves behind a written trace, whereas men's commercial activities—property deeds, trade registries—are well documented in official archives. And although important steps have been taken toward raising awareness of women's underrepresentation in archives, I am not sure we can yet speak of adequate representation. We still lack a broad body of primary sources on local and rural women's histories. Records about women's lives in Anatolia are almost nonexistent. What we know is largely shaped by the literate, pioneering women of those regions. In short, gaining access to women's experiences in the private sphere remains difficult, because that sphere is still framed as "intimate" or "off-limits"—its boundaries defined by the very weight of gender roles themselves.

The divide between the privacy of the domestic sphere and the male dominance of the public sphere has, unsurprisingly, created a deep imbalance. As a result, when we look at official documents—such as population registers, court decisions, and records related to education and work—or at the materials of political and feminist movements, like women's rights publications and manifestos, and even at outputs from the press, especially women's journals, we find more evidence of women's presence in public life than in the private sphere. Yet, as I mentioned earlier, personal life and domestic experiences remain underrepresented. In other words, women's traces in history are too often confined to the roles society assigned to them, which is why public records dominate in archives, while sources reflecting private life—feelings, daily labor—are far fewer.

To address this inequality, methods such as oral history, personal archive donations, and feminist archival practices become vital. This is precisely where the Women's Library has played an extraordinary role: working tirelessly to collect the very documents that would other-

dair belgeler), siyasi ve feminist hareketin belgeleri (kadın hakları mücadelesi, feminist hareketin yayınları, bildirileri, vb.) ile basın yayın alanının çıktıları (kadın dergileri) üzerinden, kadınların kamusal yaşamdaki temsiliyetinin özel alana nazaran daha çok olduğunu görebiliyoruz. Ancak yukarıda da bahsettiğim gibi özel yaşam/özel alan yeterli ve eşit temsil edilmiyor. Ezcümle, kadınların tarihteki izlerinin toplumun onlara biçtiği rollerle sınırlı kaldığını ve bu nedenle arşivlerde kamusal alana dair belgelerin (resmi kayıtlar) daha çok, özel yaşama dair belgelerin (duygular, gündelik emek) daha az korunduğunu/göründüğünü söyleyebiliriz. Bu eşitsizliği gidermek için sözlü tarih, kişisel arşiv bağışları ve feminist arşivcilik gibi yöntemler öne çıkıyor. Bu noktada, Kadın Eserleri Kütüphanesi'nin, tam da bu "görünmez" kalmış belgeleri toplamak için faaliyetlerini olağanüstü bir çabayla sürdürdüğünü görüyoruz. Burada bir parantez açalım o zaman, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, kadın odaklı arşivcilik ve feminist arşivcilik alanında Türkiye'de âdeta bir devrim gerçekleştirdi; bu alanda öncü çalışmalara imza attı ve literatüre paha biçilmez katkılarda bulundu. Ben de, 3 yıl gönüllü ve 4,5 yıl da profesyonel olarak bu vakıfta çalışmış bir arşivci olarak, Vakfın ürettiği sayısız değerli çalışmanın bir parçası olmaktan her zaman büyük bir gurur duydum.

Kadın hareketi, feminist hareket ve kadın çalışmaları alanı, üniversitelerdeki toplumsal cinsiyet ve kadın araştırmaları bölümlerine ilginin artmasıyla giderek çeşitleniyor; bu alanda yeni araştırmaları ilgiyle takip ediyoruz. Ancak gerek solun, gerekse emek hareketinin ve sendikal mücadelenin kadın gündemine ilişkin çalışmaları hâlâ yetersiz düzeyde. Türkiye'de kadın arşivciliği son yıllarda gelişme kaydetse de, özellikle özel yaşam belgelerinin korunması ve erişilebilir kılınması için daha fazla çaba gerekiyor. Bu eksikliğin giderilmesinde, alanda çalışan kişi ve kurumlara büyük sorumluluk düşüyor. Biz de TÜSTAV olarak bu alanın genişlemesi için yeni kaynaklar oluşturmaya ve araştırmacılarla buluşturmaya özen gösteriyoruz.

Arşivlerde veriye ulaşırken tanımlama ve anahtar kelime alanları oldukça önemli. Kadın tarihi alanında çalışan araştırmacıların TÜSTAV arşivlerinde etkili bir tarama yapabilmeleri için önerileriniz nelerdir? Özellikle yönlendirebileceğiniz koleksiyon veya belgeler var mı?

TÜSTAV arşivlerinde kadın emeği, sol hareket ve kadınların mücadele tarihine ilişkin belgelere ulaşmak için öncelikle web sitemizi ziyaret etmelerini öneririm.⁷ Burada fon ve seri bazlı arama yapılabilir. Örneğin, DİSK Arşiv Fonu: Kadın işçilerin grevleri, sendikal

wise remain invisible. It is no exaggeration to say that the Women's Library and Information Center Foundation carried out something of a revolution in Turkey in the fields of women-centered and feminist archiving, producing pioneering work and making invaluable contributions to the literature. Having spent three years there as a volunteer and another four and a half years as a professional archivist, I have always taken great pride in being part of the countless valuable projects the Foundation has brought to life.

The fields of women's movements, feminist struggles, and women's studies have been expanding, especially with the growing interest in gender and women's research programs at universities. We follow new work in these areas with great interest. Yet studies that focus on women's role within the left, the labor movement, and trade union struggles remain limited. Although women's archiving in Turkey has made progress in recent years, much more needs to be done to preserve private life documents and make them accessible. Addressing this gap is a responsibility that falls on both individuals and institutions working in the field. At TÜSTAV, we make it a priority to create new sources and share them with researchers to help widen this area of study.

The way materials are described and the choice of keywords play a crucial role in accessing data within archives. What suggestions would you offer to researchers working in the field of women's history so they can search effectively in the TÜSTAV collections? Are there particular collections or documents you would especially recommend?

For those looking to explore documents on women's labor, the left, and the history of women's struggles in the TÜSTAV archives, the best place to start is our website.⁶ There, you can search by collection or series. For instance, the DİSK Archive Fund contains materials on women workers' strikes and their role in union struggles. The TKP Archive Fund includes correspondence, congress minutes, and reports that shed light on women's place within the Party. The TİP Archive Fund offers similar records highlighting women's roles, while private collections—such as those of Behice Boran and Zehra Kosova—provide invaluable personal perspectives.

It's also possible to narrow searches in TÜSTAV's online catalogues using filters like "women" or "women's labor." Still, since women are not always directly tagged in documents, it's worth trying related terms—such as workers' health or family allowances—which can also reveal

7. Bkz. <https://www.tustav.org/>

6. See <https://www.tustav.org/>

mücadelede kadınlar, vb.; TKP Arşiv Fonu: Parti içinde kadınların rolünü gösteren yazışmalar, kongre tutanakları, raporlar, vb.; TİP Arşiv Fonu: Parti içinde kadınların rolünü gösteren yazışmalar, tutanaklar, raporlar, vb.; Kişi özel arşivleri (Behice Boran, Zehra Kosova, vb.). Yine, TÜSTAV'ın çevrimiçi kataloglarında "kadın" veya "kadın emeği" filtreleriyle daraltma yapılabilir fakat bazı belgelerde kadınlar doğrudan etiketlenmemiş olabilir bu nedenle işçi sağlığı, aile yardımları gibi dolaylı terimler de denenebilir. Spesifik olarak tek bir belge veya kayda yönlendirme yapamam; ancak bu alanda çalışılabilecek pek çok kaynak bulunduğunu ve bu kaynakların tarihe yeni patikalar açabileceğini söyleyebilirim.

Arşivlerin cinsiyetlendirilmiş yapısı üzerine düşündüğümüzde, erkek aktivistlerin belgeleri daha sistemli biçimde korunurken, kadınların belgelerinde bütünlüğün bozulması veya görünmezlik söz konusu olabiliyor. Bu yapısal eşitsizliği gidermeye yönelik çalışmalarınız bulunuyor mu?

Bizim çalıştığımız alanda kadınların belgelerindeki parçalanmışlıktan ziyade, işçi ve sol hareket tarihinde erkeklerin rolü ve görünürlüğü daha ağır basıyor. Dolayısıyla, kadınların belgelerindeki parçalanmışlıktan çok, kadınların bu mücadelede yeri ve rolünü ortaya çıkarmaya dönük bir çalışma yürütüyoruz. Bu çerçevede özellikle 1930-1940'lı yıllarda Türkiye komünist hareketinde yer almış öncü kadınların yaşam ve mücadele hikâyelerinin araştırılmasını, onlara ilişkin belgelerin toplanmasını teşvik ediyoruz.

TÜSTAV olarak, Zehra Kosova'nın *Ben İşçiyim* başlıklı anı kitabının yeni baskılarını yaptık; DİSK'e bağlı Sosyal-İş Sendikası'yla birlikte yaptığımız bir basımı, bu sendika 8 Mart'ta sendikacı kadınlara armağan olarak dağıttı. Ayrıca Zehra Kosova'nın yaşama gözlerini yummasının ardından nüfus kâğıdı, fotoğraf albümü, vb. kimi müze malzemesi ürünlerinin Vakfımıza bağışlanması çalışmalarımız bu yöndeki adımlarımızdandır. Şimdiye kadar, 1930'lu yıllardaki mücadelelerde yalnızca Sabiha Sertel, Suat Derviş ve Fatma Nudiye Yalçı adları öne çıkarken Aytül Tamer, TKP Merkez Komitesi yedek üyeliğine de seçilmiş Semiha (Sıdika) Uzunhasan'la ilgili bir çalışma yürüttü. TÜSTAV arşiv belgelerinden de yararlanarak hazırladığı "Semiha/Sıdika Uzunhasan: TKP Merkez Komitesi üyesi Bir Kadının Hikâyesi" başlıklı tebliğini, TÜSTAV'ın 9-10 Aralık 2023'te Ankara'da düzenlediği "Cumhuriyet Kurulurken Emek, Sermaye ve Sol Sempozyumu"nda sundu.⁸ Komintern dönemi TKP tarihi

women's experiences indirectly. While I can't point to a single document or record in particular, I can say with confidence that there is a wealth of material waiting to be studied, and these sources have the potential to open new pathways into history.

When we think about the gendered nature of archives, we see that the documents of male activists are often preserved in a more systematic way, while women's papers tend to be fragmented or even rendered invisible. Do you have initiatives aimed at addressing this structural inequality?

In our field, what we encounter is not so much a fragmentation in women's documents, but rather the predominance of men's roles and visibility in the history of labor and the left. That's why our efforts focus less on the gaps within women's personal papers and more on uncovering women's place and role within these struggles. Within this framework, we particularly encourage research into the lives and stories of pioneering women who took part in the Turkish communist movement during the 1930s and 1940s, as well as the collection of documents related to them.

As TÜSTAV, we've republished *I Am a Worker*, the memoir of Zehra Kosova. One edition, produced together with the Social-İş Union under DİSK, was distributed to unionized women as a gift on March 8. After Zehra Kosova passed away, steps were also taken to bring items such as her identity card and photo album—materials closer to museum artifacts—into our collection.

Until recently, names like Sabiha Sertel, Suat Derviş, and Fatma Nudiye Yalçı were among the few women remembered from the struggles of the 1930s. But in a significant step forward, Aytül Tamer carried out a study on Semiha (Sıdika) Uzunhasan, who was even elected as an alternate member of the TKP Central Committee. Drawing on TÜSTAV's archival materials, she presented her paper, "Semiha/Sıdika Uzunhasan: The Story of a Woman Member of the TKP Central Committee", at TÜSTAV's symposium *Labor, Capital and the Left at the Founding of the Republic*, held in Ankara on December 9–10, 2023.⁷

Looking ahead, the planned *Biographical Dictionary on the history of the TKP during the Comintern era* will, I believe, mark an important step toward bringing to light the lives and struggles of communist women.

8. Fatmagül Berktaş'ın "Hep Ezilenden Yana bir Yazar: Suat Derviş" tebliğinin de yer aldığı sunumlar *Cumhuriyet Kurulurken Sempozyumları* TÜSTAV başlığıyla Ali Akgün tarafından derlenerek Sosyal Tarih yayınları tarafından yayınlandı.

7. That symposium also featured Fatmagül Berktaş's paper, "A Writer Always on the Side of the Oppressed: Suat Derviş," and the proceedings were later compiled by Ali Akgün and published by Sosyal Tarih Publishing under the title *Cumhuriyet Kurulurken Sempozyumları* TÜSTAV.

Behice Boran kürsüde TÜSTAV TİP Arşiv Fonu, Behice Boran Arşivi. / Behice Boran at the lectern. TÜSTAV TİP Archive Fund, Behice Boran Archive.

çalışması çerçevesinde hazırlanması öngörülen Biyografik Sözlük, komünist kadınların yaşam ve mücadele hikâyelerinin öğrenilmesinde önemli bir adım olacaktır diye düşünüyoruz.

Özel arşivlerin koruma altına alınması ve sonrasında bu arşivler üzerinde yürütülecek çalışmalar kadar bağışçıyla kurulan iletişimin ve arşivin kuruma getirilme hikâyesinin de ayrı önem taşıdığını düşünüyoruz. Bağışçılarla nasıl iletişim sağlıyorsunuz? Özellikle kadın özel arşivleri bağlamında kurumunuza sağladığınız arşivlerden, bağış süreci hikâyesi bakımından diğerlerinden ayrılan bir arşiv oldu mu?

Bağışçılar genellikle bu tarihin bir parçası olmuş, bu tarih içinde yer almış kişiler. Dolayısıyla her bir arşivin bağış süreci, iletişim ve sağlama politikamız bakımından benzerlik gösterirken, elbette her birinin farklı hikâyesi oluyor. Bu süreçlerden biraz daha farklı olan ve kadın özel arşivi olması sebebiyle de hikâyesini anlatmaktan keyif aldığım Behice Boran Arşivi'ni örnekleyebilirim.

Behice Boran Arşivi, Türkiye'nin önemli arşiv kurumlarından olan Tarih Vakfı'nda ve TÜSTAV'da koruma altına alındı. Bu arşivin bu iki kuruma gelmeden önceki hikâyesi neydi? Biraz bundan bahsetmek isterim. Behice Boran'ın özel arşivini iki bölümde ele alabiliriz. İlk bölüm Türkiye'de yaşadığı dönemde biriktirdiği evrakı, ikinci bölümü ise yurtdışında yaşadığı dönemde biriktirdiği

We believe that when it comes to private archives, the story of how an archive is brought into an institution and the communication established with the donor are just as important as the preservation process itself or the research that follows. How do you engage with donors? And in the context of women's private archives, has there been a donation story that stands out from the others in terms of how it unfolded?

Most of our donors are people who themselves were part of this history. That's why, while the donation process for each archive follows a similar path in terms of communication and acquisition policy, every collection carries its own unique story. One example that stands out for me—and one I especially enjoy telling because it is also a women's private archive—is the Behice Boran Archive.

The Behice Boran Archive is safeguarded today in two of Turkey's key archival institutions: the History Foundation and TÜSTAV. But before arriving at these institutions, the archive itself has a story worth telling. Broadly speaking, Boran's private papers can be divided into two parts: the documents she gathered during her years in Turkey, and those she accumulated while living abroad. Before leaving for Belgium as a political exile, she entrusted her personal papers to her comrades, who safeguarded them for thirteen years in a wooden chest. Osman Sakalsız, Nurettin Pirim, Abdurrahman Atalay, and others took great care to protect this material, which

belgeler. Behice Boran'ın politik göçmen olarak Belçika'ya gitmeden önce yoldaşlarına teslim ettiği özel evrakı, 13 yıl boyunca yoldaşlarından birinin evinde bir sandık içinde muhafaza edildi. Osman Sakalsız, Nurettin Pirim, Abdurrahman Atalay ve diğer yoldaşları Behice Boran'ın özel evrakını büyük bir özenle korudular. Evrakın muhafaza edildiği yer, Nurettin Pirim'in evindeki bir sandıktı.⁹ 1993-94 yıllarında Osman Sakalsız ve Nihat Sargın'ın aldığı kararla Behice Boran arşivinin bu kısmı Tarih Vakfı'na bağışlandı. Dolayısıyla Behice Boran'ın "1950 öncesi dönemi", "Dil Tarih Coğrafya Fakültesi süreci", "1951 davası dönemi", "Tutukluluk süreci ve cezaevi dönemi" ve "Türkiye İşçi Partisi'ne ilişkin evrakı" Tarih Vakfı'nda bulunuyor. Bu arşivde mektuplar, günlükler, meclis konuşmaları, el yazısı çalışma notları ve bu minvalde pek çok önemli bilgi ve belge yer alıyor.

Arşivin ikinci bölümü, yani Türkiye Sosyal Tarih Vakfı'nda korunan bölümü ise, Behice Boran'ın Belçika'da yaşadığı dönemde biriktirdiği evraklardan oluşuyor. Ancak buraya şöyle bir not düşmekte fayda var: TÜSTAV'daki arşive baktığımızda, politik göçmenlik sürecinden önce de kimi mektupları ve notları bulabiliyoruz, dolayısıyla bu bize, Boran'ın yurtdışına çıkarken bazı mektupları, yazışmaları ve notları da beraberinde götürmüş olabileceğini düşündürüyor, ancak bununla ilgili elimizde şimdilik net bir veri bulunmuyor.

Behice Boran'ın Belçika'da, Osman Sakalsız'ın evinde muhafaza edilen evrakı, Osman Sakalsız tarafından Türkiye'de Nihat Sargın'a teslim edilmek üzere gönderilmiş. Nihat Sargın'ın önerisiyle bu evrakın TÜSTAV'a bağışlanması kararı alınmış ve arşiv 16 Mayıs 2009'da Hamdi Maskar tarafından TÜSTAV'a teslim edilmiştir. Arşiv, Boran'ın doğumunun 100. yılı için düzenlenecek etkinlikler çerçevesinde erişime açılabilmesi için hızlıca kataloglandı; bu sürecin içinde yer almış olmak benim için ayrıca önemlidir.

Belgelerin tanımlanması aşamasında, öncelikle hayat-taysa arşivi üretenle veya arşive dair bilgi sahibi olabilecek aile üyeleriyle çalışma imkânı bulabildiniz mi? Böyle bir destek sağladığınız örnekler oldu mu?

Arşivi üreten kişiler veya yakınlarıyla çalışma imkânımız elbette çok oldu. Kişisel deneyimlerimden yola çıkarak verebileceğim pek çok örnek var. TÜSTAV'da çalışmaya başladığımda tasnif ve kataloglamadan sorumlu olduğum ilk koleksiyon TBKP Arşiv Fonu'ydu. Belgelerin nasıl bir düzende tasnif edileceği, nasıl kataloglanacağı ve nasıl korunacağına ilişkin Parti'nin yönetim kadrosu ve üyeleriyle bire bir çalışma şansım oldu.

was kept in Nurettin Pirim's home. In 1993–94, Osman Sakalsız and Nihat Sargın decided that this portion of Boran's archive should be donated to the History Foundation. As a result, materials covering her "pre-1950 years," her "Faculty of Language, History and Geography period," the years surrounding the "1951 trial," her time in prison, and her documents related to the Turkish Workers' Party are all now housed there. The collection includes letters, diaries, parliamentary speeches, handwritten notes, and many other valuable sources.

The second part of the archive—the section preserved at the Foundation for Social History in Turkey—consists of the papers Behice Boran accumulated during her years in Belgium. Still, it's worth noting that when we look at the archive held at TÜSTAV, we also find some of her letters and notes from before her period of political exile. This suggests that Boran may have taken certain correspondence and writings with her when she left the country, though at present we don't have definitive evidence to confirm this.

Behice Boran's papers, which had been kept in Belgium at the home of Osman Sakalsız, were sent to Turkey so that they could be handed over to Nihat Sargın. On his recommendation, it was decided that the documents should be donated to TÜSTAV, and on May 16, 2009, Hamdi Maskar formally delivered the archive to the Foundation. The collection was catalogued quickly so that it could be made accessible as part of the events marking the centenary of Boran's birth. Being involved in that process was especially meaningful for me.

During the process of identifying and cataloguing documents, were you able to work directly with the person who created the archive, if they were still alive, or with family members who might have knowledge about it? Could you share any examples where such support played a role?

I've had many opportunities to work directly with the people who created archives or with their close relatives, and I could share countless examples from my own experience. When I first started at TÜSTAV, the very first collection I was responsible for cataloguing and organizing was the TBKP Archive Fund. I had the chance to work closely with the Party's leadership and members, learning firsthand how the documents should be arranged, catalogued, and preserved.

One meaningful example for me was having the chance to work with Nihat Sargın himself while cataloguing his archive. I could name many others as well—the archives of DİSK and its affiliated unions, the Behice Boran Archive, the İnci İşbulur Archive, and more. To work in direct contact with the very people who shaped history,

9. Aktaran Abdurrahman Atalay

Nihat Sargın Arşivi'nin tasnifinde Nihat Sargın'la çalışma olanağı bulmam, bu bakımdan önemli bir örnektir. Keza DİSK ve DİSK'e bağlı sendikaların arşivleri, Behice Boran Arşivi, İnci İşbulur Arşivi gibi pek çok örnek sayabilirim. Tarihin özneleriyle birebir temas halinde çalışmak ve bu yolla tarihyazımına katkıda bulunmak benim için çok özel ve önemli bir deneyim. Bu anlamda şanslıydım diyebilirim. Bu mesleğin güzel tarafı birincil kaynaklarla ve o kaynakların üretkenleriyle yolunu keşsettiren, ortak paydada birleştiren bir etkisinin olması.

Elimizden geçen birincil kaynakların üreticileriyle çalışmak, o tarihin içinde yaşamış olmasan bile, seni zamanda yolculuğa çıkararak o anın bir parçasıymış gibi hissettiriyor.

Son olarak dergimizin okuyucularına iletmek istedikleriniz var mı? Araştırmacılar TÜSTAV arşiv ve koleksiyonlarına nasıl erişebilirler?

Öncelikle sorduğunuz sorulara ek olarak bir soru da naçizane ben eklemek isterim. Belki bir soru olmasa da son söz yerine geçsin; araştırmacılar ve akademisyenler Türkiye'de sol hareket, emek hareketi ve kadın hareketi üzerinde çalışmayı neden tarihsel bir sorumluluk olarak görmeli? Özellikle bugün buna neden bu kadar ihtiyacımız var? Tüm bunları kapsayacak birkaç söz ederek devam edeyim.

Bilimde ve araştırmalarda sol tarihin, sol mücadelenin pratiklerine güç kazandırmak, bilgiyi yeniden üretmek ve meşruiyet alanını genişletmek zorunda olduğumuzu düşünüyorum. Bugün kadın hareketi tarihi, feminist hareket tarihi kadar sol/sosyalist mücadele tarihi ile emek tarihi de kamusal özellik kazanmış değil; hepsi de talihsiz bir eşitsizlik yaşıyor. Elbette şöyle anlaşılmasın, bu iki alanı birbiriyle karşılaştırmıyor ve hangisi daha görünmez çıkarımı yapmıyorum. Sadece benzer şekillerde bu iki tarih de ne yazık ki yeterli ilgiyi görmüyor. Bunun pek çok sebebi var kuşkusuz. Bunlardan biri, bugün akademik dünyada fikri ve kurumsal düzeyde tahakküm kuran bir yapının hüküm sürmesi ve onunla uyumlu işleyen bir "sağ" entelijansiya ile karşı karşıya olmamız. Bu durum yalnızca günümüz üniversitelerinde değil, düşünsel üretim alanlarının genelinde hissedilen baskıyı da beraberinde getiriyor. Böyle bir dönemde, geçmişte bu tahakküme karşı verilmiş mücadele pratiklerini tanımak ve anlamak, yalnızca tarihsel bir merakın ürünü değil, aynı zamanda bugünkü sol-sosyalist mücadelenin yolunu aydınlatacak bir birikim anlamına gelir.

Bu bağlamda okuyucu, yalnızca pasif bir izleyici değil, aynı zamanda araştırmacı kimliğiyle bu deneyimlerden beslenebilen, onları bugünün politik ve entelektüel mücadelelerine taşıyabilen aktif bir özne olmalıdır. Geçmişte neler yapılabildiğini, hangi araçlarla direnildiğini,

and to contribute to historiography through that connection, has been a truly special and invaluable experience. In that sense, I consider myself fortunate. This is one of the most rewarding aspects of the profession: the way it brings you face to face with primary sources and with the people who created them, allowing your paths to intersect on common ground.

Working with the creators of primary sources takes you on a kind of journey through time. Even if you weren't there when that history was made, it allows you to feel as though you were part of that very moment.

Finally, is there anything you would like to share with the readers of our journal? And how can researchers gain access to TÜSTAV's archives and collections?

Before I move on, let me add a question of my own to the ones you've asked. Or perhaps it's less a question and more of a closing thought: why should researchers and academics in Turkey see the study of the left, the labor movement, and the women's movement as a historical responsibility? And why is this need so pressing today? Allow me to share a few words that speak to all of these together.

I believe that in science and research we have a responsibility to strengthen the practices of leftist history and struggle, to reproduce knowledge, and to broaden its legitimacy. Today, the history of the women's movement, just like the history of the left, the socialist struggle, and the labor movement, has not yet gained the public visibility it deserves. To be clear, I don't mean to set these histories against one another or suggest that one is more overlooked than the other. What I want to underline is that both share a similar fate of neglect. There are many reasons for this, of course. One of them is the dominance of a structure that exerts intellectual and institutional control in the academic world, reinforced by a "right-wing" intelligentsia aligned with it. This dynamic creates a pressure that is felt not only in universities but across all spaces of intellectual production. In times like these, engaging with the practices of resistance developed against such domination in the past is not simply a matter of historical curiosity—it is a body of knowledge that can shed light on the path of today's leftist and socialist struggles.

In this sense, the reader is not simply a passive observer but an active participant—someone who, in their role as a researcher, can draw on these experiences and carry them into today's political and intellectual struggles. Asking how people resisted in the past, what tools they used, and how they produced knowledge is essential to reimagining both leftist thought and the women's movement today. The legacy of the left and of women's

hangi yollarla bilgi üretildiğini sorgulamak; bugünün sol düşüncesini, yine benzer şekilde kadın mücadelesini yeniden inşa etmek için elzemdir. Türkiye’de solun ve kadın hareketinin mücadele birikimi, salt dönemsel dalgalanmalarla açıklanamayacak derinliktedir. Bu tarihin varlığı geçici yükselişlere indirgenemez; zira işçi sınıfı var oldukça, ezilenlerin mücadelesi sürdükçe ve kadınların direnişi devam ettikçe, bu mücadelenin kaynakları her daim yeniden üretilecektir. Bu köklü tarihi sistematik biçimde ortaya çıkarmak, belgelemek ve geleceğe aktarmak ise biz arşivcilere, tarihçilere ve akademisyenlere düşen en temel sorumluluktur.

Şimdi, araştırmacıların, ilgililerin TÜSTAV arşiv ve koleksiyonlarına erişimine gelirsek; öncelikle sık sık web sitemizi ziyaret etmelerini öneririm. Ayrıca, Vakıf faaliyetlerinden güncel olarak haberdar olmak için sosyal medya kanallarından TÜSTAV’ı takip etmeleri de önemli. Çünkü belli aralıklarla yeni arşiv ve koleksiyonları dijitalleştirerek erişime açıyoruz, yeni yayınlar çıkarıyoruz, sempozyum ve seminerler düzenliyoruz, bunların duyurularını aktif olarak sosyal medya kanallarından yapıyoruz.

TÜSTAV olarak, tasnifi tamamlanmış ve arşivi verenin, üzerinde herhangi bir süreli kapatma işlemi yapmamış olduğu arşiv belgelerini araştırmacıların ve incelemek isteyenlerin kullanımına sunuyoruz. Ancak bunun için aşağıdaki koşullara uyulması gerektiğinin altını çizmek isterim:

- İnceleme yapmak isteyen bir fotoğrafıyla birlikte açık kimliğini ve araştırma konusunu belirttiği yazılı başvurusuyla özel izin alması,
- Bundan sonra, arşivle ilgili hangi malzemeleri inceleyeceği konusunda web sitesinde “Başvurular” sekmesi altında Arşivlerden Yararlanma formunu doldurarak başvuru yapması gerekiyor.

Bunların dışında emek hareketi, sendikal hareket ve sendika-siyaset bağlantısı üzerinde çalışacaklar DİSK Arşiv Fonu’nu; Türkiye sol hareket üzerinde çalışma yapacaklar TKP ve TİP Arşiv Fonları’nı; komünist, işçi ve sol hareketlerin siyasal davalarının dosyalarıyla ilgili çalışma yapmak isteyenler de Dava Dosyaları Arşiv Fonu’nu inceleyebilirler. Barış hareketi üzerine çalışma yapacakların Barış Hareketleri Arşiv Fonu’na bakmalarını önerebilirim.

Son söz olarak; bizleri böyle kıymetli bir dergiyle buluşturduğunuz ve bu sayıda TÜSTAV’a yer verdiğiniz için ayrıca teşekkür ederim. Dergiyi ilgiyle takip ettiğimi bilmenizi isterim.

struggles in Turkey cannot be explained away as a series of temporary waves. This history cannot be reduced to moments of rise and decline, because as long as the working class exists, as long as the oppressed continue their struggle, and as long as women keep resisting, the sources of this struggle will keep regenerating. To uncover, document, and pass on this deep-rooted history is, above all, the responsibility of archivists, historians, and scholars like us.

When it comes to accessing TÜSTAV’s archives and collections, my first suggestion to researchers and anyone interested is to check our website regularly. It’s also important to follow TÜSTAV on social media to stay up to date with the Foundation’s activities. From time to time, we digitize and open new archives and collections to the public, publish new works, and organize symposiums and seminars—and all of these announcements are shared actively through our social media channels.

At TÜSTAV, we make available to researchers and anyone interested those archive materials that have been fully catalogued and not restricted by the donor. Still, there are a few conditions that must be met. First, applicants need to submit a written request that includes a photo ID and a brief description of their research topic in order to receive special permission. After that, they are expected to complete the “Access to Archives” form under the “Applications” section of our website, indicating which materials they would like to consult.

For those interested in studying the labor movement, trade unions, or the relationship between unions and politics, the DİSK Archive Fund offers a rich resource. Researchers focusing on the history of the Turkish left can turn to the TKP and TİP Archive Funds, while those examining the political trials of communist, labor, and leftist movements will find valuable material in the Case Files Archive Fund. And for anyone exploring the peace movement, the Peace Movements Archive Fund is the place to look.

As a final note, I want to thank you for bringing us together through such a meaningful journal and for giving space to TÜSTAV in this issue. Please know that I follow the journal with great interest.

Kitap Tanıtımı / *Book Review*

Arşivin Toplumsal Cinsiyeti: Politik Aktivistlerin Hafızalarının Oluşumu ve Aktarımı

Genre de l'archive:
Constitution et Transmission des Mémoires Militantes¹

Aslı Davaz

Araştırmacı, Yazar, Kadın Tarihi Arşivcisi

“Genre de l'archive, politik aktivistlerin hafızalarının nasıl kurulduğu, kimler tarafından nasıl aktarıldığı ve bu sürecin toplumsal cinsiyetle nasıl kesiştiği üzerine kapsamlı bir düşünme zemini sunuyor. [...] özellikle 20. yüzyılda Fransa'daki sol hareket içinde yer alan aktivist kadınların ve erkeklerin arşivlerdeki temsiline odaklanarak, bireysel ve kolektif hafızanın cinsiyetlendirilmiş yapısını görünür kılıyor.”

Topluşsal cinsiyet, politik aktivistlerin hafızaları ve arşivler üzerine çalışan Fransız tarihçi ve Centre national de la recherche scientifique'in (Ulusal bilimsel araştırma merkezi, CNRS) araştırma direktörü Françoise Blum tarafından hazırlanan *Genre de l'archive: Constitution et transmission des mémoires militantes* (Arşivin toplumsal cinsiyeti: Politik aktivistlerin hafızalarının oluşumu ve aktarımı) adlı bu kitap, arşivlerde toplumsal cinsiyetin izini sürerken özellikle kadın politik aktivistlerin deneyimlerine odaklanıyor.

2016 yılında Paris 1 Panthéon-Sorbonne Üniversitesi'ne bağlı 20. Yüzyıl Sosyal Tarih Merkezi ile İşçi ve Toplumsal Tarih Dokümantasyon Merkezleri Kolektifi (CODHOS- Collectif des centres de documentation en histoire ouvrière et sociale) tarafından düzenlenen “Arşivin Toplumsal Cinsiyeti” başlıklı bilimsel çalıştayın genişletilmiş ve yeniden gözden geçirilmiş bildirilerinden

oluşan kitap, 1 Mart 2017 tarihinde yayımlandı. Çalışma üç ana bölümden oluşuyor: “Kadınlar ve Arşivler” başlığını taşıyan ilk bölümde, kadınların arşivlerdeki izi ve temsil biçimleri incelenirken; “Feministler Cephesinden” başlıklı ikinci bölümde, feminist kadınların belleğe, belgeye ve arşiv üretimine dair yaklaşımlarına odaklanılıyor. Son bölüm “Çiftlerin Hikâyeleri”nde ise, çiftlerin özel arşivlerinde kadın-erkek temsiliyeti inceleniyor.

Kadınlar ve Arşivler

Birinci bölümün ilk makalesi, tarihçi ve Musée de l'Histoire Vivante'ın (Yaşayan Tarih Müzesi) yöneticisi Éric Lafon'un kaleme aldığı “Madeleine Rebérioux/Jacques Duclos: masculin/féminin de l'archive” (Madeleine Rebérioux/Jacques Duclos: Arşivin Erkek/Kadın Temsilleri) başlığını taşıyor. Bu makale, 20. yüzyılda Fransa'da politik olarak etkin iki figürün; tarihçi ve entelektüel Madeleine Rebérioux ile Parti Communiste Français'nin (Fransız Komünist Partisi, PCF) önde gelen yöneticilerinden Jacques Duclos'nun arşivlerini karşılaştırmalı olarak ele alıyor.

1. Françoise Blum, ed., *Genre de l'archive: Constitution et transmission des mémoires militantes* (Paris: Codhos éditions, 2017).

Her ikisinin de arşivleri Montreuil'deki Musée de l'Histoire Vivante'a bağışlanmış. Yazara göre söz konusu arşivler arşivin üretimi, korunması ve temsiline ilişkin toplumsal cinsiyet temelli farkları sorgulamak bakımından dikkate değer. Yazının devamında ilk olarak, bu iki önemli figürün arşiv mirası tanıtılıyor. Ardından arşivin bağış sürecine dair bilgi veriliyor. Jacques Duclos'nun arşivi, müzeye iki aşamada bağışlanmış: İlki ölümünden on yıl sonra, 1985'te; ikincisi ise eşi Gilberte Duclos'nun 1990'daki vefatının ardından gerçekleşmiş. Arşivde 2000'den fazla broşür, dergi, çeşitli gazete kupür koleksiyonları, tablolar, resimler ve çizimler, albüm sayfaları ve zarf koleksiyonları, fotoğraflarla birlikte bir plak koleksiyonu, ses kasetleri ve manyetik bant kayıtları yer alıyor. Buna ek olarak, 2. Dünya Savaşı sırasındaki gizli parti belgeleri de mevcut. Ancak bu belgeler Duclos'nun kişisel arşivinden ziyade, partinin gözetiminde oluşturulan bir koleksiyon niteliğinde. Çünkü arşivde 1925-1943 arasındaki dönem neredeyse hiç temsil edilmiyor. Oysa bu dönem, Duclos'nun Komintern ile en yoğun ilişki içinde olduğu ve Sovyetler Birliği'yle bağlantılarını geliştirdiği dönemdir. Bu dönemsel boşluk, arşiv bağışının partinin kontrolünde ve bilinçli bir seçicilikle gerçekleştirilmiş olduğuna işaret ediyor. Özel yaşamına dair belgeler ise oldukça sınırlı; bazı çerçeveli fotoğraflar ve eşine ithaf ettiği birkaç yazı dışında arşiv, mahremiyete dair hiçbir unsur barındırmıyor.

Öte yandan, her ne kadar Madeleine Rebérioux hiçbir belgeyi saklamadığını iddia etse de, gerçekte oldukça kapsamlı bir arşiv bırakmıştır. Bu arşiv, dört çocuğu ve Rebérioux'ya yakın tarihçiler tarafından Archives Nationales (Ulusal Arşivler), École Normale Supérieure (Yüksek Öğretmen Okulu, ENS) ve Musée de l'Histoire Vivante gibi kurumlara dağılmış durumda. Arşivde belgeler, notlarla dolu kitaplar, akademik metinler, kişisel mektuplar, ses ve görüntü kayıtları gibi çeşitli materyaller yer alıyor. Bu belgeler Rebérioux'nun entelektüel titizliğini, duygusal tepkilerini ve eleştirel reflekslerini yansıtıyor. Sayfa kenarlarına ilâştirilmiş notlar, öfke ve coşku dolu ünlemler, kitaplara yapıştırılmış post-itler ve kişisel okumalarda kurulan içsel diyaloglar, onun kendine özgü bir hafıza biçimi yarattığını gösteriyor. Arşivlerin nasıl oluşturulduğu da dikkat çekici. Duclos'nun arşivi, eşi ve PCF tarafından görevlendirilen bir komisyon tarafından seçilip tasniflenmiş. Her iki durumda da arşivin üretiminde ve sunumunda aile bireyleri ve politik yapılar belirleyici olmuş.

Yazara göre iki arşiv arasındaki fark, özellikle barındırdıkları fotoğraflar bakımından değerlendirildiğinde belirginleşiyor. Duclos'nun arşivinde 2500'ü aşkın fotoğraf bulunuyor; bunlar onu fabrika ziyaretlerinde, mitinglerde, yurtdışında "kardeş partiler"le görüşmelerde ve kamuya açık pek çok etkinlikte gösteriyor. Rebérioux'nun arşivinde ise neredeyse hiç fotoğraf bulunmuyor. Bu, kadınlara

geleneksel olarak atfedilen "görünme arzusu" ile erkeklerle yüklenen "görünmezlik" klişesini tersine çeviren bir örnek. Rebérioux için esas olan yazı, düşünce ve sözdür; kamuya sunulan bir beden değildir.

Sonuç olarak Lafon, Madeleine Rebérioux ve Jacques Duclos arşivlerinin biçim ve içerik bakımından yalnızca toplumsal cinsiyetle değil aynı zamanda statü, politik kültür, kişilik yapısı ve mirasçılarının kararlarıyla şekillendiğini öne sürüyor. Ancak bu arşivler birlikte değerlendirildiğinde, hafızanın toplumsal ve bireysel dinamiklerle nasıl kesiştiğini ve cinsiyetin arşivde nasıl iz bıraktığını gözler önüne seriyor.

Bölümün ikinci metni, biyografi yazarı Colette Avrane'nin "Qui a tué Berthe Fouchère?" (Berthe Fouchère'i kim öldürdü?) başlıklı yazısı. Yazar, sosyalist aktivist Berthe Fouchère'in (1899-1979) altmış yıllık politik mücadelesinin önemine dikkat çekerken, aynı zamanda bu mücadelenin tarihsel bellekten nasıl silindiğini de sorguluyor. Kendisini "ası" olarak tanımlayan Berthe Fouchère, Section Française de l'Internationale Ouvrière'de (İşçi Enternasyonalinin Fransız Seksiyonu, SFIO) başlayıp Komünist Parti ve daha sonra Parti Socialiste Unifié'yle (Birleşik Sosyalist Parti, PSU) devam eden politik yaşamı boyunca kürtaç, sömürgecilik karşıtlığı, pasifizm gibi meselelerde aktif olmuş; Marceau Pivert ve François Mitterrand gibi önemli figürlerle ilişki kurmuş, Otto Bauer'in sekreterliğini yapmıştır. Hiçbir zaman kişisel hırs peşinde koşmamış; siyasette ise bilinçli olarak arka planda kalmayı tercih etmiştir. Ancak düzensiz yaşamı ve geleceğe dair herhangi bir planlama yapmaması mektuplar, yazılar, fotoğraflar ve notlardan oluşan kişisel arşivinin korunamamasına yol açmıştır.

Yazıda yalnız yaşadığı küçük dairenin belgelerle dolu olduğu, fakat hiçbir şeyin sınıflandırılmamış olduğu belirtiliyor. Bu nedenle ölümünün ardından yerel parti üyeleri ve tanıdıkları, vasiyeti bulunmadığı ve belgelerin durumu karmaşık olduğu için tüm materyalleri çöpe atmaya karar vermişler. Potansiyel olarak önemli belgeler içeren yığınlar, ayrıştırılmadan yok edilmiş. Makale, bu denli mücadeleye bağlı ve etkili bir kadının, tarihsel bellekten nasıl bu kadar kolay silinebildiğini sorguluyor. Fouchère, parti liderlerinin zaman zaman ilgisine karşın hep kenarda kalmıştı. Kurumsal ihmalkârlık ile toplumsal cinsiyete dayalı dışlanma, telafisi olmayan bir biçimde arşivlerinin kaybıyla sonuçlanmıştır.

Colette Avrane, yazısında benzer şekilde tarihten silinen diğer kadın hikâyelerine de dikkat çekerek Berthe Fouchère'in yaşamına dair bazı izleri geri kazanmayı ve politik mücadeleye hayatlarını adayan kadınların izlerini korumanın aciliyetini vurgulamayı amaçlıyor. Fouchère'in arşivlerinin yok edilmesi kadınların politik tarihte nasıl sessizleştirildiğinin simgesi haline geliyor.

Üçüncü makale dijital arşivcilik, açık bilim ve sosyal hafıza konularında çalışan Fransız arşiv uzmanı ve araştırmacı Alicia León y Barella ile işçi hareketleri arşivleri, dijitalleştirme ve belge yönetimi alanlarında uzman, CNRS'e bağlı bir araştırmacı olan Rossana Vaccaro tarafından kaleme alınmış. Her iki isim, özellikle Bernadette Cattaneo arşivinin derlenmesi, envanterinin çıkarılması ve düzenlenmesi sürecinde aktif rol oynamıştır. "Construire / Déconstruire / Reconstruire la mémoire de Bernadette Cattaneo" (Bernadette Cattaneo'nun Hafızasını Kurmak, Yıkarak ve Yeniden İnşa Etmek) başlıklı bu makalede, 1930'ların önde gelen Fransız sendikacı, komünist, feminist ve pasifist kadınlarından biri olan Bernadette Cattaneo'nun arşivleri aracılığıyla, onun kişisel ve politik belleğinin izi sürülüyor. Cattaneo'nun arşivi, torunu Jean-Sylvain Cattaneo tarafından 2015 yılında Paris Üniversitesi'ne bağlı Centre d'histoire sociale des mondes contemporains'in (Çağdaş sosyal tarih merkezi, CHS) kütüphanesine bağışlanmış. Bu arşiv, yalnızca 8 kutudan ve yaklaşık 2 raf metrelik belge hacminden oluşmasına karşın, onun çok yönlü ve yoğun politik geçmişine ışık tutacak niteliktedir.

Bernadette Cattaneo yoksul bir Breton köylü ailesinden geliyor; eğitim hayatını erken bırakmakla birlikte kendi çabasıyla öğrenimini sürdürmüş. 1919'da Paris'e taşınmış, işçi olarak başladığı yaşamında kısa sürede PCF ve Confédération générale du travail unitaire (Birleşik genel emek konfederasyonu, CGTU) içinde yer almıştır. Özellikle kadın işçiler ve barış hareketleri alanındaki faaliyetleriyle tanınmış; 1934'te düzenlenen Kadınlar Kongresi'nin ve ardından kurulan Kadınların Savaş ve Faşizme Karşı Dünya Komitesi'nin genel sekreterliğini üstlenmiştir. Uluslararası alanda da aktif olan Cattaneo, Sovyetler Birliği ve İspanya İç Savaşı sırasında yürüttüğü dayanışma faaliyetleriyle tanınır. 1939'da Sovyetler Birliği ile Nazi Almanyası arasında imzalanan Molotov-Ribbentrop Paktı'na açıkça karşı çıkarak PCF'den ayrılmıştır. Bu kırılma, politik yaşamının sona ermesine ve sonraki yıllarda kamuoyundan uzaklaşmasına yol açmıştır. Cattaneo'nun bu dönemde geçmişine dair belge bırakmak istemediği ve ailesine de bu konuda bilgi vermediği anlaşıyor.

CHS'ye bağışlanan belgeler, doğrudan politik faaliyetlerini belgelemekte yetersiz olsa da, gönderdiği yüzlerce kartpostal, fotoğraf ve not aracılığıyla dolaylı bir politik tanıklık sunuyor. Özellikle ailesine gönderdiği mektuplar hem kişisel ilişkilerini hem de grev ve direniş alanlarındaki faaliyetlerini ortaya koyuyor. Bu ego-belgeler, onun unutulmuş politik rolünü yeniden görünür kılıyor. Yazıda, Bernadette Cattaneo'nun torununun arşivlere sahip çıkmasıyla ve tarihçilerin çabasıyla bu önemli kadın figürün belleğinin yeniden kurulduğu ve arşivinin araştırmacılara açıldığı vurgulanıyor. Cattaneo'nun anısı, geçmişin hem kişisel hem kolektif olarak nasıl

seçilip saklandığını ve unutulduğunu sorgulamak bakımından değerli bir örnek oluşturuyor.

Kitabın birinci bölümünün son makalesi ise, Paris 1 Panthéon-Sorbonne'da doktorasını tamamlamış bir araştırmacı olan sosyalist ve feminist arşivler ile yazın dünyasındaki kadın figürlerinin arşivlerdeki temsili üzerine çalışan Lucie Guesnier tarafından kaleme alınan "À la manière d'Aragon et de Triolet: Suzanne Arlet, écrivaine et militante" (Aragon ve Triolet Tarzında: Yazar ve Aktivist Suzanne Arlet) başlıklı metin.

Makaleye konu olan Suzanne Arlet (gerçek adıyla Emilie Russmann), 1945 sonrasında 1988'deki ölümüne dek aktif bir yazar, çevirmen, tiyatro eleştirmeni ve politik aktivist olarak yaşamını sürdürmüştür. Lwow'da (bugünkü Lviv, Ukrayna) doğmuş; 1920'lerde Fransa'ya yerleşmiştir. Geniş kitlelerce pek tanınmasa da, yaşamı boyunca komünist, aktivist, şair, roman ve deneme yazarı Louis Aragon (1896-1975) ve Moskova doğumlu Fransız yazar, çevirmen Elsa Triolet'e (1896-1970) duyduğu derin hayranlık doğrultusunda şekillenen güçlü bir edebi ve toplumsal faaliyet yürütmüştür. "Arlet" takma adını dahi, Aragon ve Triolet'nin isimlerinden türettiği biliniyor. 1983 yılında kişisel arşivlerini Paris 1 deki Panthéon-Sorbonne Üniversitesi CHS'e bağışlamıştır. Yazara göre bu arşivler büyük ölçüde Aragon-Triolet çiftine odaklanıyor; hem bu hayranlığı hem de Arlet'nin eşi Gustave Durup ile Polonya kökeninden bağımsız bir kimlik oluşturma çabasını yansıtıyor.

Yazar, Arlet'nin arşiv düzeninin, kamuya mal olma ve edebi kimliğiyle tanınma arzusunun açıkça ortaya koyduğunu belirtiyor. Özel yaşamına dair belgeleri (evlilik, çocuklar, vb.) bilinçli olarak dışarda bırakıp edebi ve politik yönünü öne çıkaran bir kimlik inşasına yönelmiştir. Bu tercih, idealize edilmiş bir entelektüel persona yaratma niyetini düşündürür.

Yirmiden fazla roman, şiir, deneme ve tiyatro oyunu kaleme almış, pek çoğunu kendi imkânlarıyla bastırarak, ayrıca önemli Polonyalı yazarları Fransızcaya çevirmiştir. Aragon ve Triolet'yle yaptığı mektuplaşmalar —çoğu yanıtsız kalmış— ve Aragon'a ait olduğuna inandığı bazı kişisel eşyaları saklaması, bu edebi çifte duyduğu yoğun ve neredeyse takıntılı ilgiyi gözler önüne serer.

Tüm çabalarına karşın, Suzanne Arlet edebiyat dünyasında beklediği karşılığı bulamamış; edebi sözlüklerde yer almamış ve kurumsal bellekte büyük ölçüde unutulmuştur. Ancak arşivleri kadın kimliği, entelektüel aktivizm, bireysel hafıza ve edebiyat yoluyla kimlik inşası gibi temalara ışık tutması bakımından önemli bir belge niteliği taşır.

Feministler Cephesinden

Kitabın “Feministler Cephesinden” başlıklı ikinci bölümünde üç makale yer alıyor. Bu makalelerden ikisi tarihçi ve araştırmacı Marine Rouch tarafından kaleme alınmıştır: İlki “Les féministes et leurs archives” (Feministler ve arşivleri) başlığını taşıyor. Bu makale, 19. yüzyıl sonlarından günümüze uzanan süreçte feminist hafızanın inşasını ve kadın hareketlerine ait arşivlerin korunmasına yönelik çalışmaları ele alıyor. Yazıda ütöpik sosyalist, feminist aktivist Éliska Vincent (1841-1914); Fransız feminist hareketi içinde kadınların arşiv mirasını korumak için öncü çalışmaları olan arşivci Marguerite Belmont (Marbel); feminist arşivciliğin öncü isimlerinden biri olan Madame Chulliat (Eugénie Chulliat) ve Fransız öğretmen, feminist, sendikacı ve barış yanlısı aktivist Hélène Brion (1882-1962) gibi öncü kadınların, çoğu zaman kurumsal destekten yoksun biçimde kadın mücadelesine ilişkin belgeleri sağlama ve koruma çabalarına özel bir vurgu yapılıyor. Öne çıkan iki uzun soluklu girişim olarak Marie-Louise Bouglé (1883-1936) ve Marguerite Durand (1864-1936) tarafından oluşturulan kütüphaneler örnek gösteriliyor. “Resmi olmayan arşivler” olarak tanımlanan bu koleksiyonlar, çeşitli zorlukların ardından kamu kurumlarına devredilmiş ve Paris’te araştırmacıların erişimine açılmıştır.

Makalede ayrıca, 1970’li yıllardan itibaren üniversite kaynaklı feminist araştırmaların ortaya çıkışına değiniliyor. Michelle Perrot tarafından yürütülen seminerler ve Provence Üniversitesi Kadın Çalışmaları Disiplinlerarası Araştırma Merkezi (Centre pluridisciplinaire d’études féminines de l’université de Provence, CEFUP), Feminist Çalışmalar İrtibat Merkezi (Centre de Liaison des Études Féministes, CLEF), Kadın Araştırmaları Disiplinlerarası Araştırma Grubu (Groupe de recherches interdisciplinaires d’étude des femmes a Toulouse, GRIEF) gibi merkezlerin kuruluşu bu akademik dönüşüm sürecinin önemli dönüm noktaları olarak değerlendiriliyor. Bu süreçte Marguerite-Durand Kütüphanesi (Bibliothèque Marguerite-Durand, BMD), temel bir araştırma merkezi olma işlevini sürdürmüştür. 2000 yılından bu yana, Marguerite-Durand Kütüphanesi’nin (BMD) çalışmalarına Angers’deki Feminizm Arşivleri Merkezi (Centre des Archives du féminisme, CAF) destek sağlıyor. Bununla birlikte yazıda feminist arşivciliğin önünde hâlâ bazı yapısal ve politik engeller bulunduğu işaret ediliyor: Arşivlerin dağınık yapısı, bazı aktivistlerin belgelerini paylaşma konusundaki çekinceleri, arşiv kurumlarının maddi kaynak eksiklikleri ve yapıya karşı gelişen hareketlerin yükselişi gibi unsurlar bu zorluklar arasında sayılıyor. Makale, gelişmekte olan bu feminist belleğin korunmasının taşıdığı hayati önemi vurgulamakta; feminist tarihyazımı ve araştırmalarının kabul görmesi için arşiv çalışmalarının sürekliliğinin önemine işaret ediyor.

Bu bölümün ikinci yazısı olarak, işçi hareketlerine ve sosyal hareketlere ait arşivlerin dijitalleştirilmesi ve yönetimi, eğitim-araştırma kurumu arşivlerinin yapılandırılması alanlarında deneyim sahibi Fransız arşiv uzmanı ve araştırmacı Julien Pomart’ın “Entre genre et nombre, une féministe et sa famille: le fonds Marguerite Pichon-Landry” (Cinsiyet ve Sayı Arasında: Bir Feminist ve Ailesi-Marguerite Pichon-Landry (1877-1972) Özel Arşivi) başlıklı makalesini görüyoruz. Makalede, 20. yüzyılın ilk yarısında faaliyet göstermiş bir aktivist olan Marguerite Pichon-Landry örneği üzerinden feminist arşivlerin doğası inceleniyor. Pichon-Landry’nin oluşturduğu arşiv koleksiyonu birkaç kuşağı kapsayan aktivist belgeleri, aile yazışmalarını ve kişisel kayıtları içeriyor.

Yazar, bu koleksiyon aracılığıyla “arşivin cinsiyeti” konusunu feminist bir bağlamda ele alıyor; bir kadın aktivist tarafından üretilen belgelerin kadın kimliğine dair özellikler barındırıp barındırmadığını sorguluyor. Yazarın bu sorgulaması, arşivin kuşaklar boyunca aktarımı ve belgelerin sınıflandırılmasının, belirgin bir şekilde toplumsal cinsiyete dayalı bir düzeni ortaya koymaktan ziyade, daha çok burjuva sınıfına özgü bir koruma pratiğini yansıttığını ortaya koyuyor. Söz konusu koleksiyon, biçimsel yapısı ya da ailevi kökeninden çok ele aldığı temalar ve içerdiği mücadele belleği dolayısıyla feminist bir arşiv olarak değerlendiriliyor.

Marine Rouch’un bu bölümde yer alan ikinci yazısı ve aynı zamanda bölümün son yazısı, “Vous ne me connaissez pas mais ne jetez pas tout de suite ma lettre” (Le courrier des lecteurs et lectrices de Simone de Beauvoir) (Beni Tanımıyorsunuz ama mektubumu hemen atmayın: Simone de Beauvoir’ın okur mektupları) başlığını taşıyor. Rouch bu yazıda, Fransız yazar ve feminist filozof Simone de Beauvoir’ın (1908-1986) okuyucularıyla kurduğu yazılı iletişimi ve bunun arşivsel değerini kapsamlı bir şekilde ele alıyor. Marine Rouch’un incelediği bu yazışmalar, 1995 yılında Fransız Ulusal Kütüphanesi’ne bağışlanan ve 1944 ile 1986 yıllarını kapsayan binlerce mektubu içeren geniş bir arşiv koleksiyonuna dayanıyor. Bu belgeler, özellikle Beauvoir’ın *İkinci Cinsiyet* adlı eserinin okuyucular üzerindeki etkisini anlamaya imkân tanıyan değerli bir kaynak niteliğinde. Henüz araştırmacılar tarafından yeterince incelenmemiş olsa da, söz konusu koleksiyon kadın tarihi ve feminizm için büyük önem taşıyor.

Rouch’un aktardığına göre, Beauvoir kendisine ulaşan hiçbir mektubu atmadan saklamış ve bu yönüyle oldukça bütünlüklü ve benzersiz bir yazışma arşivi oluşturmuştur. Koleksiyon okuyuculardan, entelektüel ve özel çevresinden gelen mektupları kapsayan çeşitli alt başlıklara ayrılmıştır. Yazışmalar, edebi eserlerine dair eleştirilerden kişisel yardım ve yönlendirme talepleri ne kadar geniş bir etkileşim ağına işaret ediyor. Marine

Rouch, bu mektupların büyük çoğunluğunun kadınlar tarafından gönderildiğini ve özellikle 1958 yılında yayımlanan *Mémoires d'une jeune fille rangée*² (Bir genç kızın anıları) adlı anı kitabının ardından bu oranın belirgin biçimde arttığını belirtiyor. Rouch'un analizine göre birçok kadın Beauvoir'ı özgürleşmiş bir kadın figürü olarak görmüş ve mektubu bir tür ifşa ve paylaşım aracı olarak değerlendirmiştir. Bu yazışmalar sayesinde pek çok kadın kişisel deneyimlerini ve acılarını ifade etme cesareti bulmuş; Beauvoir da çoğu zaman onları, yazmaya devam etmeleri yönünde cesaretlendirmiştir.

Makale, aynı zamanda kadınların feminizme yönelik artan ilgisini de belgeliyor. Eski kuşak kadın aktivistlerden ya da feminizmle yeni tanışan bireylerden gelen mektuplar, kadınlık deneyimine dair cevap arayışlarını gözler önüne seriyor. Rouch'un vurguladığı üzere bu belgeler, feminist düşüncenin dönüşümünü, kadınların kamusal alandaki mücadelelerini ve Simone de Beauvoir'ın eserlerinin bu süreçteki etkisini anlamak bakımından önemli bir kaynak sunuyor. Marine Rouch'un bu çalışması, mektupların yalnızca edebi değil aynı zamanda toplumsal bir rehberlik işlevi gördüğünü ortaya koyuyor; Simone de Beauvoir'ın 20. yüzyıl feminizmine katkısını arşiv belgeleri üzerinden somut biçimde gösteriyor.

Çiftlerin Hikâyeleri

Kitabın üçüncü ve son bölümü, kişisel arşivlerin cinsiyetçi biçimde düzenlenmesine dair analizler yapan Fransız arşiv uzmanı ve tarihçi Marie-Geneviève Dezès'in "L'intime dans l'archive à l'Institut français d'histoire sociale" (Fransız Sosyal Tarih Enstitüsü Arşivinde Mahremiyet) başlıklı makalesiyle başlıyor. Bu çalışmada, Institut Français d'Histoire Sociale (Fransız Sosyal Tarih Enstitüsü) tarafından korunan arşiv koleksiyonlarında romantik ilişkilerin ve özel hayatların nasıl temsil edildiği inceleniyor. Ayrıca siyaset alanında aktif kadın ve erkek figürlerin arşivleri üzerinden "cinsiyet, politik aidiyet ve duygusal bağlar" doğrultusunda belleğin nasıl inşa edildiğine dair farklılıklar analiz ediliyor.

"Çiftlerin Arşivleri" başlığı alt başlığında Marie-Geneviève Dezès'in incelediği iki koleksiyon, politik olarak aktif çiftlere odaklanıyor: Fransız sosyalist, feminist ve eğitimci bir aktivist olan Pauline Roland (1805-1852) ile Fransız şair, roman ve oyun yazarı Jean Aicard (1848-1921); ayrıca Fransız öğretmen, devrimci sendikacı ve savaş karşıtı aktivist Louis Bouët (1880-1969) ile öğretmen, sendikacı, barış yanlısı aktivist Gabrielle Bouët (1885-1977) çiftleri. Yazarın aktardığına göre, Roland/

Aicard koleksiyonu hacim olarak sınırlı olmasına karşın yoğun duygusal izler barındırıyor. Bu arşiv, dengesiz bir ilişkiyi ve sancılı bir ayrılığı gözler önüne seriyor. Pauline Roland'ın mektupları ise duygusal olarak yıpranmış, ancak sosyalist ve feminist ideallerine bağlılığını koruyan bir kadının portresini çiziyor.

Bouët koleksiyonu ise oldukça kapsamlı ve özel yaşam ile politik mücadelenin iç içe geçtiği bir birlikteliği belgeliyor. Kırsal bölgede öğretmenlik yapan Louis ve Gabrielle Bouët, devrimci öğretmenlerin sendikal mücadelesinin öncülerinden. Arşivleri, mücadelede ve yaşamda nadir görülen bir uyumu yansıtıyor. Gabrielle Bouët, *L'École Émancipée* (Özgürleşmiş Okul) dergisinde merkezi bir rol üstlenmiş, Louis Bouët'nün ölümünden sonra ise onun anısını yaşatmaya devam etmiştir.

Makalenin, "Kadın ve Erkek Arşivlerinde Çift Temsili" alt başlıklı bölümünde yazar, Hélène Brion, Hélène Gosset ve Renée Lamberet gibi kadınlara ait özel arşiv koleksiyonları odağında, mahremiyet ile kamusal aktivizm arasındaki ilişkiyi inceliyor. Hélène Brion, feminist ve pasifist bir öğretmen olarak ardında, kişisel el yazısı notlarıyla dolu bir "Feminist Ansiklopedi" bırakmıştır. Onun mahrem yaşamı — özellikle Henriette Izambard ve Marguerite Othon'la ilişkileri — gizli mektuplar ve aile anlatımları aracılığıyla dolaylı olarak ortaya çıkmıştır. Hélène Gosset, Louise Michel ve kayınpederi Édouard Vaillant'a duyduğu derin bağlılıkla şekillenen bir arşiv bırakmıştır. Bu koleksiyon, Paris Komünü'nden Fransız Direnişi'ne uzanan bir ideolojik sürekliliği görünür kılmayı hedefliyor. Renée Lamberet, bir anarşist tarihçi olarak, Katalan sendikacı Bernard Pou Riera'yla olan ilişkisine arşivlerinde doğrudan değinmemiştir. Ancak İspanya İç Savaşı sırasında yürüttükleri samimi yazışmalar, derin bir ideolojik ve duygusal ortaklığı gözler önüne seriyor.

Metnin "Delesalle ve Dommanget Arşivlerinin Kişisel Belgeleri" alt başlığında incelenen Fransız anarşist, devrimci sendikacı Paul Delesalle (1870-1948) ve Fransız öğretmen, sendikacı, işçi hareketleri tarihçisi Maurice Dommanget'nin (1888-1976) koleksiyonları, esas olarak sendikal ve entelektüel faaliyetleri belgeliyor. Bununla birlikte, özel yaşama dair bazı izler de mevcut: Delesalle, Dreyfus davası sürecinde eşi Léona'ya gönderdiği günlük kartpostallarla duygusal yoğunluğu yüksek bir yazışma yürütmüştür. Dommanget, eşi Eugénie'ye ait ajandaları ve birlikte aldıkları diplomaları özenle korumuş ve bu sayede ona sessiz bir biçimde saygı göstermiştir. Her iki örnekte de, kadınlar aktif roller üstlenmiş olsalar da, arşivsel temsilde çoğunlukla erkek figürlerin gölgesinde kalmışlardır.

Marie Geneviève Dezès'in bu çalışması, arşivlerde mahremiyetin izlerinin, koleksiyonu oluşturan kişinin cinsi-

2. Kitap 1971 yılında Payel yayınları tarafından *Bir genç kızın anıları* başlığıyla yayımlanmıştır.

yetinden çok, duygusal ve politik belleği bilinçli biçimde aktarma niyetine bağlı olduğunu ortaya koyuyor. Ortak ideallere ve mücadeleye dayanan ilişkiler, arşivlerde kalıcılık kazanırken duygusal bağların görünür kılınmasına da katkı sunuyor. Bu bağlamda, yalnızca Bouët çifti, arşivlerinde eşit ve karşılıklı bir temsiliyet oluşturabilmişken, diğer örnekler ya ilişkisel dengesizlik ya da kadın figürlerin görünmezliğiyle karakterize edilmiştir.

Fransız tarihçi ve CNRS araştırmacısı Françoise Blum'un kaleme aldığı ikinci yazı, "Les 'femmes en archive' de Pierre Naville: Denise, Violette, B. et Catherine..." (Pierre Naville'in arşivindeki kadınlar: Denise, Violette, B. ve Catherine...) başlığını taşıyor. Blum makalesinde, Pierre Naville'in (1904-1993) çok yönlü entelektüel kimliği, arşivsel üretimi ve bu üretim içerisinde kadın figürlerinin temsiliyi ele alıyor. Naville gerçeküstücü şair, troçkist, politik aktivist, emek sosyoloğu, siyaset düşünürü ve anı yazarı kimliklerini bir arada taşıyan bir entelektüel olarak tanımlanıyor. Cenevreli varlıklı bir Protestan ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Naville, entelektüel yaşamına Breton, Aragon, Éluar ve Péret gibi isimlerle birlikte gerçeküstücü harekete katılarak başlamıştır. "La Révolution et les intellectuels" (Devrim ve aydınlar) gibi etkili metinlerle bu hareketin politik bir yön kazanmasına katkı sunduğu belirtilmiştir. Daha sonra Moskova'da tanıştığı Troçki'nin saflarına geçmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında savaş esiri olarak tutulduğu dönemde, daha sonra "Les mémoires imparfaites" (Kusurlu anılar) adıyla yayımlanacak kişisel günlüklerini kaleme almıştır. Edebi üretimleri arasında *Trotsky vivant* (Yaşayan Troçki) ve ilk eşi Denise Naville'e ithaf edilen *Le Temps du Surréal* (Gerçeküstünün zamanı) eserleri de yer alır. Naville otobiyografi, felsefe ve ütopyayı bir araya getirmeyi amaçladığı büyük entelektüel projesi *L'Espérance Mathématique*'i (Matematiksel Beklenti) tamamlayamamıştır. Savaş sonrasında, CNRS bünyesinde emek sosyoloğu olarak görev yapmış, *Le Traité de sociologie du travail* (Emek Sosyolojisi Üzerine Bir İnceleme) adlı çalışmanın ortak yazarlığını üstlenmiş ve yedi ciltlik kapsamlı eseri *Le Nouveau Léviathan*'la (Yeni Leviathan) düşünsel üretimini derinleştirmiştir. Kısa bir süre Birleşik Sosyalist Parti (PSU) bünyesinde siyasetle ilgilenmiş, ancak 1960'ların büyük politik gelişmelerine mesafeli kalmıştır.

Blum'un aktardığına göre, Naville yaşamı boyunca oluşturduğu kapsamlı kişisel arşivini Centre d'étude, de documentation, d'information et d'action sociale'e (Sosyal araştırma, dokümantasyon, enformasyon ve hizmet merkezi) bağışlamış ve bu arşivi titizlikle düzenlemiştir. Mektuplar, taslaklar, çeviriler, günlükler ve notlar içeren bu koleksiyon, aynı zamanda dikkat çekici sessizlikler ve eksiklikler de barındırır. Makalede, Naville'in yaşamında ve arşivinde kadın figürlerinin karmaşık bir yer işgal

ettiği vurgulanıyor. İlk eşi Denise Naville, hem gerçeküstücü çevrelerde bir ilham kaynağı hem de Hölderlin ve Clausewitz gibi yazarların önde gelen çevirmenlerinden biri olarak öne çıkıyor; ancak kişisel mektuplarının arşivde yer almaması dikkat çekici. İkinci eşi Violette Naville arşivin koruyucusu olmuş, Denise'in imajını zedeleyebileceğini düşündüğü bazı belgelerin kamuya açılmasını engellemiştir. Arşivde yer alan bir diğer kadın figürü, adı yalnızca "B." harfiyle anılan bir sevgili olarak tanımlanmıştır; bu kişi, yayımlanmamış romanı *La Chose*'da (=aşk) karşımıza çıkıyor. Roman, *Itinéraires* (Güzergâhlar) adlı kişisel günlüklerde yer alıyor; otobiyografi ile felsefi düşüncelerin iç içe geçtiği bir yapı sunuyor. Dördüncü kadın figürü Catherine Guérin, Naville'in sekreteri olarak onun ölümünden sonra arşivin düzenlenmesine katkı sunmuştur. Françoise Blum, bütün bu kadın figürlerine karşın arşivde tamamen yok sayılan bir kişinin Naville'in annesi olduğunu belirtiyor. Anne-siyle ilgili mektup, anı ya da belge bulunmaması; Naville'in çocukluğa, annelik deneyimlerine ve mahremiyete karşı geliştirdiği mesafeli tutumunu ve onun gelecek kuşaklara bırakmak istediği arşiv mirasıyla kurduğu ilişkiler konusunda önemli sorular ortaya koymaktadır.

Arşiv alanında dijitalleşme, politik belge yönetimi ve feminist tarih perspektifleri üzerine uzmanlaşan Fransız arşiv uzmanı ve araştırmacı Isabelle Lassignardie tarafından kaleme alınan "Annette Vidal, secrétaire particulière et archiviste d'Henri Barbusse" (Annette Vidal: Henri Barbusse'ün özel sekreteri ve arşivcisi) başlıklı üçüncü makale, Annette Vidal'in (1894-1974), yazar ve siyasi aktivist Henri Barbusse'ün (1873-1935) edebi ve politik mirasının korunması ve tanıtılması konusundaki belirleyici rolünü ele alıyor. Eski bir öğretmen ve komünist bir politik aktivist olan Vidal, 1920 yılında Barbusse'ün özel sekreteri olmuş ve bu görevini yazarın ölümüne dek sürdürmüştür. Ancak Lassignardie'nin vurguladığı üzere bu ilişki, basit bir asistanlık rolünün ötesine geçmiştir. Annette Vidal, Clarté, ARAC (Savaş Mağdurları Derneği) ve Amsterdam-Pleyel hareketleri çerçevesinde Barbusse'ün fikirlerinin yayılmasına ve üretim süreçlerine aktif katkılar sunmuştur. Barbusse'ün ölümünün ardından Vidal, yazarın eşiyle yaşadığı anlaşmazlıklara karşın arşivleri yeniden inşa etme görevini üstlenmiş, bu süreci büyük bir özveriyle yürütmüştür. Lassignardie'nin aktardığına göre binlerce belge—el yazısı notlar, mektuplar, yayınlar, siyasal içerikli dokümanlar—toplanmış, düzenlenmiş, daktiloya çekilmiş ve arşivlenmiştir. Bu çabalar, başlangıçta Paris'teki Marksist Kütüphane bünyesinde yer alan, sonrasında ise Seine-Saint-Denis İl Arşivleri'ne taşınan kapsamlı Barbusse Arşivi'nin temelini oluşturmuştur. Makale, ayrıca Vidal'in benimsediği sistemli arşivcilik yaklaşımına da dikkat çekiyor. Vidal'in arşiv materyallerini tematik, bibliyografik ve belgesel fişleme sistemleriyle düzenleyerek, bu arşivin uzun vadeli kullanımına olanak sağla-

dığı belirtiliyor. Ayrıca Barbusse'nün anısını canlı tutmak amacıyla konferanslar, yayınlar ve anma etkinlikleri düzenleyerek yazarın kamusal bellekteki yerini güçlendirdiği aktarılıyor. Bu yazıda Isabelle Lassignardie, Annette Vidal'i yalnızca sadık bir yardımcı değil, Barbusse'nün ölümünden sonra onun mirasını yaşatan ve sürdüren bir figür olarak konumlandırıyor. Ona göre Vidal'in bu çalışmaları titiz, politik bilinçle şekillenmiş ve uzun soluklu bir arşivcilik pratiği olarak değerlendirilmeli.

Fransız tarihçi Annette Wieviorka, "Linéarité archivistique dans le couple: l'exemple de Maurice Thorez et Jeannette Vermeersch" (Çiftler arasında arşivsel eşitsizlik: Maurice Thorez ve Jeannette Vermeersch örneği) başlıklı bu bölümün dördüncü ve son makalesinde 2010 yılında yayımlanan özgün bir siyasi biyografinin ortaya çıkışını ve tarihyazımı bakımından taşıdığı önemi ele alıyor. Söz konusu biyografi yalnızca tek bir bireye değil, 20. Yüzyıl'da Fransa'da önde gelen siyasi çiftlerden Fransız Komünist Partisi (PCF) lideri Maurice Thorez ile kararlı bir komünist aktivist ve yönetici olan Jeannette Vermeersch'e adanmıştır. Wieviorka'nın analizine göre eser çağdaş tarih literatüründe bir çiftin politik anlamını bütüncül bir biçimde ele alan ilk çalışmalar arasında yer alıyor ve bu yönüyle dikkat çekiyor. Bu çalışmanın temelini, Maurice Thorez'in ölümünden sonra Jeannette Vermeersch tarafından titizlikle korunan kişisel arşivlerin açılması oluşturmuştur. Bugün Fransa Ulusal Arşivleri'nde araştırmacıların erişimine açık olan bu belgeler; savaş, Moskova'daki sürgün yılları ve PCF bünyesindeki ideolojik kırılmalar gibi süreçleri, hem kişisel hem de kolektif mücadele düzleminde belgeliyor. Makalede, Jeannette Vermeersch'in bu biyografiyle birlikte yeniden değerlendirilmesine dikkat çekiliyor; özellikle doğum kontrolü konusundaki katı tutumu ve Sovyet ideolojisi-ne olan sarsılmaz bağlılığı nedeniyle bu değerlendirmenin kimi açılardan tartışmalı olduğu belirtiliyor.

Wieviorka, Thorez ve Vermeersch çiftinin politik yaşamda birlikte hareket ettiğini; devlet sırlarını, kamu görevlerini ve hatta Ulusal Meclis üyeliklerini paylaştıklarını aktarıyor. Metinde, Moskova'daki Komintern çevresinde temellenen ilişkilerinin, güçlü bir ideolojik bağ üzerinden şekillendiği vurgulanıyor. Biyografi, yazışmalar, aile yönetimi ve parti çevresindeki gündelik pratikler üzerinden, özel hayatı ile politik çalışmaları arasındaki sınırların nasıl belirsizleştiğini ortaya koyuyor. Makalede ayrıca, Maurice Thorez'in, kamu hafızasında belli ölçüde yer bulurken, Jeannette Vermeersch'in, PCF içindeki merkezi konumuna karşın, kolektif tarih anlatılarında büyük ölçüde unutulduğu ifade ediliyor.

Wieviorka, son olarak, Thorez-Vermeersch arşivlerinin belge değerine dikkat çekiyor. Arşivin bir bölümü bir yandan Fransa Ulusal Arşivleri ile Ivry-sur-Seine'de korunurken, diğer yandan belgeler bir internet sitesi aracılığıyla

diğer yandan dijital erişime açılmıştır. Bu çiftin biyografisinin, politik gücün paylaşım biçimlerini, kadınların mücadele tarihindeki rollerini ve Fransız komünizmi bağlamında mahremiyetin dönüşümünü anlamaya önemli katkılar sunduğu ifade ediliyor.

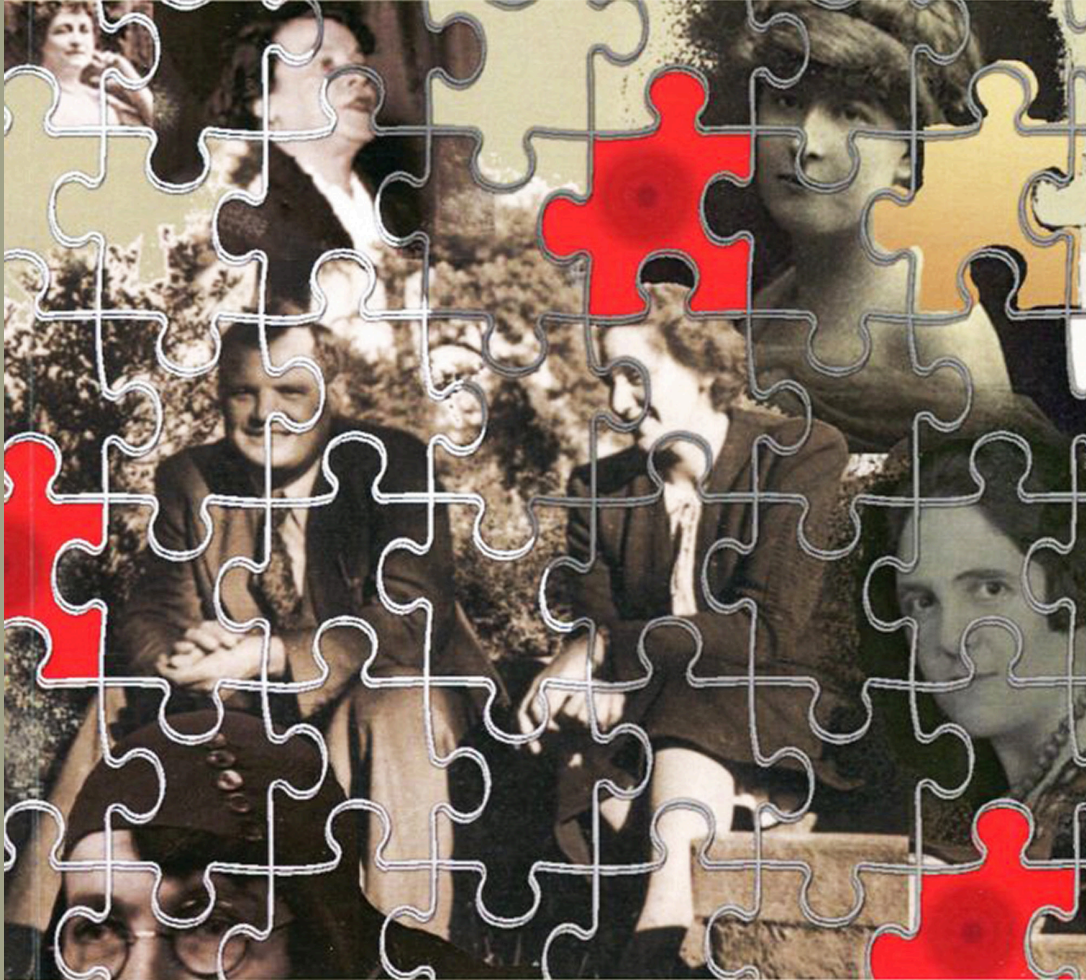
Kitabın sonuç bölümünde, Fransız sanat tarihçisi ve çağdaş tarih profesörü Julie Verlaine'in kaleme aldığı "Conclusion: Le genre, catégorie utile de l'analyse archivistique" (Sonuç: Arşiv analizinde yararlı bir sınıflandırma kategorisi olarak 'tür') başlıklı yazı yer alıyor. Bu bölümde arşivlerin oluşturulması, düzenlenmesi ve aktarılmasında toplumsal cinsiyetin rolünü inceleyen ve giderek genişleyen bir araştırma hareketi ele alınıyor. Yazının merkezinde, toplumsal cinsiyete dayalı ilişkilerin arşivcilik uygulamalarını nasıl etkilediği sorusu yer alıyor: Hangi belgeler korunur ya da elenir? Neyin korunacağına ya da aktarılacağına kim karar verir? Tarihsel hafıza süreçlerini hangi ataerkil önyargılar şekillendirir?

Verlaine, bu çerçevede sunduğu katkılarda, arşiv koleksiyonlarının yalnızca maddi yönlerini değil, aynı zamanda sembolik anlam katmanlarını da toplumsal cinsiyet perspektifiyle ele alıyor. Özellikle kadınlar tarafından ya da kadınlarla ilgili üretilmiş belgelerin görünürlük ve değer kazanma süreçlerinde süreklilik gösteren eşitsizlikler dikkatle analiz ediliyor. Yazı, ayrıca otosansür, arşivlerin yapısını belirlemede mirasçıların rolü ve kamusal-özel yaşam ayırımına dair hiyerarşik örgütlenme gibi dinamikleri eleştirel biçimde tartışıyor. Verlaine'e göre toplumsal cinsiyet, arşivcilik süreçlerinde işleyen görünmez kılma ve silikleştirme mekanizmalarını ortaya çıkarmak ve bu mekanizmaları eleştirel bir bakış açısıyla yeniden değerlendirmek için güçlü bir yöntemsel araç olarak öne çıkıyor.

Sonuç olarak *Genre de l'archive*, politik aktivistlerin hafızalarının nasıl kurulduğu, kimler tarafından nasıl aktarıldığı ve bu sürecin toplumsal cinsiyetle nasıl kesiştiği üzerine kapsamlı bir düşünme zemini sunuyor. Kitap, özellikle 20. yüzyılda Fransa'daki sol hareket içinde yer alan aktivist kadınların ve erkeklerin arşivlerdeki temsiline odaklanarak, bireysel ve kolektif hafızanın cinsiyetlendirilmiş yapısını görünür kılıyor. Belgelerin yokluğu kadar nasıl seçildiği ve kimler tarafından korunduğu da tarihsel belleğin cinsiyetçi kurgusunu açığa çıkarıyor. Arşivler burada yalnızca bilgi depoları değil, toplumsal ilişkilerin, politik aidiyetlerin ve duygusal bağların izini sürebileceğimiz alanlara dönüşüyor. Bu bağlamda kitap, arşivcilikte feminist bir dönüm noktasına işaret ederken politik aktivistlerin hafızalarının aktarımında hem sessizliklerin hem de müdahalelerin nasıl işlediğini anlamak için eleştirel bir arşiv okuması öneriyor. *Genre de l'archive* feminist tarihyazımı, arşiv teorisi ve politik bellek çalışmalarının kesişiminde yer alan güçlü bir katkı olarak öne çıkıyor.

Genre de l'archive

constitution et transmission des mémoires militantes

Codhos éditions
9, rue Malher, 75004 Paris

CODHOS

Cumhuriyet'in İlk Kadın Avukatı Süreyya Ağaoğlu'nun II. Dünya Savaşı Sonrası Amerika Günlüğü¹

The Post–World War II America Diary of Süreyya Ağaoğlu, the First Woman Lawyer of the Republic

Tuba Çavdar Karatepe

Kütüphaneci, Akademisyen

“Hanife Karasu’nun bu kitabı, Süreyya Ağaoğlu’nun dünyasına bir ben-anlatısı noktasından bakmayı sağlarken, akademik bir metnin, titiz bir çalışmanın keyifli bir okumaya nasıl dönüşebileceğinin de çok güzel bir örneğini sunuyor. Ayrıca, arşiv ve kütüphanelerde bulunan malzemenin sadece ‘saklanması’nın değil, ayrıntılı kataloglarla erişime açılmasının da ne kadar önemli olduğunu bir kere daha gösteriyor.”

Hanife Karasu, akademik çalışmalarını Prof. Dr. Suraiya Faroqhi ve Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu’nun danışmanlığında yürütmüş, lisans eğitimini İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü’nde tamamlamış, aynı disiplin çerçevesinde İstanbul Medeniyet Üniversitesi’nde yüksek lisansını yaparak doktora çalışmasına devam eden bir araştırmacı. Bu derginin ilk sayısında “Süreyya Ağaoğlu’ndan Kız Kardeşi Tezer Taşkıran’a Mektuplar”² başlıklı makalesiyle de tanıdığımız bir yazar.

Kimi kitapların takdim, teşekkür hatta ithaf kısımları, bize hem yazar hem de okuyacaklarımız hakkında ön bilgi verir. Özellikle Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu’nun takdim yazısı, özenle hazırlanmış bir tezin kitaplaşma sürecinde nasıl farklı bir çaba harcandığını ortaya koyarak, kitabı okumak için heveslendiriyor, teşvik ediyor.

Kitabın ismi, Süreyya Ağaoğlu’nun Amerika seyahatinde tuttuğu günlüğü üzerine bir çalışma olduğunu ifade etse de kitabın bölümlerine bakıldığında, entelektüel bir kadının dünyasına bir günlük aracılığıyla nasıl bakılabileceğini görüyoruz. Ayrıca, Ağaoğlu’nun nasıl bir ben-anlatısı kurguladığını da günlük üzerinden okumak mümkün.

Kitabın Ağaoğlu ailesi üzerine yazılmış bir çalışma olmadığı, Süreyya Ağaoğlu’nun biyografisinin de burada anlatılmayacağını ifade eden Karasu, aileye ve Ağaoğlu’nun hayatına dair bilgilerin günlüğü anlamlandırabilmek amacıyla kitaba alındığını söylüyor. Hanife Karasu, kitabın giriş kısmında, kadın tarihi araştırmaları alanında, daha önce çalışılmamış bir konu hakkında tez hazırlama arzusuna bağlı olarak, günlüğü nasıl “keşfettiğini” anlatıyor. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı kataloglarının incelenerek, sadece ilk defa ortaya çıkarılan bir arşiv belgesi değil, aynı zamanda günlüğün sahibi, yazıldığı dönem ve mekân bakımından da değerlendirilerek çizilen yol haritasını da bu bölümde görmek mümkün. Hem bir kadının ben-anlatısı, hem daha çok mesleki yönüyle bilinen Ağaoğlu’nun “en samimi şekilde duygularını paylaştığı” bir metin olması, konu seçiminin en önemli sebepleri olarak gösteriliyor.

1. Hanife Karasu, *Cumhuriyet’in İlk Kadın Avukatı Süreyya Ağaoğlu’nun II. Dünya Savaşı Sonrası Amerika Günlüğü* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2024.)

2. Bkz. <https://arsivdekadinvetoplumsal-cinsiyet.com/sureyya-agaoglundan-kiz-kardesi-tezer-taskirana-mektuplar/>

Günlüğün kadın tarihi araştırmalarına dair yeni bilgiler sunarak farklı bir bakış açısıyla yeni soruların peşine düşürecek nitelikteki yapısı, sadece bir gezi günlüğü olmamasından da kaynaklanıyor. 13-20 Ekim 1946 tarihinde New York'ta düzenlenen Uluslararası Kadınlar Birliği Konferansı'na Türkiye'yi temsilen davet edilen üç kadından biri olan Ağaoğlu, resmi işlemlerin uzaması sebebiyle konferansa katılamaz. Ancak, bu konferansın sponsorlarından olan ve üyesi olduğu YWCA (Young Women's Christian Association) tarafından misafir edilerek gittiği Amerika'da 81 gün kalır ve hem kendi gözlemlerini hem davetli olarak katıldığı çeşitli toplantı ve ziyaretlerdeki izlenimlerini günlüğüne yazar. Karasu, "günlüğün konusu" alt başlığı altında, Ağaoğlu'nun bu ülkede gördüğü, yaşadığı sosyal, kültürel ve siyasi olayları takip ettiğini; gittiği sinema, tiyatro ve müzeler hakkındaki düşüncelerini yazdığını bildirir. Günlükte yazılanlar ile Ağaoğlu'nun gazetelerde yayımlanan yazıları arasındaki bağlantıları sorgular, araştırır. Metnin Ağaoğlu'nun feminist aktivist yönünü vurguladığını, zaman zaman kendi ülkesiyle ilgili karşılaştırmalar yaptığını, idealleriyle örtüşen konularda benzer çalışmalara öykündüğünü yazar. Günlükte adı geçen şahıslar içinde geçen Atatürk, Ağaoğlu için özel bir yere sahiptir.

Literatür değerlendirmesi kısmında, Ağaoğlu ve ailesi hakkında yazılanlar çalışmayla ilintili olarak değerlendirilmiştir. Günlüğün özellikleri anlatılırken, dönemin diğer günlüklerine işaret eden Karasu, Ağaoğlu'nun günlüğünü fiziki yapısı, alfabe, dil, üslup ve düzeni bakımından ayrıntılı olarak tasvir etmiştir. Günlüğün bütün özellikleri değerlendirildiğinde metnin disiplinlerarası çalışmalar için önemi çok açıktır.

Günlüğü bir ben-anlatısı olarak değerlendiren Karasu, bu değerlendirmeyi yaparken tarihçiler arasında tartışmalı olan kavram ve ben-anlatısında kullanılan malzemenin sınıflandırılması ve kapsamı hakkındaki görüşleri de kısaca anlatarak, kendi tercihlerinin dayanaklarını da ifade ediyor. Kitabın üçüncü bölümünde, ben-anlatısı kavramının kapsamına daha geniş yer verilirken, konu hakkındaki yerli ve yabancı tarihçilerin görüşleri açıklanmıştır. Karasu, farklı görüşleri ifade ettikten sonra "Mektup, günlük ve hatırat gibi bizzat kişinin kendi kaleminden çıkan kaynaklar kendisini anlatmaktadır ancak burada altının çizilmesi gereken nokta, kişinin amacının yazdıklarıyla kendisini anlatma motivasyonu göstermesidir" cümlesiyle kendi bakış açısını açıklıyor.

Bir günlük yazarının kimliği; ailesi, eğitimi, mesleği, idealleri, dünyaya bakış açısı ve özel yaşantısı bilindiğinde, okunan satırları daha doğru anlamlandırmak mümkündür. Günlüğün yazıldığı tarih, yazarın hangi yaşlarında, hangi sosyal ve siyasal şartlarda bu metni kaleme aldığı ile bulunduğu coğrafyanın da bilinmesi günlüğün önemini ve değerini değiştirecektir. Günlü-

ğün, bütün bunları değerlendirerek okunabilmesi için kitabın birinci bölümü Ağaoğlu ailesine, ikinci bölümü Süreyya Ağaoğlu'nun hayatına ayrılmıştır. Bu bölümler, çalışmanın asıl iddiasını ortaya koyan üçüncü bölüm için günlüğü anlamlandırmak üzere yazılmışsa da, dipnotlarda verilen birincil ve ikincil kaynaklarla desteklenen metin okumanın seyrini ve ahengini bozmadan yeni çalışmalara da yol gösteriyor.

Üçüncü bölüm, "ben-anlatısı kavramı", "tarih anlatısı içinde kadın özne" ve "Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın avukatının 1946 tarihli ben-anlatısı" alt başlıklarıyla devam ediyor. Bu bölümde günlüğün izinden ayrılmayan ama gerektiği yerlerde diğer biyografi, tarih ve siyaset konulu yayınlar ve hatta gazete haberleriyle de desteklenmiş bir metinle karşılaşıyoruz. Günlüğü bir ben-anlatısı bağlamında okurken, yan metinler asıl amaca hizmet edecek şekilde kullanıldığı için okuyucunun zihninde Ağaoğlu'nun pek de bilinmeyen özellikleri, çehresi ve hatta zihin dünyası canlanabiliyor. Kitapta, Ağaoğlu'nu Amerika'da misafir eden YWCA'ya da bir alt bölümde yer verilmiş. Günlükte, derneğin seyahatin konaklama ve yolculuk süreçlerindeki katkısı yanında, Ağaoğlu'nun özel davetlere ve konferanslara konuşmacı olarak katılmasını organize etmek gibi önemli rolü sıklıkla vurgulanarak, Türkiye'deki çalışmaları hakkında da bilgiler verilmiştir.

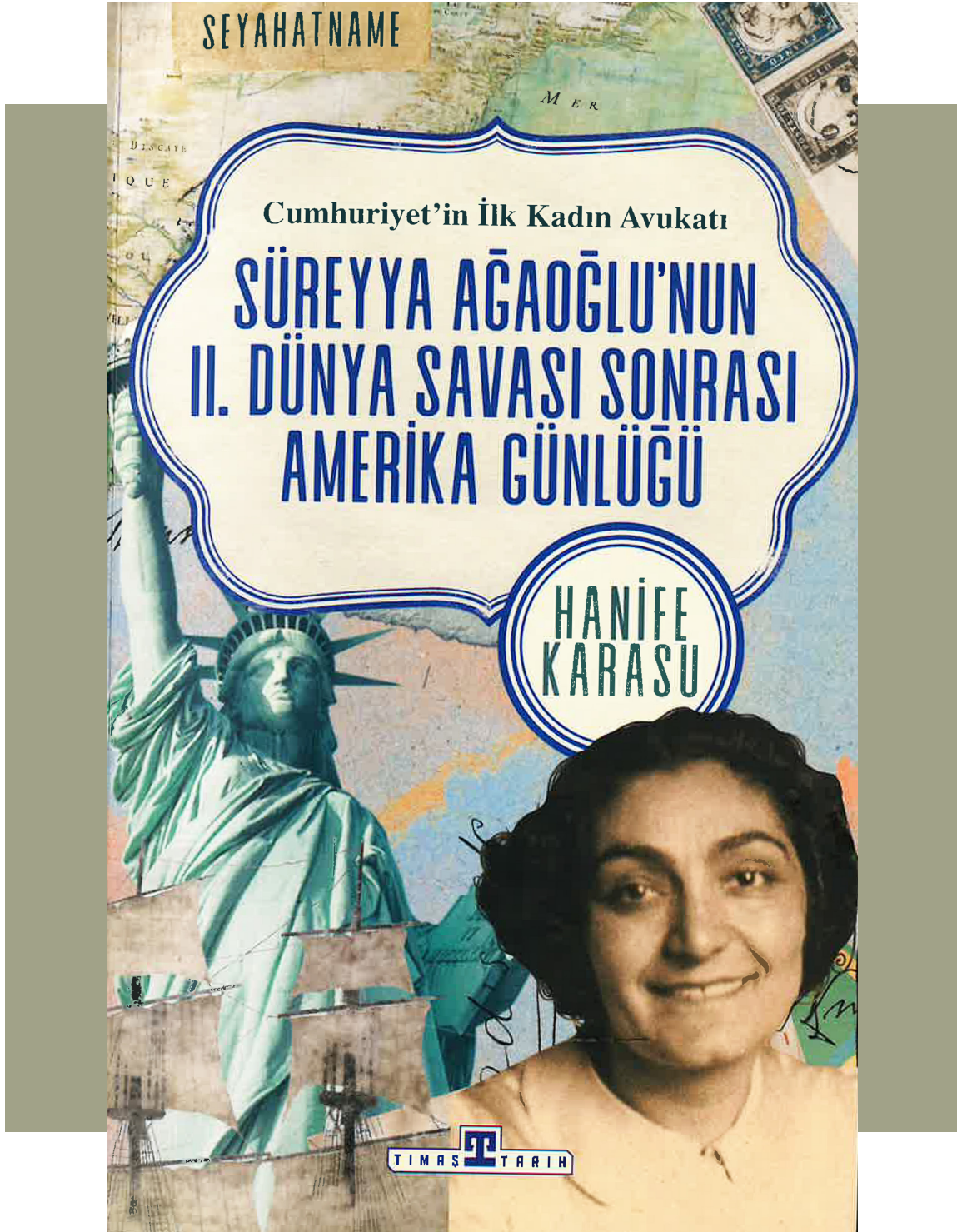
Karasu, günlükte yüze yakın kişinin isminin geçtiğini yazarken, bunlar arasında Atatürk üzerinde ayrıca durduğunu, hayranlığını farklı zaman ve şekillerde ifade ettiğini yazar. Günlükte yer alan isimler konusunda verilen bilgiler yanında, kim olduğu tam olarak anlaşılmayan kişiler için de biyografik kaynaklardan destek alarak makul tahminlerde bulunur.

Hanife Karasu günlüğü, Ağaoğlu'nun otobiyografisiyle de karşılaştırarak uyumlu ve farklı noktaları işaret etmektedir. Günlükte yer alan ifadelerle Amerika'daki kadınların konumunu ele aldığı kısımdan sonra, günlükte geçen diğer konulara da değinen Karasu akıcı ve bağlamdan kopmayan anlatımıyla günlüğün ne kadar zengin ve farklı bir bakış açısını yansıttığını da ifade etmektedir.

Kitabın sonuç bölümü, kitabın kurgusuyla uyumlu bir şekilde günlüğün ekseninde değerlendirmeleri ve bulguları içerirken, gereksiz tekrarlara düşmeden kaleme alınmıştır. "1946 tarihli Amerika seyahati hakkında tuttuğu günlüğünde birçok konuya dair duygu ve düşüncelerini aktarırken bir ben-anlatısı metni kurgulamıştır. Şu ana kadar mesleğiyle ön planda olan Süreyya Ağaoğlu, ilk defa bu çalışma vesilesiyle günlüğü ile gündeme gelecektir" cümlesiyle biten bu bölümün ardından, günlüğün transkripsiyonuna yer verilmiştir. Burada dipnotlarla verilen bilgiler ile eklenen 'lugatçe', metnin akışını bozmadan okumaya imkân tanımaktadır.

Hanife Karasu'nun bu kitabı, Süreyya Ağaoğlu'nun dünyasına bir ben-anlatısı noktasından bakmayı sağlarken, akademik bir metnin, titiz bir çalışmanın keyifli bir okumaya nasıl dönüşebileceğinin de çok güzel bir örneğini

sunuyor. Ayrıca, arşiv ve kütüphanelerde bulunan malzemenin sadece 'saklanması'nın değil, ayrıntılı kataloglarla erişime açılmasının da ne kadar önemli olduğunu bir kere daha gösteriyor.

“Geçmişi Geri Almak!": Feminist Arşivciliği Parantezden Çıkarmak

“Taking Back the Past!":
Moving Feminist Archiving Beyond Parentheses

Yonca Güneş Yücel

İstanbul Gelişim Üniversitesi

“(...) esas tartışma “temsili” bir şekilde arşivde yer almak değildir, hangi bağlamda yer alındığı mesele edilir. Kadınların belgeleri çoğu zaman “yardımcı” ya da “ek” kategorilerde muhafaza edilirken, feminist arşivcilik, bu belgeleri merkeze taşıyarak tarih anlatısının katmanlı oluşuna işaret eder.”

Başlarken

Tanya Zanish-Belcher ve Anke Voss'un editörlüğünde yayımlanan *Perspectives on Women's Archives*¹ (Kadın Arşivlerine Dair Yaklaşımlar), kadın arşivleri üzerine hem kuramsal hem de pratik düzeyde kapsamlı bir değerlendirme sunuyor. 20. yüzyılın sonlarında kadın koleksiyonları ve arşivlerini konu alan başat çalışmaları genel okuyucu için buluşturuyor. Derleme feminist epistemoloji, eleştirel tarihyazımı ve arşiv kuramını bir araya getirerek, arşivlerin toplumsal bellek ve temsil politikalarındaki rolünü yeniden düşünmeye, hatta tesis etmeye çağırıyor. Yazının başında kitabın feminist epistemoloji, kesişimsellik ve alternatif arşiv pratikleri alanındaki literatüre değerli ve kalıcı bir katkı sunduğunu söylemekte bir beis görmüyorum. Neden? Çünkü kitabın, belleğin kim tarafından üretildiğini sorgulayan ana argümanı, okuyucuyu hızlıca, tarihsel olarak arşivlere yönelen radikal bir eleştiriye taşıyor. 1960'larda kadın hareketinin yükselişiyle gelişen kadın-merkezli tarihyazımı, arşivlerin kadın tarihine ait belgeleri toplama sorumluluğunu ve “benim deneyimim önemlidir” şiarını esas alarak dönemin aktivist arşiv anlayışını şekillendiriyor.

Elbette ki feminist tarihyazımı tüm ömrünü bu soruyu çeşitli şekillerde sormaya adanmış. Çünkü arşivler, büyük oranda kitapta da bahsi geçtiği gibi devlet kurumları, üniversiteler gibi egemen aktörler tarafından oluşturuluyor. Dolayısıyla bu soru hem çok kadim hem de güncel bir soru olarak yeniden ve yeniden kurgulanmayı, formüle edilmeyi sürdürecektir. Yine uzun süre arşiv sistemlerinin dışında bırakılanlara yüzünü dönen feminist arşivcilerin bu boşluğu hem ortaya koymak hem de bu eksiğin, yokluğun devamlılığına bir son vermeye yönelik çabası sürecektir.

Kitabın girizgâhında bahse konu olan kadın arşivciliğinin tarihsel gelişimi, hem ABD'deki feminist hareketin evriminde hem de arşivcilik disiplininin kendi iç evriminde ele alınıyor. Editörler, kadın arşivlerinin kuruluş motivasyonlarını, arşivcilerin ve tarihçilerin, aktivistlerin rollerini ve bu rollerin zamanla nasıl değiştiğini irdeliyor. Kadın arşivlerinin ve koleksiyonlarının tarihi, bunların Amerikan kültürel ve toplumsal gelişmeleriyle bağlantısı aktarılırken kadınların deneyimlerini arşivlemenin yalnızca tarihsel bir geri kazanım değil aynı zamanda kimlik, güçlenme ve topluluk inşası için de önemli olduğu vurgulanıyor.

Özellikle 1970'lerde ikinci dalga feminizmin etkisiyle kadınların belgelerinin toplanması ve korunması, politik

1. Tanya Zanish-Belcher ve Anke Voss, ed., *Perspectives on Women's Archives* (Chicago: Society of American Archivists, 2013).

bir eylem olarak görülürken; son otuz yılda profesyonel arşivciliğin teknik standartlara ve kurum içi düzenlemelere yoğunlaşmasının tarihçilerle, aktivistlerle kurulan yaratıcı, canlı ilişkinin zayıflamasına neden olduğu belirtiliyor. Sözü edilen yaratıcı ilişki feminist tarihçiler ve arşivciler arasında kurulan, kaynakların bulunması ve korunmasını sağlayan birlikte çalışma deneyimlerini içeriyor. Ancak arşivciliğin kütüphanecilik ve bilgi yönetimine yönelmesinin, tarihsel anlatı boyutunu zayıflatan bir dönüşümü de beraberinde getirdiği tanımlanıyor. Öyle ki bu dönüşen duruma karşı yeniden işbirliğini de kapsamına alan konferanslar, ortak hibe projeleri ve iletişim ağları öneriliyor.

Kitaptaki bu açılış, feminist hareket ile arşivcilik disiplininin hem birbiriyle hem de ayrı ayrı tarihsel evrimleri hakkında düşünmeyi sağlayan bir perspektif sunuyor. Editörlerin, 1960-70'lerde, Gerda Lerner, Anne Firor Scott ve Carroll Smith-Rosenberg gibi öncü tarihçilerin kadınların tarihini "ek parantez" olarak değil, tarihsel anlatının asli unsuru olarak konumlandırması, Lerner'in "bütünsel tarih" (total history) kavramsallaştırmasında doğrudan karşılık buluyor. Kadınların deneyimlerinin yalnızca kadın hareketi bağlamında değil, genel tarihsel süreçlerin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınması anlamına gelen bu yaklaşım, hem arşiv kuramının hem de feminist tarihyazımının evrimi olarak okunmaya açık. Kadın tarihi, kadın hareketinin politik ivmesiyle yeni sosyal tarih yöntemlerinden beslenerek telafi edici bir pratiğe yöneldi. Kadınlara dair belgeleri bulma, listeleme ve koruma yoluyla kadınların katkılarını görünür kıldı. Gerda Lerner yazısında, kadınların farklılıkları (ırk, etnisite, cinsellik) üzerine odaklanmanın gerekliliğini vurgular; ancak peşi sıra, hâlâ birçok dönemin ve grubun belgelenmediğini de söyler. Ona göre kadınlar hak ettikleri tarihsel alana tam olarak sahip olamamıştır. Beth Myers'in arşivcilerin daha iyi toplama, betimleme ve erişim sağlama sorumluluğu vurgusu bu açıdan önemlidir. Teknolojinin, yurttaş arşivciliğinin ve kapsayıcılığın meslek için giderek önem kazandığını belirtir. Dolayısıyla kadın arşivleri, hem tarihsel kaydın korunmasında hem de tüm arşivcilik mesleği için özgün bir gereklilikle, örnek oluşturma konusunda bugün de kritik bir işlevdedir.

Direnge Bir Retorik: Epistemolojik ve Politik

"Geçmişimizi Geri Almak" bölümü, bu evrimin kritik pratiğine ilişkin çokça örnek uygulamaya yer vermiş. Örneğin, "Hinding Guide"² ABD'de kadınlara ait koleksiyonların sistematik olarak belgelendiği kapsamlı bir rehber.

Bu kaynak, araştırmacıların farklı eyaletlerdeki kadın belgelerine erişimini mümkün kılıyor. Deborah Gray White ve Audrey McCluskey, Afro-Amerikan kadınların belgelenme sürecinde görünmez kıldığını ve arşivlerde yeterince temsil edilmediğini vurgular. Bu ihtiyaçla 1970'lerde Afro-Amerikan kadınlar, kendi tarihlerini bizzat yazma isteğiyle sözlü tarihe yönelir ve bu yöntem kayıp deneyimlerin kaydında kritik bir rol oynamıştır. Darlene Clark Hine'in "Black Women in the Middle West" projesi bu bağlamda önemli bir girişimdir. Andrea Hinding editörlüğünde hazırlanan *Women's History Sources* (1979) kadın tarihine dair kaynakların varlığını ortaya koyar ancak özellikle renkli kadınlara dair kayıtların yetersizliğini de gözler önüne serer. Bu anlamda Afro-Amerikan Kadın Koleksiyonları, Sivil Haklar Hareketi'ne katılan siyah kadınların mektupları, kişisel notları, fotoğrafları ve örgüt belgeleri, hem topluluk arşivlerinde hem de üniversite koleksiyonlarında koruma altına alınıyor. Kadın işçi hareketi arşivleri de benzer şekilde grev belgeleri, sendika toplantı tutanakları, kadın liderlerin kişisel yazışmalarının yer aldığı birer geçmiş tutamacı. Dolayısıyla kadınların tarihi anlatıya dahil edilme ve asli unsur kılınma süreçlerinin temelindeki epistemolojik ve politik tartışmalar direngen bir retorikle tanımlanıyor. Kitabın genelinde tanık olduğumuz bu retorik, kuramsal olarak feminist tarihyazımı ile pratik olarak koleksiyon geliştirme stratejilerini birçok odakta birleştiriyor. Arşivciyi yalnızca belge toplayıcısı, derleyicisi ya da "gözetmeni" olarak değil; aynı zamanda hangi belgelerin tarihsel değer taşıyacağına karar veren aktif bir özne olarak yeniden kurguluyor.

Bakıldığında bu öznelik, kitabın ikinci bölümünde yeniden üretim alanını genişleten bir kavram olarak ortaya konuluyor. Arşivlerde kadınlara dair belgelerin tarihsel olarak kamusal alan belgelerine kıyasla daha az değerli görülmesini, yer bulmakta karşılaştığı zorlukları ve buna karşılık geliştirilen yaratıcı çözümleri tartışıyor. Özel ve aile belgeleri, dini toplulukların kayıtları, LGBTQ+ topluluklarının arşivleme deneyimleri gibi farklı ve çeşitli örnekler üzerinden arşivlerin mutlak, normatif yapıları büyük oranda sorgulanıyor. Arşivlerin ideolojik filtreleri üzerine düşünmeye etkili olan bir zemin sunuyor.

1990'larda birçok kadın arşivinin kurulmasına yol açan feminist-arşivci işbirlikleri, kadın deneyimlerinin önemini büyük oranda kanıtlama çabasını yansıtır. Aile belgelerinin kadınları görünür kılacak biçimde yeniden yorumlanması, sözlü tarih projeleri ve toplumsal cinsiyet deneyimlerinin belgelenmesi öne çıkar. Kären Mason ve Tanya Zanish-Belcher, kadın arşivlerinin varlığı üzerine felsefi tartışmayı sürdürür: Bu tür arşivlere ihtiyaç kalmayacak bir gün gelecek mi? sorusuyla arşivi ontolojik bir tartışmanın içinde kurgular.

2. Bkz. Andrea Hinding, ed., *Women's History Sources: A Guide to Archives and Manuscript Collections in the United States*, 2 cilt (New York: R. R. Bowker LLC, 1979).

Susan Tucker aile hikâyelerini, nakış ve albümler aracılığıyla kadınların hafıza oluşturmadaki rollerini inceler. Fernanda Perrone, kadın tarikatlarının arşivlerini örnek göstererek bu önemli ama genellikle görmezden gelinen kaynakları gündeme getirir. Mary Caldera ise LGBT topluluklarının oluşturduğu taban arşivlerini inceler; bu arşivlerin tutkuyla korunmasına karşın profesyonel destek eksikliğini ve gizlilik sorunlarını tartışır. Tanya Zanish-Belcher ise belgeleme eksikliğini ele alarak yaratıcı belgeleme stratejilerine çağrı yapar.

Bakıldığında Susan Tucker'ın aile hikâyeleri, Fernanda Perrone'nin dini kadın topluluklarının manastır defterleri, rahibelerin günlükleri, cemaat kayıtları üzerine arşiv araştırmaları gündelik yaşamın da tarihe dahil olmasını sağlayan örneklerden sadece birkaçı. Bu uygulama örnekleri hem toplumsal belleği hem temsil alanının genişliğini gösterir. Temsil politikalarını yeniden tanımlamanın önünü açar. Çünkü esas tartışma "temsili" bir şekilde arşivde yer almak değildir, hangi bağlamda yer alındığı mesele edilir. Kadınların belgeleri çoğu zaman "yardımcı" ya da "ek" kategorilerde muhafaza edilirken, feminist arşivcilik, bu belgeleri merkeze taşıyarak tarih anlatısının katmanlı oluşuna işaret eder. Kitaptan bir örnekle Afro-Amerikan kadın koleksiyonlarının, sivil haklar hareketi belgelerinin ayrı/ek bir parçası olarak değil hareketin gövdesinin kurucu unsuru olarak konumlandırılması temsil yorumunun önemi ve keskinliğini gözler önüne serer.

Bir taraftan da Mary Caldera'nın LGBTİ+ belgeleri özelinde yakaladığı, genel feminist arşivciliğin hızla etik meseleleri arasına girecek nüansları gösterir: Şiddet görmüş kişilerin tanıklıklarının dijital ortamda yayımlanmasında rıza ve anonimlik protokollerinin uygulanması. Burada neyin görünür, filtrelenir, sansürlenir ya da değerli olduğu muhakemesinin ideolojisi, feminist epistemolojinin "bilgi üretiminde konum" (standpoint) yaklaşımını arşivcilik pratiğine uygulanmasıdır. Yani belge üreticisinin toplumsal, sınıfsal, kültürel konumu, belgenin nasıl sınıflandırıldığı ve erişime açıldığı üzerinde her daim belirleyici oluşunun, dışarda bırakılanın hayatta kalma direnciyle nasıl bir tartışmada olduğu gözler önüne serilir.

Feminist Arşivciliğin Kolektif Bellekle Muhasebesi

Kadınların deneyimlerini belgelemenin bin bir yolu dikkate alındığında direksiyonu kilitlemeyen, manevra alanı geniş bir sürüş dikkati çekmektedir. Kadınların örgütlü mücadeleleri, bir tarafıyla da alternatif bilgi üretim biçimlerinin nasıl belgelendiğini gösterir. Kitapta kurumsal arşivler ile topluluk temelli arşivler arasındaki farklar, pratik ve politik bakımdan detaylıca tanımlanıyor. Bu farklılık feminist arşivcilik pratiğinin

kurumsal ve yerel ölçeklerde değişen uygulama ve pratiklerine derinlik kazandırıyor.

Kurumsal arşivler (örneğin üniversiteler), devamlılığın ve korumanın sağlanması bakımından güçlü taraflarıyla, ancak toplulukla doğrudan temaslarının sınırlı oluşuyla açıklanıyor. Topluluk temelli arşivler ise kurumsal arşivlere kıyasla (örneğin yerel kadın merkezleri, feminist kolektifler) çok daha esnek, kapsayıcı ve katılımcı olarak betimleniyor. Örneğin ABD Kongre Kütüphanesi'nde kadın koleksiyonları için erişim politikaları geliştirilmektedir, Afro-Amerikan kadın öğrencilerin ve akademisyenlerin belgelerini derleyen projelerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu kurumsal işbirliğine dayalı çalışmalar kadar farklı yerellerden, bölgelerden feminist hareket deneyimlerine dair belgeler de kayda geçmektedir. Yazının başında da söz edildiği gibi 1970'li ve 80'li yılların kadın örgütlerinin hafızasını kayda geçirmek -örgütlenme pratiklerini, karşılaştıkları devlet şiddetini, dayanışma biçimlerini, travma, yas ve umudu aynı anda taşıyan belgeler aracılığıyla görünür kılmak-kolektif belleğin feminist bir metodolojiyle nasıl inşa edildiğini gösteriyor. Virginia Corvid'in kadın fanzineri üzerine yaptığı arşiv çalışmaları; punk ve lezbiyen topluluklarının kendi "karşı-kamusal alan" üretimlerini belgeleme girişimleri olarak "katılımcı arşivcilik" (participatory archiving) kavramını öne çıkarıyor. Burada belgeler yalnızca arşivci tarafından toplanmıyor; topluluk üyeleri de bu arşivlerin genişletilmesinde aktif ve karar verici konumda yerini alıyorlar.

Kitapta yer alan makaleler arşivleri, genel geçer anlayışta yer bulan, belgelerin muhafaza edildiği fiziksel, teknik altyapısı olan mekânlar olarak değil çeşitli güç ilişkilerinin yeniden üretildiği; hangi, ne tür anlatıların korunacağına, görünür kılınacağına ya da dışarda bırakılacağına, görünmez kılınacağına karar verilen politik alanlar olarak ele alıyor. Bununla birlikte oldukça basit ve yanıltması zor soruları gündeme getiriyor. Örneğin çevrimiçi feminist ağlar, dijital platformlarda kurulan dayanışma grupları ya da uluslararası çevrimiçi kampanyalar, arşivciliğe yeni bir boyut kazandırıyor. Bu grupların ürettiği belgeler ve dijital hafıza pratikleri yerellikten kopuk görünebilir (çünkü coğrafi sınırları aşar) ama aynı zamanda yeni türden bir "yerellik" yaratır (örneğin sadece çevrimiçi etkileşimlerle kurulan bir toplulukta). Dolayısıyla yerellik artık sadece coğrafi ya da fiziksel mekâna değil, aynı zamanda dijital mekânlarla da işaret etmektedir. Tarihsel değer ise, bu çevrimiçi belgelerin nasıl korunacağı, hangi formatlarda sürdürülebileceği ve kimin erişimine açık olacağına bağlı olarak yeniden tanımlanmayı bekler. Bu girişimler, elbette ki büyük oranda çeşitli şekillerde marjinalleştirilmiş toplulukları, grupları güçlendirir; fakat kaynak desteği ve profesyonel destek eksikliği, kalıcılıklarına ilişkin riskler devam eder.

Kitabın ana kuramsal çerçevesini, Joan Scott'un toplumsal cinsiyetin tarihyazımındaki kurucu rolüne dair analizine dayandığını söyleyebiliriz. Yine benzer bir şekilde Verne Harris'in arşivlerin iktidar yapılarıyla ilişkisi, kitapta sıkça referans verilen kuramsal çerçeveler arasındadır. Arşiv ve toplumsal cinsiyet kesişiminde yer alan kuramsal çalışmaların önemli bir kısmının kurucu roller, iktidar yapıları ve bunlar arasındaki ilişkiler üzerine inşa edildiği malumumuz. Hem bilgi üretim süreçlerinin her zaman belirli bir konumdan ve güç ilişkileri bağlamında şekillendiğini vurgular, yineler hem de arşivcilikte nesnellik iddiasının yerini konum farkındalığı ve etik sorumluluk ilkelerine bırakmasının gerekliliğine zemin yaratır. Bunu Michelle Caswell'in "karşı-arşiv" (counter-archive) kavramı büyük oranda tanımlar. Resmi ya da anaakım kurum ve kavrayışların dışında oluşan, "marjinalleştirilmiş" grupların kendi anlatılarını ürettiği, görünür kıldığı arşiv pratiklerini tanımlamada oldukça elverişlidir. Ancak "karşı-arşiv" in politik potansiyeli güçlü bir şekilde sunulsa da pratikte bu arşivlerin devam etme, yaşatılma sorunları, finansman bağımlılıkları ve dijitalleşme süreçlerinde yaşanan teknik/etik ikilemler yeterince tartışılmamaktadır. Derlemede, özellikle üçüncü bölümde yer verildiği üzere kadın odaklı kayıt tutmanın yöntemlerini genişleterek koleksiyon geliştirme, araştırma kullanımı ve sözlü tarihin rolü etrafıca tartışılır. Örneğin Taronda Spencer, siyahi kolej ve üniversitelerin (HBCU) Afrika kökenli Amerikalı kadınların belgelenmesindeki özel rolünü aktarır. Janice Ruth, Kongre Kütüphanesi'ndeki kadın koleksiyonlarının paylaşılmasında kataloglama, konu rehberleri ve yeni teknolojilerin önemini vurgular. Danelle Moon, bölgesel düzeyde feminist hareketin belgelenmesini örnekler. Virginia Corvid, fanzinlerin kişisel ve politik deneyimleri belgelemedeki yaratıcı rolünü tartışır. Fanzinler, düşük maliyetli üretimleriyle "hiper-yerelliği" öne çıkararak kadınların yaşadıkları mekânlara özgü bakış açılarını ve kişisel deneyimlerini büyük oranda belgeler. Ancak geleneksel arşivleme anlayışlarıyla çeşitli şekillerde tehdit altındadır da. Burada arşivci için kritik olan tutum kolay erişilenleri değil, kaybolma riski yüksek olan özgün ve yerel belgeleri keşfetmek, kurtarmak ve korumaktır.³

Köklü kurumsal arşivlerin feminist müdahalelerle nasıl dönüştürüldüğüne dair bu örneklerin zenginliği ve çeşitliliği "karşı-arşiv" yaklaşımlarının dönüştürücü bir gelişim hattı inşa ettiğini gözler önüne sermektedir. Örneğin Sophia Smith Collection'da, kataloglama standartlarının toplumsal cinsiyet bakımından kör nok-

talari belirlenirken ya da kadınların katkıları anahtar kelimeler üzerinden kayıt altına alınırken eleştirel arşiv kuramının ve yaklaşımının pratik yansımaları somut olarak ortaya konulabilmektedir. Bir diğer örnekte, Maryland Üniversitesi Women's Studies Special Collections'da, kadın hareketi belgelerinin sergilenme biçimleri feminist kuramla uyumlu olacak şekilde yeniden düzenlenebilmektedir. Bu somut hamlelerin dönüştürücü niteliği etkileyici olmakla ve "başarılı" bulunmakla birlikte politik kısıtlılıklarla, kurumsal dirençlerle başa çıkmaya ilişkin zorlayıcı edimler içermektedir. Zorlayıcı edimler derken feminist sergileme pratiklerinin hayata geçirilmesi sürecinde karşılaşılan dirençleri aşmak için verilen yoğun çabaları düşünebiliriz. Örneğin, kurumsal tarafsızlık ve nesnellik iddialarına karşı feminist perspektifin meşruluğunu savunmak, yönetim ve bağışçıların politik baskılarına rağmen belgeleri görünür kılmak için riskli inisiyatifler almak, arşivciliğin yerleşik normlarıyla feminist bağlamsallık anlayışını uzlaştırmak üzere yaratıcı sınıflandırma ve sergileme yöntemleri geliştirmek bu edimlerin başlıcalarıdır. Kısacası, feminist kuramı kurumsal alana taşımak, yalnızca belgelerin yeniden düzenlenmesi değil, aynı zamanda sürekli müzakere, savunuculuk ve dönüştürücü pratikler geliştirmeyi zorunlu kılar. Bu anlamda Lesbian Herstory Archives, Women's Liberation Movement Oral History Project gibi topluluk temelli arşivler, ısrarla katılımcılığın ve özerkliğin, bir diğer deyişle gönüllülüğün ve hiyerarşi kurmayan bir yapılanmanın önemini vurgulamaktadır.

Ayrıca kitabın girişinde, topluluk temelli arşivlerin (community archives) yükselişi altı çizilerek vurgulanıyor. Kadın ve LGBTİ+ koleksiyonlarının yalnızca devlet ya da üniversite arşivlerinde değil, bağımsız feminist örgütler ve yerel gruplar aracılığıyla da korunduğu belirtiliyor. Bu, feminist arşivciliğin hem profesyonel standartlara dayalı hem de politik topluluk deneyimleriyle iç içe geçen iki yönlü bir çehresinin olduğu ortaya konuluyor.

Perspectives on Women's Archives, genel anlamıyla feminist epistemoloji ile arşiv kuramını sahadaki uygulamalarla konuşturarak hem kurum hem de topluluk temelli modellerden zengin örnekler sunuyor. Bu örnek deneyimlerin ortaklaşan en güçlü yönü, feminist arşivciliği teknik bir uzmanlık alanı değil toplumsal adalet mücadelesinin parçası olarak konumlandırması. Bununla birlikte, kesişimsel temsil eksikleri, karşı-arşivlerin yapısal zorlukları ve özellikle üniversite ve yerel kadın örgütleri işbirliklerindeki hibrit modellerdeki güç dengesizlikleri aynı noktada düğümleniyor. Bu düğümü çetrefilli hale getiren bağlam topluluk katılımının "gerçekten" yatay mı yoksa sembolik mi olduğu gibi kritik sorulara karışıyor olması. Bu yönüyle bu sorular yalnızca arşivcilere değil kadın tarihi, toplumsal bellek çalışmaları ve sosyal hareket araştırmaları alanında da yankılanıyor. Toplumsal bellek yalnızca geçmişi kaydetmekle ilgili değil,

3. Elizabeth A. Myers, "I Am My Sister's Keeper: Women's Archives, a Reflection," içinde *Perspectives on Women's Archives*, der. Tanya Zanish-Belcher ve Anke Voss (Chicago: Society of American Archivists, 2013), 433-445.

bugünün mücadelelerini de şekillendirdiği için bellek üretiminin politik sonuçları var. Bu nedenle kitapta yer aldığı şekliyle feminist arşivcilik, yalnızca akademik bir uğraş değil aynı zamanda politik bir pratik olarak görülüyor; kimin gelecekte hatırlanacağı, kimin unutulacağı üzerine bir mücadele. Arşivde var olmak, bir grubun kamusal alanda “var” sayılmasının temel yollarından biri olarak işlev görüyor.

Feminist Arşivciliğin Toplumsal Belleği Dönüştürme Potansiyeli

Derlemenin özellikle üçüncü bölümünde yer alan yazılar, kurumsal kaynak ve topluluk katılımını birleştiren hibrit modelleri, özerklik sorunları, güç dengesizliği, vb. sorunsallardan kaçırmanın “katılımcı kurumsal arşiv” olarak adlandırıyor. Üniversite, kütüphane, müze ve devlet arşivleri gibi büyük, kurumsal yapılarda hayata geçirilmiş kimi uygulamaların dönüştürücü etkisi göz ardı edilemez nitelikte. Örnek vermek gerekirse Schlesinger Library (Radcliffe Institute, Harvard), Amerika Birleşik Devletleri’nin kuruluş yıllarına uzanan geniş bir tarihsel yelpazede 4400’ü aşkın el yazması koleksiyonu, 150 bin cilt kitap ve süreli yayın, film, fotoğraf ve görsel-işitsel materyaliyle önemli bir başvuru kaynağıdır. Bir nevi kadın tarihçiliğini ana akım akademiye taşıyan bir merkezi bir işlev de görür. Kütüphanenin arşivleri yalnızca feminizm, kadın sağlığı ve kadın aktivizmi tarihindeki güçlü gelenekleriyle değil, aynı zamanda Amerikan tarihinde ırk, etnik köken, cinsiyet, cinsellik ve sınıfın kesişimsel işleyişini belgelemesiyle de öne çıkar. Ayrıca erkekler tarafından üretilmiş birçok belgede kadın deneyimlerinin izlerini sistemli şekilde görebilmeyi de mümkün kılar.⁴ Anglo-Amerikan odağın ötesine geçen feminist hareketin küresel ölçekte (Latin Amerika, Asya ve Afrika) belgelendiği kurumsal arşivler (Kb. Sophia Smith Collection (Smith College)), transnasyonal feminist ağlar kuruyor. Aynı zamanda National Archives and Records Administration’ın (NARA) Kadın Belgeleri Programı’nda olduğu gibi devlet arşivlerinde kadın belgelerinin görünürlüğünü artırma ve resmi tarih anlatısına feminist müdahalelerde bulunarak göçmen kadınların vatandaşlık belgeleri, savaş dönemi kadın emeği kayıtları gibi alt koleksiyonlar oluşturuyorlar.

Topluluk temelli arşivcilik, güç ilişkilerini tersine çevirmede etkili bir manivela olarak gösteriliyor. Geleneksel anaakım kurumsal arşivlerde arşivci, belge üzerinde mutlak yetkiye sahiptir: Hangi belgelerin alınacağına, nasıl sınıflandırılacağına ve kime gösterileceğine o karar

verir. Bu mutlak ve kontrol odaklı bilginin ürettiği hiyerarşi topluluk temelli arşivlerde (örneğin feminist kolektiflerin arşivleri) büyük oranda kırılıyor. Belge üreticisi, yani kadınlar, aktivistler, topluluk üyeleri, arşivin karar mekanizmasına dahil ediliyor. Kitaptan bir örnekle, Danelle Moon, 1970’ler feminist hareket belgelerinin toplanmasında kadın örgütleriyle eşit ortaklık kurmanın, yalnızca bellek değil mülkiyet ve temsil hakkını da topluluğa iade ettiğini aktarır. Peki bu nasıl oluyor derse-niz? Moon’un anlattığı Women’s Liberation Movement arşivinin epistemolojisi bilgi üretiminin çoğullaştırılmasıyla kuruluyor. Yani belgeler öne çıkan örgüt liderlerinden değil sıradan üyelerden ve farklı kimlikleri olan kadınlardan da toplanıyor. Toplanan bu belgeler arasında mutfak toplantılarının tutanakları, protesto afişleri de var, çocuk bakım listeleri gibi “gündelik” belgeler de. Kadınların ille de büyük anlatıları, liderlik pratiklerini değil sıradan, gündelik deneyimlerini özellikle de röportajlar, sözlü tarih görüşmeleriyle aktarmaları bilgiye ve belgeye ulaşma sürecini de dönüştürücü kılıyor. Anlatıcıların kendi metinlerini gözden geçirme hakkını teslim eden bu görüşmeler, arşivin mutlaklaşmaya meyilli otoritesini kırılanaştırdığı gibi dönüştürüyor da.

Yine arşivin otoritesini yeniden tanımlayan bir diğer unsur belgelerin mülkiyetinin, sahiplik ilişkisinin örgütlerle, topluluklarla paylaşıyor olması. Sözlü tarih görüşmelerinde, anlatıcıların katologlama sürecinde söz sahibi olan topluluk üyeleri bilgi üretiminin de birer öznesi. Gönüllü emek ve yerel topluluk katılımına dayalı esnek ve katılımcı arşivcilik, bağışlanan belgeler üzerinde topluluk üyelerinin karar süreçlerine katılımı ya da katologlama aşamasında bireylerin kendi kimlik ve hikâyelerini temel alarak metadata üretmesi gibi pratiklerle, hem içerik hem yöntem düzeyinde dönüştürücü bir potansiyel barındırır. Bu dönüştürücü yaklaşımın öncülüğünü queer feminist arşivcilik örnekleri üstlenir. (Bkz. Lesbian Herstory Archives, Brooklyn, New York). Bu bağlamda dikkat çeken bir örnek, Güney Asya kökenli kadınların ABD’deki yaşam deneyimlerini kendi anlatıları üzerinden paylaşabildikleri çevrimiçi platform South Asian American Digital Archive’dir (SAADA). Kullanıcıların kişisel hikâyelerini, göç belgelerini ve aile albümlerini yükleyerek katkıda bulunabildiği bu arşiv, diaspora kadınlarının öznel deneyimlerini kendi denetimleri altındaki bir arşiv ortamına taşımalarına ve bu deneyimleri görünür kılarak kamusalılaştırmalarına olanak tanıyor. Kitap genelinde görülen feminist arşivcilik pratiklerinin toplumsal belleği dönüştürme potansiyelinin birkaç mecrasından biri de hem epistemolojik adalet hem de bellek sürekliliğinin dengesi. Biraz daha açarsak, arşivleme esasında katman katman bir pratikle yürütülmektedir. Örneğin belge seçimi ve tanımlama düzeyi denilen, hangi belgelerin arşive gireceği ve nasıl tanımlanacağı, temsil politikalarını doğrudan etkiler. Ya da arşive erişim ve kullanım düzeyi, kadın arşivleri üze-

4. Radcliffe Institute for Advanced Study at Harvard University. (n.d.). Collections. Radcliffe Institute for Advanced Study. Retrieved August 27, 2025, from <https://www.radcliffe.harvard.edu/schlesinger-library/collections>

rinden düşünürsek, açık erişim politikalarıyla erişimsel eşitsizlikleri azaltabilir. Tüm bu katmanlılık esastan anlatı kurma düzeyini de belirliyor. Arşiv malzemelerinin sergilenmesi, yayınlaştırılması bir tür yeniden kurulanması, mevcut tarihyazımını dönüştürüyor.

Kadınların tarih boyunca deneyimlerinin belgelenmesi, kadın tarihçiliğinin temel meselelerinden biri olarak hem feminist kuramı hem de arşivcilik pratiğini derinden etkilemiştir. Kitap bu derin etkinin yatağını biraz daha genişleterek, kadın deneyimlerinin görünmez kılınmasının nedenlerini sorgulayarak başlıyor ve feminist tarihyazımının ortaya çıkışını, erken arşiv girişimlerini, arşivcilerin ve tarihçilerin ortak mücadelelerini belgeliyor.

Feminist arşivcilik bugün dijital ortamda da kapsayıcılık, çok dillilik ve kültürel bağlama duyarlılık ilkelerini savunuyor. Bunu yaparken de dijital metadata standartlarının toplumsal cinsiyet bakımından gözden geçirilmesi (örneğin, cinsiyet kimliği kategorilerinin esnek hale getirilmesi); yine topluluk temelli dijital arşivlerde siber güvenlik protokollerinin geliştirilmesi; özellikle şiddet mağdurlarının belgelerinin korunmasının gözetilmesi ya da açık erişim ile rıza arasında denge kurmanın sağlanması aciliyet ve önem taşır. Belgelerin özgürce paylaşılması ile topluluk haklarının korunması arasındaki gerilim, ikilemler, feminist arşivciliğin toplumsal bellek ve temsil politikalarını dönüştürme süreciyle doğrudan ilgili olduğunu gösteriyor. Dijital alanın kapsayıcılık potansiyeli kadar bir dizi riskler taşıdığı gerçeği feminist arşivcilerin uzun süredir gündemindedir. Dijitalleşme, geçmişte erişilemeyen belgeleri görünür kılma imkânı sağlıyor. Ancak feminist arşivcilik bunun kapsayıcı metadata ve etik paylaşım ilkeleriyle desteklenmesi gerekliliğinin altını çiziyor. Örneğin kitapta yer verilen arşiv uygulamalarının birçoğunda cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim kategorilerinin sabit, ikili bir sistem yerine esnek biçimde tanımlanmasının dijital temsil politikalarını dönüştürdüğü vurgulanıyor. Aynı zamanda, şiddet mağduru kadınların belgelerinin çevrimiçi paylaşımında rıza ve anonimlik ilkesinin gözetilmesinin, feminist arşivciliğin etik, politik boyutu bakımından ne kadar elzem olduğu da belirtiliyor.

Bitirirken

Perspectives on Women's Archives feminist epistemoloji, feminist tarihyazımı ve arşiv kuramını birbirine eklemlen bir çerçeve kuruyor -üstelik bunu sadece kavramsal düzeyde değil, arşiv pratikleri üzerinden de somutlaştırıyor. Kitabın yaklaşımını üç eksenle düşünebiliriz: İlki, feminist epistemolojiyle başlattığı eleştirel niteliğidir; bu yaklaşım bilginin üretim koşullarını, bilgiyi 'nötr' ya da 'evrensel' olarak değil, tarihsel, kültürel ve toplumsal güç ilişkilerinin bir ürünü olarak ele alır. Arşivcinin ya da tarihçinin "tanık" değil, üretime doğrudan dahil olan bir özne olduğunu hatırlatır. Kitap

arşivcinin seçme, sınıflandırma ve betimleme süreçlerinde kendi konumunun belirleyici olduğunu özellikle vurgular. Donna Haraway'e referansla bu konumlanmış bilgi (situated knowledge) arşivsel "boşluk" ve "sessizlik" analizlerinde oldukça işe yarar. Bu analiz, hangi bilgilerin dışlandığını, hangi grupların temsil edilmediğini saptamaya odaklandığı için kritiktir. İkincisi, feminist tarihyazımı ile belleğin yeniden inşasının kanallarının genişletilmesi. Tarihyazımında sınıf, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim gibi eksenlerin birlikte ele alınması gerekliliği, arşivlerde temsili çoğullaştırma stratejileriyle birleşir. Bakım emeği, mektuplar, günlükler, ev içi üretim gibi konuları tarihsel kaynak olarak görür ve bu yaklaşımı arşiv politikalarına taşıyarak "kadın belgeleri" kategorisini genişletir. Üçüncüsü, arşivin politik doğasının yapısal dönüşüme etkisi. Jacques Derrida'nın *Archive Fever*'ında klasikleşen argümanında olduğu gibi arşivler "hafızayı koruyan" değil, aynı zamanda "unutmayı organize eden" yapılardır. Feminist arşivcilik bu seçici ve dışlayıcı mekanizmayı tersine çevirmeyi gerçekleştirdiğinde yapısal bir dönüşümün de zemini olabilmektedir. Örneğin kitapta 1970'ler feminist hareket arşivlerinin örgütlerle ortak kurulduğu örnekler bu noktada kritik. Topluluk temelli arşivciliğin deneyim ve denemeleri arasında olan arşiv yetkisini merkezi kurumdan topluluğa kaydırmak ya da geleneksel arşiv kuramının sabit, kategorik betimleme yöntemlerini esnek, öz tanımlamaya dayalı metadatayla değiştirmek gibi.

Kitabın örüntüsü diyebileceğimiz bu üç eksenin kesişiminde ortaya çıkan bulgular, kitabın arşivciyi bilgi üretiminin aktörü kılarak epistemolojiye etkisi; gündelik deneyimler ve çoklu sesler üzerinden tarihyazımına etkisi son olarak da arşivin mevcut güç ilişkilerini yeniden üretmek yerine onları sorgulayan, dönüştüren bir alan olarak arşiv kuramına etkisi. Kitap bu etkileri süreç ve sonuçları itibarıyla inceliklerle tartışırken, topluluk katılımının kapsayıcılığıyla dönüşen arşiv kuramını, kurumsal altyapının güvenliğiyle birlikte düşünmenin gerekliliğini de kuvvetle vurguluyor. Daha somut ifade etmek gerekirse, kadınların yaşamları çoğunlukla "özel alan"da (cinsellik/mahremiyet, maneviyat, gündelik yaşam) yer aldığı için belgelenmesi zorlaşır. Eksik tanımlamalar, kötü koruma koşulları ya da belgelerin ana akım kurumlar dışında bulunması erişimi çok daha engelleyici hale getirir. Sözlü tarih metodu gibi kısmi çözüm içeren uygulamaların da sınırlı kaldığı düşünüldüğünde arşivcilerin tanımlama ve erişim politikalarını yeniden yeniden düşünmesi gerektiği hatırd tutulması beklenir. Elbette teknoloji (dijitalleştirme, sosyal medya belgeleri) çeşitli fırsatlar yaratır ancak maliyetler, formatların hızla eskimesi ve seçici koruma gibi riskler dijital dönüşümün önemli kısıtlılıkları olarak da bilinir. Nasıl? Örneğin arşivciler teknolojiyle belgeleri korurken neyin, kimin kaydının önemli olduğuna dair daha derin sorulara yeterince eğilebiliyor mu? Dijital çağda hangi belgelerin

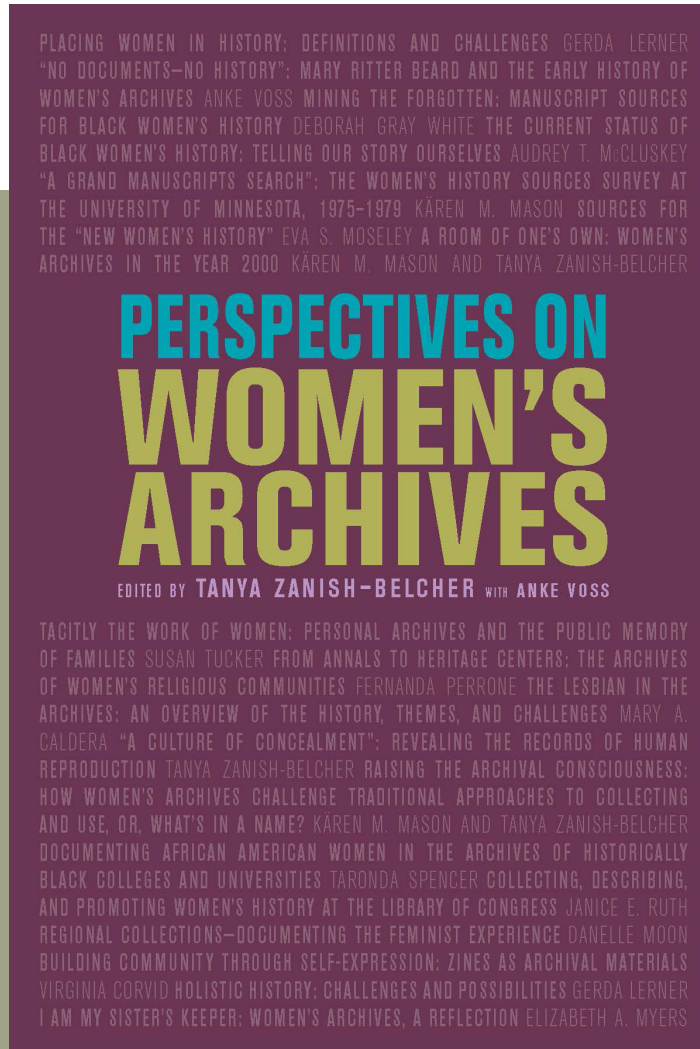
saklanacağına kim karar veriyor? Yurttaş arşivciliği ve küresel çevrimiçi kayıtlar profesyonel arşivciliği nasıl dönüştürüyor? Ya da profesyonel arşivcileri yurttaş arşivcilerden ayıran şey nedir? gibi sorular arşivciliğin ele avuca gelmez ufkuna dair bir manzara sunuyor.

Bu anlamda *Perspectives on Women's Archives*, feminist arşivcilik tartışmalarını yalnızca kuramsal değil, somut kurumsal ve topluluk pratikleri üzerinden ele almasıyla, alan için önemli bir katkı sunuyor. Kitap, feminist epistemoloji ile arşiv kuramını birleştirirken, toplumsal bellek çalışmalarına da yeni kavramsal ve yöntemsel açılımlar kazandırıyor.

Hem akademik okura hem de sahada çalışan arşivcilerle, kadın hareketi aktivistlerine ve bellek çalışmaları yapan topluluklara rehberlik edebilecek nitelikte bir derleme; ancak nihai bir kaynak değil. Çünkü kesimsellik kurulan disiplinlerarası işbirliği, arşivcilik pratiklerine eleştirel yaklaşım ve arşivlerin birer güç, bellek ve mücadele mekânı olduğunun kabulü bunu gerektirir. Bu nedenle *Perspectives on Women's Archives*, yalnızca tarihçiler ve arşivciler için değil, feminist bilgi üretiminin toplumsal ve politik boyutlarıyla ilgilenen hem araştırmacılar hem arşiv profesyonelleri hem de aktivistler için "yanıtlanmamış" sorular hazırlayabilen eleştirel bir çalışma.

Kaynakça

- Caswell, Michelle L. "Toward a survivor-centered approach to records documenting human rights abuse: lessons from community archives." *Archival Science* 14, sy. 3-4 (2014): 307-22. <https://doi.org/10.1007/s10502-014-9220-6>.
- Haraway, Donna. "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective." *Feminist Studies* 14, sy. 3 (1988): 575-99. <https://doi.org/10.2307/3178066>.
- Harris, Verne. "The Archival Sliver: Power, Memory, and Archives in South Africa." *Archival Science* 2, sy. 1-2 (2002): 63-86. <https://doi.org/10.1007/BF02435631>.
- Myers, E. A. "I Am My Sister's Keeper: Women's Archives, a Reflection." *Perspectives on Women's Archives* içinde, editörler Tanya Zanish-Belcher and Anke Voss, 433-45. Chicago: Society of American Archivists, 2013.
- Now & Then. "Archive Fever – Derrida, Steedman, & the Archival Turn." YouTube video, 29 November 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=uHtXeUH4gnY>.
- Radcliffe Institute for Advanced Study at Harvard University. *Collections*. Radcliffe Institute for Advanced Study. Erişim tarihi, 27 Ağustos 2025. <https://www.radcliffe.harvard.edu/schlesinger-library/collections>.
- Scott, Joan W. "Gender: A Useful Category of Historical Analysis." *The American Historical Review* 91, sy. 5 (1986): 1053-75. <https://doi.org/10.2307/1864376>.
- Zanish-Belcher, Tanya, and Anke Voss, eds. *Perspectives on Women's Archives*. Chicago: Society of American Archivists, 2013.

arsiv — de

KADIN VE
TOPLUMSAL
CİNSİYET
DERGİSİ

Journal of Women and Gender in the Archives

Contents

Acknowledgements

Foreword to the Fourth Issue

Aslı Davaz

Articles

Remembering Melek Erip Erbilin

Esma Vildan Türkan

Feminist Archives of Possibility

Marianne Hirsch

Arzuhals as a Source for Women's Historiography

Gülhan Balsoy

Critical Feminism in the Archives

Marika Cifor, Stacy Wood

Interview

*Tracing Ottoman Women's History in the Archives -
An Interview with Nicole van Os*

Nicole van Os

*Women in the Left's Collective Memory:
The Archives of the Social History Research
Foundation of Turkey*

Sibel Servet Sular

Book Review

*Genre de l'archive: Constitution et transmission des
mémoires militantes*

Aslı Davaz

*The Post-World War II America Diary of Süreyya
Ağaoğlu, the First Woman Lawyer of the Republic*

Tuba Çavdar Karatepe

"Taking Back the Past!":

Moving Feminist Archiving Beyond Parentheses

Yonca Güneş Yücel